

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ**

АСТАНА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

**«ҚАЗІРГІ ЗАҢ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»**

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

Материалы международной научно-практической конференции

**«РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

**«DEVELOPMENT OF MODERN LEGAL SCIENCE:
THEORY AND PRACTICE»**

**The materials of the international scientific-practical
conference**

**Нұр-Сұлтан – Нур-Султан – Nur-Sultan
2020**

УДК 340
ББК 67.4
Қ 22

Рекомендовано Ученым советом Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

«Қазіргі заң ғылымының дамуы: теория және практика» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, **II том** .- Материалы международной научно-практической конференции **«Развитие современной юридической науки: теория и практика», том II** . - **«Development of modern legal science: theory and practice»** The materials of the international scientific-practical conference. – Нұр-Сұлтан: «Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы» РББ, 2020. – 313 бет.

ISBN 978-601-7419-25-7

Редакциялық алқа төрағасы Ш.Ш. Шаяхметов - заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Редакциялық алқа мүшелері:

С.М. Сапаралиева - заң ғылымдарының кандидаты;

Б.Г. Нұрмағамбетов - саяси ғылымдарының кандидаты, доцент;

Н.Ш. Жемпиисов - заң ғылымдарының кандидаты;

Р.Р. Нұғманов - заң ғылымдарының кандидаты;

Қ.Қ. Сейтенов - заң ғылымдарының докторы, профессор;

М.Ж. Жаскайрат - заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

В.В. Хан - заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

А.В. Сырбу - заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

М.М. Есиркепова - PhD докторы;

М.Е. Толеуова - заң ғылымдарының магистрі.

Редакция:

З.Ж. Калмурзина - заң ғылымдарының магистрі (қазақ, орыс тілдеріндегі мәтін редакторы);

Ж.І. Есімхан - педагогика ғылымдарының магистрі (ағылшын тіліндегі мәтін редакторы);

Р.А. Лагутин - (орыс тіліндегі мәтін редакторы);

Д.А. Смагулова – техникалық редактор.

Председатель редакционной коллегии Шаяхметов Ш.Ш. - кандидат юридических наук, доцент.

Члены редакционной коллегии:

Сапаралиева С.М. - кандидат юридических наук;

Нурмагамбетов Б.Г. - кандидат политических наук, доцент;

Жемпиисов Н.Ш. - кандидат юридических наук;

Нугманов Р.Р. - кандидат юридических наук;

Сейтенов К.К. - доктор юридических наук, профессор;

Жаскайрат М.Ж. - кандидат юридических наук, доцент;

Хан В.В. - кандидат юридических наук;

Сырбу А.В. - кандидат юридических наук, доцент;

Есиркепова М.М. - доктор PhD;

Толеуова М.Е. - магистр юридических наук.

Редакция:

Калмурзина З.Ж. - магистр юридических наук (редактор текста на казахском и русском языках);

Есімхан Ж.И. - магистр педагогических наук (редактор текста на английском языке);

Лагутин Р.А. - редактор текста на русском языке;

Смагулова Д.А. – технический редактор.

УДК 340
ББК 67.4

ISBN 978-601-7419-25-7

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2020

МАЗМУНЫ // СОДЕРЖАНИЕ // CONTENT

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ,
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY,
CRIMINAL EXECUTIVE LAW**

Абишева А.К., Мусаева А.П.	
Пенитенциарные аспекты наказания в виде лишения права занимать должности или заниматься определенной деятельностью за совершение преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних.....	8
Айтбек Т.Б.	
К вопросу коррупции в частном секторе.....	13
Алтайбаев С.Қ., Сайпилаев Д.Н.	
Азаптаудың жалпы сипаттамасы.....	18
Аубакирова Г.Е.	
Личность правонарушителя в семейно-бытовой сфере: понятие и криминологическая характеристика.....	24
Байсагатова Д.Б.	
К вопросу о причинах и условиях, способствующих финансированию терроризма и экстремизма.....	29
Бисенбин Н.Е.	
Шет елдердің заңнамасы бойынша сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жауаптылық мәселелері.....	38
Ержан А.	
Салық заңнамасын бұзғандығы үшін жауапкершілік шараларын қолданудың құқықтық талдауы.....	43
Жайрова Г.Т.	
Адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау мәселесіне қатысты шетелдік тәжірибе.....	48
Жакеев Т.С., Байжанов Е.А.	
Организованная преступность как общественно опасное явление.....	54
Жангудина А.А.	
Международный опыт противодействия торговле людьми.....	61
Жубатыров К.Ш.	
Уголовно-правовые основы понятия «хулиганство».....	69
Иноятуллаев С.Х.	
Digitalization as a tool for fighting corruption in higher education	

sector.....	77
Исмоилов О.Ю.	
Сравнительно-статистические методы выявления латентной преступности.....	82
Кадилов Ф.Д.	
Early detection and prevention of offenses is the cornerstone of fighting against crime.....	87
Кишкентаева А.С.	
Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бойынша азаптауларды саралаудың кейбір сұрақтары.....	93
Коиелдина А.Д.	
Қызмет көрсету мен тауар сату саласындағы интернет арқылы жасалатын алаяқтық – латенттігі жоғары қылмыс.....	98
Кошенова Ш.Р.	
Ретроспектива развития института принудительных мер воспитательного воздействия в уголовном законодательстве Республики Казахстан.....	103
Көшербаев С.Б.	
Ар-намыс пен қадір-қасиетті, жала жабуды қылмыстық-құқықтық қорғау мәселелері.....	110
Құдайберген Е.Б.	
Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 346-бабымен көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісі.....	117
Құлмағамбет А.К.	
Особенности обеспечения информационной безопасности Республики Казахстан в условиях противодействия кибертерроризму.....	125
Мақсұт Н.Б.	
Құқықтық мәдениет сыбайлас жемқорлықтың алдын алу көзі ретінде.....	132
Нұрбек Д.Т., Дарибаев Ғ.С.	
Зорлық қылмыстылығының криминологиялық сипаттамасы.....	137
Примкулова А.А., Абишева А.К.	
Қазақстан Республикасында айыпталушылар мен күдіктілерге әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету жүйесі ретінде сотқа дейінгі пробация.....	145
Серікбай Б.Б.	
Appropriateness of the death penalty.....	149
Тлеулин А.М.	
К вопросу об определении понятия провокации в уголовном праве Республики Казахстан.....	156
Тулеуленов М.Т.	
Уголовно-правовые и криминологические проблемы	

противодействия ложному доносу.....	162
Хужаев М.Ф.	
Юридическое лицо как субъект преступления.....	169
Шобдыр Д.Н.	
Кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтар: Қазақстан және Ресей заңнамаларына салыстырмалы талдау.....	172
ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО CRIMINAL PROCEDURE LAW	
Абиев Е.С., Абдрахманова С.Т.	
Tactical features of the confrontation during the investigation.....	181
Букенесов А.С.	
Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о налоговых преступлениях.....	187
Давронов А.Р.	
Необходимость плана на стадии проведения следственной проверки в сфере информационных технологий.....	194
Довудова Д.С.	
Development of the prosecutor's powers in criminal cases at the courts of first instance.....	201
Искакова Б.Е.	
Some issues of conducting remote interrogation using scientific and technical means in the video mode.....	210
Калтаев Е.А.	
Правовые основания задержания подозреваемого.....	213
Маратов Б.М.	
Бiнтымақтастық туралы процестiк келiсiмге келудiң кейбiр процестiк мәселелерi.....	218
Мырзабекова Г.С.	
Күдiктiнiң қылмыстық процесте қорғану құқығын терiс пайдалануы...	226
Насурллаев С.Р.	
Перспективы внедрения института финансовых расследований в уголовный процесс.....	232
Никитин Е.Л.	
Проблемы обеспечения прокурором законности оперативно- розыскной деятельности правовыми средствами функции уголовного преследования.....	235
Омарова М.К.	
Бөтеннiң мүлкiн ұрлаумен байланысты iстердi қарау ерекшелiктерi.....	243

Раисов А.А., Тапаев С.Б.	
Понятие и сущность уголовного преследования, осуществляемого прокурором и соотношение ее с функцией надзора.....	250
Рахимжанова Г.Т.	
Стандарт доказывания «вне разумных сомнений» как критерии оценки доказательств в уголовном процессе.....	257
Рахимов Н.Б.	
Принципы судопроизводства как средства преодоления законодательных коллизий.....	265
Сайдалин А.М.	
Қылмыстық іс жүргізудегі апелляция институты.....	271
Утепов Д.П.	
Применение цифровых данных автомобиля при расследовании транспортных преступлений.....	279
<p>ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ</p> <p>МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ</p> <p>INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW</p>	
Искалиева М.С.	
Improvement and development of international cooperation of Kazakhstan on international arena.....	288
Қалшабек Б.Н.	
Правовая роль национального уголовного законодательства при реализации международного сотрудничества по вопросам противодействия преступности.....	291
Сейпи Ұ.С.	
Ақшаны жылыстату, терроризмді қаржыландыру және жаппай қырып-жою қаруын таратуды қаржыландырудың жалпы түсінігі.....	296
Лагутин Р.А.	
Научно-обоснованный подход при установлении санкций за совершение легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем. «Формула преступления» гэри с. Беккера.....	303
Шаяхметов Ш.Ш.	
Основные функции системы обеспечения национальной безопасности стран Центральной Азии.....	311

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ,
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY,
CRIMINAL EXECUTIVE LAW**

Абишева Алия Курманаевна

докторант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Мусаева Айжан Пулатовна

магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

**ПЕНИТЕНЦИАРНЫЕ АСПЕКТЫ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ
ЛИШЕНИЯ ПРАВА ЗАНИМАТЬ ДОЛЖНОСТИ ИЛИ ЗАНИМАТЬСЯ
ОПРЕДЕЛЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ЗА СОВЕРШЕНИЕ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

***Түйін.** Мақалада кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыс жасағаны үшін сотталған адамдарға қатысты жазаны орындайтын органдармен кәмелетке толмаған балалармен жұмыс істеуге байланысты, педагогикалық лауазымдарды атқаруға тыйым салу түріндегі жазаны тағайындау және орындау мәселесі қарастырылады.*

***Түйінді сөздер:** қылмыстар, жыныстық тиіспеушілік, өмір бойы құқығынан айырылуы, педагогикалық лауазымдар, кәмелетке толмағандар, жаза.*

***Аннотация.** В статье рассматривается вопрос назначения и исполнения наказания в виде запрета занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними органами, исполняющими наказания в отношении лиц, осужденных за совершение преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних.*

***Ключевые слова:** преступления, половая неприкосновенность, пожизненный запрет, педагогические должности, несовершеннолетние, наказание.*

***Annotation.** The article deals with the issue of assigning and executing punishment in the form of a ban on holding teaching positions and positions related to working in juvenile authorities that execute penalties against persons convicted of committing crimes against the sexual integrity of minors.*

***Key words:** crimes, sexual integrity, lifetime ban, teaching positions, minors, punishment.*

Вопросы противодействия преступлениям против половой неприкосновенности несовершеннолетних требуют особого внимания в любом цивилизованном обществе. С тенденцией роста такого рода преступлений, государственная власть прилагает максимальные усилия для профилактики и пресечения насильственных преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних.

Институт исполнения наказания в национальной правовой политике на современном этапе развития претерпевает серьезные изменения. Правовая

реформа не обошла стороной исполнение наказания в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью.

В соответствии со ст. 50 Уголовного кодекса Республики Казахстан лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью состоит в запрещении занимать определенные должности на государственной службе, в органах местного самоуправления, финансовых организациях либо заниматься определенной профессиональной или иной деятельностью [1]. Действующий уголовный закон регламентирует назначение данного вида наказания исключительно в качестве дополнительного, в отличие от УК 1997 года, который допускал его применение и в качестве основного, и в качестве дополнительного наказания.

При назначении рассматриваемого вида наказания, суд в резолютивной части приговора должен конкретно указать должность или вид деятельности, в отношении которого налагается запрет. В частности, недопустимо лишать осужденного права работать в той или иной отрасли либо в каких-либо учреждениях, организациях без определения круга должностей, занимать которые он лишается права. В случае если к моменту вынесения приговора подсудимый уже не занимал должность или не занимался деятельностью, с которыми было связано совершение преступления, не является препятствием для применения в отношении него указанного вида дополнительного наказания [2].

Необходимо отметить, что в ходе осуждения подсудимого по статьям УК, которые предусматривают обязательное назначение дополнительного наказания, суд может не назначать его только при наличии условий, предусмотренных в ст. 55 УК, с обязательным приведением мотивов принятого решения в приговоре [2].

Устанавливаемый срок лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью предусматривает назначение на определенный период времени, а также на пожизненный срок.

Так, за совершение преступлений, предусмотренных ч.ч. 3-1, 3-2 и 4 ст. 120, ч.ч. 3-1, 3-2 и 4 ст. 121 ч.ч.2 и 3 ст. 122, ч.ч.2 и 3 ст. 124, ч.ч.2, 3, 4 и 5 ст. 132, ч.ч.2 и 3 ст. 133, п. 2) ч. 4 ст. 134 и ч.ч.3 ст. 312 УК РК, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью назначается в обязательном порядке и заключается в пожизненном запрете занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними [1].

Гельдибаев М.Х. верно подметил, что в указанных случаях «субъектами наказания в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью могут выступать родители, опекуны, воспитатели, педагоги и другие» [3, с. 71].

В соответствии с ч. 1 ст. 72 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан «приговор суда о пожизненном запрете занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с

несовершеннолетними, исполняется организациями независимо от форм собственности в порядке, утвержденном уполномоченным органом в сфере образования» [4].

Под организациями подразумеваются организации, определенные п. 4 ст. 40 Закона Республики Казахстан «Об образовании», к которым относятся «дошкольные организации, организации среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего), технического и профессионального образования, после среднего образования, высшего и послевузовского образования, специализированные организации образования, специальные организации образования, организации образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организации дополнительного образования для детей, организации дополнительного образования для взрослых» [5].

В целях реализации нормы, регламентирующей запрет занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними, Министерством образования и науки Республики Казахстан были приняты Правила исполнения приговоров суда о пожизненном запрете занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними от 23 сентября 2014 года (далее - Правила).

Согласно Правилам, при приеме на педагогическую должность или должность, связанную с работой с несовершеннолетними, руководитель организации образования запрашивает у кандидата информацию о наличии либо отсутствии сведений по учетам Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан о совершении им уголовных правонарушений. Кроме того, «до принятия решения о приеме лица на работу, руководитель организации образования в течение семи календарных дней осуществляет проверку достоверности сведений путем направления соответствующих запросов в территориальные органы Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан и службы пробации по месту жительства на предмет наличия у кандидата лишения права пожизненно занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними» [6].

В соответствии со ст. 75 УИК РК, в обязанности администрации организации образования по исполнению приговора суда о наказании в виде лишения права занимать определенную должность входит:

«1) не позднее трех рабочих дней после получения копии приговора суда, вступившего в законную силу, либо извещения службы пробации освободить осужденного от должности или того вида деятельности, права на занятие которой он лишен, направить в службу пробации сообщение о выполнении приговора суда;

2) представлять по требованию службы пробации документы, связанные с исполнением наказания;

3) в случаях изменения или прекращения трудового договора с осужденным в течение трех рабочих дней сообщить в службу пробации» [4].

Необходимо отметить, что согласно Правилам Министерства образования и науки, в случае получения копии приговоров суда, вступившего в законную силу о запрете работником пожизненно занимать педагогическую должность и должности, связанные с работой с несовершеннолетними, а также при обнаружении или сокрытии педагогическим работником о данном лишении права, руководитель организации образования в течение одного календарного дня освобождает работника от занимаемой должности.

При расторжении трудового договора с работником, занимавшимся педагогической деятельностью, на основании запрета осуществлять эту деятельность по приговору суда, руководитель в течение семи календарных дней информирует о принятых мерах местные исполнительные органы в области образования и органы уголовно-исполнительской системы [6].

Указанное положение, предусматривающее срок уведомления о принятых мерах организации, не соответствует вышеуказанным нормам уголовно-исполнительного законодательства, которое определяет извещение о прекращении трудового договора в службу пробации не позднее трех рабочих дней.

Кроме того, имеется серьезная проблема по реализации наказания в виде пожизненного запрета занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними, так как в Правилах организации деятельности службы пробации [7] исполнение данной задачи и контроль за лицами, осужденными к пожизненному лишению права занимать определенные должности и пожизненный запрет заниматься определенной деятельностью в функции службы пробации не входят.

Таким образом, на наш взгляд, помимо устранения указанного расхождения в процедурных сроках исполнения наказания в виде запрета на занятие педагогической должности и должности, связанной с работой несовершеннолетними в организациях образования, предлагается также приведение к единообразию Правил Министерства образования и науки с ведомственными приказами МВД по регулированию деятельности службы пробации.

Список литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V.
2. О некоторых вопросах назначения уголовного наказания: нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 года № 4.
3. Гельдибаев М.Х. Лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью: новеллы уголовного законодательства Республики Казахстан. Вестник Московского университета МВД России. – 2019 (№3). - С. 69-72.
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V.
5. Об образовании: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года №319-III.

6. Об утверждении Правил исполнения приговоров суда о пожизненном запрете занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 23 сентября 2014 года № 388.

7. Об утверждении Правил организации деятельности службы пробации: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 августа 2014 года № 511.

Айтбек Төрегелді Бақтыбайұлы
магистрант Международного университета Астана
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ КОРРУПЦИИ В ЧАСТНОМ СЕКТОРЕ

***Түйін.** Мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жетілдіру. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары мемлекеттің дамуын тежейтін қылмыстық жазаланатын әрекеттер болып табылады. Мемлекеттік басқарудан басқа сыбайлас жемқорлық азаматтық-құқықтық қатынастарда да бар, оларды басқаша айтқанда жеке сектор ретінде анықтауға болады. Дамыған елдерде жеке сектордағы кейбір құқық бұзушылықтар сыбайлас жемқорлықтың көрінісі болып танылды. Автормен заңға талдау жасалды, бұл сыбайлас жемқорлық сипатындағы жеке сектордағы құқық бұзушылықтар Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық санатына жатпайтынын көрсетті. Сондай-ақ, жеке сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі халықаралық тәжірибе зерттелді. Талдау нәтижелері бойынша мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік салаларына қауіп төндіретін жеке сектордағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылықты енгізу туралы ұсыныстар келтірілуде.*

***Түйінді сөздер:** сыбайлас жемқорлық, жеке сектор, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары, қылмыстық жауаптылық.*

***Аннотация.** Одним из основных направлений государственной политики является совершенствование борьбы с коррупцией. Коррупционные правонарушения являются уголовно-наказуемыми деяниями которые замедляют развитие государства. Помимо государственного управления коррупция также присутствует в гражданско-правовых отношениях, которые иными словами можно определить как частный сектор. В развитых странах некоторые правонарушения в частном секторе признаны проявлением коррупции. Автором проведен анализ законодательства, который показывает, что правонарушения в частном секторе имеющие коррупционный характер не относятся к категории коррупции в Казахстане. Также изучен международный опыт в борьбе с коррупцией в частном секторе. По результатам анализа даны предложения о внедрении уголовной ответственности за коррупционные правонарушения в частном секторе, которые представляют угрозу экономической и социальной сферам государства.*

***Ключевые слова:** коррупция, частный сектор, антикоррупционная политика, противодействие коррупции, коррупционные правонарушения, уголовная ответственность.*

***Annotation.** One of the main directions of state policy is to improve the fight against corruption. Corruption offenses are criminal acts that slow down the development of the state. In addition to public administration, corruption is also present in civil relations, which in other words can be defined as the private sector. In developed countries, some offences in the private sector are recognized as manifestations of corruption. The author analyzed the legislation, which shows that offenses in the private sector that have a corrupt nature do not belong to the category of corruption in Kazakhstan. International experience in the fight against corruption in the private sector is also studied. Based on the results of the analysis, proposals are made to introduce criminal liability for corruption offenses in the private sector that pose a threat to the economic and social spheres of the state.*

Key words: corruption, private sector, anti-corruption policy, anti-corruption, corruption offenses, criminal liability.

В частном секторе, то есть в сфере общественных отношений между физическими и юридическими лицами, совершаются правонарушения имеющие коррупционный характер.

Коррупция в частном секторе распространена не меньше, чем коррупция в системе государственной службы. Ибо в корне своем природа явления одна и та же – конфликт интересов лиц, которые должны действовать в силу разных оснований для осуществления, представления и/или защиты чужих интересов [1, с. 486].

«Частный сектор также призван сыграть важную роль. Надлежащее поведение служит одной из гарантий успеха в бизнесе. Принимаемые деловыми кругами меры по борьбе с коррупцией могут вылиться в неуклонную поддержку устойчивого развития» - из послания Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна по случаю Международного дня борьбы с коррупцией 9 декабря 2014 г.

На сегодня противодействие коррупции все еще является актуальной задачей перед Республикой Казахстан. В Послании Президента РК от 2 сентября 2019 года также озвучена необходимость усиления борьбы с коррупцией.

Противодействие коррупции на современном этапе развития Казахстана должно выступать первоочередным направлением государственной политики.

Исходя из положений п. 6 ст. 1 Закона РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года «Коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами (далее – должностные лица) своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ».

Субъектный состав правонарушений, связанных с коррупцией включает должностных лиц или других лиц, совершивших подкуп первых. Таким образом, законодательством определен четкий перечень субъектов коррупции.

Согласно вышеизложенному, субъектами коррупционных правонарушений не признаются коммерческие или иные организации (далее – юридические лица, частный сектор), только если они не совершили подкуп должностных лиц.

То есть, исходя из действующего законодательства правонарушения коррупционного характера в частном секторе не признаются коррупцией и не влекут последствий за ее совершение.

Коррупцией в частном секторе признаются коррупционные правонарушения в сфере общественных отношений между физическими и юридическими лицами.

Коррупция в частном секторе, влияющий на узкий круг лиц, является такой же угрозой для экономического и социального роста общества, как коррупция в государственном секторе, которая подрывает фундаментальные принципы справедливости и законности.

Уголовная ответственность частного сектора за коррупцию установлена в ряде стран, таких как США, Франция и Сингапур. Внедрение данного института вывели эти страны на нынешние рейтинговые позиции по восприятию и противодействию коррупции.

Международный опыт показывает необходимость внедрения уголовной ответственности за совершение коррупционных правонарушений коммерческими и иными организациями.

Так, Законом РК от 4 мая 2008 года ратифицирована Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции от 31 октября 2003 года (далее – Конвенция). Исходя из положений п. 12 Конвенции каждое государство-участник принимает меры, в соответствии с основополагающими принципами своего внутреннего законодательства, по предупреждению коррупции в частном секторе, усилению стандартов бухгалтерского учета и аудита в частном секторе и, в надлежащих случаях, установлению эффективных, соразмерных и оказывающих сдерживающее воздействие гражданско-правовых, административных или уголовных санкций за несоблюдение таких мер.

На основании ратифицированной Конвенции Республикой Казахстан принимаются меры по усовершенствованию борьбы с коррупцией.

После присоединения к Конвенции Указом Президента от 24 августа 2009 года утверждена Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года (далее – Концепция). Пункт 28 Концепции гласит, что «Важным так же является приведение уголовного закона в соответствие с международными договорами, ратифицированными Казахстаном. Речь, в частности, идет не только о декриминализации, но и об обратном процессе криминализации определенных видов правонарушений, а также о введении уголовной ответственности юридических лиц за некоторые категории уголовных деяний, в том числе за экологические, экономические и коррупционные правонарушения».

Согласно Концепции, одной из задач перед государством выступает внедрение уголовной ответственности юридических лиц за коррупционные правонарушения.

На основании вышеуказанных правовых актов Указом Президента от 26 декабря 2014 года утверждена Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015–2025 годы (далее – Стратегия), в которой пунктом 4.3. еще раз отмечена важность привлечения к ответственности за коррупцию в частном секторе.

К тому же, на Съезде Национальной палаты 16 июня 2016 года принята Хартия предпринимателей Казахстана (далее – Хартия) по противодействию коррупции. Данный документ является первым шагом к внедрению ответственности за коррупционные правонарушения в частном секторе.

Согласно положениям Хартии, присоединившиеся субъекты всецело подтверждают принцип нулевой терпимости к коррупции и принимают на себя социальную ответственность за его реализацию. Также Хартия включает термин корпоративной коррупции, которое отождествлено с понятием коррупции в частном секторе.

Таким образом, проведенный анализ в сфере противодействия коррупции показывает, что на сегодня понятие коррупции в частном секторе не закреплена на законодательном уровне.

Все принятые меры Казахстана в сфере противодействия коррупции изучены в рамках 4-го раунда мониторинга Стамбульского плана действий по противодействию коррупции (далее – План).

Международной мониторинговой группой оценены принимаемые меры в сфере противодействия коррупции и даны последующие рекомендации, одной из которых является внедрение уголовной ответственности за коррупционные правонарушения в частном секторе.

Рекомендация №3 согласно отчету 4-го раунда мониторинга Плана «Признать на уровне документов государственной антикоррупционной политики ответственность государства за разработку и осуществление целостной антикоррупционной политики, среди прочего, в частном секторе, распространить определение термина «коррупция» на частный сектор, наделить специализированный государственный орган полномочиями по формированию и координации антикоррупционной политики в частном секторе во взаимодействии с субъектами предпринимательства» [2, с. 28].

Внедрение уголовной ответственности за коррупционные правонарушения среди субъектов частного сектора должно стать следующим шагом в сфере противодействия коррупции.

Учитывая требования Конвенции ООН по противодействию коррупции, Стамбульского плана действий, положения Концепции правовой политики и Антикоррупционной стратегии, считаем целесообразным разработать проект внесения изменений и дополнений в Уголовный кодекс и Закон РК «О противодействии коррупции» в части возложения ответственности юридических лиц за коррупцию.

Список литературы:

1. Хабриева Т.Я. *Коррупция: природа, проявление, противодействие*. - Москва 2012. - С. 667.
2. *Отчет 4-го раунда мониторинга Стамбульской плана действий по противодействию коррупции в Казахстане – 2017*.
3. *Хартия предпринимателей Казахстана по противодействию коррупции (принята на Съезде Национальной палаты 16 июня 2016 года)*.
4. *Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции от 31 октября 2003 года*.

5. *Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года.*
6. *О противодействии коррупции: Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года.*

Алтайбаев Совет Капашевич

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы кафедрасының бастығы, заң
ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Сайпилаев Динмухамед Нуржигитович

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

АЗАПТАУДЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Түйін. Қазіргі таңда бұған дейін зерттелген жұмыстарда азаптаудың криминологиялық және қылмыстық-құқықтық проблемалары жеткілікті түрде толық зерттелген жоқ. Сонымен қатар, азаптаудың алдын алу және осы теріс құбылыспен күрестің тиімді қылмыстық-құқықтық тетігін әзірлеу міндеті кешенді (қылмыстық-құқықтық және криминологиялық) зерттеуді талап етеді. Бұл тиісті шараларды әзірлеуге, азаптауға тыйым салатын қылмыстық-құқықтық нормаларды жетілдіруді жүзеге асыруға және оларды іске асырудың тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: азаптаудың криминологиялық және қылмыстық-құқықтық проблемалары, азаптаудың алдын алу, азаптауға тыйым салатын қылмыстық-құқықтық нормаларды жетілдіру.

Аннотация. В настоящее время в ранее изученных работах недостаточно изучены криминологические и уголовно-правовые проблемы пыток. Вместе с тем, задача разработки эффективного уголовно-правового механизма предупреждения пыток и борьбы с негативным явлением требует комплексного (уголовно-правового и криминологического) исследования. Это позволит выработать соответствующие меры, осуществлять совершенствование уголовно-правовых норм, запрещающих пытки, и существенно повысить эффективность их реализации.

Ключевые слова: криминологические и уголовно-правовые проблемы пыток, предупреждение пыток, совершенствование уголовно-правовых норм, запрещающих пытки.

Annotation. Currently, the previously studied works do not sufficiently study the criminological and criminal-legal problems of torture. At the same time, the task of preventing torture and developing an effective criminal law mechanism to combat this negative phenomenon requires a comprehensive (criminal law and criminological) study, which will allow us to develop appropriate measures, improve the criminal law norms prohibiting torture, and significantly increase the effectiveness of their implementation.

Key words: criminological and criminal-legal problems of torture, prevention of torture, improvement of criminal-legal norms prohibiting torture.

Азаптау – ұдайы ұрып-соғу немесе өзге күш қолдану әрекеттері жолымен тән немесе психикалық зардап шектіру. Қылмыстық заң бойынша жеке адамға қарсы қылмыс деп танылады [1].

Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 29 маусымдағы «Қазақстан Республикасының Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға қосылуы туралы» № 247 Заңында азаптауға қатысты 1-бабында «Осы Конвенцияның мақсаты үшін «азаптау» анықтамасы қандай да бір адамға одан немесе үшінші адамнан мәлімет немесе мойындау алу, ол немесе үшінші адам жасаған немесе жасағанына сезік келтірілген әрекетіне оны жазалау, сондай-ақ оны немесе үшінші адамды қорқыту немесе мәжбүрлеу үшін дене немесе адамгершілікке қатты зақымдары немесе азап шегуі, қасақана жасалатын немесе кез-келген сипаттағы кемсітушілікке негізделген кез-келген себеп бойынша мұндай зақымды немесе азап шегуді мемлекеттік лауазымды тұлғамен немесе ресми түрдегі басқа да адаммен немесе олардың азғырушылығы немесе олардың келісімімен немесе үнсіз келісу бойынша келтірілетін кез-келген іс-әрекетті білдіреді» [2] деген анықтама берілген.

Қазіргі Қазақстан аумағындағы азаптаудың тарихына көз жүгіртсек, XVII – XVIII ғасырлық заңға негізделген Тәуке ханның «Жеті жарғы» заң жинағы – әдетке және мұсылман құқығы – шарифатқа негізделген әдет-ғұрыптары басшылыққа алынған [3, 126,132-бб].

Сол кезеңдерде қылмыстар бойынша анықтаулар жүргізу болмаған. Барлығы тараптар мен куәлардың айғақтарына негізделіп, тікелей Сотқа түскен, бас бостандығынан айыру сияқты жазалау шаралары да болған жоқ, тиісінше түрме де болған жоқ, ал үкімді орындау құқығы талапкерге берілді.

Осыған орай, зерттеушілер қазақ қылмыстық құқығының ізгілігін атап өтеді. Қазақ құқығы, құндылықтары – бостандық, әділдікке негізделген қасиеттері «Далалық демократия» шеңберінде дамыды. Қазақ құқығында өлім жазасы, түрмелер (зындандар) бас бостандығынан айыру, денеге зақым келтіру, қылмыстық қудалау болған жоқ. Барлық даулар азаматтық – құқықтық сипатқа ие болды және олар үшін мүліктік жауаптылық қолданылды [4].

Анықтау, жазалауды орындау институттарының болмауы қазақ даласының халқы үшін жазалау мақсатында азаптаудың болмауын мойындау керектігін меңзейді.

XX ғасырда жүйелі негізде азаптаулар қайтадан нацистік Германиямен, КСРО, Қытаймен, сондай-ақ басқа да Латынамерикандық және Афро-Азиялық елдердің диктатуралармен, тоталитарлық және диктаторлық режимдермен қолданыла бастады. Олардың әрекеттері тарихта өздерінің іздерін қалдырғаны белгілі.

Екінші дүниежүзілік соғыс антигитлерлік коалицияны қалыптастыру елдерді ұлтшыл экспансиямен және оның одақтастарымен күресте біріктірген Біріккен Ұлттар декларациясының (1942 жылдың 1 қаңтарында Вашингтон конференциясында) алғашқы құжаты ретінде анықтады.

Оларды тізіп, сипаттап, қорғайтын жалпыға ортақ шарт қажет болды.

Мұндай құжат адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы болды («Адам құқықтары туралы халықаралық пакт», БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылғы 10 желтоқсандағы үшінші сессиясы қабылданды), онда негіз

қалаушы қағидаттардың бірі ешкім азаптауға немесе қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе оның қадір-қасиетін қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалауға ұшырамауы тиіс деп жарияланған (5-бап) [5].

Бұл сондай-ақ 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 7-бабында бекітілген, бұл адам өмір сүру құқығынан кейін бірінші тұрған жалпы адамзаттық құндылықтар жүйесіндегі азаптауларға тыйым салудың ерекше маңыздылығын атап көрсетеді [6].

Бірақ, азаптауларға тыйым салудың декларативтілігі олардың алдын алу үшін барлық қажетті шаралар кешенін ашпады, осы саладағы нақты стандарттарды қамтымады. Мемлекеттерді оларды орындауға міндеттейтін тетіктер де болған жоқ.

БҰҰ мүше елдердің саяси және экономикалық формацияларының полярлығы халықаралық институттардың қалыптасу және даму кезеңімен қатар оларды әзірлеу мен келісуді созды.

Сондықтан адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы жарияланған күннен бастап 40 жыл өткеннен кейін және азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні қабылданған күннен бастап 20 жыл өткеннен кейін 1984 жылғы 10 желтоқсанда БҰҰ Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенциясы қабылданды.

2002 жылғы 18 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы осы конвенцияға Факультативтік хаттаманы да қабылдады.

Бүгінгі күні конвенцияға 158 ел қосылды, оның ішінде 80 ел хаттаманы ратификациялаған, ал Азаптауларға әлемнің барлық дерлік елдерінің Конституциялары мен заңдарында тыйым салынған.

Осыған орай, Еліміздің негізгі бағдарламалық құжаттарында айқындалған мемлекеттің стратегиялық міндеттерімен: «Қазақстан – 2030 және 2050», 2009-2011 жылдарға арналған «Еуропаға жол», 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған 2002 жылғы Құқықтық саясат тұжырымдамасымен, «Бес институционалдық реформа бойынша 100 қадам – Ұлт жоспарымен» астаса жүріп жатыр.

Азаптау қылмысы – қылмыстық сот төрелігі, азаматтардың қорғалуы мен қауіпсіздігі жүйесінің жұмыс істеу көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Осы көрсеткіш бойынша Қазақстан БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі және азаптауларға қарсы бейінді комитеттерінен де, құқық қорғаушылардан да халықаралық міндеттемелерді сақтау туралы үнемі ұсынымдар алады.

Оларда отандық құқықтық жүйені дамытудың бағдарлары халықаралық құқықтың жалпы қабылданған қағидаттары мен нормаларын, Қазақстан ратификациялаған халықаралық стандарттар мен шарттарды көрсетеді.

Бүгінгі күні ұлттық заңнама Азаптауларға қарсы Конвенцияның, азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің толық талаптарына сәйкес жұмыстар жүргізуде.

Азаптау құқыққа қарсы зорлық нысаны болып табылады. Көбінесе ол заңды мәжбүрлеу шараларын іске асыру шеңберінде өкілеттіліктен асып түсу түрінде көрінеді. Осыған байланысты ол заңды функциялармен алмастыруға немесе түсініктерді саналы түрде шатастыру оңай.

Азаптау қаупі оны мемлекеттік мүдделермен ақталуы да мүмкін. Бұл жағдайда азаптауды қолданудан тек жеке тұлға ғана емес, мемлекеттің беделі де зардап шегеді. Құқық қорғау мен пенитенциарлық жүйелердің жұмыс істеу ерекшелігі жеке адам құқықтарының бұзылу қаупінің жоғары болуына себепші болатынын мойындау қажет. Сонымен қатар, азаптауды, өкінішке орай, мемлекеттік билік өкілдері ғана емес, өзге де адамдар да қолдана алады, өйткені ол ерекше өкілеттікті талап етпейді, азаптаушының мәртебесімен емес, әрекетімен сипатталады.

Сондықтан әлеуметтік және құқықтық тұрғыдан азаптау ұғымының көлемі мен мазмұнын, сондай-ақ оның ерекше белгілерін анықтау маңызды.

Азаптаудың әлеуметтік табиғаты оның қоғамдық қауіптілігімен айқындалады және ол әлеуметтік мәртебесі әртүрлі, өкілеттік көлемі бар қоғам мүшелерінің әлеуметтік қызметі шеңберінде жасайтындығынан тұрады. Әрине, мұндай әлеуметтік ауытқулар тиісті құқықтық реттеу қажеттілігін тудырады. Алайда қолданылатын ықпал ету шараларының сипаты мен түрлері іс-әрекеттердің қоғамдық қауіптілігі қандай, олардың немен білдірілетініне, қоғамдық қатынастарға қандай мөлшерде зиян келтіретініне, кім және қандай жағдайларда жасалатынына, олардың себептері қандай екендігіне байланысты болуы тиіс. Осыны негізге ала отырып, осы әрекеттерге қарсы күресте қолданылуы неғұрлым барабар және тиімді болатын құралдарды таңдау керек. Әрине, мұндай әлеуметтік ауытқулар тиісті құқықтық реттеу қажеттілігін тудырады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында азаптау - тергеушінің, анықтауды жүзеге асыратын адамның немесе өзге де лауазымды адамның не олардың айдап салуымен не олар біле тұрып немесе олардың үнсіз келісімімен басқа адамның азапталушыдан немесе басқа адамнан мәліметтер алу немесе мойындату не ол немесе басқа адам жасаған немесе жасады деп күдік келтірілген әрекет үшін оны жазалау, сондай-ақ оны немесе үшінші тұлғаны қорқыту немесе мәжбүрлеу мақсатымен немесе кез келген сипаттағы кемсітуге негізделген кез келген себеп бойынша қасақана тән зардабын және (немесе) психикалық зардап шектіруі [7] деп айқындалған.

Азаптаудың қоғамдық қаупі бірқатар аспектілерден туындайды.

Біріншіден, азаптау – бұл қатыгездік көрсетудің соңғы түрі және жәбірленушілердің денсаулығы мен психикасына нұқсан келтіреді. Қатыгездік өзі қоғам үшін қолайсыз, ал қоғам өз мүшелерінің қауіпсіздігі мен құқықтарын қорғауға мүдделі.

Екіншіден, азаптау адамның еркіндігін заңсыз басу және сол арқылы оның табиғи құқықтарын бұзу үшін пайдаланылатын зорлық-зомбылық түрі болып табылады.

Бұл жағдайда азаптаудың басқа да қатыгез қарым-қатынас түрлеріне (мысалы, азаптау, ұрып-соғу) қарағанда нақты мақсатты ұстанымға ие – азапталушыны бір нәрсеге, оның ішінде ақпарат беруге, қандай да бір іс-әрекеттер жасауға немесе олардан бас тартуға және т. б. мәжбүрлеу.

Азаптау өзіндік беделін кемсітуді, масқаралауды және т.б. қамтамасыз ету үшін қорқыту құралы бола алады. Бұл мақсат қылмыстық болуы міндетті емес. Кінәлі, мысалы, қылмысты ашуға немесе қарызды қайтаруға ұмтылуы мүмкін. Сондықтан да дәл осы мақсатқа қол жеткізу үшін аталған әрекетті таңдау бұл жағдайда әрекетті қоғамға қауіпті және қылмыстық етеді.

Үшіншіден, азаптау әрқашан қоғамдағы әлеуметтік ережелер мен өзара қарым-қатынастар нормаларын бұзу болып табылады, ал жазасыздық жағдайында оны қызмет бабын пайдалана отырып қолдану сыбайлас жемқорлықтың дамуын ынталандырады, қоғамдағы адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастар тәртібін бұзады.

Бұл ретте, аталған тәртіпті жүзеге асыру жөніндегі қоғамдық қатынастарға оның бұзылуы салдарынан келтірілген зиян өзіндік емес сипатта болады. Мәселен, азаптау арқылы алынған жалған дәлелдемелерді пайдалану негізсіз іс жүргізу актілерін, оның ішінде сот шешімдерін шығаруға әкеп соғуы мүмкін, ал бұл өз кезегінде сот төрелігін қалыпты жүзеге асыру үшін айтарлықтай кедергі, оның беделіне, мемлекеттің құқық қорғау жүйесі органдарының қызметіне нұқсан келтіруге, сондай-ақ сот ісін жүргізуге тартылған адамдардың құқықтары мен бостандықтарына қысым жасауға, оларға моральдық және физикалық азап келтіруге әкеп соқтыруы мүмкін.

Жекелеген әрекеттер қызмет бабын пайдалана отырып, жеке адамның құқығына тікелей қол сұғушылықта, мысалы жауап алу барысында күш қолдану арқылы білдірілуі мүмкін. Осыған ұқсас әрекеттер келтіретін зиян адамдардың заңға деген сенімін бұзуға, мемлекет кепілдік беретін өз қауіпсіздігіне сенімсіздікке, яғни құқықтық нигилизмді, мемлекеттік органдарға сенімсіздікті қалыптастыруға әкеп соғады. Бұл өз кезегінде бірқатар теріс әлеуметтік салдарларға, оның ішінде мемлекеттік органдарға жүгінбей, заңды айналып өту арқылы өз проблемаларын шешу тенденциясына байланысты болады.

Кез келген психоәлеуметтік құбылыстың белгілі бір белгілер жиынтығы бар екенін айту керек, бұл оның табиғаты туралы қандай да бір дәрежеде айтуға мүмкіндік береді. Алайда, зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтар әдеттегі адам тәжірибесінің шеңберінен жиі шығады және жиі мағыналы мотивтің логикасымен өлшенбейді. Сондықтан мұндай қылмыстық құқық бұзушылықтар криминологияда дәстүрлі құқықтық түсініктер мен құқықтық нормалар тұрғысынан құқық бұзушылық ретінде ғана емес, сонымен қатар орталық жүйке жүйесінің психодинамикалық функциялары мен жеке қасиеттерінің деформациясы жағынан елеулі бұзылулар призмасы арқылы да зерделенеді.

Айтылғандар бастапқы негіздер ретінде мынадай бекітуді ұсынуға мүмкіндік береді; азаптаудың әлеуметтік-құқықтық бағалауына соңғысының

үш негізгі имманенттік белгісі әсер етеді: а) қатыгездік; б) мәжбүрлеу, қорлау, қорқыту немесе кемсіту мақсатында адам құқығына күшпен қол сұғушылық; в) қоғам мүшелерінің өзара және мемлекетпен өзара іс-қимыл жасау нормаларын бұзу.

Қатыгездік бастапқыда қоғамның ең төменгі бағасын білдіретіні анық. Сондықтан да қатыгездік пен аса қатыгездік мәселелерін талдау тек құқықтық аспектіні зерттеуге ғана түспеуі тиіс. Құқық бұзушылықтың ресми сипаты оның мәнін іс жүзінде ашпайды. Ол мемлекет тарапынан тыйым салу мен дұрыс баға беруді ғана куәландырады, бірақ мұның себептері мен алғышарттарын түсіндірмейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. *Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық.* — Алматы: *Жеті жарғы*, 2008. [ISBN 9965-11-274-6](#).

2. *Қазақстан Республикасының Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға қосылуы туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 29 маусымдағы № 247 Заңы.*

3. *Фукс С.Л. Очерки истории государства и права казахов XVIII и первой половине XIX в. /Под общ. ред. С.Ф. Ударцева / - Астана, 2008. 816 с. ISBN 978-5-9645-0096-4.*

4. *Қазақтың ата заңдары, 2 том, 8-б. Зиманов С.З. - Алматы: «Жеті жарғы», 2004.*

5. *БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылғы 10 желтоқсандағы «Адам құқықтары туралы халықаралық пакт» адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы.*

6. *1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге Факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 257 Қаулысы.*

7. *Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. (кейінгі өзгерту, толықтыруларымен).*

Аубакирова Гульмира Ехсанкызы
магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЛИЧНОСТЬ ПРАВОНАРУШИТЕЛЯ В СЕМЕЙНО-БЫТОВОЙ СФЕРЕ: ПОНЯТИЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Түйін. Қылмыскердің жеке басын зерттеу криминологияның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады және нақты қылмыс пен жалпы қылмысты жан-жақты зерттеу үшін маңызды жағдайларды анықтайды. Отбасы-тұрмыстық қатынастағы құқық бұзушының тұлғасына қатысты қаралып отырған мәселе теориялық және практикалық маңызы зор, өйткені зерттелетін адамдар санатына оларды құқық бұзушылар арасында бөліп алатын жалпы және ерекше қасиеттерге тән.

Түйінді сөздер: қылмыскердің тұлғасы, отбасы-тұрмыстық қылмыстардың криминологиялық сипаттамасы, құқық бұзушы.

Аннотация. Изучение личности преступника является одной из важных задач криминологии, определяющее условие всестороннего исследования конкретного преступления и преступности в целом. Рассматриваемый вопрос, имеет большое теоретическое и практическое значение, так как для исследуемой категории лиц присущи как общие, так и специфические свойства, выделяющие их в массе правонарушителей.

Ключевые слова: личность преступника, криминологическая характеристика семейно-бытовых преступлений, правонарушитель.

Annotation. The study of the criminal's identity is one of the important tasks of criminology and determines the conditions for a comprehensive study of a specific crime and crime in General. The problem concerning the identity of the offender in family and domestic relations is of great theoretical and practical significance, since the studied category of persons has both General and specific properties that distinguish them from the mass of offenders.

Key words: personality of a criminal, criminological characteristics of domestic crimes, the offender.

Преступления в отношении близких и бытовые преступления – одна из наиболее актуальных проблем криминологии. Вместе с тем, какие бы преступления ни изучались, центральной проблемой всегда является личность преступника. Без учета личности преступника невозможно понять причины ни отдельного преступления, ни преступности в целом.

Как верно отмечала А.И. Долгова «Нет смысла говорить о личности преступника как о научной проблеме, если преступникам не присущи некоторые черты, отличающие их от тех, кто не совершает преступлений» [1].

Изучение личности преступника осуществляется, главным образом, с целью выявления и оценки тех ее свойств и черт, которые порождают преступное поведение, а также профилактики последнего. В этом проявляется теснейшее единство трех узловых криминологических проблем: личности преступника, причин и механизма преступного поведения, профилактики

преступлений. При этом, однако, личность преступника является центральной в том смысле, что ее криминогенные особенности первичны, поскольку выступают источником, субъективной причиной преступных действий, и поэтому именно они, а не действия или поведение, должны быть объектом профилактических усилий. То, что эти внутренние особенности могут привести к совершению преступлений, составляет сущность общественной опасности личности преступника, а само преступное поведение – производное от них. Если говорить о целенаправленной коррекции поведения, то его невозможно изменить, если указанные особенности останутся прежними [2, С. 82].

По утверждению Ю.М. Антоняна, отличие личности преступника от непроступника состоит в негативной направленности, реальными носителями которой выступают личностные свойства, получившие законченное выражение в виде и характере преступного деяния, являющегося основным мериллом ее глубины и силы [3].

Раскрывая структуру личности преступника, криминологи в разных сочетаниях охватывают социальные, психологические, нравственные, биологические и т.д. особенности лица, совершившего преступление. Каждый из элементов структуры образует своеобразный слой в многообразии свойств личности, но все они находятся в определенных взаимоотношениях, образуя единое целое – социально-биологическое содержание человека [4]. Например, исследования показывали, что многие лица, формировавшиеся в неполных или иного рода неблагополучных семьях, даже если они искренне стремятся иметь собственную хорошую семью, в своей семье воспроизводят характерные для родительской стандарты поведения: избиение супруги, грубые оскорбления и т.п. [5].

Характеристика семейно-бытовых правонарушителей предусматривает всестороннее изучение находящихся в определенных взаимозависимостях различных подструктур личности, индивидуальных психических особенностей и биологически обусловленных свойств, играющих важную роль в механизме человеческого, в том числе и противоправного поведения. При этом максимальному криминологическому анализу подлежат дефекты нравственного сознания, характер извращенных потребностей и деформированных ценностных ориентаций, которые во взаимодействии с другими отрицательными качествами личности, а также негативными элементами социальной среды могут обуславливать антиобщественную направленность действий семейно-бытовых правонарушителей [6].

К сожалению, комплексные исследования, касающиеся личности лица, совершившего бытовое насилие, в нашей стране до настоящего времени не проводились. Изучение литературы по данной тематике показывает наличие лишь общей информации по преступлениям в сфере быта. К примеру, в своей работе доктор юридических наук Е. Алауханов приводит информацию, о том, что более 60% преступлений против личности совершаются по бытовым мотивам [7]. Преступные посягательства в бытовой сфере обычно бывают направлены на близких людей (супруга, родственники, знакомые), с которыми

его связывают определенные ролевые отношения (семейные, родственные, дружеские), имеющие ярко выраженную эмоциональную окраску.

Преступления в сфере быта совершаются в основном в нерабочее время: вечером – 65%, ночью – 12%, остальные – днем. Особое внимание следует обратить на так называемых бытовых пьяниц, семейных дебоширов и лиц, находящихся под административным надзором или состоящих на профилактическом учете.

Преступления в сфере быта совершают в 85% случаях лица мужского пола. При этом они совершают наиболее опасные бытовые преступления по сравнению с преступлениями, совершаемыми женщинами. Наибольшей криминогенной активностью отличаются две возрастные группы - лица 18-30 и 31-40 лет. По уровню образования лица, совершившие преступления в сфере быта, характеризуются следующим образом: имеют начальное образование – 3%; неполное среднее – 27%; среднее – 66%, высшее – 4% [7].

Учитывая тот факт, что одним из принципов профилактики бытового насилия является приоритет превентивных мер профилактики бытового насилия над репрессивными мерами, а также то, что лицо, совершившее бытовое насилие не всегда совершает уголовное преступление, спроецируем структуру элементов криминологической характеристики личности преступника на личность правонарушителя в рассматриваемой сфере в целом. Правонарушения и преступления, совершаемые в семейно-бытовой сфере, являются специфическими, поэтому их анализ связан с особенностями лиц, совершающих бытовое насилие.

Были изучены материалы 100 дел профилактического учета лиц, в отношении которых вынесено защитное предписание за 2018-2019 годы по Акмолинской области.

По данным исследования, семейно-бытовые правонарушения совершают в подавляющем большинстве лица мужского пола (99%). В основном от бытовых правонарушителей страдают супруги и сожительницы – по 33%, далее бывшие супруги и матери – по 13%.

Одним из наиболее важных социально-демографических признаков, характеризующих личность правонарушителя является возраст. Наибольшей криминогенной активностью отличается возрастная группа 30-39 лет (41%).

Также были изучены материалы судебной практики по установлению особых требований к поведению правонарушителя, а именно 50 постановлений суда, вынесенные по статье 73 КоАП РК (за 2018-2019 годы по Акмолинской области).

Установлено, что в основном правонарушители принадлежат к возрастной группе 30-39 лет (42%), за ней следует группа 40-49 лет (34%).

По социальному положению и роду занятий характеризуются следующими данными: не работающие - 84%, соответственно работающие - 16%. В состоянии алкогольного опьянения совершено 39 правонарушений из 50, что составляет 78%. В связи с чем, в основном особые требования

установлены на запрет употребления алкогольных напитков (*сроком до 3 месяцев*) – 80%.

Таким образом, криминологический портрет личности семейно-бытового правонарушителя выглядит следующим образом: гражданин Республики Казахстан, безработный, находящийся в гражданском или официальном браке, совершивший правонарушение в состоянии алкогольного опьянения, в возрасте от 30-39 лет.

Бытовое насилие в настоящее время является очень актуальной проблемой и его необходимо выделять для самостоятельного исследования. Тенденция к росту данного вида правонарушений требует научного и законодательного определения основных понятий. Криминологическая характеристика преступлений, возникающих в сфере конфликтных семейно-бытовых отношений, предполагает изучение личности правонарушителей. Оно имеет важное значение для познания причинно-следственных связей, лежащих в основе рассматриваемых преступлений, а также обеспечивает применение адекватных познанному объекту профилактических мер воздействия [6, С.95]. На сегодня можно говорить о недостаточной изученности личности лица, совершившего бытовое насилие, отсутствии исследований по данному направлению. В казахстанском законодательстве до настоящего времени не закреплено однозначное определение понятия (дефиниция) «бытовой насильник» либо «лицо, совершившее бытовое насилие».

В этой связи, полагаем необходимым дать определение понятию «лицо, совершившее бытовое насилие», дополнив статью 1 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» пунктом 1-2 в следующей редакции: «лицо, совершившее бытовое насилие – физическое лицо, совершившее умышленное противоправное деяние физического, психологического, сексуального характера в отношении другого (других) лица в сфере семейно-бытовых отношений».

Изучение личности семейно-бытового правонарушителя, т.е. в совокупности социально значимых свойств, черт, качеств, связей и отношений, характеризующих лиц, совершающих правонарушения в семейно-бытовой сфере, позволит выявить многие важные обстоятельства, способствующие повышению эффективности противодействия ему, а именно раскрыть «механизм» индивидуального девиантного поведения.

Список литературы:

1. Долгова А.И. Изучение личности преступника// советское государство и право. 1978. №6.;
2. Криминология: Учебник / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. – М.: Юристъ, 1997. – 512 с.;
3. Криминология. Учебник для юридических вузов / под редакцией В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова, С.В. Степашина – Санкт-Петербургский университет МВД России, 1999, - 608с.
4. О.В. Павленко. Криминология. Учебное пособие. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2011, с.180.

5. *Российская криминологическая энциклопедия. Долгова А.И. – М.: Издательство НОРМА, 2000, - 808с.*
6. *Ф.А. Лопушанский// Предупреждение семейно-бытовых правонарушений// Москва, Издательство «Наука», 1989, С.233;*
7. *Алауханов Е.О. и др. Криминология: Учебник. ТОО «Казыгурт» баспасы, 2006. – 584с.*

Байсагатова Диана Бекболатовна
преподаватель Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, м.ю.н.,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ О ПРИЧИНАХ И УСЛОВИЯХ, СПОСОБСТВУЮЩИХ ФИНАНСИРОВАНИЮ ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА

***Түйін.** Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 258-бабында көзделген қылмыстардың жасалуына себеп болатын себептер мен жағдайларды зерттеу негізінде автор Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 174 және 256-баптарында көзделген қылмыстардың ашылмауы және уақтылы ашылмауы қаржыландырудың негізгі айқындаушыларының бірі болып табылады деп тұжырымдайды.*

***Түйінді сөздер:** терроризм мен экстремизм, қарсы іс-қимыл, терроризм мен экстремизмді қаржыландыру.*

***Аннотация.** В статье автор на основе проведенного исследования причин и условий, способствующих совершению преступлений, предусмотренных ст.258 УК РК приходит к заключению о том, что не обнаружение и несвоевременное пресечение преступлений предусмотренных ст. 174 и 256 УК РК является одним из основных детерминантов финансирования терроризма и экстремизма.*

***Ключевые слова:** терроризм и экстремизм, противодействие финансированию терроризма и экстремизма.*

***Annotation.** In this article the author on the basis of the study of the causes and conditions contributing to committing crimes under Article 258 of the Criminal Code comes to the conclusion that no untimely detection and suppression of crimes stipulated by Article 174 and 256 of the Criminal Code is one of the main determinants of the financing of terrorism and extremism*

***Key words:** terrorism and extremism, counteraction, struggle financing of terrorism and extremism.*

Современная криминология рассматривает причины и условия преступности как взаимосвязанные и взаимообусловленные понятия. Иными словами, для того, чтобы было совершено преступление, необходимы побудительные процессы, в качестве которых выступают определенные причины. Однако одних только причин недостаточно для того, чтобы произошло преступное событие. Только при наличии необходимых условий побудительные процессы получают свою реализацию в виде уголовно-наказуемого деяния.

Именно в этой связи в плане противодействия финансированию экстремистской или террористической деятельности либо иного пособничества терроризму или экстремизму, в первую очередь, необходимо исследовать причины и условия, способствующие указанному правонарушению. В данной статье мы хотели бы обособленно рассмотреть не общие криминологические причины и условия, способствующие совершению названных преступлений, а исследовать их тесную взаимосвязь с предшествующими преступными

деяниями, не обнаружение и несвоевременное пресечение которых нами рассматривается в качестве основных детерминант финансирования терроризма и экстремизма.

Лица, привлекаемые к уголовной ответственности в соответствии со ст. 258 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК), не являются ни экстремистами, ни террористами. Они виновны в финансировании террористической или экстремистской деятельности и ином пособничестве терроризму либо экстремизму.

Финансируя либо иным образом пособничая экстремистам или террористам, эти лица реализуют свое сочувственное отношение к ним.

Лобач Д.В. и Смирнова Е.А. считают, что «феномен «поддержка терроризма» представляет собой индивидуальную или публичную практику социального одобрения, принятия и признания идеологии терроризма и террористической деятельности правильными, нуждающимися в поддержке и подражании. Поддержку терроризма можно рассматривать в двух аспектах: как форму социального одобрения политического насилия (общесоциальный подход) и как противоправную практику, которая способствует осуществлению террористической деятельности (нормативно-правовой подход)» [1, с.150-156].

По нашему мнению, соглашаясь с высказываниями данных авторов, следует отметить, что «социальное одобрение политического насилия» является первичным по отношению к «противоправной практике». Первоначально у определенных лиц, их группы возникает сочувственное отношение к идеологии терроризма или экстремизма. Затем, сформировавшееся сочувствие перерастает в желание оказания поддержки, содействия лицам, занимающимся террористической или экстремистской деятельностью.

В плане выявления причин и условий финансирования террористической или экстремистской деятельности и иного пособничества терроризму, либо экстремизму на первый план выдвигается «социальное одобрение политического насилия», как первопричина.

В данном случае следует обратить внимание на то, что каждый человек имеет право на выбор своих предпочтений в части различных идей, взглядов, политических воззрений и т.д. Конституция государства каждому гарантирует свободу слова, совести, вероисповедания.

В этой связи, действительно, «с моральной точки зрения индивидуальнопсихологическое восприятие терроризма в положительном ключе (например, в качестве борьбы за независимость и национальное самоопределение или вооруженного сопротивления государству агрессору) не является противоправным деянием. В противном случае юридическое запрещение такого положительного восприятия терроризма означало бы вмешательство в субъективную, ментальную, когнитивноволевою сферу конкретной личности, что будет свидетельствовать о лишении человека его естественного субъективного права на обладание, развитие и отстаивание своих мыслей и идей. В то же время следует понимать, что поддержка и отстаивание деструктивных, с позиции общественного восприятия, идей становится

возможным в тех случаях, когда это не посягает на сложившийся правопорядок и не нарушает законодательные императивы, обеспечивающие общественную безопасность» [1; 150-156].

Поддержка и отстаивание терроризма и экстремизма подпадает под признаки уголовно-наказуемого деяния, предусмотренного ст. 256 УК РК. Диспозиция этой статьи предусматривает пропаганду терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма, а равно изготовление, хранение с целью распространения или распространение материалов указанного содержания [2].

По нашему мнению, следует обратить внимание на тесную взаимосвязь преступлений, предусмотренных ст. 258 и 256 УК РК. В этом плане справедливы высказывания Лобач Д.В. и Смирновой Е.А., которые пишут: «Так, например, финансирование терроризма создает материальную базу, необходимую для существования террористических организаций, а оправдание и призывы к терроризму делают идеологию терроризма более привлекательной и востребованной, что увеличивает потенциал для кадрового обновления преступных (террористических) сообществ и организаций» [1; 150-156].

Деяния, предусмотренные диспозицией данной статьи, являются подготовительными к террористической деятельности, первоначальным этапом подготовки исполнителей этих видов преступлений. Однако помимо указанных действий, деяния, состоящие в публичном оправдании терроризма, также представляют собою подготовительную работу, как для террористической деятельности, так и для ее финансирования.

На наш взгляд, помимо этого в тесной взаимосвязи с преступлениями экстремистской и террористической направленности находятся правонарушения, предусмотренные ст. 174 УК РК (возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни), диспозиция которой предусматривает следующее: «Умышленные действия, направленные на возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни, на оскорбление национальной чести и достоинства либо религиозных чувств граждан, а равно пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их отношения к религии, сословной, национальной, родовой или расовой принадлежности, если эти деяния совершены публично или с использованием средств массовой информации или сетей телекоммуникаций, а равно, путем изготовления или распространения литературы или иных носителей информации, пропагандирующих социальную, национальную, родовую, расовую, сословную или религиозную рознь» [2.].

Так, в Законе Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года N 31 «О противодействии экстремизму» закреплено следующее:

«экстремизм – организация и (или) совершение:

– физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий, преследующих следующие экстремистские цели:

– насильственное изменение конституционного строя, нарушение суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, создание, руководство и участие в незаконном военизированном формировании, организация вооруженного мятежа и участие в нем, разжигание социальной, сословной розни (политический экстремизм);

– разжигание расовой, национальной и родовой розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию (национальный экстремизм);

– разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан (религиозный экстремизм)» [3].

Таким образом, в понятие экстремизма законодатель включил ряд действий, которые содержатся в диспозиции основного состава ст.174 УК РК.

Не случайно в Постановлении Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124 «Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 - 2022 годы» обозначено «Интенсивной пропагандой идей радикализма и терроризма в сознании казахстанского общества целенаправленно формируются идеи, чреватые разжиганием межконфессиональной вражды и розни, способные инициировать насильственные экстремистские и террористические акции» [4].

Помимо буквального совпадения текстов правовых актов по части определения экстремизма и ст. 174 УК РК, предусматривающей уголовную ответственность за возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни, практика правоприменения так же демонстрирует тесную взаимосвязь между преступлениями, предусмотренными ст. 174, 256 и 258 УК РК.

К примеру, уголовное дело в отношении К. и Д. в совершении группой лиц по предварительному сговору умышленных действий, направленных на возбуждение религиозной розни, а равно пропаганду исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их отношения к религии (часть 2 статьи 174 УК), квалифицировано органами досудебного расследования в отношении К. в совокупности с пропагандой терроризма, а равно распространением материалов указанного содержания с использованием средств массовой информации и сетей телекоммуникаций (часть 2 статьи 256 УК) [5].

По материалам другого уголовного дела установлено, что «житель города Астаны Б., создав свой аккаунт в социальной сети «Вконтакте», посещая компьютерный клуб и через сотовый телефон просматривал видеоролики, загружал, писал высказывания о терроризме в ИГИШ, и вел переписку.

Содержащиеся сведения на страницах пользователя направлены на информирование и разъяснение основных принципов и положений идеи «вооруженного джихада», в речи имеются побуждения собеседника к негативным действиям в отношении «кафиров». Высказывания формируют негативный образ неверных, а также подстрекают слушателей к совершению негативных насильственных действий в отношении представителей других религиозных групп в форме «вооруженного джихада».

Имеющаяся в социальной сети Интернет переписка между пользователями указывает, что имеются высказывания о необходимости насилия по отношению к тем, кто не проповедует мусульманскую религию (кафирам) и к тем, кто, по его мнению, являются вероотступниками и колдунами. Данные выражения подтверждают его радикальную сущность.

Содержание 21 видеороликов показывает о террористических актах и актах насилия по отношению к людям, боевые действия и подрывы зданий, транспортных средств, имеются признаки террористической угрозы, представляющие собой политически мотивированные действия лиц или группы лиц, создающих угрозу жизни и безопасности людей.

Судом №2 Сарыаркинского района г. Астаны 26 ноября 2015 года гражданин Б. признан виновным по ст.ст. 174 ч. 2, 256 ч. 2 УК и осужден к 6 годам лишения свободы с конфискацией имущества, с отбыванием наказания в исправительной колонии общего режима» [6].

Аналогичное сочетание инкриминируемых деяний, а именно ст. 174 ч. 1 УК РК «возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни» и ст.256 ч.2 УК РК «пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма» было в деяниях 40-летнего жителя Кокшетау [7].

Также, по статье 174 часть 1 УК РК «Разжигание религиозной розни» и ст. 256 часть 2 УК РК ювенальным судом осужден 17-летний житель Сайрама (ЮКО) [8].

Эти примеры демонстрируют, что в пропаганде терроризма и экстремизма используются действия, подпадающие под признаки ст. 174 УК РК. Иными словами, с одной стороны, разжигание расовой, национальной, социальной или религиозной розни тесно переплетается с идеологией терроризма, оправдывая ее, а с другой, виновные пропагандировали терроризм в качестве способа разрешения социальной и религиозной розни.

«Карасайский районный суд Алматинской области установил, что Тюлюганов С.К. совершил умышленные действия, направленные на «пропаганду исключительности, превосходства и неполноценности граждан по признаку их отношения к религии, путем распространения литературы и иных носителей информации, пропагандирующих религиозную рознь», «пропаганду терроризма, а равно хранение с целью распространения и распространения материалов указанного содержания», «участие в деятельности террористической группы и в совершаемых ею актах терроризма», «оказание финансовых услуг физическому лицу, совершенное лицом, заведомо осознавая

террористический и экстремистский характер деятельности физического лица», т.е. преступления, предусмотренные статьей 164 УК (в редакции 16.07.1997 г.), частью первой статьи 256 УК, частью второй статьи 257 УК, частью первой статьи 233-3 УК (в редакции 16.07.1997 г.)» [9].

Данный пример наглядно иллюстрирует, как преступная деятельность, начавшись с деяний, предусмотренных ст. 174 УК, продолжились в виде деяний, предусмотренных ст. 256 УК, а также ст. 258 УК РК.

Практика показывает, что динамика преступной деятельности зачастую начинается совершением преступления, предусмотренные ст.174 УК РК - возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни, затем лица, причастные к этой деятельности, продолжают преступную деятельность в виде пропаганды терроризма или публичных призывов к совершению акта терроризма (ст. 256 УК). Мы не можем сказать, что на этом преступная деятельность виновных завершается. Это зависит от разных обстоятельств, в том числе от своевременного пресечения преступления сотрудниками правоохранительных органов. Однако, согласно практике уголовного судопроизводства, следующим этапом в этом, на наш взгляд, поступательном преступном движении является, совершение преступлений, предусмотренных ст. 258 УК РК.

Описанная выше динамика противоправной террористической деятельности представляет собою констатацию имеющейся судопроизводственной практики. Разумеется, это вовсе не означает, что каждое лицо виновное в совершении преступлений, предусмотренных ст.258 УК РК проходит такой «эволюционный» путь.

Судебная практика так же изобилует примерами, когда лицо, попав в сети террористической или экстремистской пропаганды, будучи не причастным к совершению иных уголовных правонарушений, становится причастным к деяниям, подпадающим под признаки ст.258 УК РК.

Выстраивание указанной поступательной модели преступной деятельности мы обосновываем тем, что лицо, причастное к финансированию террористической или экстремистской деятельности и иного пособничества терроризму либо экстремизму, совершает преступление умышленно. Причем это не внезапно возникший умысел, а глубоко осознанный, возможно даже длительно-вынашиваемый. Разумеется, возникает риторический вопрос, какие обстоятельства повлияли на то, что у виновного лица созрел преступный умысел?

Ответом на данный вопрос будет следующее. У лица возник умысел на совершение преступления, предусмотренного ст. 258 УК вследствие формирования у него сочувственного, солидарного отношения к террористической или экстремистской деятельности. Это, в свою очередь, является результатом активной пропагандистской деятельности лиц, зараженных террористической или экстремистской идеологией, использующей в качестве инструмента социальную, национальную, родовую, расовую, сословную или религиозную рознь.

Для обеспечения финансирования террористической или экстремистской деятельности либо обеспечения террористической или экстремистской организации, незаконного военизированного формирования, прежде всего, требуется создание обстановки, при которой среди населения возникает сочувствующая прослойка. Это достигается, как показано выше, посредством методического пропагандистского воздействия на сознание людей. Методы террористов и экстремистов общеизвестны и потому подавляющим большинством людей воспринимаются негативно, так как они порой вызывают массовую гибель ни в чем не повинных людей и иные общественно опасные последствия. В этой связи главным в данной пропаганде является оправдание терроризма и экстремизма определенными «благородными» идеями.

Изложенное позволяет нам сделать вывод, что даже в том случае, когда лицо, виновное в совершении преступления, предусмотренного ст. 258 УК, не имело отношения ни к каким иным преступлениям террористической либо экстремистской направленности, следует полагать, что сознание данного лица все же отравлено идеологией социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной неприязни. Это лицо признает исключительность, превосходство либо неполноценность граждан по признаку их отношения к религии, сословной, национальной, родовой или расовой принадлежности. В силу этого обстоятельства, данное лицо склоняется к одобрению терроризма и экстремизма как способа реализации собственной неприязни.

В этой связи, нам представляется удачным определение обсуждаемых преступлений, как «преступления ненависти».

Так, Капинус О.С. и Додонов В.Н. излагают, что «Осознание высокой общественной опасности пропаганды национальной, расовой и религиозной ненависти постепенно привело национальных законодателей к введению уголовной ответственности за целый ряд деяний, которые в англоязычной литературе получили обобщенное название «hate speech» (буквально «речи ненависти»), или «hatred crime» («преступления ненависти»)» [10, с.76-85].

Действительно, отличительной особенностью рассматриваемой категории преступлений является их движущая сила – мотив, в качестве которой можно обобщенно выделить ненависть.

В УК РК «преступление ненависти» (ст.174) расположено в главе 4 под названием «Преступления против мира и безопасности человека». Не всеми государствами определено место данного преступления в системе уголовного закона принимается однозначно.

По мнению Капинус О.С. и Додонова В.Н. «Чаще всего эти деяния включаются в следующие главы (разделы) Уголовного кодекса:

– преступления против общественного порядка, спокойствия, безопасности (Австрия, Албания, Армения, Германия, Нидерланды, Норвегия, Польша, Словения, Таджикистан, Швейцария);

– преступления против основ конституционного строя и безопасности государства (Азербайджан, Киргизия, Молдова, РФ, Туркменистан, Черногория);

- преступления против прав граждан (Болгария, Эстония);
- международные преступления (Беларусь, Казахстан, Латвия, Словакия, Узбекистан, Хорватия)» [10, с.76-85].

По нашему мнению, виновные в «преступлениях ненависти» помимо своей ближайшей цели – возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни, вольно или невольно ведут своих приверженцев к достижению последующей цели – приобщению последних к идеологии терроризма или экстремизма. Это, в свою очередь, способствует совершению преступлений, предусмотренных ст.256 и 258 УК РК.

На наш взгляд, бесспорным является и факт того, что общим объектом преступления, предусмотренного ст. 174 УК так же, как и преступлений, предусмотренных ст. 256 и 258 УК РК выступают общественная безопасность и общественный порядок.

Проведенный анализ позволяет нам сделать выводы:

- не обнаружение и несвоевременное пресечение преступлений, предусмотренных ст. 174 и 256 УК РК является одним из основных детерминант финансирования терроризма и экстремизма;
- уголовно-правовая конструкция, предусмотренная статьей 174 УК РК ввиду ее тесной взаимосвязи (и даже взаимообусловленности) с составами преступлений, предусмотренных ст.ст. 256, 258 УК должна быть размещена в главе 10 УК под названием «Уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка».

Список литературы:

1. Лобач Д.В., Смирнова Е.А. Поддержка терроризма как практика социального одобрения политического насилия в контексте общесоциального и нормативно-правового подходов (на примере Российской Федерации)/ в сборнике: фундаментальные и прикладные науки сегодня материалы международной научно-практической конференции. 2017. с. 150-156.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2014. 368 с.
3. О противодействии экстремизму: Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года №31.
4. Об утверждении государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 - 2022 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года №124.
5. Справка по результатам обобщения судебной практики по рассмотрению уголовных дел о терроризме и экстремизме за второе полугодие 2016 года и первый квартал 2017 года// Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан №6/2017 с.46-56.
6. Житель столицы осужден за возбуждение религиозной розни и пропаганду терроризма с помощью интернета// <http://nur-sultan.prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/zhitel-stolicy-osuzhden-za-vozbuzhdenie-religioznoy-rozni-i-propagandu>
7. В Кокшетау установлен подозреваемый в возбуждении религиозной розни и пропаганде терроризма// <https://716.kz/news/1647-v-kokshetau-ustanovlen-podozrevaemyi-v-vozbuzhdenii-religioznoi-rozni-i-propagande-terrorizma.html>.
8. В ЮКО за пропаганду терроризма и разжигание розни осужден подросток// <https://otyrar.kz/2018/06/v-yuko-za-propagandu-terrorizma-i-razzhiganie-rozni-osuzhden-podrostok/>.

9. Приговор Карасайского районного суда Алматинской области по уголовному делу от 09 сентября 2015 года №1-165/15.

10. Капинус О.С., Додонов В.Н. Ответственность за разжигание расовой, национальной и религиозной вражды, а также другие "преступления ненависти" в современном уголовном праве// *Законы России: опыт, анализ, практика*, 2007г. №8, с. 76-85.

Бисенбин Нұрбек Ертілеуұлы

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША СЫБАЙЛАС
ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Түйін. Мақалада еліміз тәуелсіздігін алғалы бері сыбайлас жемқорлықпен күресте атқарылған жұмыстар баяндалады. Шет елдердің заңнамасы бойынша сыбайлас жемқорлық үшін жауаптылықтың кейбір мәселелері сипатталып, зерделенеді. Сыбайлас жемқорлықпен қарсы күресте ұтымды ой-пікірлер айтылады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара беруші, пара алушы, парақорлық, пара беру фактісі, лауазымды тұлғалар.

Аннотация. В статье рассматривается проводимая работа по борьбе с коррупцией с обретением независимости нашей страны. По законодательству зарубежных стран описываются и изучаются некоторые вопросы ответственности за коррупцию. Приведены оптимальные рекомендации в борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: коррупция, дачи взятки, получение взятки, взяточничество, факты дачи взятки, должностные лица.

Annotation. The article describes the ongoing work to combat corruption with the acquisition of independence of our country. According to the legislation of foreign countries, some issues of responsibility for corruption are described and studied. Optimal opinions were expressed in the fight against corruption.

Key words: corruption, bribe-taker, a bribe taker, a bribe taker, bribery, the fact of giving a bribe, officials.

Еліміз тәуелсіздігін алып, құқықтық жүйесін қалыптастырып дамып келе жатқанына отыз жылдай уақыт өтті. Осы уақыт аралығында қылмыспен күрес мәселесі мемлекетіміздің басты тақырыптарынан түскен емес. Солардың ішінде, қоғам дертіне айналған сыбайлас жемқорлық мәселелері.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылдың 2 қыркүйегінде «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Сыбайлас жемқорлықпен жан-жақты күресу мәселесі күн тәртібінен түскен жоқ. Орталық және жергілікті органдардың нормативтік құқықтық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама жүргізу ісін қайта қалпына келтіру қажет. Бұған сарапшылар мен қоғам өкілдері де атсалысуы тиіс. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыс жасалған мекеменің бірінші басшысының жауапкершілігін заңнамалық және нормативтік тұрғыдан нақты белгілеу керек. Сондай-ақ, заңсыз және арандатушылық әрекеттерге барғаны үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл органдарының қызметкерлерін қатаң жазалау керек. Ондай қызметкерлерге тергеу саласында орын жоқ» деп атап өтті [1].

Атап айтқанда, мемлекеттің алға жылжып, дамуына кедергісін келтіретін сыбайлас жемқорлық қылмыстары, онымен күрес мәселелері қашан да өзекті. 2015 жылы қабылданған қылмыстық заңнамаларда да сыбайлас жемқорлықпен байланысты заңға қайшы, қоғамға қауіпті әрекеттер үшін жауаптылық мәселелерін қайта қарастырды. Аталған қылмыстық заңнамалардың қабылдануына түрткі болған мемлекетіміздің 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы, еліміздің қылмыстық құқықтық саясаты: «сыбайлас жемқорлық қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықты күшейтуге» бағытталсын деп атап көрсеткен болатын [2].

Елімізде сыбайлас жемқорлықпен күрес бағытында бірнеше маңызды істер атқарылып келеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте заңнамалар қалыптастып, бірнеше бағдарламалық құжаттар қабылданды. БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясына және Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі Стамбул іс-қимыл жоспарына қол қойылды.

«Тұтастай алғанда, аталған шаралардың қабылдануы Қазақстанға сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет деңгейі бойынша Орталық Азия өңірінде де, ТМД елдері арасында да көшбасшы орындардың бірін алуға мүмкіндік берді» деп, Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығында атап көрсетілді [3].

Сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне, жауаптылық мәселелеріне талдау жасауда тек қана отандық заңдылық нормаларына талдау жасап, шет мемлекеттердің осы тұрғыдағы заңдылық нормаларына салыстырмалы-құқықтықтық тұрғыдан зерттемеу өте үлкен кемшілік болып табылар еді.

Осыған орай бірқатар шет мемлекеттердің қылмыстық кодексіндегі сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне байланысты нормаларға қысқаша тоқтала кетпекпіз.

Германия Федеративтік Республикасы Қылмыстық кодексінің 29- тарауы тұтастай «Лауазымдық қылмыстық іс-әрекеттер» деп аталады [4, 189-199 б.]. Мұнда парақорлық, лауазымдық қылмыстарға арнаулы баптар бар. Германия Қылмыстық кодексі бойынша лауазымдық қылмыстардың субъектісі болып лауазымды тұлғалар, ал пайда табу мен парақорлықтың субъектілері болып жария міндеттерді арнайы тапсырмалар мен орындауға уәкілетті адамдар да танылады. Бұл түсініктің мазмұны Германия Қылмыстық кодексінің II параграфында берілген. Осыған орай лауазымды адамдары болып шенеуніктер мен судьялар, өкімет немесе басқару органдарында мемлекеттік міндетті жүзеге асыратындар немесе осы қызметті арнайы тапсырмалар мен жүзеге асыратындар. Ал арнайы тапсырмалар мен жария міндетті атқаратындарға лауазымдық тұлғалармен қатар, лауазым иесі болып табылмайтын, бірақ заң негізінде өзіне тапсырылған міндетті адал атқаруға арнайы уәкілеттік алған адамдар жатқызылады.

Франция Қылмыстық кодексі 1982 жылы қабылданған, 1994 жылы заң күшіне енген, Кодекс 4 кітаптан тұрады [5, 163-171 б.]. Кодекстің 4-кітабы

«Ұлтқа, мемлекетке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар мен теріс қылықтар туралы» деп аталады, кітаптың үшінші бөлігінің 2-тарауында «Мемлекеттік қызметтегілердің мемлекеттік басқару органдарына жасаған қол сұғушылық туралы» деп аталады. Парақорлыққа байланысты Франция Қылмыстық кодексінде «адалдық парызын бұзуға байланысты» (432-10,432-16) баптар арналған. Бұл тұрғыдағы адалдық сертін бұзуға қарсы қылмыстарға: заңда көрсетілген негіздерге байланысты деген сылтаумен заңсыз ақша қаражаттарын жинау; пара алу және абыройды саудаға салу; заңсыз пайда табу; мемлекеттік ұйымдар үшін қызмет көрсетулер мен тауар нарығындағы кандидаттардың еріктілік пен теңділік бостандықтарын бұзу; бөтеннің мүлкін заңсыз алу және талан-таражға салу Франция Қылмыстық кодексі бойынша жария лауазым адамының түсінігі берілмеген.

Польша Республикасы Қылмыстық кодексі бойынша пара алу термині қолданылмайды [6]. Бірақ мұндай іс-әрекет жасағандар Қылмыстық кодекстің 228-бабына сәйкес мүліктік немесе жеке пайданы жария функцияны атқаруға байланысты алғаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылады.

Италия Республикасы Қылмыстық кодексі 1930 жылы қабылданған [7, 9-11 б.] 1990 жылғы заңмен толықтырылған. Осы заңға сәйкес «лауазымды тұлғалар болып заңдылық, сот немесе әкімшілік функцияларын орындайтын адамдар танылады». Италия қылмыстық кодексінде парақорлық үшін жауаптылық 317 бапта, сатып алу 318-320 баптарда, сатып алуға араңдатушылық 323-бапта арнайы қарастырылған.

Америка Құрама Штаттарында лауазымдық қылмыстар үшін жауаптылық Федералдық және штат заңдарында көрсетілген [7, 166-167 б.]. АҚШ Федералдық заңының 18 заңдар жинағында лауазымды қылмыстар туралы арнаулы тарау жоқ, мұндай іс-әрекеттер туралы жауаптылық заңның «Парақорлық, арам пайдалар немесе жария биліктегі өз қызметін теріс пайдалану» (I тарау); «Лауазымды тұлғалар және жалдамалы қызметшілер» (93-тарау), «Қорқытып талап ету және қорқыту» (41-тарау); «Сайлау және саяси іс-әрекеттер» (29-тарау) бөліктерінде реттелген. Осы заңдарға сәйкес пара алудың субъектісі болып АҚШ конгресс мүшелері, АҚШ атынан әрекет ететін тұрақты комиссия мүшелері, қызметшілер, жалдамалы қызметшілер, атқарушы өкімет органдарының ресми функциясын атқаратын адамдар, алқа билер, сайлау арқылы немесе ресми түрде тағайындалған жария биліктің лауазымды тұлғалары; заң шығарушылық немесе атқару органдарының қызметшілері (ақылы немесе ақысыз) егер олар жылына 130 күннен кем емес осындай қызметтер атқарса.

АҚШ Қылмыстық кодексінде лауазымдық қылмыстардың субъектісіне «жария қызметшілер» немесе «партиялық лауазымдық тұлғалар» да жатқызылған, әр штаттың қылмыстық заңы бұл қағиданы өз ерекшеліктеріне қарай қабылдаған.

Швейцария Қылмыстық кодексінде әртүрлі сыйлықтарды алғаны үшін (316-бап) қылмыстық жауаптылық арнайы түрде көрсетілген [8, 17 б.].

Мемлекеттік қызмет жүйесінде паракорлыққа қарсы іс-қимыл жалпы паракорлыққа қарсы механизмнің негізі болып табылады және мемлекеттік органдардың қызметінде ашықтық пен жариялық қағидаларын іске асыруға қызмет етеді.

Ең алдымен «Мемлекеттік азаматтық қызмет туралы» Ресей Федерациясы заңының 15-бабында бекітілген мемлекеттік қызметшінің кейбір міндеттерін тоқталып өтейік. Осы міндеттерді мүлтіксіз сақтау сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың әкімшілік-құқықтық құралдарының бірі болып табылады. Мәселен, «Мемлекеттік азаматтық қызмет туралы» Ресей Федерациясы заңының 15-бабы 1-бөлігінің 9) тармақшасына сәйкес федералдық заңда көзделген тәртіппен өзі және отбасының мүшелері туралы мәліметтерді ұсынуға тиіс. Ал «Мемлекеттік азаматтық қызмет туралы» Ресей Федерациялық заңының 15-бабының 1-бөлігінің 11) және 12) тармақшаларына сәйкес қызметші шектеулерді сақтауға, міндеттемелерді және қызметтік мінез-құлыққа қойылатын талаптарды орындауға, осы заңда және басқа да федералдық заңдармен белгіленген тыйым салуларды бұзбауға; лауазымды міндеттерін орындау кезінде жалдаушының өкіліне мүдделер қақтығысына әкелуі мүмкін өзінің жеке мүддесі туралы хабарлауға, осындай қақтығыстың алдын алу жөнінде шаралар қабылдауға міндетті [9, 1 б.].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келгенде, аталған елдердегі сыбайлас жемқорлықтың көріністеріне талдау жасау, Қазақстан үшін тиімді сыбайлас жемқорлыққа қарсы пайдалы әрі тиімді озық ұлттық стратегияны жасауға көмектеседі. Біріншіден, сыбайлас жемқорлықпен күреске бағытталған мемлекеттің жоғарғы басшысының күшті саяси жігері және соның негізінде құрылған мемлекеттік, экономикалық, әлеуметтік және құқықтық сипаттағы сыбайлас жемқорлықпен күрес саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясат. Екіншіден, мемлекеттік әкімшілік жүйесінің бәріне азаматтық қоғам жағынан ұйымдастырылған әлеуметтік бақылау және құқық бұзушылардың қылмыс жөнінде іс қозғау мүмкіндігімен қамтамасыз ету. Үшіншіден, билік жүргізуге ие тұлғалардың, мемлекеттік қызметкерлердің қызмет тазалығы жөніндегі мониторингті жүзеге асыруы, тәуелсіз органдардың алдында қатаң есеп беруі. Осы қағидаларды сақтау ұлттық сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың маңызды негізі болады деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылдың 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог-Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/

2. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

3. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

4. Уголовный-кодекс ФРГ / Науч.ред. Н.Ф. Кузнецова и Ф.М. Решетников. - М., «Юриздат», 2016. - 210 с.
5. Новый Уголовный кодекс Франции // Научн. ред. Н.Ф. Кузнецова, Э.Ф. Побегайло. - М., 2015. - 180 с
6. Агыбаев А.Н. Уголовная ответственность за взяточничество // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал. - № 1(35) 2016. 48-56 б.
7. Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах / отв. ред. Ф.М. Решетников. - М., 2017. - 210 б.
8. Швейцарский Уголовный кодекс. - М., «Инфра-М», 2017. - 30 б.
9. О государственной гражданской службе Российской Федерации.
<https://digital.gov.ru/documents>

Ержан Арай

Астана халықаралық университетінің магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

САЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫН БҰЗҒАНДЫҒЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУЫ

***Түйін.** Салық саласындағы құқық бұзушылықтар санының жыл сайын өсуі, қоғамға және мемлекет экономикасына кері әсер ететін бұл құбылыспен күресу шараларын қатаңдатуын талап етеді. Соңғы жылдардағы статистикалық мәліметтер күрес шараларының әлі де әлсіз тұстарының бар екендігін байқатуда. Салықтық қатынасты сауатты заңнамалық қамтамасыз ету салық саласындағы заңнаманы бұзу және сақтамаудың алдын алу мен жолын кесуге бағытталған және оған жәрдемдесуі тиіс.*

***Түйінді сөздер:** салық құқығы, салықтық құқық бұзушылық, қаржылық жауаптылық, әкімшілік жауаптылық, қылмыстық жауаптылық.*

***Аннотация.** Растущее число налоговых правонарушений с каждым годом требует от государства более активных усилий по борьбе с этим явлением, которое оказывает пагубное влияние на экономику и общество. Статистика последних лет показывает, что меры противодействий все еще слабы. Надлежащее соблюдение налогового законодательства должно быть направлено на предотвращение и пресечение налоговых правонарушений.*

***Ключевые слова:** налоговое право, налоговое правонарушение, финансовая ответственность, административная ответственность, уголовная ответственность.*

***Annotation.** A growing number of tax violations every year requires the state to take more active efforts to combat this phenomenon, which has a detrimental effect on the economy and society. Recent statistics show that countermeasures are still weak. Proper tax compliance should be aimed at the prevention and suppression of tax offenses.*

***Key words:** tax law, tax violation, financial liability, administrative liability, criminal liability.*

Салықтық және бюджетке төленетін өзге де төлемдер – мемлекет өмірінің қажетті аспектілерінің бірі. Мемлекеттің өндіру, ал жеке және заңды тұлғалардың төлеу мүмкіндіктері өзара тығыз байланыса отырып, мемлекет қызметінен бастау алады.

Салықтық төлемдерді жинау мемлекетке бюджетті қалыптастыру, алға қойылған жоспарларға сәйкес даму тәрізді жалғаспалы қаржылық жоспарларды құруға, соның арқасында өз функцияларын толығымен жүзеге асыруға кепілдік береді.

Субъектінің бюджетке төленетін төлемдерді төлеуден бастартуы – мемлекетке шығын мен зиян қаупін төндіретін ауыр құқық бұзушылық әрекеті. Бұл – өзінің қауіптілігі мен ақталмайтын тәуекеліне қарамастан, жиі кездесетін құбылыс. Кәсіпкерлер мен ұйымдар салық жеңілдіктерімен спекулятивті операциялар жүргізіп, салық қызметінің органдарына фиктивті есептер тапсырып, өздерінің шынайы табыстарын жасырады.

Іс жүзінде, шынайы табысты жасырып, есеп дұрыс тапсырмау мемлекетке қарсы жасалған құқық бұзушылық, себебі құқыққа қарсы бұл әрекеттер мемлекеттік бюджетке түсуі тиіс қаржы ағынының төмендеуіне алып келіп, өз кезегінде халықтың әлеуметтік әлсіз топтарына төленетін төлемдер мен экономиканы және халықтың тұрмыс деңгейін көтеруге бағытталған субсидиялардың азаюына, қоғам үшін маңызды өзге де салалардың дамуына қажетті қаржының кемуіне тікелей әсерін тигізеді.

Мемлекеттік кірістер комитетінің ресми сайтында берілген салықтық тексерістер жүргізу бойынша есептердің соңғы статистикалық мәліметтеріне сәйкес (1-кестеде берілген), 2017 жылы 42018 салық тексерісі жүргізіліп, оның 6963-і бойынша әкімшілік жауаптылыққа тартылған. Тексерістер санының 2016 жылдың 12 айы бойынша көрсеткішке қарағанда аз болғанымен, әкімшілік жауаптылыққа тартылу коэффициенті 4,6%-ға жоғары. 2017 жылы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің салық саласына қатысты 30-бабы бойынша 5806 іс айыппұлға тартумен аяқталса, салынған айыппұл сомасы 6 342 946 теңгені құрады.

	2016 жыл	Салыстырмалы анализ ↔	2017 жыл
Тексеріс саны	76794	-46%	42018
Құқық бұзушылық анықталған тексерістер саны	9216	-24,45%	6963
Жалпы тексерістің ішіндегі құқық бұзушылық анықталған тексерістің пайыздық коэффициенті	12%	+4,6%	16,6%
Әкімшілік ескерту	3016	-62,43%	1133
Әкімшілік құқық бұзушылық нысанасын тәркілеу	39	-38,5%	24
Рұқсат беру құжатынан, оның ішінде лицензиядан айыру немесе әрекетін тоқтата тұру	3	-100%	0
Әкімшілік айыппұл қолданылды	6158	-5,7%	5806
Әкімшілік айыппұл сомасы	14 786 774	-57,1%	6 342 946

1-кесте

2016-2017 жылдар бойынша Мемлекеттік кірістер комитетінде тексерістер нәтижесінде жасалған есептің статистикалық мәліметтері [4].

Аталған жылдардың статистикасына сәйкес, келесі баптар бойынша құқық бұзушылықтар саны басым болды:

278-бап. Салықтардың және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің сомаларын кемітіп көрсету.

284-бап. Бақылау-кассалық машиналарды қолдану тәртібін бұзу.

282-бап. Қазақстан Республикасының этил спирті мен алкоголь өнімін өндіруді және оның айналымын мемлекеттік реттеу туралы заңнамасын бұзу.

463-бап. Тиісті тіркеусіз, рұқсатсыз немесе хабарлама жібермей кәсіпкерлік немесе өзге де қызметпен айналысу, сондай-ақ әрекеттерді (операцияларды) жүзеге асыру

276-бап. Есепке алу құжаттамаларының болмауы және салықтық есепке алуды жүргізуді бұзу

Жоғарыда аталғандарға сәйкес, салық саласында заңнаманы бұзу тек Салық және бюджетке төленетін өзге де төлемдер туралы кодекстің негізінде қаржылық жауаптылыққа ғана емес, сонымен қатар Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте немесе Қылмыстық кодексте көзделген құқық бұзушылық белгілері болған жағдайда, әкімшілік және қылмыстық жауаптылыққа да тартылады. Сонымен қатар құқық бұзушы субъектінің жұмыс орнының ішкі Ережелеріне сәйкес материалдық және тәртіптік жауаптылыққа да тартылуы мүмкін. Аталған кодекстердің өзіндік ерекшеліктеріне сәйкес, Салық және бюджетке төленетін өзге де төлемдер туралы кодексі және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің жауаптылық туралы нормалары жеке және заңды тұлғаларға да қолданылуға жатса, Қылмыстық кодекстің 15-бабына сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта он алты жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға ғана қылмыстық жауаптылыққа жатады [3].

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде салық саласындағы заңнаманы бұзғандығы үшін ескерту, әкімшілік айыппұл, әкімшілік құқық бұзушылық нысанасын тәркілеу, арнайы құқығынан айыру, рұқсат беру құжатының, оның ішінде лицензиялардан айыру немесе әрекетін тоқтата тұру, жеке кәсіпкер қызметін тоқтата тұру немесе тыйым салу, мәжбүрлі бұзу, әкімшілік қамауға алу, әкімшілік шығарып жіберу тәрізді жауаптылық шаралары қолданылады [1]. Әкімшілік жауаптылық қолданылатын салық саласындағы құқық бұзушылықтардың басым бөлігі Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодекстің 16-тарауында жинақталған.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 28-бабына сәйкес, заңды тұлғалар мен әкімшілік құқық бұзушылық аяқталған немесе оның жолын кескен кезде он алты жасқа толған, ақыл-есі дұрыс жеке тұлға құқыққа қайшы әрекеттерінде Кодекстің ерекше бөлімінің нормаларында көрсетілген құрам толық болған жағдайда жауаптылыққа тартуға жатады [1].

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ресми сайтында жарияланған жыл сайынғы әкімшілік құқық бұзушылықтардың құқықтық статистикасына сәйкес, 2019 жылы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 16-тарауына қатысты 264 297 іс қаралған. Оның 0,99 %, яғни 2 624 іс сотпен, 99,01 %, яғни 264 297 іс уәкілетті органмен, яғни Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетімен қаралған. 264 297 құқық бұзушылық бойынша 168 677 жеке тұлға, 93 996 заңды тұлға жауаптылыққа тартылған. Жауаптылық шаралары ретінде 205 950 ескерту, 54 484 әкімшілік айыппұл тағайындалып, 15 субъектінің қызметі, не оның жеке түрлері тоқтатылды немесе тыйым салынды, 1926 субъектінің ісі бойынша тәркілеу жүзеге асырылды [2].

Қаржылық жауаптылық шараларына Салық және бюджетке төленетін өзге де төлемдер туралы кодексінің 13-тарауында көрсетілген, мерзімінде орындалмаған салықтық міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету тәсілдері жатқызылады. Жауаптылыққа тартудың бұл шараларында әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылыққа тарту белгілері жоқ және қаржылық сипатқа ие. Салық кодексінің 116-бабының 1-тарауына сәйкес, қаржылық жауаптылықтың 4 түрі көрсетілген:

1) салықтардың және бюджетке төленетін төлемдердің, оның ішінде олар бойынша аванстық және (немесе) ағымдағы төлемдердің төленбеген сомасына өсімпұлды есепке жазу;

2) салық төлеуші (салық агенті) – заңды тұлғаның, заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшесінің, Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын бейрезиденттің, дара кәсіпкердің, жеке практикамен айналысатын адамның банктік шоттары (корреспонденттікті қоспағанда) бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұру;

3) салық төлеуші (салық агенті) – заңды тұлғаның, заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшесінің, Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын бейрезиденттің, дара кәсіпкердің, жеке практикамен айналысатын адамның кассасы бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұру;

4) салық төлеуші (салық агенті) – заңды тұлғаның, заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшесінің, Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын бейрезиденттің, дара кәсіпкердің, жеке практикамен айналысатын адамның мүлікке билік етуін шектеу [5].

Алайда, құқық бұзушы субъектіге қаржылық жауаптылық шараларының қолданылуы, оны әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылықтан босатпайды. Мысалы, белгілі бір компания өз қызметкерлерінің медициналық сақтандыруын төлеуді Салық кодексінде белгіленген мерзімнен кеш төлесе, онда аталған субъектіге Салық кодексінің 117-бабында көрсетілген тәртіппен кешеуілдеткен әр күн үшін өсімпұл тағайындалып, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 92-1-бабымен жауаптылыққа тартылады. Тағайындалған өсімпұлды төлеуі, әкімшілік айыппұлды төлеумен қатар, төлеуді кешеуілдеткен сақтандыру сомасын да толығымен төлеуі міндетті. Егер аталған төлем сомасы ҚР Қылмыстық кодексінің 244-бабында көзделген ірі мөлшерге жететін болса, онда субъект қылмыстық жауапкершілікке де тартылады. 3-баптың 38-тармағында көрсетілгендей, ірі мөлшер деп жиырма мың айлық есептік көрсеткіштен асатын, бюджетке түспеген төлемдер сомасы аталады. 2020 жылы бір айлық есептік көрсеткіш 2651 теңгені құрайтындығын басшылыққа алып, 53 020 000 теңге болатындығын анықтауға болады. 2019 жылы 3 субъект Қылмыстық кодекстің 244-бабы бойынша жауаптылыққа тартылған. Жалпы 2019 жылы салық заңнамасын сақтамауға қатысты қылмыстық жауаптылыққа тартатын 6 бап (223, 233, 236, 244, 245, 246-баптар) бойынша 429 іс қозғалған. Бұл 747 іс қозғалған 2018 жылғы статистикалық көрсеткішке қарағанда 42,57%-ға төмен [2].

Бұл жұмыста 2017-2019 жылдар аралығындағы салық саласын бұзу жағдайларына қатысты қолданылған жауаптылық шараларына талдау жасалып, Қазақстан Республикасындағы Салық заңнамасын сақтамау жағдайларына көз жүгіртілді. 2020 жылдан бастап күшіне енгізілген салық саласындағы тексерістерге қатысты, салық төлеуден босату шараларына байланысты 2020-2023 жылдар аралығында бірқатар оң өзгерістер күтілуде. Бұл кәсіпкерлікпен айналысатын халықтың жағдайын көтеру мен ел экономикасын оңалтуға бағыт болмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы: Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z28>> (29/02/2020).

2. Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ресми сайты https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat?_piref36_258157_36_223082_223082.__ora_navigState=page%3Dmode_report%26currPage%3D2%26eventSubmit_doNext%3D%25D0%2594%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D1%2588%25D0%25B5%2B%253E%253E&_piref36_258157_36_223082_223082.__ora_navigValues=.

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі N226-V Заңы. // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>> (29/02/2020).

4. ҚР ҚМ Мемлекеттік кірістер комитетінің ресми сайты <<http://kgd.gov.kz/ru/content/obyazatel'naya-vedomstvennaya-otchetnost-1>>.

5. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі): Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ. // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120#z2613>> (29/02/2020).

Жайрова Галия Талантбековна
Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

АДАМ САУДАСЫ ҚҰРБАНДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІНЕ ҚАТЫСТЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Түйін. Мақалада адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау мәселесін жетілдіру үшін зерттелетін саладағы шет елдердің қолданыстағы қылмыстық заңнамасының отандық заңнамамен салыстырмалы талдау жасалды. Адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы заңдар зерделеніп, шет елдерде адам саудасымен айналысатындарға қатысты жаза тағайындау тәртібі қарастырылды. Шет елдердегі адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау мен әлеуметтік көмек көрсету мәселелеріне баға беріліп, жәбірленушілерді қорғау туралы отандық қылмыстық заңнаманы және оны қолдану тәжірибесін жетілдіру мақсатында ұсыныстар келтірілді.

Түйінді сөздер: адам саудасы құрбандары, жаза тағайындау, құқық қорғау, әлеуметтік көмек көрсету, талдау, ұсыныс.

Аннотация. В статье рассматриваются предложения по улучшению защиты прав жертв торговли людьми, дается сравнение действующего уголовного законодательства зарубежных стран с отечественным законодательством. Изучены законы в сфере противодействия торговле людьми, рассмотрен порядок назначения наказаний в отношении лиц, занимающихся торговлей людьми за рубежом. Дана оценка вопросам защиты прав и оказания социальной помощи жертв торговли людьми за рубежом, приведены предложения по совершенствованию отечественного уголовного законодательства и практики его применения о защите потерпевших.

Ключевые слова: жертвы торговли людьми, назначение наказания, юридическая помощь, оказание социальной помощи, анализ, предложение.

Annotation. The article discusses how to improve the protection of the rights of victims of trafficking in human beings, comparing the current criminal legislation of foreign countries with domestic legislation. Cases of trafficking in human beings were reviewed and the sentencing procedure in foreign countries was revised. The issues of protection of the rights of victims of trafficking in human beings and provision of social assistance in foreign countries were evaluated, recommendations for effective protection of the rights of victims in domestic legislation and in practice were proposed.

Key words: victims of trafficking, sentencing, legal assistance, social assistance, analysis, proposal.

Адам бостандығына құқық адамның ең маңызды конституциялық құқықтарының бірі болып табылады. Адам құқықтары мен бостандықтарын тану, сақтау, қамтамасыз ету және қорғау – мемлекеттің міндеті.

Қазіргі уақытта жеке бас бостандығына қарсы қылмыстармен күрес үлкен маңызға ие болды. Жеке адамның бостандығына қол сұғушылық қоғам үшін елеулі қауіп төндіреді. Сот-тергеу тәжірибесі қылмыскерлердің адам саудасы

сияқты әрекетті өзінің жеке проблемаларын шешу үшін, баю, кек алу және басқа да мақсаттарға жиі пайдаланатынын көрсетіп отыр.

Адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау мәселесін жетілдіру үшін зерттелетін саладағы шет елдердің қолданыстағы қылмыстық заңнамасы ғылыми қызығушылық тудырады және Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасымен салыстырмалы талдауды қажет етеді.

Қылмыстық сот төрелігі жүйесінің тиімді әрекет етуі, құрбандардан кек алудан немесе қайта қанаудан қорғаудан басқа, адам саудагерлерін жауапқа тарту, қылмыскерлерді жасаған әрекеті үшін жазалау және басқаларын ұстауға тікелей ықпал етеді. Алайда көптеген елдерде үкімет әлі де адам саудасына байланысты қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықты енгізуге қол жеткізе алмауда. Тіпті олар айыптау үкімдерін шығара алса да, кейде бас бостандығынан айыру жазасының орнына шартты түрде бас бостандығынан айыру жазасын, айыппұлдарды немесе әкімшілік жаза шараларын тағайындаумен шектелулеріне тура келеді.

Кейбір елдерде адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы заңдар судьяларға түрмеге қамауды айыппұл салу арқылы ауыстыруға мүмкіндік береді және бұл тәжірибе айыпталушыға қатысты да, басқа адам саудагерлеріне қатысты да тосқауыл жасаудың шынайы мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін.

Адам саудасымен айналысатын қылмыскерлер заңсыз баюына байланысты, айыппұл төлеу олар үшін бизнесті жүргізудің тек тағы бір шығынына айналады [1].

Адам саудасы құрбандарына тегін заң көмегін ұсыну тәжірибесі бірқатар елдерде бар.

Жәбірленушілердің құқықтарын қорғау туралы Израиль заңнамасына сәйкес сауда құрбандары тегін заң көмегіне, сот процесі туралы ақпарат алуға, өз мүдделерін білдіруге құқылы. Мұндай нормалар Америка Құрама Штаттарының (бұдан әрі - АҚШ) заңнамасында да бекітілген, оларда адам саудасының құрбандарына тегін заң көмегін көрсету мақсатында адамдарды сотқа беру және құрбандарға заңгерлік және өзге де қызметтер көрсету үшін қосымша мүмкіндіктер жасалған [2]. Америка Құрама Штаттары әрқашан мигранттардың аса көп бөлігін арзан жұмыс күші ретінде өзіне тартатынына қарамастан, онда адам саудасы мәселесінің бар екендігін кеш мойындады. Тек 2000 жылы ғана АҚШ-та осы проблемамен күресетін заң: Адам саудасы құрбандарын қорғау туралы Акт қабылданды. Бұл кешенді заң адам саудагерлерінің ізіне түсуге, жәбірленушілерді қорғауға және адам саудасының алдын алу шараларын қарастырады. Аталған актіні қабылдау АҚШ-тың көші-қон заңының өзгеруіне, бұл құрбандарды қорғауды қамтамасыз етуге, сот қудалауы процесінің жеңілдеуіне жағымды әсер етті. Адам саудасының құрбандары АҚШ-та көбінесе жалған визалармен өмір сүреді, сол себептен оларды жиі депортациялайды, осы жағдайлар істі жан-жақты қарауға мүмкіндік бермейді. Бұл проблеманы шешу үшін, аталған заң «Т-виза» деп аталатын жаңа көші-қондық визаны беру, адам саудасы жәбірленушілерін қорғау процедураларын бекітті. «Т-визасы» егер адам АҚШ-та адам саудасының

құрбаны болып табылып, ол тергеуге көмек көрсетуге дайын болған жағдайда, немесе елден шыққан кезінде оның өміріне қауіп төнетіні белгілі болса беріледі [3].

Грецияда Президенттік №233/2003 Жарлығына сәйкес жезөкшеліктен, адам саудасынан немесе құлдықтан зардап шеккен адамдардың қазіргі кезде тұрғын үйге, тамақтануға, күтім алуға, психологиялық қолдауға, заң көмегіне және кәсіби дайындыққа құқығы бар.

Беларусь Республикасы Президентінің «Адам саудасының зардаптарын болдырмау туралы» 2005 жылғы 8 тамыздағы №325 Жарлығына сәйкес Беларусь Республикасындағы адам саудасының құрбандарын әлеуметтік қорғау және оңалту көзделген және ол өтеусіз жүзеге асырылады және құқықтық көмекті (Беларусь Республикасының заңнамасында көзделген олардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіруді қоса алғанда), оның ішінде адвокаттар алқасы ұсынатын тегін заң көмегін қамтиды. Он төрт жасқа толмаған адам саудасының құрбандарына құқықтық көмек олардың заңды өкілдеріне көрсетіледі [2]. Беларусь шенеуніктері адам саудасы саласындағы қылмыстардың ашылуы жайлы жиі хабарлама жасайды, алайда құқық қорғаушылар Беларусь ішкі істер органдарының жұмысын жиі сынға алады, себебі олардың ойынша, билік басындағылар адам саудасының алдын алуды емес, негізінен нәтижесін жоюға ғана ұмтылады.

Әлемнің көптеген елдері адам саудасының шығуы, транзиттік немесе жеткізу елдері болып табылады. Бұл нұсқалар уақыт өте келе ауысып отырады, мысалы Эстония адам саудасының шығуы және транзиттік елі болып табылады [4]. Эстония адам саудасы құрбандарын, солардың ішінде балаларды да қауіпсіз қоғамға қайтарудың бағдарламасын әлі жасамаған. Бірқатар ақпараттар көрсеткеніндей, Эстония, әсіресе көршілес ел Финляндиядан шығатын, балаларға қатысты секс-туризм елі болып табылады [5].

Латвия сияқты аса үлкен емес ел адам саудасының шығуы елі болып табылады, бұл елден жиі сексуалдық пайдалану үшін қыздар мен әйелдерді басқа елдерге шығарады [6].

Литвада адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау мен әлеуметтік көмек көрсетуде «Каритас» католиктік қайырымдылық ұйымы маңызды рөл атқарады. «Каритас» ұйымында «Жезөкшелік және адам саудасы құрбандарына көмек» деп аталатын ұзақ мерзімді жобасы жұмыс істейді. Әлеуметтік-психологиялық көмектен басқа, онда заңгерлік көмек көрсетіліп, уақытша тұрақ (жәбірленушілердің қауіпсіздігі үшін мекен-жайлары үнемі өзгеріп тұратын Литвадағы жалдамалы пәтерлер), материалдық көмек, жұмыс жасау үшін қажет арнайы еңбекке оқытуды іске асырады.

Финляндиядағы адам саудасы құрбандарына көмектің Ұлттық жүйесіндегі «Joutseno» орталығы полиция, прокуратура және коммерциялық емес ұйымдармен бірлесе жұмыс жасайды. Яғни, полиция, прокуратура және қоғамдық сала қызметкерлерін оқыту, даярлау бағытында қызмет атқарады. Адам саудасы жәбірленушілерін анықтау және сәйкестендіруге үйрететін тренингтер бағдарламасы әзірленген. Бұл орталықтағы әлеуметтік-заңгерлік

көмекті алу «Жалғыз терезе» принципінде құрылған. Жәбірленушілер көбінесе фин немесе ағылшын тілдерінде сөйлей алмайтындықтан, олар қаскүнемдердің қолдарында ойыншыққа айналады, ал орталықта жәбірленушілерге жан-жақты көмек көрсетіліп, олардың қалыпты өмір салтына көшуіне барлық жағдайды жасайды [7].

Норвегияда соңғы жылдары цыган халқының көбеюі орын алып отыр, олардың балалары көшелерде гүлдер сатып, қайыр сұраумен айналысады. Цыган қыз балалары 12 жастарында өз еріктерінен тыс тұрмысқа шығады, бұл жағдай құқық қорғау ұйымдарының назарын аударуда [8].

Өзбекстанда құқық қорғау органдары адам саудасынан зардап шеккендерге көмек көрсететін қоғамдық орталықтармен және мемлекетпен тығыз байланысты жұмыс жасайды. Жәбірленушілердің бір бөлігі мемлекет ішінде жәбір көрген Өзбекстанның өз азаматтары болса, ал көбі – Біріккен Араб Әмірліктері, Үндістан, Әзірбайжан, Ресей және т.б. елдерде жәбір көргендер.

Тәжікстанда «Адам саудасымен күрес туралы» заң қабылданған. Аталған заң адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғауға, оларға әлеуметтік оңалту жасауда қызмет көрсетуге, адам саудасынан жәбір көрген балаларға көмек көрсетуге мемлекеттік кепілдіктер береді [4]. Тәжікстан Республикасы бүгінгі күні адам саудасы құрбандарын қайта бағыттаудың механизмдерін даярлап, азаматтың қоғамға қайта толыққанды қосылу мәселесін жетілдіруді қарастыруда [4].

Молдова Республикасының Парламенті адам саудасымен күрес саласында маңызды халықаралық құқық актілерін қабылдап қана қоймай, осы салада арнайы заң шығарды. Адам саудасымен күрес саласында ұлттық құқық жүйесін дамытудың маңызды қадамы 2004 жылдың соңында Молдова Республикасының Жоғарғы сот палатасы Пленумының Қаулысымен қабылданған құқық қолдану қорытындысы. Халықаралық құқық және 2005 жылдың 20 қазанындағы «Адам саудасының алдын алу және кесу туралы» Молдова Республикасы Заңына сәйкес, адам саудасынан зардап шеккен адам белгілі бір құқықтарға ие болады, нақтылап айтқанда, кепілдендірілген тегін қоғамдық көмек алуға (медициналық қызметтер, баспанамен қамтамасыз етілу, психологиялық, заңгерлік және басқадай көмек алуға) құқылы [9]. Яғни бұл елде аталған проблемаға көп салалы тәсілдік бағыт бар екенін дәлелдейді [4].

Германияда «Балалар мен жасөспірімдердің еңбегін қорғау туралы» заң, сондай-ақ «балалар еңбегін қорғау» туралы ереже бар, олар он үш жастан бастап балалардың жұмысы үшін ерекше ережелерді қамтиды. Германияның Конституциясы он үш жастан төмен балаларды жұмыскерлер ретінде пайдалануға тыйым салады. Негізгі заң он үш жастан он бес жасқа дейінгі балаларды «балалар» санатына, жасөспірімдерге – он бес жастан он сегіз жасқа дейінгі жастарды жатқызады. Толық оқу күні ішінде әлі де мектепке баруға міндетті екінші топ үшін де бастауыш (негізгі) және толық емес орта (нақты) мектептегі балаларға арналған ережелер қолданылады. Өзінде жасөспірімдер жұмыс істейтін әрбір жұмыс беруші осы Заңның негізгі ережелерінің мәтінін көрінетін жерге іліп қоюға міндетті [2].

2004 – 2014 жж. аралығында көші-қон бойынша халықаралық ұйымдағы статистикалық мәліметтер көрсеткендей, Қазақстанда адам саудасы құрбандарының көмек алғандарының 50 пайызға жуығы Қазақстанның азаматтары, негізінен ел ішінде эксплуатацияға ұшырағандар. Қалған жәбірленушілер – Орта Азия, Ресей, Молдова, Филиппин және Қытай елдерінің азаматтары. Әрбір жетінші жәбірленуші кәмелеттік жасқа толмаған, сонымен қатар еңбекке пайдалану, сексуалдық пайдаланудан басым екені көрінеді [9].

Бүгінгі таңда елімізде елеулі мәселелердің бірі балалар еңбегін заңсыз пайдалану болып отыр. 2009 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында 900-ден астам мектеп оқушысы мақта теруге тартылған.

Қылмыстық заңнама еңбекті қорғау ережелерін бұзғаны үшін жауаптылық белгілейді, алайда бұл норма кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған құқық бұзушылықтарды реттемейді, осыған байланысты бапқа кәмелетке толмаған жұмыскерге қатысты еңбекті қорғау ережелерін бұзғаны үшін жұмыс берушілердің жауаптылығын күшейтуді енгізу ұсынылады.

Сондай-ақ кәмелетке толмағандар өндірісте алған жарақаттарымен денсаулық сақтау мекемелеріне түскен не қайтыс болған кезде тиісті органдарға дереу хабарлау жолымен олардың қауіпсіздік деңгейін көтеру қажет [2].

Заңгерлік көмек құжаттарды рәсімдеу, құрбан статусын анықтау, баспанамен қамтамасыз ету, құқықтарын қалпына келтірудегі көмек, сот ісін жүргізудегі көмек, компенсация алу түрінде іске асырылады.

Біздің елімізде бүгінгі таңда адам саудасы құрбандарын қорғау тақырыбы күннен-күнге өзекті болып келеді, алайда көбінесе жәбірленушінің әлеуметтік құқықтарына баса назар аударылып, ал заңгерлік аспектілеріне аз мән берілуде.

Адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау мәселесін жетілдіруді көздейтін шетелдік қылмыстық заңнаманы салыстырмалы-құқықтық талдау мынандай қорытынды жасауға мүмкіндік береді: біріншіден әртүрлі елдерде адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы заңдар жаза тағайындауда айырмашылықтарға ие екенін, екіншіден адам саудасынан зардап шеккендерге құқықтық және әлеуметтік көмек көрсету үрдісі шет елдерде белгілі бір ерекшеліктерімен іске асырылатынын байқаймыз.

Осылайша, адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау туралы отандық қылмыстық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіру мақсатында шетелдік әріптестерден үлгі алып, адам саудасынан зардап шеккен барлық құрбандарға көмек көрсету, қорғау және сот төрелігі тетіктеріне бірдей қол жеткізудің негізгі қағидаттарын енгізу қажет деп ойлаймыз. Бұл жанашылдықтар қылмыстық қол сұғушылықтан жеке бас бостандығын барынша тиімді қорғауға мүмкіндік береді деген пікірдеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. *Повышение уголовной ответственности и преодоление вызовов в области уголовного преследования торговли людьми. Қолжетімділік тәртібі:* <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/273873.pdf>
2. *Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне адам саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасы Заңының жобасына тұжырымдама. Қолжетімділік тәртібі:* <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/38223>
3. *Соединенные штаты и борьба против торговли людьми. Қолжетімділік тәртібі://* http://www.owl.ru/win/womplus/2004/01_08.htm
4. *Негодина Г.В. Механизмы защиты прав потерпевших от торговли людьми: российский и международный опыт. Қолжетімділік тәртібі:* https://psysocwork.ru/fileadmin/editor/test/Neгодina_Mekhanizmy_zaschity_prav_poterpевshikh_ot_t.pdf
5. *Сирле Блумберг. Идентификация торговли людьми в Эстонии // Доклад на международной конференции «Сотрудничество в сфере противодействия торговле людьми в регионе Балтийского моря», 8-9 октября 2014 г., г. Санкт-Петербург.*
6. *Каминска Елена. Торговля людьми и девочки подросткового возраста// Доклад на международной конференции «Сотрудничество в сфере противодействия торговле людьми в регионе Балтийского моря», 8-9 октября 2014 г., г. Санкт-Петербург.*
7. *Яри Кахконен. «Национальная система помощи Финляндии» // Доклад на международной конференции «Сотрудничество в сфере противодействия торговле людьми в регионе Балтийского моря», 8-9 октября 2014 г., г. Санкт-Петербург*
8. *Рудольф Кристофферсен. Торговля людьми и дети: судебные дела в Норвегии с участием детей цыган // Доклад на международной конференции «Сотрудничество в сфере противодействия торговле людьми в регионе Балтийского моря», 8-9 октября 2014 г., г. Санкт-Петербург.*
9. *Выявление жертв торговли людьми в Молдове. Рекомендации для специализированных НПО Республики Молдова. - Кишенёв, 2006. С. 7-8.*

Жакеев Тимур Серикович

магистрант Кокшетауского университета им. А. Мырзахметова,
г. Кокшетау, Республика Казахстан.

Байжанов Ербол Аманжолович

преподаватель Кокшетауского университета им. А. Мырзахметова,
магистр юридических наук,
г. Кокшетау, Республика Казахстан

ОРГАНИЗОВАННАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ КАК ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНОЕ ЯВЛЕНИЕ

***Түйін.** Мақалада автор ұйымдасқан қылмыс тек қоғамда ғана емес, сонымен қатар әлемдік көлемде қауіпті болып келетіндігіне анықтама беруге тырысқан. Географиялық және мәдениеттілігінің айырмашылығы бар әртүрлі мемлекеттердегі тарихи кезеңдеріне, әртүрлі экономикалық жүйесі мен саяси құрылысына қарамастан, ұйымдастырылған қылмыстың қызметінің және пайда болу шарттары мен жалпы себептеріне ізденіс жасап көңіл бөлген.*

***Түйінді сөздер:** ұйымдасқан қылмыс, қылмыс сыбайластығы, ұйымдасқан құрылым, трансұлттық ұйымдасқан қылмыс, адамдар саудасы, нашақорлықтың заңсыз айналымы, қару заңсыз айналымы, табиғи ресурстарды заңсыз айналымы, киберқылмыс.*

***Аннотация.** В статье авторами сделана попытка дать определение организованной преступности как общественно-опасному явлению не только в отдельном государстве, но и в мировом масштабе. Сделан акцент на поиске наиболее общих причин и условий появления и деятельности организованной преступности в разные исторические периоды в разных государствах, которые имеют существенные географические и культурные отличия, с различными экономическими системами и политическим устройством.*

***Ключевые слова:** организованная преступность, преступный сговор, организованные формирования, транснациональная организованная преступность, торговля людьми, незаконный оборот наркотиков, незаконный оборот оружия, незаконный оборот природных ресурсов, киберпреступность.*

***Annotation.** In the article, the authors attempt to define organized crime as a socially dangerous phenomenon not only in a separate state, but also on a global scale. At the same time, the focus is on finding the most common causes and conditions for the emergence and activity of organized crime in different historical periods in different States that have significant geographical and cultural differences, with different economic systems and political structures.*

***Key words:** organized crime, criminal conspiracy, organized groups, transnational organized crime, human trafficking, drug trafficking, illegal arms trafficking, illegal trafficking in natural resources, cybercrime.*

Понимание организованной преступности как одного из наиболее сложных и общественно опасных явлений начало складываться в обществе сравнительно недавно.

Первые попытки определения понятия «организованная преступность» были предприняты в США в 1950 – 1960 гг., когда появились доказательства

существования тайного преступного сообщества, или картеля, под названием «Мафия» или «Коза ностра». Тогда же были сформулированы ее отличительные характеристики: самосохраняющиеся, тоталитарные, длительные преступные сговоры; расчет на получение прибыли и могущества за счет человеческих слабостей; применение запугивания или подкупа; стремление обезопасить себя со стороны закона.

Все определения организованной преступности первоначально носили описательный характер и представляли собой попытку отразить существующие организованные формирования, подпадающие под указанные общие признаки. С изменением ситуации менялись формы преступной деятельности таких формирований, они сами и эти изменения отражались на содержании описательных определений [1].

Но со временем исследователи стали отмечать, что общество, государство имеют дело не просто с массой организованных преступных формирований и их широкомасштабной деятельностью. Они были вынуждены противостоять определенной криминальной системе. Это обстоятельство, а также другие вновь проявившиеся характеристики организованной преступности, стали находить отражение в более поздних определениях понятия этого явления.

В конце 80-х годов прошлого века отечественными и зарубежными исследователями обосновывается существование и функционирование организованной преступности в СССР [2] и начинают проводиться научные исследования этого явления. В 1989 году эта проблема впервые была открыто обсуждена в рамках научного форума - «круглого стола» издательства «Юридическая литература» [3].

Эволюция организованной преступности в мире происходила достаточно динамично. В 1975 году к этой проблеме впервые была вынуждена обратиться Организация Объединенных Наций на своем Пятом конгрессе в г. Женева, где было отмечено, что организованная преступность приобрела к этому времени транснациональный характер, а также было признано, что преступность в международной форме представляет собой более серьезную угрозу, чем традиционные формы преступного поведения. В дальнейшем ООН обращалась к проблеме транснациональной организованной преступности на каждом своем конгрессе, вплоть до Десятого, прошедшего в 2000 году в г. Вена. Итогом этой работы явилось принятие в этом же году фундаментальной Конвенции против транснациональной организованной преступности.

К настоящему времени ведущими отечественными и зарубежными учеными-криминологами проведены фундаментальные научные исследования организованной преступности в Казахстане и за рубежом, результаты которых были широко опубликованы [4]. Причины и условия ее появления в отдельно взятых государствах изучены тоже достаточно хорошо.

В этой связи вызывает интерес предпринимаемая некоторыми исследователями попытка установления и систематизации общих причин и условий появления организованной преступности в разные исторические периоды в разных государствах, имеющих существенные географические и

культурные отличия, с различными экономическими системами и политическим устройством.

В частности, авторы монографии «Основы борьбы с организованной преступностью» отмечают, что «как социально-правовое явление организованная преступность в любой стране является результатом достаточно длительного развития объективных процессов, и прежде всего в экономике, социальной сфере и идеологии» [5].

По мнению профессора Жука О.Д., «причины появления такого явления, каким является организованная преступность, в различных государствах проистекает из различных условий. Можно, как представляется, считать несомненным одно – появление организованной преступности не является признаком (или следствием) ни экономической отсталости государства, напротив, достижения им определенного уровня экономического развития. Формирование организованной преступности во всех случаях – результат какой-то неблагоприятной комбинации социально-экономических условий» [6].

Представляется, что данные выводы относятся к современной организованной преступности, зарождение которой принято связывать с введением в США в 20-х годах прошлого века «сухого закона».

Вместе с тем, например, появление традиционной формы организованных преступных формирований в Китае – китайских «триад», сохранивших свои основные характеристики до настоящего времени, исследователи относят ко II в. до н.э., а началом становления организованной преступности в Японии – «якудза» считают рубеж VII - IX вв.

За продолжительный период своего существования, серьезный опыт накоплен также и итальянской «мафией».

Указанное является еще одним свидетельством сложности формирования явления «организованная преступность» и поэтому вполне закономерно, что в настоящее время его исследованием занимаются не только ученые-юристы, а также и философы, историки, социологи, психологи, представители других наук.

В научной, учебной юридической литературе и нормативных правовых документах понятие «организованная преступность» в силу сложности данного явления трактуется по-разному. Подробный анализ существующих определений этого явления изложен профессором Долговой А.И. в монографии «Преступность, ее организованность и криминальное общество» [4].

Так, в частности, предложено «организованную преступность» определять как «явление, выражающееся в существовании преступного сообщества и осуществляемой им преступной деятельности, характеризующееся устойчивой общерегиональной и межрегиональной связью преступных групп, формирований и направлений преступной деятельности, замкнутой на относительно большую социальную группу» [7].

Профессор А.И. Долгова отмечает, что об организованной преступности можно говорить «не просто тогда, когда функционирование разных организованных преступных формирований приобретает массовый характер, но

и в тех случаях, когда отмечается взаимодействие таких формирований, их отношений и деятельности – функционирования как определенной криминальной системы» [4].

Соответственно «организованная преступность» понимается как один из признаков преступности, означающий свойство последней проявлять себя в упорядоченных формах. Организованная преступность – это высшее проявление криминальной упорядоченности.

Организация Объединенных Наций подчеркивает важность этой проблемы и рассматривает организованную преступность в качестве одного из «новых вызовов и угроз человечеству». Группа высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам ООН назвала транснациональную организованную преступность одним из «шести блоков угроз, которыми мир должен заниматься сейчас и в предстоящие десятилетия» [8].

В Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности не содержится определения понятия «организованная преступность». При этом, в статье 2 этой же Конвенции содержится определение организованной преступной группы и раскрываются ее признаки:

а) «организованная преступная группа» означает структурно оформленную группу в составе трех или более лиц, существующую в течение определенного времени и действующую согласованно с целью совершения одного или нескольких серьезных преступлений или преступлений, признанных таковыми с тем чтобы получить, прямо или косвенно, финансовую или иную материальную выгоду;

б) «серьезное преступление» – преступление, наказуемое лишением свободы на максимальный срок не менее четырех лет или более строгой мерой наказания;

с) «структурно оформленная группа» – группа, которая не была случайно образована для немедленного совершения преступления и в которой не обязательно формально определены роли ее членов, оговорен непрерывный характер членства или создана развитая структура» [9].

Данное определение является базовым для определения понятия «транснациональная организованная преступность», которое приводится в статье 3 этой Конвенции путем перечисления ее признаков и говорится о том, что преступление носит транснациональный характер, если:

а) «оно совершено в более чем одном государстве;

б) оно совершено в одном государстве, но существенная часть его подготовки, планирования, руководства или контроля имеет место в другом государстве;

с) оно совершено в одном государстве, но при участии организованной преступной группы, которая осуществляет преступную деятельность в более чем одном государстве; или

д) оно совершено в одном государстве, но его существенные последствия имеют место в другом государстве» [9].

В Докладе Управления Организации Объединенных Наций по

наркотикам и преступности (ЮНОКД) «Глобализация преступности: оценка угрозы транснациональной организованной преступности» от 3 июня 2010 года в этой связи отмечается, что «согласно Конвенции под транснациональной организованной преступностью (ТОП) понимаются любые серьезные транснациональные преступления, совершаемые тремя или более лицами с целью получения материальной выгоды. Это понимание шире общераспространенного, согласно которому основное внимание уделяется, как правило, группе профессиональных преступников, созданной для многократного совершения различных преступлений». И далее: «такая концентрация внимания на группах в противовес конкретным преступлениям имеет глубокие последствия для понимания ТОП и подхода к этому феномену. Сотрудники правоохранительных органов склонны воспринимать ТОП как группировки преступников, поскольку имеющийся в их распоряжении инструментарий – полномочия на арест и конфискацию – может быть применен только в отношении конкретных физических лиц. В то же время проблемы ТОП часто порождаются иными факторами, чем те, которые связаны с людьми, причастными к конкретным деяниям. Для решения этих проблем требуется инструментарий намного более широкий, чем те полномочия, которыми наделены сотрудники правоохранительных органов» [10].

В заключение Доклада делается вывод о том, что «в современном мире организованная преступность – это не столько феномен группы отдельных лиц, занимающихся различными видами незаконной деятельности, сколько вопрос группы незаконных видов деятельности, которыми практически занимаются определенные отдельные лица и группы».

Действительно, такой конвенциональный подход к пониманию транснациональной организованной преступности в настоящее время не в полной мере разделяется, в частности, полицейскими структурами некоторых региональных международных организаций.

Так, в Докладе «Европола», подготовленном по заданию Совета ЕС «Оценка угрозы российской организованной преступности (РОСТА), которая воздействует на государства-члены ЕС» отмечается, что «в этом исследовании «российская организованная преступность» определена как организованные преступные группировки, действующие в ЕС или оказывающие влияние на ЕС и имеющие членом российского гражданства или этнической принадлежности, или тех, кто происходит из Российской Федерации». Даже принимая во внимание содержащуюся в Докладе оговорку о том, что «типология группировок российской организованной преступности оценивает группы через понятие стратегического центра тяжести, то есть рассматривается то, как группы работают и где расположены их стратегические интересы» [11]. Следует признать, что основное внимание здесь уделяется именно группам профессиональных преступников, созданных для многократного совершения различных преступлений.

В методическом пособии «Методика анализа организованной преступности» дано следующее определение «организованная преступность -

это сложная система организованных преступных формирований, их отношений и деятельности» [12].

Соответственно деятельность по борьбе с организованной преступностью включает реагирование на: а) организованные преступные формирования; б) организованную преступную деятельность; в) системы таких формирований и их деятельности; г) более широкие отношения по взаимодействию организованных преступных формирований между собой.

Понимание организованной преступности было бы не полным без уяснения следующего.

Организация Объединенных Наций к перечню преступлений, связанных с транснациональной организованной преступностью, относит, в частности, торговлю людьми, незаконную миграцию, незаконный оборот наркотиков, незаконный оборот оружия, незаконный оборот природных ресурсов, незаконную торговлю контрафактной продукцией, морское пиратство и киберпреступность.

Кроме того, результаты криминологических исследований свидетельствуют о тесной взаимосвязи организованной преступности с современным терроризмом и экстремизмом, которые в подавляющем большинстве случаев совершаются на организованной основе, а также с коррупцией.

Так, профессор А.И. Долгова отмечает, что «организованная преступность тесно взаимосвязана с другими системными преступными явлениями. Члены организованных преступных формирований для достижения своих целей используют во взаимосвязи коррупцию и наиболее опасные виды криминального насилия, в частности, - терроризм. А сами такие формирования являются наиболее крупным корруптером – субъектом подкупа должностных и иных лиц, обладающих государственными или иными полномочиями, авторитетом и возможностями. С другой стороны, наиболее длительно и успешно действующие взяточники – это тоже участники организованной преступной деятельности.

Организованный характер практически всегда носит современный терроризм, который служит элементом системной преступной деятельности. Это – сложный и дорогостоящий способ насилия. Его использование требует организационной подготовки, совершения ряда других преступлений: завладение денежными средствами, приобретение оружия, боеприпасов, вовлечение немалого числа лиц в совершение преступлений террористического характера и т.п. Он используется и субъектами внешней агрессии и вооруженного мятежа и в процессе криминальной деятельности банд и в иных случаях» [13].

Таким образом, именно организованная преступность лежит в основе терроризма и коррупции. Поэтому борьба с терроризмом и коррупцией – это в значительной степени борьба с организованной преступностью.

И далее профессор Долгова А.И. указывает «однако приведенные взаимосвязи не являются исчерпывающими. У всех этих сложных системных

явлений (организованной преступности, терроризма и коррупции) обязательно есть экономическая составляющая. Без экономической преступности они неспособны эффективно функционировать. Не случайно такое большое значение придается, например, борьбе с финансированием терроризма, легализацией преступных доходов. Именно криминальные капиталы развернули тот виток коррупции, который поразил мир» [13].

Список литературы:

1. Долгова А.И. Криминология. - М., - 2007. - С. 501.
2. Гуров А.И. От эмоций к фактам // Социалистическая законность. - 1988. № 10. - С. 34.
3. Организованная преступность. Проблемы, дискуссии, предложения. «Круглый стол» издательства «Юридическая литература»/ под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. М., - 1989. - С.56-60.
4. Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. - М., - 2003. - С.324-334.
5. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского., В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. -М., - 1996. - С.151.
6. Жук О.Д. Организованная преступность в современной России: раскрытие и расследование преступлений, совершенных организованными преступными формированиями. - Томск, - 1998. - С.68.
7. Емельянов А.С. Понятие организованной преступности и проблемы борьбы с ней // Вопросы организованной преступности и борьбы с ней. - М., - 1993. - С. 5.
8. Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам ООН «Более безопасный мир: наша общая ответственность», - 2004.
9. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности (Палермо, 2000г.)/ ратиф. в соотв. с ЗРК от 04.06.2008 г. №40-IV// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000040>
10. Доклад Управления Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности (ЮНОКД) «Глобализация преступности: оценка угрозы транснациональной организованной преступности»// URL: <http://www.unis.unvienna.org>. - 15.11.2010.
11. Доклад «Европола»: «Оценка угрозы российской организованной преступности (РОСТА), которая воздействует на государства-члены ЕС». Версия для третьих сторон и стран. - 2008.
12. Долгова А.И., Евланова О.А. Методика анализа организованной преступности. - М., - 2005. - С. 19.
13. Долгова А.И. Организованная преступность, терроризм и коррупция: тенденции и совершенствование борьбы с ними // Организованная преступность, терроризм, коррупция в их проявлениях и борьба с ними. - М., - 2005. - С.3-6.

Жангудина Аяна Аскаровна
магистрант Карагандинской академии
Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова
г. Караганда, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ

***Түйін.** Мақалада құлдықтың қазіргі түрінің проблемалық аспектілері қарастырылады. Қолданыстағы заңнаманы және эмпирикалық деректерді талдау негізінде, автор заңнамалық құрылымның жетілмегендігі туралы қорытынды жасап, сондай-ақ, адам саудасының қылмысы үшін модельдік жетілдіру жөнінде ұсыныс енгізеді.*

***Түйінді сөздер:** адам саудасы, адам ұрлау, бас бостандығынан айыру, қылмыс пен жаза, саралау белгілері, зардап шеккендер, кәмелетке толмағандар.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемные аспекты современной формы рабства. На основе анализа действующего законодательства и эмпирических данных, автор делает вывод о несовершенстве законодательной конструкции и вносит предложение по их модельному совершенствованию за преступление торговли людьми.*

***Ключевые слова:** торговля людьми, похищение человека, лишение свободы, преступление и наказание, квалифицирующие признаки, пострадавшие, несовершеннолетние.*

***Annotation.** The article deals with the problematic aspects of the modern form of slavery. Based on the analysis of current legislation and empirical data, the author makes a conclusion about the imperfection of the legislative structure and makes a proposal for their model improvement for the crime of human trafficking.*

***Key words:** human trafficking, kidnapping, deprivation of liberty, crime and punishment, qualifying characteristics, victims, minors.*

Проблема торговли людьми, рабства, использование рабского труда, как социальное явление сопровождает человечество на протяжении всей ее истории.

История представляет собой чуть ли не бесконечный спектр различных форм рабства и типов рабской зависимости. Все великие мировые культуры, включая культуры Месопотамии, Китая, Египта и Индии, принимали рабство, как жизненно-необходимый факт.

Первым действительно всемирным договором по правам человека считается Международная конвенция об упразднении рабства и работорговли 1926 года, заключенная под эгидой Лиги Наций, в которой впервые было сформулировано понятие рабства в виде «состояния или положения человека, над которым осуществляются атрибуты права собственности или некоторые из них».

Внутригосударственное уголовное законодательство разных стран мира в сфере противодействия торговле людьми действительно многообразно. Если

обратиться к истории возникновения зарубежных уголовно-правовых норм в сфере борьбы с торговлей людьми, то можно заметить, что до появления Протокола по предотвращению, преследованию и наказанию торговле людьми, особенно женщинами и детьми 2000 года (*далее - Протокол*) и иных международно-правовых документов последних лет, каждое государство, столкнувшееся с проблемой торговли людьми, самостоятельно принимало соответствующие уголовно-правовые нормы, признавая торговлю преступлением и предусматривая наказание для виновных. В зависимости от того, ввозились ли в данную страну жертвы или наоборот, вывозились, формировались особенности уголовных новелл.

Первыми, обратившими серьезное внимание на данное деяние, стали страны-реципиенты глобальной сети торговли людьми. Хотя, несмотря на то, что всевозрастающая проблема самым непосредственным образом касалась их и, более того, несла в себе угрозу национальной безопасности, длительное время подавляющее большинство государств происхождения никак не реагировала на нее. Лишь две страны – Украина и Польша – явились исключением из этого правила, где уголовно-правовые нормы, направленные против торговли людьми, появились значительно раньше, чем в других государствах-поставщиках, что вовсе не явилось заслугой этих стран, а стало следствием серьезной и кропотливой работы международных женских неправительственных организаций (Ла Страда и др.).

Несмотря на стремительную унификацию международного законодательства в сфере борьбы с торговлей людьми и его примате, оказавшем существенное влияние на соответствующие правовые концепции, нормы большинства стран в значительной мере отличаются друг от друга и по кругу криминализированных деяний и по определению самой сути феномена. Уголовный закон имеет существенные отличия в зависимости от положения конкретной страны в глобальной системе торговли людьми - является ли данное государство реципиентом, донором или транзитной территорией. Всё это в значительной мере затрудняет проведение полноценного анализа уголовного законодательства в области пресечения и наказания за данный вид преступлений.

В связи с этим представляется необходимым структурировать компаративный анализ, сравнив самые распространенные нормы и уголовно наказуемые деяния в законодательной практике стран мира.

В подавляющем большинстве стран, основным деянием, признанным преступным, является именно торговля людьми. Повсеместная криминализация названной торговли стала следствием принятия Протокола, содержащего дефиницию торговли людьми и требующего от подписавших стран признания её преступлением. В результате выполнения требований международно-правового акта национальные нормы претерпели существенные изменения, причём в каждой стране приобрели свою специфику.

Некоторые законодатели дословно переняли дефиницию, содержащуюся в указанном документе. Ряд других, нашли несколько иное решение.

Так, ст. 418-а УК Македонии, имеющая наименование «Торговля людьми», содержит в ч. 1 модифицированную норму, изложенную в ст.3 Протокола, «уголовному наказанию подвергается каждый, кто путём угрозы силой или её применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путём подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо, вербует, перевозит, передает, продает, покупает, укрывает или получает лицо в целях эксплуатации» [1]. Статья 12 румынского закона «О борьбе с торговлей людьми и её предотвращении» [2] предусматривает схожий состав преступления. К этой же группе норм можно отнести и ч. 2 ст. 262а УК Дании, гласящую, что «виновным в совершении преступления признаётся каждый, кто в целях эксплуатации путём принуждения к сексуальным действиям, противоречащим морали, принудительному труду или услугам, рабству или обычаям, сходным с рабством: i) рекрутирует, перевозит, передает, укрывает или впоследствии получает другое лицо, не достигшее 18 лет; ii) путём подкупа в виде платежей или выгод получает согласие на такую эксплуатацию лица, контролирующего жертву, а также наказывается лицо, которое получает такие платежи или выгоды» [3].

Анализируя прямую имплементацию международных правовых конструкций в национальное уголовное законодательство, мы приходим к выводу, что вряд ли она может быть одобрена. Подчеркнём, что любая международная норма есть результат компромисса между странами, представляющими различные правовые системы, многообразные взгляды и подходы к её решению.

Кроме того, необходимо понимать, что задача международных документов – очертить границы, дать общие направления борьбы, а следовательно, в национальное законодательство должны быть принесены изложенные идеи и принципы, а не многословные и трудные для понимания и применения формулировки.

Творчески к переработке нормы Протокола подошёл турецкий законодатель, оставивший общий смысл состава, но изложив его по-иному, причём значительно сузив сферу его применения. В соответствии со ст. 201 b УК Турции «преступниками признаются те лица, которые предоставляют, похищают, вывозят других лиц или перемещают их из одного места в другое с целью насильно заставить работать или оказывать услуги, содержат их: в рабстве или подвергают подобному обращению, угрожают, вынуждают, используют силу или принуждение, чтобы убедить их изъять у них жизненные органы, используют для этого неподобающее влияние, получение согласия данных лиц обманом или пользуясь состоянием отчаяния этих лиц» [4].

Следует отметить, что ст. 201 b сформулирована достаточно сложно, и предъявить обвинение тем, кто не занимается непосредственным ввозом, а перепродает жертву или приобретает её, невозможно. Вдобавок, из статьи исключено укрывательство. Вместе с тем, использование любых форм

принуждения связывается только с торговлей в целях изъятия органов. В случае если акт торговли никак не сопряжен с трансплантацией, для уголовного преследования не имеет значение согласие жертвы и применение к ней любых способов воздействия.

Часть стран значительно модифицировала норму Протокола, сократив и/или исключив отдельные аспекты. Ст.165 УК Молдовы предусматривает ответственность за «вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение лица в целях коммерческой или некоммерческой сексуальной эксплуатации, принудительного труда или услуг в рабстве или условиях, сходных с рабством, использования в вооруженных конфликтах или в преступной деятельности, изъятия органов или тканей для трансплантации» [5]. Ст.159а болгарского уголовного закона гласит, что уголовному наказанию будет подвержен каждый, «кто вовлекает, перемещает, укрывает или получает лицо, или группу лиц в целях разврата, принуждения к труду, изъятия органов и тканей или содержания в рабстве» [6, с.15].

Статья 312 Кодекса о наказаниях Тайланда направлена против тех, «кто в целях незаконной прибыли получает, продаёт, заманивает или перевозит лицо вне зависимости от согласия последнего». В 1997 году Тайланд получил уголовно-правовой инструмент для преследования и наказания торговцев людьми. Причем в диспозиции вышеперечисленных норм введены квалифицирующие признаки, необходимые для адекватного определения акта торговли людьми, такие как насилие, обман, угрозы в отношении совершеннолетнего лица. В отношении преступления против лица, не достигшего возраста 18 лет, такие признаки вполне правомерно не требуются. Недостаток данного закона состоит в том, что закон обращается только к теме торговли людьми с целью принуждения к проституции, не предусматривая при этом наличия у торговцев людьми совершенно иных целей.

Как видим, в каждом из приведённых примеров из составов преступлений исключены меры физического и психологического принуждения, а также иные способы вовлечения в торговлю. Следовательно, состав преступления в этих странах значительно расширяется, поскольку для уголовного преследования становится безразлично применение каких-либо видов воздействия на жертву, т.е. фактически не принимается во внимание наличие или отсутствие согласия жертвы. И в том, и в другом случае торговля будет считаться преступлением, если совершена в отношении лица, которое дало своё согласие, однако впоследствии подверглось эксплуатации.

В связи с этим нельзя согласиться с теми авторами, которые полагают, что наличие обмана, принуждения и т.п. есть необходимый элемент состава торговли [7, с. 406], поскольку принесение обязанности любого способа воздействия на жертву влечёт за собой исключение из преступления широкого круга деяний, которые фактически относятся к торговле людьми.

Датчане также кардинально изменили предложенную Протоколом норму, исключив из неё многие элементы. Так, в соответствии с уже упоминавшейся ст. 262 а УК Дании «преступником признается любое лицо, которое

рекрутирует, перевозит, укрывает или впоследствии получает другое лицо путём: 1) противозаконного принуждения; 2) лишения свободы; 3) угрозы; 4) введения в заблуждение, подтверждения заблуждения или его использования; 5) или иным незаконным способом в целях эксплуатации этого лица путём принуждения к сексуальным действиям, противоречащим морали, принудительному труду или услугам, рабству или обычаям, сходным с рабством или изъятию органов» [3]. Как видно из анализа нормы, последняя дополнена лишением свободы, которая заменила упомянутое в Протоколе похищение. Помимо того, из статьи исключена передача, а также взамен обмана и мошенничества введено более широкое понятие «введение в заблуждение, подтверждение заблуждения или его использование». Вообще использование термина «мошенничество» в рамках состава торговли людьми видится, по крайней мере, неуместным, поскольку под мошенничеством принято понимать хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путём обмана или злоупотребления доверием (ст. 190 УК РК). Сложно представить, каким именно образом мошенничество может быть использовано как способ вербовки, перемещения и т.д.

Некоторые страны, криминализуя торговлю, оставили в составе только её отдельные элементы: вербовку, совершение сделок, перемещение и т.д. Например, на Украине преступлением является «продажа, иная оплачиваемая передача человека, а равно осуществление иной незаконной сделки, связанной с законным или незаконным перемещением с его согласия или без согласия через государственную границу Украины для дальнейшей продажи или иной передачи другому лицу (лицам) в целях сексуальной эксплуатации, использования в порнобизнесе, вовлечения в преступную деятельность, втягивания в долговую кабалу, усыновления (удочерения) в коммерческих целях, использования в вооруженных конфликтах, эксплуатации его труда» [8, с.14].

Внимание законодателя сосредоточено на продаже человека и совершении иных незаконных сделок в его отношении. Поэтому, с таким подходом к криминализации торговли нельзя согласиться, поскольку подобная формулировка не позволяет привлекать к ответственности никого иного, кроме как непосредственного «торговца живым товаром», в то время как процесс торговли людьми охватывает множество лиц, в том числе всевозможных посредников и покупателей.

В китайском уголовном праве понятие торговли людьми сведено к совершению купли-продажи и/или передаче и приравнено по правовым последствиям к похищению человека. Ст. 240 УК КНР признаёт преступлением «совершаемое с целью продажи любое из действий, связанных с похищением путём обмана, захвата, покупкой, продажей, передачей человека и посредничество при этом» [9]. Статья имеет 8 квалифицирующих признаков, среди которых принуждение похищенной угрозами или угрозами к проституции или продажа третьему лицу, принуждающему её к проституции (п. 4), захват с целью продажи путём угроз, насилия или одурманивающих (наркотических) веществ (п. 5), а также продажа за границу (п. 8). Статья 241

запрещает покупку женщины или ребенка, похищенных в целях продажи. В целом можно охарактеризовать нормы китайского уголовного права как весьма специфичные, обусловленные внутренней ситуацией с торговлей гражданами страны, однако, не полностью охватывающие весь спектр проблем, касающихся торговли [9]. Прежде всего, нужно отметить, что китайский уголовный закон знает только принудительную торговлю. Формулировка соответствующих норм очевидно свидетельствует о том, что жертва может быть вовлечена в торговлю лишь посредством силы, принуждения или обмана. Добровольное согласие жертв на любом этапе исключает уголовную ответственность для торговцев. Более того, из понятия торговли исключены вербовка и укрывательство.

В целом, основная масса стран предусматривает приблизительно одинаковые меры наказания за торговлю людьми, хотя некоторые государства отличаются чрезвычайно либеральным подходом, например, Швеция, где совершение обычного преступления карается наказанием до 2 лет лишения свободы, или, наоборот, относят торговлю людьми к тяжким преступлениям, например, Турция, где за то же деяние предусмотрено лишение свободы на срок от 5 до 10 лет.

Проводя сравнительно-правовой анализ уголовных норм, направленных против торговли людьми, нельзя обойти стороной вопрос о размере наказания. В УК РК торговле людьми посвящена 128 статья, которая относится к тяжким преступлениям. При совершении квалифицированного и особо квалифицированного деяния преступник может быть приговорен к лишению свободы на срок до 10 и до 15 лет соответственно. Размер наказания в других странах в подавляющем большинстве случаев аналогичен казахстанскому. За обычную торговлю людьми назначается лишение свободы на срок до 5 лет, в некоторых случаях - до 8 лет. Отдельные страны дополняют наказание альтернативными мерами, например, существенными штрафами (Германия, Болгария, Бельгия и др.), арестом или ограничением свободы (Беларусь), ограничением в правах (Румыния). Совершение квалифицированного деяния влечёт за собой лишение свободы на срок до 10 лет, а особо квалифицированного - 15 или 25 лет.

Анализ национальных правовых мер борьбы с торговлей людьми позволяет сделать следующие выводы:

1) Процесс повсеместной криминализации торговли людьми и унификации уголовного законодательства стран мира проходит весьма успешно, чему немало способствовало принятие Протокола. Вместе с тем, многие страны восприняли буквально требование международно-правового документа о единообразии и унификации, инкорпорировав международно-правовую норму в национальный уголовный закон. Указанный подход представляется неверным вследствие сложности данной формулировки и её неприемлемости в качестве диспозиции уголовной нормы.

2) Наблюдается существенное различие подходов законодателей в определении того, что же подразумевается под «торговлей людьми».

Сравнивая национальные нормы разных стран, мы пришли к выводу, что торговля людьми воспринимается уголовным законом либо как совершение сделок или иной оплатой передачи человека в предусмотренных целях, что позволяет привлекать к ответственности продавцов и покупателей, либо как действия, направленные на перемещение через границу и/или принуждение (вовлечение) потерпевших, что позволяет привлекать к ответственности замешанных в вербовке и перевозке.

И тот, и другой подход страдают однобокостью, по сути, охватывая торговлю людьми лишь эпизодически, что влечёт невозможность привлечь к ответственности весь круг лиц, замешанных в торговле.

3) Прослеживается несовершенство уголовно-правовых конструкций, направленных против торговли людьми.

Многие страны, признав торговлю людьми преступлением, ограничили её целенаправленность проституцией и в некоторых случаях сексуальной эксплуатацией. Такая выборочность в подходе к определению целей вызвана уровнем распространенности указанной разновидности. Вместе с тем, это отнюдь не означает, что остальные виды торговли людьми не представляют общественной опасности и не требуют уголовного преследования. Любой акт торговли людьми вне зависимости от цели представляет собой нарушение фундаментальных прав человека и должен быть наказан. Вместе с тем, торговля в целях проституции и иной сексуальной эксплуатации является одним из самых вопиющих правонарушений, посягающих не только на свободу, честь и достоинство личности, но и на её здоровье и моральные устои. Следовательно, целесообразно признать торговлю в целях проституции и сексуальной эксплуатации квалифицированным составом.

4) Следуя ратифицированным международным документам и учитывая практический опыт стран, не ограничивающихся криминализацией рабства, необходимо дополнить УК РК уголовно-правовой нормой об использовании принудительного труда.

5) Все способы воздействия на жертву в рамках торговли людьми, а также использование в отношении неё принуждения следует рассматривать как квалифицирующее обстоятельство, исключив его из простого состава.

6) Сравнение национально-правовых конструкций разных стран выявило множество уникальных и эффективных норм, которые позволяют привлечь к ответственности как самих торговцев, так и тех, кто содействует им. Вместе с тем, многие нормы неотделимы от той правовой среды, в которой они действуют, в связи с чем видится полезным изучение уголовно-правового опыта зарубежных стран для понимания сути и механизма действия таких норм и, возможно создания аналогов, отвечающих требованиям казахстанского законодательства.

Список литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Македонии. Выдержки// *Борьба с торговлей людьми и перспективы современного развития России: информационные материалы.* – М., 2003. – С.34-35.

2. *Law on the Prevention and Combat of Trafficking in Human Beings of Romania// Trafficking Legislation. – IOM Press, 2003. – P. 40-62.*
3. *Уголовный кодекс Королевства Дания. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 418 с.*
4. *Уголовный кодекс Турецкой Республики. Выдержки// Борьба с торговлей людьми и перспективы современного развития России: информационный бюллетень. – М., 2003. – С.32-33.*
5. *The Mann Act 1910 (White Slave Act)// <http://assembler.law.corneli.edauscode/>*
6. *Mann Act (White Slave Act) и Protection Act (Trafficking Victims Protection Act of 2000/2003)*
7. *Уголовный кодекс Республики Молдова. Выдержки// Борьба с торговлей людьми и перспективы современного развития России: информационный бюллетень. – М., 2003. – С.36-37.*
8. *Волошин А.В. Ответственность за торговлю людьми и проблемы её совершенствования// Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние: сборник научных трудов / под ред. Н.А. Лопашенко. – Саратов, 2004. – С. 404-410.*
9. *Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – 171 с.*

Жубатыров Канат Шынтаевич
магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ ОБЪЕКТА ПРАВОНАРУШЕНИЯ «ХУЛИГАНСТВО»

***Түйін.** Мақалада «бұзақылық» ұғымының қылмыстық-құқықтық негіздері қарастырылған. Сондай-ақ, бұзақылық жасаған кезде негізгі және қосымша объектілерді анықтау қылмыстарды саралау мәселелерін дұрыс шешуге, сондай-ақ осы қылмысты басқа да қоғамдық қауіпті әрекеттерден шектеуге мүмкіндік беретініне баса назар аударылады.*

***Түйінді сөздер:** бұзақылық, қылмыс объектісі, қылмыс құрамы, қоғамдық тәртіп.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены уголовно-правовые основы понятия «хулиганство». Сделаны выводы, что определение основного и дополнительных объектов при совершении хулиганства дают возможность правильно решать вопросы квалификации преступлений, а также отграничивать данное преступление от других общественно опасных действий.*

***Ключевые слова:** хулиганство, объект преступления, состав преступления, общественный порядок.*

***Annotation.** This article discusses the criminal legal basis of the concept of "hooliganism". The emphasis is also placed on the fact that the definition of the main and additional objects in the Commission of hooliganism makes it possible to correctly solve the issues of qualification of crimes, as well as to distinguish this crime from other socially dangerous actions.*

***Key words:** hooliganism, object of crime, corpus delicti, public order.*

Существует ряд мнений по поводу происхождения слова «хулиган». Наиболее популярным считается мнение о происхождении этого слова от ирландской фамилии семьи Хулихэн (Hooligan).

В данной семье особенно отличались два брата, которые, будучи моряками, при заходе в порт, регулярно устраивали пьяные драки, потасовки, сопровождаемые жесткими, порой циничными выходками. От посягательств данных моряков приходилось мучиться правопослушным гражданам, вследствие чего, фамилия «дебоширов» превратилась в некий негативный феномен, который стал порицаемым явлением, существуя уже отдельно от фамилии [1].

Хулиганами начали называть всех тех, кто без видимого повода организовывали потасовки, погромы и т.д., т.е. людей, посягающих на личность гражданина, а также на его имущество.

Впрочем, существуют еще и другие мнения относительно происхождения слова «хулиган»:

- от наименования американского клана хулиганов и индейского племени апашей, которые совершали нападения не только на военных, но и избивали законопослушных граждан.

- от древнерусского «хула» в сочетании с французским «gens» - человек. Так определяли людей, которых считали порочными из-за своего грубого и нетактичного поведения по отношению к другим.

Историческая справка о происхождении феномена «хулиганство» носит целевой характер: она призвана свидетельствовать о том, что хулиганство не обладало какими-то специфическими особенностями. Его содержание составляли посягательства на личность человека и на его имущество.

На наш взгляд, необходимо отметить тот факт, что в уголовном законодательстве западных стран и в казахском «законодательстве», в те времена не было такого состава преступления, как «хулиганство».

Проблема определения объекта правонарушения в науке уголовного права считается более трудной, и непростой, в общем учении о составе этого правонарушения, и постоянно вызывает определенные проблемы в ее понимании. Вследствие чего, теория объекта этого преступления вызывает со стороны исследователей, в области уголовного права, особый интерес, так как и в настоящее время, она понимается по-разному.

В отечественной уголовно-правовой литературе объект этого правонарушения, в основном, многими авторами рассматривался равно как общественные взаимоотношения, оберегаемые уголовным законом, которым, при совершении этого правонарушения, причиняется какой-либо вред.

По существу, признание общественных взаимоотношений предметом рассматриваемого правонарушения считается приоритетным не только в целом в теории уголовного права, но и в современном казахстанском уголовном законодательстве. Не случайно, проблеме объекта рассматриваемого преступления в науке уголовного права посвящены многочисленные исследования ученых-юристов.

Впервые в отечественном уголовном законодательстве, в частности в Руководящих началах по уголовному праву, было сформулировано положение, согласно которому предметом преступных посягательств, считаются общественные взаимоотношения.

К такому выводу, на основе анализа законодательных актов, пришел профессор А.А. Пионтковский, который, в одном из первых учебников по уголовному праву писал о том, что, исходя из общего учения о правонарушениях, объектом всякого преступления следует считать общественные взаимоотношения, охраняемые всем аппаратом уголовно-правового принуждения [2, с.132].

Трайнин А.Н. в своем труде «Состав преступления по советскому уголовному праву» писал, что объектом всякого посягательства является то, чему такое посягательство причиняет, или пытается причинить вред. Вместе с тем, уголовно - правовая норма ущерба терпеть не может [3, с.175].

Аналогичной точки зрения в этом вопросе придерживались Кригер Г.А., Федоров М.И., и другие известные ученые советского периода.

Признание общественных взаимоотношений предметом преступных посягательств было в дальнейшем поддержано Кудрявцевым В.Н., Коржанским Н.И., Никифоровым Б.С. и др.

Так, Кудрявцев В.Н. в своей монографии «Общая теория квалификации преступлений» отмечал, что предметом преступлений, предусмотренных уголовным законодательством, являются общественные взаимоотношения [4, с.130].

Наряду с общепринятой точкой зрения, в уголовном праве, что общественные отношения являются предметом преступных посягательств, существует и иная точка зрения.

Так, например, ряд ученых, в частности Наумов А.В. [5, с.305], Пашковская А.В. [6, с.197], Упоров И. [7, с.64] и другие считают, что объектом преступления следует считать важнейшие социальные интересы и блага, которые охраняются уголовным законом от преступных покушений. Представляется, что данная точка зрения несколько спорна, но имеет право на свое существование.

Не могут рассматриваться в качестве объекта преступления люди и вещи. Так, например, вещь, пока не вовлечена в сферу отношений людей, нейтральна, так как находится вне интересов общества. Всякое преступление, как отмечал Коржанский Н.И., прямо, а не косвенно, посягает на общественные взаимоотношения. В противном случае, мы не обязаны констатировать о наличии иного объекта посягательства, не являющегося общественным взаимоотношением [8, с.84].

Понятие такого объекта преступления как общественные отношения позволяет в теории и практике использовать его в качестве универсального инструмента для квалификации общественно опасных деяний. При этом, правильное определение объекта преступления позволяет раскрыть, как правило, юридическую природу деяния, определить его содержание и форму, а также установить круг субъектов, отграничить это деяние от других преступлений и иных правонарушений, которые имеют различную общественную опасность и свою значимость.

Разная квалификация похожих преступлений, по существу, определяется различием конкретных общественных взаимоотношений, которые выступают объектом данных посягательств.

Общественные взаимоотношения, в целом, характеризуются как отношения между гражданами, в какие бы сложные формы они не воплощались. При этом, следует отметить, что само существование человека, как личности, может иметь место лишь в рамках определенной системы общественных взаимоотношений.

Объект правонарушения, являясь одним из основных элементов состава преступления, имеет особо важное значение, при решении вопросов уголовной

ответственности. Поэтому, по объекту определяется социальная сущность любого общественно опасного деяния.

В науке уголовного права на основе анализа уголовного законодательства разработаны методологические основы классификации объектов, которые группируются по «вертикали» и по «горизонтали». По «вертикали», в теории уголовного права, объекты принято подразделять на общий, родовой, видовой и непосредственный. Классификация по «горизонтали» в основном осуществляется на уровне непосредственного объекта. При этом, необходимо выделить несколько видов непосредственного объекта: основной, дополнительный и факультативный.

Общим объектом правонарушения, как правило, охватывается вся совокупность наиболее значимых общественных отношений, которые охраняются уголовным законом (ст. 2 УК РК). Теория уголовного права использует понятие общего объекта для раскрытия природы и сущности преступного деяния. Общий объект дает возможность разграничивать преступление от других правонарушений.

Непосредственный объект представляет собой определенное общественное взаимоотношение, против которого направлено правонарушение. Непосредственный объект составляет часть общего, родового и видового объектов. Поэтому особенности каждого преступления определяются, как правило, характером и сущностью непосредственного объекта этого посягательства.

Установление непосредственного объекта правонарушения имеет существенное уголовно-правовое значение не только для определения общественной опасности правонарушения, но и для реализации правильной квалификации совершенного. По признакам основного непосредственного объекта нормы включаются в разные главы Уголовного кодекса.

Дополнительным непосредственным объектом обычно является общественное взаимоотношение, которому, наряду с основным, причиняется также вред. Например, при совершении разбоя (ст. 192 УК РК) основным объектом будет собственность, а дополнительным непосредственным объектом данного преступления выступает здоровье потерпевшего.

Факультативным объектом признается общественное отношение, которому, в некоторых случаях, при совершении преступления, причиняется вред. В качестве факультативного объекта, в некоторых преступлениях, может выступать клевета (ст. 130 УК РК), оскорбление (ст. 131 УК РК) и т.д.

Определение объекта хулиганства (ст. 121 УК РК), в настоящее время требует своего дальнейшего изучения и уточнения, так как в настоящее время понимается учеными неоднозначно.

Если обратиться к более ранним работам советских ученых, то в них можно отметить разные точки зрения по поводу объекта хулиганства.

Любое преступление, в том числе и хулиганство, всегда связано с нарушением тех или иных общественных взаимоотношений, которым причиняется определенный вред. Само же определение общественных

отношений, то есть объекта преступления, в частности хулиганства, как уже раньше было отмечено, имеет большое значение для решения вопроса о правильной квалификации содеянного.

Вопрос об объекте хулиганства до настоящего времени, в уголовно-правовой литературе, является дискуссионным. В 40-х-50-х годах прошлого века, среди ученых того времени, наиболее распространена была точка зрения, что объектом хулиганства являются правила или условия социалистического общежития [9, с.58, с.8-9, с.1].

В современной юридической литературе большинство авторов высказывают мнение о том, что объектом хулиганства необходимо признать общественный порядок [10-13].

Имеют место и другие точки зрения, например, здоровье, телесная неприкосновенность личности, честь и достоинство, общественная безопасность, собственность [14-18].

Если говорить об общественном порядке, в широком смысле слова, т.е. о взаимоотношениях граждан между собой, и обществом, то различные виды грубого нарушения установленных правил поведения выходят за пределы состава хулиганства.

Объект хулиганства, как общественный порядок, необходимо конкретизировать в рамках самого состава, так как на это прямо указано в диспозиции закона (ч. 1 ст. 293 УК РК). Если же составом хулиганства не охватывается причинение вреда другим объектам, например, причинение вреда здоровью при совершении хулиганства, необходима дополнительная квалификация по статьям УК РК, устанавливающим ответственность за преступления против личности.

Представление общественного порядка, как предмета хулиганства, в уголовно-правовой литературе, предоставляется по-разному.

Так, например, Куделич А.В., под общественным порядком, понимает концепцию взаимоотношений, складывающихся в обществе на основе как добровольного, так и принудительного соблюдения членами сообщества общепризнанных норм права, морали, религиозных и иных общепринятых правил поведения [19, с.17].

Согласно суждению Радченко В.И., под общественным порядком подразумевается сформировавшаяся в обществе, между людьми, совокупность отношений, гарантирующих общественное спокойствие, неприкасаемость личности и имущества, а также стандартное функционирование объекта хулиганства и общественных институтов [20, с.528].

С точки зрения объекта хулиганства, данное понятие общественного порядка, как и у Куделича, А.В., толкуется достаточно широко. На таких же позициях стоял и Ривман Д.В., утверждавший, что общественный правопорядок представляет собой систему принятых в обществе правил поведения, отношения между людьми, которые установлены законодателем, а также обычаями, традициями и нравственными нормами [21, с.84].

Подобной точки зрения, в этом вопросе, придерживается также Бриллиантов А.В. По его мнению, под общественным порядком следует подразумевать сформировавшуюся в обществе на основе правовых, социальных норм, норм морали и этики, норм общежития, обычаев и традиций концепцию общественных взаимоотношений, обеспечивающую правильное принятое в обществе поведение каждого индивидуума, в сфере общественных отношений, которые гарантируют нормальные условия жизни и деятельности людей, а также функционирования институтов общества и государства.

Представляется, что вышеприведенные понятия общественного правопорядка, как объекта хулиганства, требуют некоторого уточнения и конкретизации, так как охватывают большой круг общественных взаимоотношений.

Таким образом, как в прошлом, так и в настоящем, понятие «общественный порядок» в основном интерпретировалось достаточно широко, неоднозначно и имело в своем содержании много общих признаков.

При этом, отождествление общественного порядка с правопорядком, как это делает Игнатъев А.Н., позволяет, по его мнению, говорить об общественных взаимоотношениях.

Следовательно, понятие «хулиганство», в обширном смысле слова, вряд ли является состоятельным.

Само понятие «правопорядок» несет свою самостоятельную смысловую нагрузку и рассматривается значительно шире, чем общественный порядок. Поэтому подменять одно понятие другим вряд ли целесообразно. Не состоятельно также высказывание о том, что любое преступление нарушает общественный порядок.

На наш взгляд, «общественный порядок», как непосредственный объект хулиганства, правильнее рассматривать в узком смысле слова, что конкретизирует общественные отношения, которым причиняется вред при совершении преступления.

При совершении хулиганства обязательным основным объектом является общественный порядок, а дополнительный объект - общественная безопасность. Наряду с указанными объектами, при совершении данного преступления, может иметь место и факультативный объект, когда речь идет о причинении вреда общественным взаимоотношениям, которые связаны с обеспечением охраны здоровья граждан, собственности, чести и достоинства личности и т.п.

Однако, при совершении хулиганства, когда имеет место другая ситуация, т.е. вред не причиняется указанным общественным отношениям, можно говорить о наличии дополнительного факультативного объекта данного правонарушения.

На наш взгляд, при совершении хулиганства, вред может иметь место, но может он и отсутствовать, что имеет важнейшее значение для решения вопроса уголовной ответственности.

Квалификация же самого преступного деяния осуществляется по ст. 293 УК РК, где под хулиганством понимается особо дерзкое нарушение общественного порядка, выражающее явное неуважение к обществу, сопровождающееся применением насилия к гражданам либо угрозой его применения, а равно уничтожением или повреждением чужого имущества, либо совершением непристойных действий, отличающихся исключительным цинизмом.

Дополнительная квалификация по другим статьям УК РК, при наличии факультативного объекта, не требуется, так как за основу берется основной непосредственный объект состава хулиганства.

Список литературы:

1. Пащенко Д. Происхождение слова "хулиган". <https://historytime.ru/istoriya-slova/proisxozhdenie-slova-xuligan/>
2. Пионтковский А.А. Уголовное право. Часть Общая. / А.А. Пионтковский. - М., 1924. - С. 129-130; Учение о преступлении. - М., 1961. - С. 132.
3. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. / А.Н. Трайнин. - М., 1951. - С. 175.
4. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. / В.Н. Кудрявцев. - М., 1972. - С. 150-151; 2-е изд. переработанное и дополненное. - М., 2006. - С. 130.
5. Наумов А.В. Объект преступления. В кн.: Словарь по уголовному праву. / А.В. Наумов. - М., 1997. - С. 305.
6. Пашковская А.В. Курс уголовного права. Общая часть. Т.1. Учебник для вузов / А.В. Пашковская; под ред. Н.Ф. Кузнецовой. - М., 1999. - С. 197.
7. Упоров, И. Объект уголовно-правовых отношений: содержание и различие со сходными понятиями / И. Упоров, А. Хун // Уголовное право. - 2003. - № 4. - С. 64.
8. Энциклопедия уголовного права. Т.4. Состав преступления. 2-е изд. - СПб., 2010. - С. 84.
9. Меньшагин В.Д. Преступления против порядка управления. / В.Д. Меньшагин. - М., 1938. - С. 58; Чхиквадзе, В.М. Хулиганство. / В.М. Чхивадзе. - М., 1939. - С. 8-9; Лейкина, Н.С. Уголовно- правовая борьба с хулиганством. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Н.С. Лейкина. - Л., 1947. - С. 1; и др.
10. Уголовное право России. Особенная часть. Учебник / под ред А.И. Рарога. - М., 1996. - С. 237;
11. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / отв. ред. А.В. Наумов. - М., 1996. - С. 511;
12. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Н.Ф. Кузнецовой. - М., 1998. - С. 511;
13. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постановочными материалами и судебной практикой. - Ростов н/Д, 2002. - С. 511;
14. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / под ред. А.В. Бриллиантова. - М., 2010. - С. 832;
15. Даньшин И.Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву. / И.Н. Даньшин. - Харьков, 1971. - С. 44.
16. Практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Х.Д. Аликперова и Э.Ф. Побегайло. - М., 2001. - С. 213;
17. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. - М., 2004. - С. 373;
18. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. А.И. Рарога. - М., 2004. - С. 384;

19. Куделич А.В. Уголовно-правовая охрана общественного порядка в современной России. Автореф. дис. ... док. юрид. наук. / А.В. Куделич. - М., 2000. - С. 17.
20. Научно-практическое пособие по применению УК РФ / под ред. В.М. Лебедева. - М., 2005. - С. 528.
21. Комментарий к Уголовному кодексу / под ред. А.А. Чекалина. - М., 2007. - С. 739.

Inoyatullaev Sadulla Khabibullaevich
at the Academy of the General Prosecutor's Office
of the Republic of Uzbekistan

DIGITALIZATION AS A TOOL FOR FIGHTING CORRUPTION IN HIGHER EDUCATION SECTOR

Түйін. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте жоғары білім берудің барлық жүйесін цифрландырудың артықшылықтарына және жаһандық кең таралған проблеманы - сыбайлас жемқорлықты шешуге назар аударылады. Кейбір өзекті практикалық мысалдар келтірілген және көрсетілген секторда цифрландыруды енгізу бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: жоғары білім беру жүйесін цифрландыру, цифрландыруды енгізу бойынша ұсыныстар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес.

Аннотация. В статье делается акцент на преимуществах цифровизации всей системы высшего образования в борьбе с коррупцией и в качестве целевой задачи поиск решения глобально распространенной проблемы - коррупции. Приведены некоторые актуальные практические примеры и даны предложения по внедрению цифровизации в указанном секторе.

Ключевые слова: цифровизация системы в высшего образования, предложения по внедрению цифровизации, борьба с коррупцией.

Annotation. In the article, the author focuses on the advantages of digitalization of the entire higher education system in the fight against corruption and as a goal to find a solution to a globally widespread problem - corruption. In addition, some actual practical examples are given and proposals for implementing digitalization in this sector are developed.

Key words: digitalization of the higher education system, proposals for the implementation of digitalization, the fight against corruption.

We are Already Living in the Era of Digital Identity. I am strongly convinced that a global problem needs a global solution. However, I am going to present my views on the development of legal sciences and digitalization by prospectively applying it in the Higher Education System (and government bodies in my country) as an example, which in fact could be the only solution to financial crime & corruption in the mentioned sectors. Definitely, we can then apply my flexible proposals in any other field.

People have accounts on the social networks, that is, they have digital identity in some level. Anybody who is working with the Internet, have digital identity. Educational institutions, banks, organizations, government bodies all have websites – their face (their digital identity) for the public to see and get aware of what they are doing in general. However, they are unwilling to disclose the internal operations going on throughout the organization. What I mean is they do not want to reveal how much money they are earning and how much they are spending, and especially, on what they are spending.

Digital identity is data about persons stored and accessible through computer systems that closely link to their civil and national identities (Stuart Davis, 2019).

As Financial Action Task Force (FATF) mentioned in the Guidance Note “Digital payments are growing at an estimated 12.7% annually, and are forecast to reach 726 billion transactions annually by 2020”.

Right now, we are just talking about the sophisticated level of digital identity, which as FATF recommends ‘digital identity proofing and/or authentication’ is required.

What is going on?!

In spite of the fact that enormous amount of funds is spent and great number of experts working 24/7 against corruption, the outcome seems not to be satisfactory. One of the reasons for that is the unwillingness of the local authorities to receive and adapt the recommendations issued by the international experienced specialist organizations (as well as scholars).

If I say, almost everybody at the alleged World Languages University, starting from the hierarchically lower level member of the university - the students, up to the level 'ruler' - the president (rector) are corrupt, I would not be mistaken. How come?! Here is the demonstration.

a) There are too many unnecessary subject (more than 14 subjects for a term) that make the students try to look for ‘a way round’ (bribe) to get a good mark from the instructor. Students tend to learn only the majors, not the side-subject. Nobody, neither the rector not the Ministry of Higher Education thinks about that.

b) On the other hand, students are lazy because they know that there really exists ‘a way round’ to pass the exams.

c) Teachers have too low salary that they feel obliged and percept it as a daily normal case to expect some kind of benefit from the students.

Note: Here, I would like to thank for those students who really study and get their marks by their efforts. Teachers take into account the students’ efforts. However, this makes up only a very small percentage.

d) The communication between the administration and the academic staff is reasonably based on give and takes principle. For instance, you want promotions; there is a price for it.

e) As a teacher, you cannot ‘conduct your class and go’. You have to stay at the university until 5-6 pm being busy with trivial unnecessary works, unless you hand some present or gift or something beneficial to the responsible person from the administration.

f) As a student you are given a project work or dissertation paper, which is supposed to be produced under independent work. ‘Luckily’, there are some people who writes them for you, or the advisor teacher him/herself will do it for you in return for some benefit.

g) The tuition fee collected from the students at the beginning of the semester is probably a huge amount of money. It is not revealed anywhere that how much of it is directed to salaries, how much is in the reserve, or what percent is spent on the

other expenses of the university. If there is public procurement, how much is it? If tuition fee is increased, where/what is the reason? Everything is hidden.

h) The department of finance is responsible to distribute the money at balance. But, when they buy for example construction materials to make repair works at the university, it is common for them to buy a brick for a double price. (which is 1 \$ in real, but purchased for 2 \$). It is not hard to imagine how they receive the excess amount into their pockets.

i) The period of midterms and final exams is a 'fishing season' for the academics and the administration. The administration organizes the exam and the academics take the exam. The student is a fish, who is ready to take the bait from either. If you fail the exam, you will ultimately be dismissed. Students say 'Why take a risk, just pay'.

A regular person with integrity may ask a rhetorical question (directed to the administrators of education system – everybody who works in close connection with teaching): Do not you know that "There is no, will not be a survival without education/knowledge"?

A practical case.

Recently, 120 students were dismissed from the university (only from 4th year students) at alleged Tashkent State University of Law. Just because they failed the test.

In another case, at the same university, about 30 students failed the test. They were given a second chance a day after. Surprisingly, they all aced the exam a day after. Where is the logic? What do you think happened in a day between the examiners and the examinees?

j) This list may continue as long.

Joseph Attiah was right when he divided the corruption at Higher Education sector into two: "Administrative corruption (admissions, procurement, leadership influence, recruitment, promotions/appointment) and Academic corruption (academic dishonesty, cheating, leaking exam questions, plagiarism, favoritism)". This is true for the universities in my country as well, and notably, it is even deeper.

Albina Yun was also right when she said: "The Uzbek government has introduced a set of relatively progressive measures and reforms in higher education, including a number of resolutions and projects in quality assurance, coordination between academia and industry and making English compulsory in all Uzbek higher education institutions. Yet, the policies of the government and international organizations ignore the problem of corruption".

Similar factors can be listed for the banks, government agencies, institutions, organizations and so on.

All in all, what I suggest as a solution to all kinds of corruption is to provide transparency through establishing a world of work/living with digital identity.

A banker's identity, for instance, should be digital so that the public knows the amount of property he/she has, and thus, whether that property is equivalent with the monthly salary. The same rules must apply to the government officials as well (most of whom are 'eating out' the public property worldwide).

Of course, if one can show the source of his property (for example, heritage), it is fine. If not, a wise question arises: where did he get the amount of funds that does not confirm with his/her yearly earning?

As an employee of the Academy of the General Prosecutor's Office of Uzbekistan, I am ready and support to be 'open' for the public. Providing I have a digital identity, I am ready to share the knowledge of my property and personality with everybody. What I do, how I do, how much I earn and what property I have in real.

Take a university, starting from the president to the student, and the university body as well. The rector (president) should have his face open in the university website, the information about his assets should be exposed to the public. Only in this case, he cannot hide from the public how much he earned during a final exam 'season'. The assets that are not declared should be taken for the state's benefit.

A teacher should also have a digital identity, so that he/she cannot ask money from the students during the exams being afraid of be exposed about the illegal earnings on the digital identity portal.

We need to get of face-to-face contact between the teacher and the student. Every relation between them can be and must be digital. This is the only way to eradicate corruption in the higher education system. And, this is true for every other organization.

One thing should be mentioned that, first of all, the digital identity must be provided by the state agency which is responsible to ensure its security and trustworthiness. Secondly, any property that is not declared to post on the digital identity platform, should be considered hiding the property from the tax office, and be confiscated by the state. There should be a law providing the procedure for this.

What is going on now?

Let's focus on the governor of a region. As a civilian, if I want to purchase a land for gardening, I have to bribe him. Otherwise, either I cannot find him or he finds enough excuses to refuse my application. The governor's identity is 'closed', which means, for the public he is a person with one car and a house to live in. However, in reality, he owns a factory, or a land with hundreds of acres, or took control of the sugar (for instance) which is imported to that very region. No person other than him can do import of the sugar (there too many fabricated obstacles to face). Or, he owns a plant which does not pay for the electricity it uses (Saying 'it is the governor's, do not touch it').

The illegal give and take relationship can be stopped only by digital identity. Imagine, I apply to buy a land online, revealing my identity, purpose, funds and plans. 15 days is given for the governor to allow me or to refuse me. I do not see him face to face and he does not have an opportunity to ask me a bribe. Is not this a solution to prevent illegal enriching and corruption?!

The question is, are the public officials who have the authority to apply and implement such a system for the whole country willing to do so?! The answer is, absolutely not. Who wants to open one's illegal source of gaining? Nobody, of course. This is the problem we need to find a solution for.

There is no doubt that digital identity is a tool for solution to fight against corruption.

Plenty of discussion is ongoing nowadays all over the world about e-government. Nonetheless, in our case, what the government officials understand in e-government is very shallow. According to them, e-government is a portal (or website) of the government which deals with some kind of legal explanations, news, events, gallery, copy and paste of laws and so on. This is fake. This does not help to the people in any way. This does not make the people's life easier. This does not prevent illegal financial enriching and corruption. E-government should mean a government with digital identity.

As mentioned above, openness and transparency is supposed to be complete. Everything should be open. For instance, how much the state allocated to one region for the development of a particular sphere (textile industry, for example). This must be open for the public, so they could follow the direction and integrity in spending. Why there is no development or the rate of development is not satisfactory, you think? I have just mentioned the reason above: the majority part of the allocated money from the state is going to the government officials' pocket. There are lots of ways to hide the commission of embezzlement.

Conclusion

The state must have an independent agency, accountable only to the Head of the state, which organizes and monitors the digital identity system for the whole county. This must be established with utmost care and discretion, learning from and taking into account the recommendations drawn in the Draft Guidance Note released by the Financial Action Task Force (FATF).

References:

1. *Stuart D. (2019). Digital Identity and Financial Crimes". Toronto.*
2. *Financial Action Task Force (2019). Draft Guidance Note.*
3. *Joseph A. (2015). Manifestation of corruption in higher education: the role of the University administrator. Article. Pearl Research Journals.*
4. *Albina Y. (2016). Corruption in Uzbek higher education: detrimental impurity for the future. Bishkek. OSCE Academy.*
5. *Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Parliament on January 25, 2020.*
6. *Mamasiddikov M. There is no, will not be a survival without education/knowledge. Article. Newspaper Hukuk. February 6, 2020. Tashkent. Look: Imam Bukhari. Collection of Hadiths.*

Исмоилов Олимжон Юсупжон угли
магистрант Академии Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан,
г. Ташкент, Республика Узбекистан

СРАВНИТЕЛЬНО-СТАТИСТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ЛАТЕНТНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

***Түйін.** Мақалада латенттік қылмыстың өзекті мәселелері қарастырылады. Басты назар жасырын қылмыстың пайда болу себептеріне және оларды анықтау әдістеріне бөлінеді.*

***Түйінді сөздер:** латенттік, жасырын қылмыс, анықтау әдістері, салыстырмалы-статистикалық әдіс.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются актуальные проблемы латентной преступности. Основное внимание уделяется причинам возникновения латентной преступности и методам их выявления.*

***Ключевые слова:** латентность, латентная преступность, методы выявления, сравнительно-статистический метод.*

***Annotation.** The article deals with the actual problem of latent crime. Basic attention is devoted on the causes of latent crime and methods for identifying them.*

***Key words:** latency, latent criminality, methods of detection, comparative-statistical methods.*

Борьба с преступностью, со всеми их разновидностями в том числе и со скрытыми преступлениями является актуальной задачей, стоящей перед нашим обществом. В последние годы в народные приемные Президента все больше граждан обращаются по вопросам учета и рассмотрения уголовных дел и деятельности правоохранительных органов. Обращая на это внимание, Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев, отмечает «Если коротко изложить нашу цель в этой сфере, то в будущем мы должны создать действительно народную систему органов внутренних дел, пользующуюся заслуженным доверием и уважением народа и страны».

Одним из основных факторов, подвергающих сомнению деятельность государственной власти, в том числе и правоохранительных органов, является скрытая, выражаясь юридическим языком латентная преступность.

В переводе с латинского «латентный» (latens) означает скрытый, невидимый, внешне не проявляющийся [1]. Данный термин широко используется в различных отраслях знаний для определения явлений и процессов, протекающих внешне не заметно.

Как пишет Рущенко И.П. «в социальных науках исследователь имеет дело с четырьмя видами латентных процессов. Первый вид - это явления до востребования реальных процессов и проблем общества, которые из-за искусственных внешних преград, установок, ограничений временно выпадают из сферы науки, но могут быть актуальны в процессе политических и

культурных изменений. Второй вид - виртуальная латентность, которая связана со спецификой процесса научного мышления. Имеется в виду право на гипотезу, смелое и парадоксальное предположение, то есть на «вещь», целиком рожденную сознанием исследователя. Третий - инструментальная латентность, когда исследователь «кончиками пальцев» чувствует новый социальный пласт, но до поры до времени он ему не доступен. Четвертый вид латентности - классическая, способная аккумулировать с одной стороны, все виды латентности, с другой - является специфичной, она объединяет процессы, которые относятся к общественно опасным и нежелательным явлениям и, как правило, находятся под контролем социальных институтов, государства» [2].

В юридическую науку понятие «латентный» вошло в период тщательного исследования всех форм преступных проявлений с целью обозначения той части преступности, которая имела место в действительности, но по каким-либо причинам осталась скрытой.

Первые упоминания о латентности встречаются в трудах Кетле А.Ж., Ферри Э., Захаревича Ф. [3]. Выдающийся бельгийский криминолог Кетле А.Ж., одним из первых оценивший значение латентности, отмечал, что «можно даже сказать, что все нам известное относительно уголовной статистики не представляло бы никакой ценности, если бы не допускалось, что существует почти неизменное соотношение между преступлениями, зарегистрированными и судимыми, и всей нам неизвестной суммой совершенных преступлений. Это отношение необходимо, и, повторяю, если оно бы не существовало в действительности, то все до сих пор установленное на основании данных уголовной статистики было бы ложным и бессмысленным».

Изучение вопросов, касающихся скрытой преступности, в России началось в конце 60-х годов XX века. Анализу латентной преступности были посвящены работы Герцензона А.А., Кондрашкова Н.Н., Шляпочникова А.С., Акутаева Р.З., Аликперова Х.Д., Конева А.А., Панкратова В.В. и других криминологов [4].

Данный процесс обусловил пристальное отношение к статистическому отображению преступности, в связи с чем, было обращено внимание к показательности данных уголовной статистики. Как писал Герцензон А.А., «самым сложным является вопрос о показательности уголовно-статистических данных в связи с существованием так называемой скрытой (латентной) преступности».

Согласно точке зрения Панкратова В.В., «скрытая преступность – это совокупность преступлений, которые не выявили органы полиции, прокуратуры и суда, а значит они не нашли отражение в учете уголовно-наказуемых деяний. Савюк Л.К. дал более точное определение данному термину. Он определил, что «латентная преступность – это общие совершенные в конкретном регионе за данный период преступные деяния, которые не отражает уголовная статистика». По мнению Булатова Г., «латентность – это совокупность преступлений, которые органы полиции так и не выявили». Согласно точке зрения Кудрявцева В.Н. «скрытая преступность – это те деяния,

которые не были выявлены системой уголовной юстиции и благодаря этому не повлекли следом приложения мер государственного и общественного принуждения» [5].

На наш взгляд, более приемлемое объяснение латентной преступности, дал Кавалкин А.А., считающий, что «латентная преступность - это совокупность преступлений и лиц, их совершивших, которые в конкретных условиях места и времени оказались не выявленными или не зарегистрированными уголовной статистикой» [6].

Латентную преступность по предложению Шиханова И.В. можно разделить на два вида:

- естественная латентность – когда в компетентном органе отсутствуют сведения о совершенном уголовно-наказуемом деянии, соответственно, оно не внесено в статистическую отчетность, и как следствие, отсутствует правовое (процессуальное) решение по факту его совершения;

- искусственная латентность – когда сведения о совершенном уголовно-наказуемом деянии отсутствует в статистической отчетности, что вызвано нарушением правоохранительными органами установленных правил регистрации и учета преступлений [7].

Некоторые исследователи предлагают выделить ещё и пограничную латентность – это совокупность преступлений, которая образуется по причине ошибочной или преднамеренно-ложной квалификации более тяжкого преступления как менее тяжкого, либо из-за небрежности или низкой компетентности сотрудников правоохранительных органов, либо когда в отношении потерпевшего было совершено не одно, а несколько преступлений, а зафиксировано лишь одно.

Необходимо отметить тот факт, что одни виды латентной преступности более латентны, а другие менее. Индекс латентность преступности – это показатель латентной преступности (некоторого ее вида), который представляет собой соотношение незарегистрированного объема преступности к зарегистрированной ее части. На него оказывают влияние, как важные нюансы определенных видов преступности, так и взгляды государства, и поведенческие реакции населения, которое не во всех ситуациях ставят компетентные органы в известность о содеянных преступлениях.

По мнению Кудрявцева В.Н. наиболее латентными являются преступления, связанные с коррупцией, в экономической среде, совершенные по неосторожности и прочее [5].

Криминологи пользуются многими методами для определения латентной преступности. В данной работе мы обратили внимание на сравнительно-статистический метод.

Сравнительный метод — это сравнение масштабов преступности в разных странах, регионах который позволяет получить данные для прогнозирования ее реального роста или снижения в общемировом масштабе и в отдельных странах и др.

Используя такой метод, Кривенцев Р.А. сопоставляет уровень преступности США и России. В США в 2012 году было зарегистрировано 10 189 902 преступления, а в России за тот же год - лишь 2 302 168. В тоже время, следует учитывать, что в США в 2012 году было выявлено 7 287 784 лиц, совершивших преступление в возрасте 18 лет и старше (всего совершивших преступление в 2012 году – 8 169 312), при этом в том же году в России было выявлено 1 010 938 лиц, совершивших преступления. Как видно разница более чем в 7 раз, с учетом численности населения США в 2 раза больше. Однако, общий уровень жизни немного выше, по мнению Кривенцева Р.А., что свидетельствует об огромнейшем уровне латентной преступности в России [8].

При этом предметом сравнительного метода могут являться административные районы и города. Используя этот метод можно определить уровень латентных преступлений изучаемого района или города.

Высокий уровень латентности наиболее вероятен там, где по данным статистики, выше удельный вес убийств и тяжких телесных повреждений (то есть преступлений, наиболее полно учитываемых) в общем количестве зарегистрированных преступлений, зафиксированных по линии уголовного розыска. Расчет индекса латентности для каждого района можно осуществлялся по формуле:

$$\text{ИЛ} = \frac{У+Т}{ВУ};$$

где: ИЛ индекс латентности;

У и Т — статистические показатели умышленных (неосторожных) убийств и тяжких телесных повреждений;

ВУ — статистический показатель всех преступлений, зарегистрированных по линии уголовного розыска [3].

Применение данного метода возможно лишь тогда, когда сравниваемые районы будут сопоставимы по основным социально-экономическим показателям, тесно связанным с преступностью. Без учета этих обстоятельств использование данного метода нецелесообразно, поскольку итоговый результат будет иметь значительные погрешности.

Необходимо отметить, что более эффективно использовать сравнительный метод вместе со статистическим, это позволит получить более точную картину исследуемого явления. Если количество преступлений по статистике резко снижается без специальных усилий со стороны сотрудников правоохранительных органов, то это свидетельствует об усилении естественной латентизации преступлений. В тоже время, данный метод применим не только к уголовно-статистическим данным. Так можно сравнивать уголовную статистику со статистикой административных правонарушений, данных медицинских учреждений, уровнем безработицы, заявлениями граждан, сообщениями в СМИ и т.д.

Если нам удастся установить зависимость между двумя явлениями (например, ростом безработицы и количеством регистрируемых преступлений)

и измерить величину этой взаимосвязи, то по изменениям одного явления, мы сможем судить о том, как меняется другое, находящееся в зависимости от него.

Так по оценкам американских социологов, при увеличении безработицы на 1%, уровень преступности растет на 5% [8]. Если же этого не происходит, следует говорить об увеличении латентной преступности.

Таким образом, при помощи сравнительно-статистического метода можно сопоставлять, проанализировать и спрогнозировать преступность в изучаемом регионе.

Данный метод, в рыночных условиях, по сравнению с другими является более приемлемым, так как не требует дополнительных затрат, а постоянный учет преступности в обязательном порядке ведется правоохранительными органами, позволяя получать и пополнять статистические сведения, необходимые для полноценного анализа.

Список литературы:

1. *Большой словарь иностранных слов в русском языке.* М., 1998.
2. *Руценко И.П. Латентные социальные процессы: теоретические и практические аспекты исследования наркомании. // Социс.- 1999.- № 10.- С. 23-26.*
3. *Сазонова Н.В. Понятие латентной преступности // Уголовное право и современность. — Красноярск, 2002.*
4. *Акутаев Р.М. Криминологический анализ латентной преступности: Дис. д-ра юридических наук: 12.00.08. - М.: РГБ, 2007. (Из фондов Российской государственной библиотеки)*
5. *Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е.. Криминология. Учебник. М.: 2010. — 800 с.*
6. *Ковалкин А.А. Латентная преступность и ее выявление органами внутренних дел. Учебное пособие – КВД МВД. Киев 1985 год.*
7. *Шиханов В.Н. Достоверность уголовной статистики в системе контроля преступности (по материалам Иркутской области). Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 2006.*
8. *Кривенцов П.А. Латентная преступность в России: криминологическое исследование. Дис. канд. юрид. наук М., 2014.*

Kadirov Farukh Dzhamkhurovich

senior prosecutor

Department of organization and control of educational process

Academy of the General Prosecutor's Office

of the Republic of Uzbekistan

**EARLY DETECTION AND PREVENTION OF OFFENSES IS
THE CORNERSTONE OF FIGHTING AGAINST CRIME**

***Түйін.** Мақалада автор қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтарға бейім адамдарға қолдануға қажетті бірқатар алдын алу шараларын қарастырады, сондай-ақ құқық бұзушыларды мінез-құлықтық түзетуді үйлестіру және ұйымдастыру, жалпы, арнайы, жеке және виктимологиялық алдын алу шараларын қолдану тетігі нақты жазылған.*

***Түйінді сөздер:** құқық бұзушылықтың алдын алу, практикалық алдын алу шаралары, қылмыс жасау, құрбан, қоғамдық тәртіпті, азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.*

***Аннотация.** В статье автор рассматривает ряд превентивных мер необходимых применять к лицам, склонным к уголовным и административным правонарушениям, а также прописан механизм координации и организации поведенческой коррекции правонарушителей, применения общих, специальных, индивидуальных и виктимологических превентивных мер.*

***Ключевые слова:** профилактика правонарушений, практические превентивные меры, совершение преступлений, жертва, обеспечение общественного порядка, безопасности граждан.*

***Annotation.** The author considers a number of preventive measures to be applied to persons prone to criminal and administrative offenses, as well as a clear mechanism for coordinating and organizing behavioral correction of offenders, the use of General, special, individual and victimological preventive measures.*

***Key words:** crime prevention, practical preventive measures, Commission of crimes, victim, ensuring public order, security of citizens.*

*“It is necessary to raise the reforms in the field
of early prevention of offenses to a new level”*

The President of the Republic of Uzbekistan
Shavkat Mirziyoyev

We all know that ensuring the supremacy of the Constitution and the rule of law in the country is the main criterion for building a democratic legal state.

In his address to the Oliy Majlis on January 24, 2020, the esteemed President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev noted that the laws adopted in the Republic of Uzbekistan are aimed at thinking about how the future will benefit people and make their lives easier.

The success of large-scale reforms in our country is the key to peace and development, which helps to create an environment where people, working and living in all spheres of life, are expected to follow the Constitution and laws, properly organize compliance to them, and strictly adhere to these principles [1].

Adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Prevention of Offenses” (May 14, 2014) provided the creation of a full mechanism for prevention of offenses. The law envisages what kind of preventive measures should be applied to persons prone to criminal and administrative offenses, from the moment of possession of anti-social behavior, conditions exposing the victims’ guilt or innocence, prevention of their becoming victims, as well as clearly stated the mechanism of coordination and organization of behavioral correction on offenders, application of general, special, individual and victimological preventive measures.

In this direction, taken inspectors of prevention, the Mahalla Institute, the Women’s Committee, the Youth Union, and the Nuroniy Fund, among which tasks in the field of early prevention of offenses are distributed.

As a result of the wide-ranging tasks performed, in 2019 the overall crime rate in the Republic was reduced by 6.0%, that is, prevented possible offenses that could be committed by people.

Last year, the Academy of the General Prosecutor’s Office organized training courses for 3,732 law enforcement officers, secretaries of juvenile commissions and other ministries and agencies to improve their knowledge, professional competence and responsibility [2].

Training course included classes on effective methods of carrying out operational search activities, some issues of preliminary investigation, inquiry and investigation activities, topical issues of early prevention of offenses, as well as planning, organization, and strengthening the executive discipline at the bodies of Internal Affairs.

While some efforts are being made to improve the work of law enforcement agencies and other agencies in order to improve the effectiveness of early detection crime on and the fight against crime, it is advisable to fully implement the developed criteria in practice.

The prevention of offenses requires a general, individual and special approach, which consists of the type, category and specific features of the objects targeted [3].

Practical preventive measures vary depending on the extent to which they are conducted among persons prone to (commission of) offences, among victims and among persons vulnerable to be victims. The detection and elimination of the causes and preconditions of offences also considered when defining the types of preventive measures [4].

It is necessary to carry out the following tasks on general prevention of crimes and offenses:

- involvement of the general public through the development crime prevention programs and incentive measures;
- development and implementation of measures aimed at improving the legal awareness and culture of the population;

- control, coordination and methodological support of the activities of subjects responsible to conduct prevention of crime and offences;
- formation of knowledge and skills of the population on protection against various forms of threats and attacks;
- ensuring employment and social protection;
- maintenance of public order and safety of citizens.

The national legislation of the Republic of Uzbekistan contains the following system of measures for general prevention of offenses.

In particular, the development and implementation of state programs and other programs for the prevention of offenses include raising legal awareness among the population, the identification and elimination of the causes and conditions for the offenses. In addition, general preventive measures should be formed within the framework of consist organizational, legal, ideological, spiritual, moral, cultural, educational, social, economic, educational, medical and psychological measures.

In order to carry out special prevention of offenses, as well as prevention of threats putting under danger he interests of state and society, public safety and order, it is necessary to count on the following:

- special prevention of offenses related to religious extremism and terrorism;
- special prevention of offenses related to illicit trafficking of drugs and psychotropic substances;
- special prevention of moral offenses;
- special prevention of human trafficking;
- special prevention theft;
- special prevention of fraud;
- special prevention of other offenses.

Special prevention of offences among certain groups in society should be carried out through:

- special preventive measures among previously convicted persons;
- special preventive measures among persons who use alcohol, drugs and psychotropic substances;
- prevention of negligence and delinquency among minors;
- prevention of offenses among women;
- special preventive measures among other categories of people [5].

Agencies and institutions directly responsible for individual prevention of offenses do this job in the following way: keeping records of persons with inhumane behavior, with tendency to commit offenses and who committed offenses, moral correction through educational influence, as well as formation of behavior and lifestyle corresponding to social life.

Individual prevention objects include children with non-social behavior, prone to delinquency, offenders, and children in need of social protection.

The subjects who are directly involved in the prevention of offences, based on the study of socio-demographic (age, sex, marital status, occupation, education, place of residence and study), spiritual and psychological (needs, interests, social processes, relation to universal and national values, labor, study and work,

surroundings, worldview and character), biophysiological (physical and mental health, genetic features, physical structure, physical and mental capabilities, biophysiological signs related to age) features, can develop and implement individual preventive measures.

It is advisable to systematize the subjects on fight against crime and crime prevention of offences, in order to enhance the effectiveness of their activities. They include:

The Prosecutor's Office, the Ministry of Internal Affairs, the State Security Service, the Ministry of Justice, the State Customs Committee, the Ministry of Employment and Labor Relations, the Ministry of Health, and the State Committee on Nature Protection.

In addition, it is necessary to list the groups of persons involved in preventive measures. They are:

The Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, local state authorities, Coordination Councils on Prevention of Offenses, Civil Self-Government Bodies, NGOs and citizens.

One of the specifics and advantages of the prevention of offenses is the possibility of preventive action on tens, hundreds and thousands of people at one time. This is low cost and low effort, time saving, comprehensive approach to crime prevention and the ability to address the causes and preconditions of the offenses.

Victimological preventive measures include the provision of material, moral, psychological and other assistance to victims of crime.

Western criminologists argue that crime prevention is a precaution against a possible social incident, and that it should be restrained by the influence of specific criminogenic factors and environments. Nevertheless, great work is being done to prevent crime. They argue that crime prevention will be ineffective and will not have a positive impact on the livelihoods of the population unless it is systematic and organized [6].

In the European Union, there are two stages of crime prevention: the first is the prevention of social incident and the second is the prevention of crime, depending on the circumstances of the act.

Preventing a social incident means changing the course of adverse conditions that affect the person who committed the crime, especially among the small community and the population.

Depending on the circumstances, a specific crime may be committed at a specific time and place.

The situation itself encourages the occurrence of certain types of crimes and creates conditions for their occurrence (scandals in public places of entertainment and cinemas, sexual assault on parks and public spaces).

In the international crime prevention practice, these terms are called prevention before and after the commission of a crime.

Crime prevention in the Federal Republic of Germany is divided into three steps.

First, the formation of a positive legal awareness of the individual and the elimination of social deficiencies;

Second, the prevention of crime by enhancing legal awareness events by the police;

Third, strengthening preventive measures to reintegrate and re-train people serving their sentences.

In many countries, there are appropriate law enforcement bodies to coordinate the activities of fight against crime.

One of the main functions of these bodies is collecting information, planning, evaluating crime prevention activities, coordinating the activities of internal affairs and other bodies, ensuring social protection of the population, cooperation with the media, strengthening cooperation between law enforcement agencies and professional retraining of staff.

In conclusion, it is important to note that as a result of the proper and effective organization of this system, it is necessary to protect the rights and freedoms of citizens living in our country, to address their various applications based on national and spiritual values, local customs and traditions.

It is also necessary to increase the legal culture and social activity of citizens, to ensure the spiritual environment, to live in peace and harmony in families and communities, to resolve family disputes peacefully, to educate the young generation in a healthy and harmonious way.

In addition, it is desirable to ensure the spiritual environment by promoting a healthy lifestyle among the population, based on our national and spiritual values.

In the same way, it is necessary to preserve our national and spiritual values, traditions and customs, and to instill in our people, especially the younger generation, a spirit of love for the country.

Finally, the implementation of social, political, spiritual, educational, cultural and educational activities aimed at strengthening interethnic friendship and solidarity, as well as the implementation of measures to support socially vulnerable segments of the population is important.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-4551 "On additional measures to ensure the supremacy of the Constitution and the rule of law, strengthen public control and enhance the legal culture in the society" dated 13.12.2019 (National database of laws, No. 07/19/4551/4162)

2. The activities of the Academy of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan // Further training of other state bodies and other organizations. 2019. - P.35.

3. Law of the Republic of Uzbekistan dated May 14, 2014 "On Prevention of Offenses" and Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated March 14, 2017 N PP-2883 "On organizational measures for further improvement of the activity of the law-enforcement bodies". (Collection of Laws of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 15, Art. 247, Art. 37, Art. 982; National Database of laws No. 01/17/5269/0340; National Database of Legislative Acts, 06.06.2018, No 06/18/5454/1290, 07.03.2019, 07/19/ 4229/2710)

4. Decree by the President of the Republic of Uzbekistan dated April 18, 2017 N PP-2896 (Collection of Laws of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 17, Art. 288, Art. 37, Art. 982;

National Database No. 06/18/5428/1158, dated 04.05.2018, No.16 / 18/5454/1290, dated 06.06.2018, 06/19/5732 / No. 3212).

5. Law of the Republic of Uzbekistan dated May 14, 2014 "On Prevention of Offenses" (Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan).

6. Malkov V.D. Criminology: Textbook // Foreign experience in crime prevention. CJSC Justicinform, 2004. - p.161.

Кишкентаева Азиза Сериковна

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АЗАПТАУЛАРДЫ САРАЛАУДЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

***Түйін.** Мақалада Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасының және халықаралық құқықтық актілердің нормаларына сәйкес азаптауларды саралаудың кейбір мәселелері қаралды. Жүргізілген талдау негізінде автор Қазақстан Республикасының Азаптауларға қарсы іс-қимыл жөніндегі қылмыстық заңнамасының ережелерін жетілдіру бойынша ұсыныстар жасады.*

***Түйінді сөздер:** азаптаулар, қылмыстық жауаптылық, халықаралық және ұлттық тәжірибе, қылмыстық жауаптылықты жетілдіру.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены некоторые проблемы квалификации пыток в соответствии с нормами уголовного законодательства Республики Казахстан и международных правовых актов. На основе проведенного анализа автором сформулированы предложения по совершенствованию положений уголовного законодательства Республики Казахстан по противодействию пыткам.*

***Ключевые слова:** пытки, уголовная ответственность, международный и национальный опыт, совершенствование уголовной ответственности.*

***Annotation.** The article considers some problems of qualification of torture in accordance with the norms of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan and international legal acts. Based on the analysis, the author formulated proposals to improve the provisions of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan on combating torture*

***Key words:** torture; criminal responsibility; international and national experience; improving of criminal responsibility*

Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Бас сессиясында 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының» 5-бабы ешкім азаптауға немесе қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалауға ұшырамауы тиіс екенін белгілейді [1]. Азаптаумен күрес халықаралық ауқымдағы мәселе ретінде танылады.

БҰҰ Бас Ассамблеясы 1984 жылғы 10 желтоқсандағы 39/46 қарарымен Қазақстан 1998 жылғы 26 тамызда қосылған «Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы» Конвенциясын (бұдан әрі – БҰҰ Азаптауларға қарсы Конвенциясы)» қабылдады [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан демократиялық, құқықтық және егемен принциптерін бекіте отырып, адамның және азаматтың жалпыға танылған құқықтары мен бостандықтарын

мойындайды және оған кепілдік береді, азаптауларға, зорлық-зомбылыққа, қатыгез және адамның қадір-қасиетін қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалаудың басқа да түрлеріне ортақ тыйым салуды қамтиды.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 17-бабында «адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды және ешкім де азаптауға, зорлық-зомбылыққа, басқа да қатыгез немесе адамның қадір-қасиетін қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалауға ұшырамауы тиіс» делінген [3]. Сондықтан біздің ел тәуелсіздік алған сәттен бастап азаптауларға қарсы тұру мемлекеттік саясаттың басымдықтарының бірі болып табылады.

БҰҰ Азаптауларға қарсы конвенциясының 1-бабының 1-тармағына сәйкес азаптау ретінде қандай да бір адамға одан немесе үшінші адамнан мәлімет немесе мойындау алу, ол немесе үшінші адам жасаған немесе жасағанына сезік келтірілген әрекетіне оны жазалау, сондай-ақ оны немесе үшінші адамды қорқыту немесе мәжбүрлеу үшін дене немесе адамгершілік қатты зақымдары немесе азап шегуі қасақана жасалатын немесе кез-келген сипаттағы кемсітушілікке негізделген кез-келген себеп бойынша мұндай зақымды немесе азап шегуді мемлекеттік лауазымды тұлғамен немесе ресми түрдегі басқа да адаммен немесе олардың азғырушылығы немесе олардың келісімімен немесе үнсіз келісу бойынша келтірілетін кез-келген іс-әрекетті білдіреді [2].

Құқық қорғау органдарының қызметі саласына түскен адамдарға қатысты азаптауды қолдану мүмкіндігін болдырмау бойынша заңнамалық, құқықтық түсіндіру және ұйымдастыру шаралары қабылданды. Осы мақсатта ең алғаш рет 2011 жылғы 18 қаңтарда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне (бұдан әрі – ҚР ҚК) «Азаптаулар» бабы жаңадан еңгізілді. 2015 жылы қаңтар айында ҚР ҚК жаңа редакциясында қабылдануына байланысты 146-бабының (азаптаулар) диспозициясы Конвенцияға ішінара сәйкестендірілген болатын, яғни ҚР ҚК 146-бабының диспозициясына сәйкес «тергеушінің, анықтауды жүзеге асыратын адамның немесе өзге лауазымды адамның не олардың айдап салуымен не олар біле тұрып немесе олардың үнсіз келісімімен басқа адамның азаптаушыдан немесе басқа адамнан мәліметтер алу немесе мойындату не ол немесе басқа адам жасаған немесе жасады деп күдік келтірілген әрекеті үшін оны жазалау, сондай-ақ оны немесе үшінші тұлғаны қорқыту немесе мәжбүрлеу мақсатымен немесе кез келген сипаттағы кемсітуге негізделген кез келген себеп бойынша қасақана тән зардабын және (немесе) психикалық зардап шектіруі» [4].

2017 – 2019 жж аралығында арнайы прокурорлармен азаптаулар бойынша 697 қылмыстық іс тергелген, (2017 ж. – 255, 2018 ж. – 223, 2019 ж. – 219). Оның ішінде ақталатын мән жай бойынша 487 қылмыстық іс тоқтатылған, (2017 ж. – 181, 2018 ж. – 150, 2019 ж. – 156), сотқа жіберілген – 34 қылмыстық іс (2017 ж. – 11, 2018 ж. – 10, 2019 ж. – 13) [5].

Аталған қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі ретінде ҚР азаматтығы бар, сондай-ақ басқа елдің азаматтығы бар немесе азаматтығы жоқ

адамдардың конституциялық құқықтарын азаптаудан қорғауды іске асыруды қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады.

Кейбір шетелдердің қылмыстық кодекстерінде азаптаулар қылмыс құрамы бойынша басқа топтарға жатады. Мысалы, Қырғызстан Республикасының Қылмыстық кодексінде аталған құрам «Денсаулыққа қарсы жасалған қылмыстар» бөліміне енгізілген. Азаптаулар қоғамның ең үлкен құндылығына зиян келтіретіндіктен, олар конституциялық құқықтар мен бостандықтарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар қатарында қарастырылуы тиіс.

Азаптаулар құрамының объективті жағы баптың диспозициясында көрсетілген арнайы субъектілер лауазымды адамның не олардың айдап салуымен не олар біле тұрып немесе олардың үнсіз келісімімен басқа адамның дене және (немесе) психикалық азап шегуіне әкеп соққан белсенді іс-әрекет болып табылады.

Аталған баптың диспозициясына сәйкес, осы қылмыс құрамының субъектісі болып арнайы субъектілермен қатар (тергеуші, анықтауды жүзеге асыратын адам немесе өзге лауазымды адам), азаптауды айдап салумен не осы лауазымды адамдардың білуімен немесе үнсіз келісімімен жасаған өзге адамдар жатады.

ҚК 146-бабында көрсетілген өзге де лауазымды тұлғалардың қатарына қылмыстық қудалау органдарының лауазымды тұлғаларын ғана емес, сонымен қатар ҚК 3-бабының 26-тармағында аталған басқа да органдар мен ұйымдардың лауазымды тұлғаларын жатқызу қажет. ҚК 146-бабында көрсетілген басқа адамға он алты жасқа толған кез келген есі дұрыс жеке адам, ол ҚК 146-бабының бірінші бөлігінің диспозициясында көзделген мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған қасақана әрекеттер жасаған жағдайда жатады [6].

Қарастырылып отырған қылмыс құрамының субъективті жағы арнайы мақсатпен сипатталады. Ондай мақсат ретінде тергеушінің, анықтауды жүзеге асыратын адам, лауазымды адамның немес оның келісімімен басқа тұлға өз әрекетінің құқыққа қарсы екенін түсінуі, сондай-ақ мәліметтерді алу немесе тану, не адамды қылмыс жасағаны үшін жазалау мақсатының болуы табылады. Кінәлі өз әрекетінің қоғамдық қауіпті сипатын анық ұғынады. Өз әрекетінің салдарларына қатысты қасақана (тікелей немесе жанама) түрдегі кінә анықталуы тиіс, ал жәбірленушінің денсаулығына зиян келтірілген немесе қайтыс болған жағдайда абайсызда кінә анықталуы тиіс [7].

2014 жылы қабылданған ҚР ҚК сәйкес, абайсызда адам өліміне әкеп соққан азаптаулар әрекеті бапта қарастырылған санкция бойынша он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жазасы қатаңдатылды. Сонымен қатар, азаптаулар жасаған адамдарға татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатудың, ескіру мерзімінің өтуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатудың ережелері және осы қылмыс жасағаны үшін жаза тағайындалған адамдарға рақымшылық жасау туралы акт қолданылмайды.

ҚР ҚК 146-бабының 2-бөлігі азаптаулардың сараланған белгілерін анықтайды. Сондай белгілер ретінде келесілер танылады:

- 1) адамдар тобы немесе алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған;
- 2) бірнеше рет;
- 3) денсаулыққа ауырлығы орташа зиян келтіре отырып;
- 4) кінәлі адамға жүктілік жағдайда екені көрінеу белгілі әйелге немесе кәмелетке толмаған адамға қатысты жасалған азаптаулар.

Сонымен қатар, ерекше сараланған белгілер ретінде ҚР ҚК 146- бабының 3-бөлігіне сәйкес жәбірленушінің денсаулығына ауыр зиян келтіруге немесе абайсызда оның өліміне әкеп соққан азаптаулар қарастырылған [4]. Аталған баптың жоғарыда көзделген саралау белгілерін талдай отырып, саралау белгілерінің ішінде «екі немесе одан да көп адамдарға қатысты» және «адамның өміріне немесе денсаулығына қауіпті күш қолданумен немесе тікелей осындай күш қолдану қатерін төндірумен» деп аталатын саралау белгілерінің жоқ екеніне көз жеткіземіз.

Мысалы, ҚР ҚК 110-бабы «Қинау» - ұдайы ұрып-соғу немесе өзге де күш қолдану әрекеттері арқылы тән зардабына немесе психикалық зардап шегуге ұшырату, егер бұл іс-әрекет денсаулыққа ауыр немесе ауырлығы орташа зиян келтіруген жағдайда саралану белгілері болып осы баптың 2-бөлігі 2-тармағында «екі немесе одан да көп адамға қатысты» деп көрсетілген [4]. Сонымен қатар, «екі немесе одан да көп адамға қатысты» саралау белгісі ҚК 99-бабының 2-бөлігі 1-тармағы кінәлінің бір мезгілде бірнеше адамға қаза келтіру ниеті негіз болып табылады. Осындай жағдайларда екі және одан да көп адамды өлтіру, әдетте, қысқа аралық мерзім ішінде бір немесе бірнеше іс-әрекетпен жасалады және кінәлінің екі және одан да көп адамға қаза келтіру туралы ниетін растайды [8].

Қылмыстық құқық доктринасында «екі немесе одан да көп адамдарға қатысты жасалған қылмыстарды» жасаудың саралау белгісін түсіндіру туралы бірыңғай пікір жоқ. Кейбір ғалымдар егер ортақ бірдей ниет болмаған жағдайда ондай әрекет қылмыстардың көптігін құрайды десе, басқа ғалымдар ондай әрекеттен жеке құрамдық қылмыстарды қарастырады, ал, үшінші бір ғалымдар жалғасқан қылмыстарды көреді.

Осылайша, «екі немесе одан да көп адамға қатысты» саралау белгісі бар әрекеттерге заңдық баға бере отырып келесідей тұжырымға келеміз, яғни, кінәлінің іс-әрекеттері бір-бірімен қамтылған ортақ ниетті құрайтын, әдетте, бір мезгілде, уақыт үзілуінсіз немесе шамалы үзілумен екі немесе одан да көп адамдарға қатысты жасалған іс-әрекеттер.

Мысалы, Өзбекстан Республикасы ҚК 235-бап «Азаптауды және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын жазалаулар түрлерін қолдану бабының: а) өмір мен денсаулыққа қауіпті күш қолданып не осындай күш қолданамын деп қорқыту арқылы е) тармағында екі немесе одан да көп адамға қатысты деп саралау белгісі, ал Грузия мемлекетінің 141-бабы «Азаптау» бабының 2-бөлігінің г) тармағында екі немесе одан да көп адамға

қатысты саралау белгілері азаптау бабының ерекше саралау белгілеріне жатады.

Сол себептен, аталған ҚК «азаптау» бабына саралау белгілері ретінде «екі немесе одан да көп адамдарға қатысты жасалған» және «адамның өміріне немесе денсаулығына қауіпті күш қолданумен немесе тікелей осындай күш қолдану қатерін төндірумен» деп толықтыру жөн.

Осыған байланысты, азаптаулардың сараланған белгілерін анықтайтын ҚР ҚК 146-бабының 2-бөлігіне келесідей толықтыру енгізу ұсынамыз: «5) екі немесе одан да көп адамдарға қатысты; 6) адамның өміріне немесе денсаулығына қауіпті күш қолданумен немесе тікелей осындай күш қолдану қатерін төндірумен жасалса;».

Әдебиеттер тізімі:

1. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы: Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. <http://10.61.43.123/kaz/docs/O4800000001>;

2. БҰҰ Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе арнамысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенциясы. Бас Ассамблеяның 39/46 қарарымен 1984 жылы қабылданды // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. <http://10.61.43.123/kaz/docs/O4800000001>;

3. Қазақстан Республикасы Конституциясы 1995 ж.

4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2015 ж;

5. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараттық сервисі <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPPageGroup/MainMenu>;

6. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 28 желтоқсандағы N 7 Нормативтік қаулысы // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. <http://10.61.43.123/kaz/docs/O4800000001>;

7. И.Ш. Борчашвили Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсініктеме. Ерекше бөлім. Алматы, 2015;

8. Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысы // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. <http://10.61.43.123/kaz/docs/O4800000001>

Коигелдина Айжан Дәулетханқызы
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ МЕН ТАУАР САТУ САЛАСЫНДАҒЫ ИНТЕРНЕТ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛАТЫН АЛАЯҚТЫҚ - ЛАТЕНТТІГІ ЖОҒАРЫ ҚЫЛМЫС

***Түйін.** Жаңа ғасырдағы ақпараттық технологиялар еліміздің әлеуметтік жағдайына және дамуына жағымды ықпал етуде, алайда мұның керітартпа тұстары да жоқ емес. Интернет желісіндегі тауар сату және қызмет көрсету арқылы жасалатын алаяқтық бүгінгі таңда бірқатар теріс факторлардың әсерінен асқынып отырғаны баршаға белгілі. Мақалада осындай қылмыстың жасырын сипаты мен себептеріне назар аударылып, әр түрлі ғылыми көзқарастар сараланады.*

***Түйінді сөздер:** алаяқтық, киберқылмыстылық, интернет желісіндегі алаяқтық, алаяқтықтың жасалу тәсілдері, кибералаяқтық механизмі.*

***Аннотация.** Информационные технологии нового века оказывают в основном положительное влияние на социальное положение и развитие нашего государства, однако есть и обратная сторона этой медали. Общеизвестно, что на сегодняшний день в в следствии воздействия ряда отрицательных факторов интернет-мошенничество в сфере продажи товаров и оказания услуг приобретает серьезные масштабы. В статье обращается внимание на скрытый характер и причины указанных преступлений, анализируются различные взгляды.*

***Ключевые слова:** мошенничество, киберпреступность, мошенничество в сети Интернет, способы совершения мошенничества, механизм кибермошенничества.*

***Annotation.** Information technology of the new century has mainly a positive impact on the social status and development of our state, but there is also a flip side to this coin. Everyone knows that today, due to the impact of a number of negative factors, online fraud in the sale of goods and the provision of services is gaining serious proportions. The article draws attention to the hidden nature and causes of these crimes, analyzes various views.*

***Key words:** fraud, cybercrime, fraud on the Internet, ways of committing fraud, kiberfraud's mechanism.*

Тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси, экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан даму, өркендеу процесі берік орын алды. Елімізде жылма-жыл алға өрлеушілік, дүниежүзілік деңгейге көтерілуге қадам басқандық айқын көрініс беруде. Тәуелсіздік алғаннан бері көптеген реформалар жүзеге асырылды.

Мемлекетімізде орын алып жатқан осындай оңды жетістіктерімізбен бірге қоғамның одан әрі серпінді дамуына кедергі келтіріп жатқан теріс құбылыстар да бар. Сондай қоғамға жат қылықтардың бірі – қызмет көрсету мен тауар сату саласындағы интернет желісі арқылы жасалатын алаяқтық.

Интернет желісіндегі көп таралған қылмыс әртүрлі көріністегі алаяқтық болып табылады. Бұл қылмыстық құқық бұзушылық көрсеткіші жыл сайын өсуде. 2018 жылы барлығы 33 623 алаяқтық тіркелген, оның 535 интернет арқылы жасалған деп белгіленген, ал 2019 жылы барлығы 36 584 алаяқтық орын алса, оның 8210 интернет арқылы жасалғаны туралы статистикалық көрсеткіштер бар. Оның ішінде интернет арқылы жасалған алаяқтық «қылмыстық құқық бұзушылықты жасаған тұлға анықталмаған» деген негізбен сотқа дейінгі тергеу мерзімі 2018 жылы 269 қылмыстық іс бойынша, ал 2019 жылы 6172 қылмыстық іс бойынша тоқтатылған [1].

Кез-келген мемлекетте әрдайым қылмысты ашу барысында нақты бір қиыншылықтарды туғызатын латентті қылмыстардың белгілі бір саны бар. Мұқият жасырылатын қылмыстардың қатарына алаяқтық қол сұғушылықтар да жатады.

А.А. Жмыхов жаһандық интернет желісінің оны қолдану арқылы қылмыс жасауға ықпал ететін үш ерекшелігін бөліп көрсетеді: желіде қылмыскердің анонимді іс-қимыл жасауы (нақты әлемде отырып, виртуалды әлемде қылмыс жасайды); жәбірленуші мен қылмыскердің аумақтық алшақтығы; дәстүрлі құралдарға қарағанда компьютерлік орта тауардың жақсысын және ол туралы толығырақ ақпарат ұсынады [2].

Интернет желісіндегі алаяқтық - бұл адамды немесе компьютерлік жүйені алдауға бағытталған, қылмыс мотивациясы пайдақорлық болып табылады, жаһандық интернет желісіне қосылған компьютерлік жүйелердің технологиялық және коммуникациялық мүмкіндіктерін қолдану арқылы жасалатын қылмыстар жиынтығы болып сипатталады [3].

Интернеттегі алаяқтық жасау тәсілі ретінде құқық бұзушылардың интернетте бизнес ашуы және оны жүргізуі жиі кездеседі.

Интернет-дүкенде тауарға тапсырыс беріп және оның ақысын төлеп, сатып алушы оны мүлде алмайды немесе сапасы мүлде сәйкес келмейтін тауар алады. Интернет-алаяқтықтардың көпшілігі интернет желісін пайдалану арқылы трансшекаралық сипатқа ие болады, шын мәнінде басқа аумақта немесе басқа елде бола тұра орын алып жатады.

Алаяқтықпен күрес саласындағы жедел жағдайды саралау мынаны көрсетеді: құқық бұзушылардың техниканың даму жетістіктерін қолдануы (жәбірленушімен визуалды байланысты жоққа шығаратын IP-телефония, шетелдік интернет-ресурстар, динамикалық IP-мекенжайлар, «Skype» және басқа өзіндік диспетчерлік пунктiлер жасау, ақпаратты жолдау шифрланған сызбалары), электронды төлем жүйелері, мобильді байланыс құралдары олардың қылмыс жасау үстінде ұсталу қатерін айтарлықтай төмендетеді, осыған байланысты көбіне ұйымдасқан алаяқтар топтары бетпе-бет байланыссыз қылмыс жасау амалына көшуде. Осындай қылмыс жасау амалдары қылмыстық іс-әрекеттің қауіпсіздігіне ықпал етеді және қылмыстың географиясын, ұйымдасқан топ құра отырып, үлкейтуге деген құштарлықты арттырады.

Қылмыстың осы түрін ашу еңбекті ең көп қажет етеді. Тәжірибеде олар «ізі суымай» ашылмайды. Ол жедел уәкілдердің жедел-іздігі шараларының классикалық әдіс-тәсілдерін қолдануды айтарлықтай қиындатады. Бірінші орынға телефонмен сөйлесуді тыңдау, техникалық байланыс каналдарынан ақпаратты алу, компьютерлік ақпаратты алу сияқты техникалық құралдарды қолданумен байланысты жедел іздігі шаралары шығады. Бұған қоса типтік алгоритмді алаяқтықтың амалын анықтау барысында қолдану аталған жағдайда нақты қылмыс жасаған тұлғаны анықтауға емес, тек әрекеттің орын алғанына көз жеткізуге мүмкіндік береді.

Интернет желісіндегі алаяқтықты құжаттандыру көп жағдайларда өте қиын, ал қаскүнемді анықтау көбінесе күрделі, кейде мүмкін емес, ол дәлелдемелерді жинауда проблемалар туғызады. Бұның барлығы құқық қорғау органдары жағынан алаяқтардың қылмыстық іс-әрекеттерін әшкерелеу және оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту бойынша жұмысты ұйымдастыруда сапалы жаңа көзқарасты талап етеді.

Жедел-іздігі шаралары түсінігі – оның міндеттерімен тығыз байланысты, олардың бірі қылмысты анықтау болып табылады. Қылмысты анықтау оның дайындалуы, жасалуы және салдары туралы ақпарат жинау дегенді білдіреді. Ол қылмыскер қоғамға қауіпті іс-әрекет жасай отырып, жазадан құтылу мақсатында әрдайым қылмыс фактісін жасыруға ұмтылады.

Алаяқтардың құқық қорғау органдарының қызметкерлерінен жасқануына және жәбірленушілердің жедел қызметкерлерге сеніммен қарауына қол жеткізу үшін автор келесі тергеу әрекеттерін міндетті түрде жүргізу қажет деп санайды. Тәжірибе көрсеткендей, бір ұялы телефонды, компьютерді, гаджетті, банк картасын және т.б. қолдану арқылы бірнеше алаяқтық жасалады. Ол телефон нөмірі бойынша телефонның IMEI кодын анықтау, ал әрі қарай осы код бойынша телефонға бұған дейін немесе кейін қандай абоненттік нөмірлер орнатылғанын анықтау. Демек қылмыстың субъектісіне қатысты «жаңа» эпизодтарды анықтау мүмкіндігі пайда болады. Осылайша банк карталарымен, электронды әмияндармен (жиі Каспий голд және киви әмиян) және IP мекенжайлармен жасауға болады.

Атап айтқанда, қылмыстың санаты өзгереді, осы фактілерді ҚР ҚК 190-бабының 3-тармағы 3), 4) тармақшаларымен ауыр қылмыс ретінде (екі немесе одан да көп адамға қатысты, бірнеше рет жасалған алаяқтық) саралау ұсынылады.

Бұл тергеу әрекеттерінің нәтижесінде интернет желісі арқылы жасалатын алаяқтықтарды ашуға деген жедел қызметкерлердің қызығушылығы туады, өйткені олар алдымен ауыр немесе аса ауыр қылмыстарды ашуды мақсат етеді. Сондай-ақ жоғарыда көрсетілген баптың санкциясы қатаңырақ болып келетіндігі алаяқтардың менмендігін бәсеңдететіні анық.

Р.М. Акутаев барлық латентті қылмыстылықты, қылмыс және оны жасаған тұлғаның анықталуын және есепке алынуын ескере отырып, екі басты қылмыстар жиынтығына бөлу қажет деп санайды:

- 1) табиғи-латентті;

2) жасанды-латентті.

Табиғи-латентті – қылмыс туралы ақпарат тұлғаларға, мекемелерге, ұйымдарға, кәсіпорындарға мәлім болса, бірақ оларға қатысты заңда көзделген іс-шаралар жүзеге асырылмаса, құқық қорғау органдарымен есепке алынбаған, олар бойынша сотқа дейінгі тергеу басталмаған болса;

2) субъективті-латентті қылмыстар, демек ашылмаған қылмыстар, факт мәлім және есепке алынған, бірақ қылмыс жасаған тұлға анықталмаған және қылмыстық жауапқа тартылмаған жағдайда, қылмыстың латенттігі емес, қылмыс жасаған субъектінің латенттігі туралы сөз қозғалып жатыр. Қылмыс жасаған кінәлі тұлға оның анықталмауы себебінен қылмыстық заңмен көзделген өзіне қатысты жазаны өтемесе [4].

Қылмыстардың латенттігінің кейбір критерийлерін 1993 жылы Ресейде өткізілген «Жасырын қылмыс: таным, саясат, стратегия» атты халықаралық ғылыми-практикалық семинар жинағының авторлары (С.Ф. Милуков, В.Е. Квашиц, И.В. Вавилова, Д.Б. Булгаков) жасаған қылмыстың латенттігі анықтамасынан да көруге болады «... құқық қорғау органдарымен жарияланбаған немесе тіркелмеген актілер немесе қылмыстық сот төрелігі жүйесі бұдан әрі ешқандай шаралар қабылдамаған әрекеттер» [5].

Қылмысты анықтаудағы бастапқы кезең бастапқы ақпаратты іздеу болып табылады. Білу қажет, мәліметтерді Интернет желісіндегі ақпараттық ресурстардан жедел-іздістіру шаралары арқылы іздеу қажеттігін көрсететін бірқатар себептер бар, ол себептердің бірі қылмыстың дәлелдемелері немесе қылмыстың мән-жайын анықтауға жәрдемдесетін электронды деректерді процестік әрекет арқылы анықтау, алу қиынға соғады (кейде мүмкін емес). Электронды ақпараттың ерекшелігі – ол процестік бекітілгенге дейін жойылып кетуі мүмкін. Сонымен қатар, ақпаратты жою қылмыскердің тікелей байланысымен ғана емес, қашықтықта, оңай, интернет желісін қолдану арқылы орын алуы мүмкін.

Осылайша, қолданыстағы жіктеулердің көпшілігінің негізі қылмыстың латенттігін қалыптастыру механизмі болып табылады. Алайда қылмыстардың латенттігінің объективті және субъективті себептері бар, соған байланысты бөлу осы критерий негізінде жасалуы мүмкін. Зерттеушілердің жоғарыда келтірілген дәлелдерін талдай отырып, автор қылмыстардың латенттігінің ең қолайлы классификациясын Р.М. Акутаев жасаған деп табады.

Сонымен бірге, жасанды латенттікті тудыратын факторлар мәселесі арнайы талдау мен зерттеуді қажет етеді, өйткені олар қылмыстық әділсот органдарының қызметі саласында көп кездеседі және заңдылықтың жай-күйіне, құқық қорғау құндылықтарының қауіпсіздік деңгейіне және мемлекеттің қылмыстық саясатының тиімділігіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер тізімі:

1. *Сотқа дейінгі тергеу бірыңғай тізілімдемесінің 2018-2019 жылдар бойынша статистикалық 1-М есебінен көрсеткіштері.*

2. *Жмыхов А.А. Компьютерная преступность за рубежом и ее предупреждение: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.А. Жмыхов. — М., 2003. — 178 с.*

3. *Криминалистика: курс лекций для бакалавров / под ред. М.К. Каминского, А.М. Каминского. — Ижевск : Jusest, 2012. — 358 с.*
4. *Акутаев Р.М. Криминологический анализ латентной преступности. Дис.... д-ра юрид. наук. - СПб. 1999.*
5. *Сборник материалов международного семинара // Латентная преступность: познание, политика, стратегия. М., 1993. С. 32*

Кошенова Шолпан Рудаевна
магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

РЕТРОСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

***Түйін.** Мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасында тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары институтының даму ретроспективасы қарастырылады. Заң актілеріне талдау жүргізіледі, оның ықпалымен кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық саясат тарихи дамудың әртүрлі кезеңдерінде репрессивтіліктен ізгілендіруге бағытын түбегейлі өзгертті. Автор тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларының мәнін ашады және осы институттың кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы басымдығы әлеуетін пайдалану қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.*

***Түйінді сөздер:** кәмелетке толмағандар, жауаптылық, жазадан босату, тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары, ізгілік.*

***Аннотация.** В статье рассматривается ретроспектива развития института принудительных мер воспитательного воздействия в законодательстве Республики Казахстан. Проведен анализ законодательных актов под влиянием которых уголовная политика в отношении несовершеннолетних на разных этапах исторического развития кардинально меняла свое направление от репрессивности к гуманизации. Автор раскрывает суть принудительных мер воспитательного воздействия и приходит к выводу о необходимости использования потенциала данного института в превенции преступности несовершеннолетних.*

***Ключевые слова:** несовершеннолетние, ответственность, освобождение от наказания, принудительные меры воспитательного воздействия, гуманизация.*

***Annotation.** The article considers a retrospective of the development of the Institute of compulsory measures of educational influence in the legislation of the Republic of Kazakhstan. The analysis of legislative acts under the influence of which the criminal policy in relation to minors at different stages of historical development changed its direction from repressiveness to humanization. The author reveals the essence of compulsory measures of educational influence and comes to the conclusion that it is necessary to use the potential of this institution in preventing juvenile delinquency.*

***Key words:** minors, responsibility, release from punishment, compulsory measures of educational influence, humanization.*

На протяжении длительного исторического периода (от античных времен до XIX века) правосудие в отношении несовершеннолетних носило ярко выраженный карательный характер [1, с.50].

Это обуславливалось отсутствием в юридической практике правового понятия «несовершеннолетний», как особо защищаемого субъекта правоотношений, вследствие чего дети привлекались к уголовной ответственности наравне со взрослыми правонарушителями.

По казахскому обычному праву за совершенные преступные деяния ответственность наступала с 13-ти лет. Именно с этого возраста возникало право создавать семью и вступать в брак, что подразумевало юридическую зрелость лиц данного возраста, а также способность отвечать за свои поступки и проступки.

Подобная правовая система сложилась не только в Казахском ханстве конца XVII века, но и имела место в России, Бельгии, Франции и Швеции.

Так, по судебным летописям Франции, к уголовной ответственности привлекались дети, не достигшие 6-летнего возраста [2, с.240].

Ситуация изменилась в годы гражданской войны (начало XX века), когда резко возросло число беспризорных малолетних преступников заполонило союзные государства.

Данное обстоятельство потребовало принятия превентивных мер по минимизации детской преступности, в т.ч. путем полного отказа от уголовной ответственности несовершеннолетних со смещением акцента на предупредительно-воспитательную работу.

Ответом на вызов стал Декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 14 января 1918 года «О комиссиях для несовершеннолетних», упразднивший суды и тюремное заключение для малолетних.

С этого времени дела о несовершеннолетних в возрасте до 17 лет, замеченных в общественно-опасных деяниях, рассматривались исключительно комиссиями о несовершеннолетних (далее - Комиссия). Комиссия, деятельность которой носила педагогическую направленность, могла либо освободить несовершеннолетнего от наказания, либо направить его в одно из убежищ Народного Комиссариата общественного призрения, своего рода аналог ныне функционирующих специальных школ [3].

В декабре 1919 года, принят другой законодательный акт – Руководящие начала по уголовному праву РСФСР, который, по сути, ужесточил правила привлечения несовершеннолетних к уголовной ответственности, отказавшись от лозунга Советской власти - «Для детей нет суда и тюрьмы».

Согласно статье 13 Руководящих начал к лицам, не достигшим 14-ти лет, применялись воспитательные меры. Такие же меры применялись к лицам в возрасте от 14 до 18 лет, действовавших «без разумения», т.е. не осознанно. В случае совершения последними преступления «с разумением» вопрос об их наказании решался судом [4].

Новая редакция статьи 13 Руководящих начал от 12 марта 1920 года привнесла свои коррективы в сложившуюся практику. Теперь для применения мер воспитательного воздействия к лицам в возрасте от 14-ти до 18 лет не требовалось выяснять вопрос об их «разумении» [5, с.18].

Следует отметить, что ни один из действовавших на тот исторический период законодательных актов не регламентировал вопросы деятельности Комиссии. В этой связи, 19 июня 1920 года вступила в силу Инструкция комиссиям по делам несовершеннолетних, установившая единообразную практику работы данного органа.

В документе раскрывались основания, при наличии которых Комиссии должны передавать дело несовершеннолетнего в суд, а также указаны виды мер медико-педагогического характера, применяемые к подросткам.

Таковыми являлись «беседа, разъяснение, замечание воспитателя; внушение и оставление на свободе под присмотром родителей, родственников и «обследователей»; помещение в школу; определение на ту или иную работу; отправка на родину; помещение в детский дом или лечебно-воспитательную колонию; помещение в специальное изоляционное отделение психиатрического учреждения» [6].

Принятый позже Уголовный кодекс РСФСР 1922 года снизил предельный возраст применения мер медико-педагогического воздействия до 16-ти лет (ст. 18 УК) [7].

Уголовный кодекс РСФСР 1926 года (ст. 12) сохранил положения Уголовного кодекса 1922 года, касающиеся лиц в возрасте от 14-ти до 16-ти лет, а также ввел понятие мер «социальной защиты медико-педагогического характера» (ст. 25). К ним отнесены «отдача несовершеннолетнего на попечение родителей, родственников, если таковые имеют возможность его содержать, или иных лиц и учреждений, а также помещение в специальное лечебно - воспитательное заведение» [8].

В середине 40-х годов XX века в Советском Союзе был принят ряд актов, ужесточивших ответственность несовершеннолетних лиц. В частности, отменены нормы, предоставлявшие право применять к данной категории лиц меры медико-педагогического характера, ликвидированы сами Комиссии, а также введена уголовная ответственность за ряд преступлений с 12-летнего возраста.

Так, ст. 10 уголовного закона с учетом изменений, внесенных постановлением ЦИК и СНК СССР от 5 апреля 1935 года предстала в следующей редакции «Несовершеннолетние, достигшие 12-летнего возраста, уличенные в совершении краж, в причинении насилия, телесных повреждений, увечий, в убийстве или попытке к убийству, привлекаются к уголовному суду с применением всех мер наказания» [9].

По мнению д.ю.н. Борчашвили И.Ш. и к.ю.н. Интыкбаева М.К., «в указанных актах нашла отражение господствовавшая в то время ошибочная точка зрения о принуждении как универсальном средстве борьбы с преступностью» [10, с.50].

В послевоенный период в советском государстве воспитательный потенциал мер правового воздействия начинает вновь превалировать над карательным, что находит отражение в правовых актах того времени.

К примеру, в 1957 году принимается «Положение о комиссиях по устройству детей и подростков при Советах Министров автономных республик и исполкомах краевых, областных, окружных, городских, районных Советов депутатов трудящихся». На Комиссию возлагались задачи по предупреждению детской безнадзорности, устройству детей и подростков и охране их прав.

Уголовный кодекс Казахской ССР 1959 года, действовавший на территории Казахстана с 1960 по 1997 годы, достаточно четко очертил круг несовершеннолетних, подлежащих ответственности. С этого момента субъектами преступления признавались лица, достигшие 16-ти лет, а также в возрасте от 14-ти до 16-ти лет – по ряду тяжких и особо тяжких преступных деяний. Здесь же закреплялись основания применения судом принудительных мер воспитательного характера к лицам до 18-ти лет, а также их освобождения от уголовной ответственности.

В обоих случаях суду надлежало установить, что исправление лица, совершившего преступление, не представляющего большой общественной опасности, возможно без применения уголовного наказания. В случае освобождения несовершеннолетнего от уголовной ответственности суд направлял дело в Комиссию для применения принудительных мер воспитательного характера.

Уголовный закон Казахской ССР существенно расширил виды мер, применяемые к несовершеннолетним, отнеся к ним «возложение обязанности публично или в иной форме, принести извинение потерпевшему; объявление выговора или строгого выговора; предостережение; возложение на несовершеннолетнего, достигшего 15-летнего возраста, обязанности возместить причиненный ущерб на определенных Кодексом условиях; передача несовершеннолетнего под строгий надзор родителям или лицам, их заменяющим; передача несовершеннолетнего под наблюдение трудовому коллективу, общественной организации, с их согласия, а также отдельным гражданам по их просьбе; помещение несовершеннолетнего в специальное учебно-воспитательное или лечебно-воспитательное учреждение» [11].

После обретения независимости страна продолжила курс на защиту детства с учетом рекомендаций международных документов. «Дети – наиболее уязвимая и самая незащищенная часть нашего общества, и они не должны быть бесправными. Любой ребенок, который родился на нашей земле, – казахстанец. И государство должно заботиться о нем», - отмечено Лидером нации Н.А. Назарбаевым в стратегии «Казахстан-2050» [12].

Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года посвятил вопросам уголовной ответственности несовершеннолетних отдельный раздел, где нормы были четко систематизированы и учитывали возрастные и психологические особенности лиц.

Первоначальная редакция ст. 81 Уголовного кодекса «Освобождение от наказания несовершеннолетних» предусматривала возможность освобождения судом несовершеннолетнего от наказания, «в случае если это лицо впервые осуждено за совершение преступления небольшой или средней тяжести, а также, если судом будет признано, что его исправление может быть достигнуто путем применения принудительных мер воспитательного воздействия» [13].

Далее поправки, внесенные Законом Республики Казахстан от 9 декабря 2004 года, предусмотрели возможность освобождения судом

несовершеннолетнего не только от наказания, но и от уголовной ответственности [14].

Освобождение несовершеннолетнего от уголовной ответственности с применением к нему принудительных мер воспитательного воздействия стало возможным при наличии следующих условий:

- совершение преступления небольшой тяжести;
- совершение преступления средней тяжести впервые;
- совокупность характеризующих личность несовершеннолетнего данных, позволяющих суду сделать вывод о том, что его исправление возможно без привлечения к уголовной ответственности.

Следующим не менее важным правовым актом, минимизировавшим основания применения к несовершеннолетним уголовного наказания и ужесточившим уголовную ответственность за посягательства на них стал Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2010 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка» [15].

В соответствии с указанным законом, несовершеннолетний, впервые совершивший тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека, мог быть освобожден судом от уголовной ответственности, если он примирился с потерпевшим и загладил причиненный ему вред. При освобождении от ответственности к лицу применялись принудительные меры воспитательного воздействия.

Виды принудительных мер воспитательного воздействия нашли закрепление в ч.1 ст. 82 Уголовного кодекса 1997 года, к которым отнесены: предупреждение; передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих, либо специализированного государственного органа; возложение обязанности загладить причиненный вред; ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего; помещение в организацию образования с особым режимом содержания; возложение обязательства принести извинения потерпевшему.

При этом, к несовершеннолетнему могло применяться одновременно несколько мер из числа вышеуказанных.

Как видно, перечень мер воздействия претерпел значительные изменения. К примеру, утратила актуальность мера в виде объявления выговора или строгого выговора, введено ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего, предупреждение. За умышленное совершение тяжкого преступления либо средней тяжести подростки могут быть направлены в организации образования с особым режимом содержания.

В отличие от всех предыдущих кодексов новый раскрыл содержание и сроки применения принудительных мер воспитательного воздействия в отдельной статье, а также установил основания отмены данных мер с привлечением лица к уголовной ответственности.

Так, п. 10) ст. 83 Уголовного кодекса предусматривает, что в случае систематического неисполнения несовершеннолетним принудительной меры воспитательного воздействия она может быть отменена судом по представлению специализированного государственного органа с постановкой вопроса о привлечении к уголовной ответственности.

Следует отметить, что с 2015 года в Казахстане действует новая редакция Уголовного кодекса, направленная на модернизацию уголовного закона для усиления борьбы с преступностью в современных условиях, повышения уровня защищенности прав граждан, интересов государства.

Вопросы ответственности несовершеннолетних в рассматриваемом нами контексте существенных изменений не претерпели.

Таким образом, анализ уголовного законодательства свидетельствует о нестабильности уголовной политики в отношении несовершеннолетних, что отражает господствовавшие в обществе взгляды, на разных исторических этапах, на методы и средства борьбы с преступностью.

Помимо этого, хотелось особо подчеркнуть, что и ранее действовавшее законодательство, и ныне действующий уголовный закон не содержат определения принудительных мер воспитательного воздействия, их конкретные цели, не определена и их правовая природа.

Это те вопросы, которые требуют своего дальнейшего научного исследования и законодательного разрешения.

Вместе с тем, как мы уже успели заметить, преодолев вековой путь развития и реформ, принудительные меры воспитательного воздействия упрочили свои позиции в уголовном законе нашей страны и являются эффективным механизмом в защите прав и свобод детей в уголовном процессе.

Список литературы:

1. Новицкий Н.Б. Римское право. - М., 1995. – 150 С.
2. Ворожейкин Е.М. Речи в политических и уголовных процессах. Изд. Института международных отношений. - М.: 1959.- 245 С.
3. Декрет Совета народных комиссаров РСФСР «О комиссиях для несовершеннолетних» от 14.01.1918 г. <https://ru.wikisource.org/wiki/> дата обращения 06.03.2020
4. СУ РСФСР. 1919. №66. Ст. 590.
5. Гаверов Г.С. Обице начала назначения наказания по советскому уголовному праву: учебное пособие. - Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1976. – 25 С.
6. СУ РСФСР. 1920. № 68. Ст.308.
7. О введении в действие Уголовного Кодекса РСФСР от 01.06.1922 г.: постановление ВЦИК <http://www.law.edu.ru/> дата обращения 05.03.2020
8. О введении в действие Уголовного Кодекса РСФСР редакции 1926 года: постановление ВЦИК от 22.11.1926 г. <http://www.consultant.ru/> дата обращения 6.03.2020
9. О введении в действие Уголовного Кодекса Р.С.Ф.С.Р. редакции 1926 года: постановление ВЦИК от 22.11.1926 г. В редакции 01.03.1957 г. <http://avkrasn.ru/article-683.html>// дата обращения 06.03.2020
10. Борчашвили Б.Ш., Интыкбаев М.К., Уголовная ответственность несовершеннолетних: Учебное пособие.– Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 157 С.
11. Уголовный кодекс Казахской ССР от 22.07.1959 г. <http://adilet.zan.kz/> дата обращения 04.03.2020

12. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан от 14.12.2012 г. <https://www.akorda.kz>

13. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16.07.1997 г. <http://adilet.zan.kz/> дата обращения 06.03.2020

14. О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный кодексы Республики Казахстан и Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях по вопросам упрощения процедур расследования уголовных дел, декриминализации некоторых составов преступлений и совершенствования законодательства об административных правонарушениях: Закон Республики Казахстан от 09.12.2004 г. №10. <http://adilet.zan.kz/> дата обращения 03.03.2020

15. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка: Закон Республики Казахстан от 23.11.2010 г. № 354-IV <http://adilet.zan.kz/> дата обращения 06.03.2020

Көшербаев Серік Балтабайұлы

М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінің
оқытушысы, юриспруденция магистрі,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

**АР-НАМЫС ПЕН ҚАДІР ҚАСИЕТТІ, ЖАЛА ЖАБУДЫ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

***Түйін.** Мақалада ар-намыс пен қадір-қасиетті қылмыстық құқықтық тұрғыдан қорғауды жетілдіру мәселелері қаралады, шет елдердің заңнамаларымен салыстырмалы түрде талдау жасалып, нақты ұсыныстар беріледі.*

***Түйінді сөздер:** ар-намыс, қадір-қасиет, қылмыстық құқықтық тұрғыдан қорғауды жетілдіру, шет елдердің заңнамаларымен салыстырмалы түрде талдау.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы совершенствования уголовно-правовой защиты чести и достоинства, проводится сравнительный анализ законодательства зарубежных стран, даются конкретные рекомендации.*

***Ключевые слова:** честь, достоинство, совершенствование уголовно-правовой защиты, сравнительный анализ с законодательством зарубежных стран.*

***Annotation.** The article considers the issues of improving the criminal legal protection of honor and dignity, conducts a comparative analysis of the legislation of foreign countries, and gives specific recommendations.*

***Key words:** honor, dignity, improvement of criminal legal protection, comparative analysis with the legislation of foreign countries.*

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жылдардан бастап демократиялық, құқықтық мемлекет құруға ұмтылып, ол туралы 1995 жылғы Конституциясының 1-бабында келтірді [1]. Кеңес Одағының құрамында болып барлық саяси және экономикалық жоспарларды әкімшіл-әміршіл жүйемен орындауға үйреніп қалған, өзіндік жеке саяси көзқарастарын ашық айтып, көпшілікке жариялап үйренбеген қазақстандықтар үшін алғашқыда бұл жат болып көрінген сияқты. Бірақ та, соңғы жылдары халықтың саяси-рухани және құқықтық мәдениеті мен сауаттылығы артып, өз құқықтары мен бостандықтарын түсініп, оны қорғауға белсенді араласып, іске асыра бастаған сияқты. Өйткені сотқа әр түрлі құқықтарын қорғау бойынша шағымданудың саны жыл санап өсіп келеді. Демократиялық және құқықтық мемлекет құру үшін алдымен азаматтық қоғамды қалыптастыру қажет. Ол да өте маңызды, ұйықтап жатқан қоғамды оятушы, адам мен азамат өз құқықтары мен бостандықтарын еркін жүзеге асыра алатын қоғам.

Соңғы екі жылда мемлекет басшылығын алған Қ.К. Тоқаев бастаған биліктің саяси түсінігі өзгеріп, азаматтық қоғам қалыптастыруда және оған қатысты нақты құқықтық реформалар арқылы қадамдар жасала бастады. Азаматтық қоғамның ең маңызды белгілердің бірі – адам құқықтарын

қорғаудағы тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының билік тарапынан еш қысымсыз еркін жұмыс істеуі.

Адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін, іскерлік беделі мен абыройын құқықтық қорғау мәселесі немесе институты Қазақстан Республикасының заңнамасында шет мемлекеттердің заңнамаларымен салыстырғанда әлі де жас, терең зерттелмеген тақырыптардың бірі деп тануға болады. Шет мемлекеттердің, оның ішінде ағылшын-саксондық құқықтық жүйе елдерінде материалдық емес игіліктерді құқықтық қорғауға арналған көптеген нормативтік актілердің жүйесі жоғары дамыған және тәжірибеде мүліктік емес игіліктерді қорғау жоғары сапалы деңгейде жүргізіледі. Біздің елдің өзіндік ділі мен мәдениеті, дәстүрі мен ғұрпына сәйкес, сондай-ақ ұлттық құқықтық жүйесінің өзіндік ерекшелігіне сәйкес бұл мәселе қазақстандықтардың өзіне тән әдістермен шешілуі тиіс.

Кез-келген мемлекетте азамат ар-ұят, қадір-қасиет, намыс пен абырой сияқты басқа да адами құндылықтарға ие және олар заңмен қорғалатын игіліктер. Бұл құндылықтарды адамгершілік пен әділдікке негізделген заңнама сақтайды. Осы адам бойындағы құндылықтар мен қасиеттер оның қоғамдық және құқықтық санасын қалыптастырады. Ертедегі қазақ жеріндегі әдет-ғұрып құқық жүйесі осыдан бастау алғаны белгілі. Қазақ халқының әдет-ғұрып нормалары ең алдымен адам құндылықтарын, еркіндікті, бостандықты, теңдікті әділдік пен адамгершілікті қолдаған.

1946 жылы 14 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы өзінің бірінші сессиясында 59 (I) «ақпарат бостандығы туралы сұрақ бойынша халықаралық конференцияны шақыру» туралы резолюциясын қабылдады, онда «Ақпарат бостандығы адамның негізгі құқығы және Біріккен Ұлттар Ұйымы өздерін қорғауға арнаған барлық басқа бостандық түрлерінің өлшемі болып табылады» деп жарияланған [2].

Өз пікірі мен ойын еркін жеткізу, ақпараттарды еш кедергісіз алу мен тарату Қазақстан Республикасы 2006 жылы 24 сәуірде ратификациялаған БҰҰ 1966 жылғы 16 желтоқсандағы «Азаматтық және саяси құқықтар туралы» халықаралық пактімен де қорғалған [3].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-бабы сөз және шығармашылық бостандығына кепілдік береді және цензураға тыйым салады. Сонымен қатар, әркімнің заңмен тыйым салынбаған кез-келген әдістермен ақпараттарды еркін алуға және таратуға құқығы бар екендігі бекітілген [1].

Соттық дауларды қарау кезінде азаматтардың мүліктік емес жеке құқықтары мен ақпараттарды еркін алу мен тарату, өз ойын еркін жеткізу құқықтары арасындағы теңдікті сақтау сот органдарының қағидалық міндеті болып табылады.

Жылдар бойы кіршіксіз жиналған іскерлік бедел мен қадір қасиет, ар-намыс қазіргі кезде техника мен технологияның дамыған заманында ақпараттың жылдам таралуы нәтижесінде бір сәтте абыройдан айыруы мүмкін. «Адам құқықтары туралы» 1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ үшінші сессиясында 217 А (III) резолюциямен қабылданған Декларацияда жеке

тұлғаның ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғылмау маңызды адам құқығы ретінде жариялануы оны бүкіл әлемде құқықтық тұрғыдан реттеуге негіз болды. Адам құқықтары туралы дүниежүзілік декларацияны қолдап өздеріне ратификациялаған барлық елдердің Конституциялары адам құқықтарына ерекше мән бере бастады. Мысалы, Қырғыз Республикасы Конституциясының 29 және 31-баптарына сәйкес жеке өмірге қол сұғылмау, ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау, өз ойын еркін айту адамның конституциялық құқығы ретінде бекітілген [5]. Қырғызстанда соңғы жылдары ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік беделді қорғау бойынша заңнамалар мәнді және мазмұнды өзгерістерге ұшырады. Сол өзгерістердің ішіндегі, ең маңыздыларының бірі, Қырғыз Республикасының Қылмыстық кодексі бойынша жала жабу мен қорлау үшін қылмыстық жауаптылықты алып тастап, оларды азаматтық және әкімшілік құқықтық қатынастарға жатқызды. Сөйтіп, 2015 жылы 13 ақпанда Қырғыз Республикасы Жоғарғы Сотының «Азаматтардың ар-намыс, қадір-қасиетін және іскерлік беделін қорғау туралы істерде сот тәжірибесі туралы» №4 қаулысы қабылданды.

Қырғызстанда Жала жабу 2011 жылы 11 шілдеде ҚР Қылмыстық кодексіне №89 Заңмен өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп 127-бап «Жала жабу» күшін жойған болатын. Ал 128-бап «Қорлау» Қырғыз Республикасы Жоғарғы Сотының Конституциялық палатасының 2013 жылғы 6 қарашадағы № 8-Р шешімімен күшін жойды. Қырғыз Республикасының қазіргі 2019 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген жаңа Қылмыстық кодексінде бұл екі бап та алынып тасталған [6].

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексіндегі Жала жабуды қылмыстық құқық бұзушылықтан арылтуды Сөз бостандығын қорғау жөніндегі «Әділ сөз» халықаралық қоры бірнеше рет өздерінің дөңгелек үстелдері мен жиналыстарында ұсынған болатын. Бірақ, бізде, керісінше 2014 жылғы 3 шілдедегі қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 130-бабында Жала жабу және 131-бында Қорлау адамның абыройы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін немесе оның беделін түсіретін немесе кемсітетін әрекеттер құқық бұзушылық ретінде анықталып, жауаптылық көзделген [7].

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 2011 жылы 31 наурызда «Вашингтон Пост» газетіне жариялаған мақаласында қоғамды демократияландыру жолындағы келесі қадам жала жабу мен қорлауды қылмыстық құқық бұзушылықтан арылту болады деп жариялаған болатын [8]. Бұл үндеуді ең алдымен қазақстандық журналистер қуана қарсы алған болатын. Бірақ та, жоғарыда атап кеткендей біздің заңнамаларымыз «Қазақстан – 2050» даму стратегиясынан кейін күрделі реформалауға ұшырағанымен, Қылмыстық кодекс пен Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте жала жабу қылмыс ретінде қалдырылды. Онымен қоса, 2019 жылы 21 тамызда өткен "Nur Otan" партиясы Саяси кеңесі Бюросының отырысында Н. Назарбаев жалған ақпарат пен жала жабуға қарсы күресті күшейту қажеттілігін айтты. Бұл әсіресе, азаматтардың абырой-беделіне нұқсан келтіретін жалған ақпарат тарататын көптеген аноним дереккөздер, жалған аккаунттар мен парақшаларға қатысты.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрі Д. Абаев Елбасының сөзіне түсініктеме бере отырып: «Бұл – жалпыәлемдік үрдіс және демократиясы дамыған мемлекеттердің өзі жала жабу туралы норманы күшейтіп жатыр. Германияда жалған хабар таратқан басылымға 50 млн. еуроға дейін айыппұл салу, БАҚ қолдану арқылы жала жапқаны үшін 5 жылға бас бостандығынан шектеу сынды түзетулер қабылданды» [9] деді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің соңғы статистикалық есеп мәліметтеріне сәйкес 2020 жылдың 2 айында (қаңтар-ақпан) ҚР ҚК 130, 131-баптары бойынша қозғалған немесе тіркелген қылмыстар жоқ [10].

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1992 жылғы 18 желтоқсандағы №6 «Сот тәжірибесінде азаматтардың және заңды тұлғалардың ар-намысы мен абыройын және іскерлік беделділігін қорғау жөніндегі заңдылықты қолдану туралы» нормативтік қаулысы қабылданып, міндетті түрде мүліктік емес азаматтық сот істерін қарағанда қолданылады. Сонымен қатар, моральдық залалдарды өндіріп алуға, ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді қорғауға қатысты жекелеген нормативтік ережелері бар. Бірақ, ескеретін жағдай, Жала жабу, Қорлау қылмыстық істері бойынша ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді қорғауға қатысты қылмыстық сот ісін жүргізуді реттейтін арнайы нормативтік құжаттар мен ережелер елімізде жоқ. Тек, «Қылмыстық және қылмыстық процестік заңнаманың адамның жеке бас бостандығын сақтау және қадір-қасиетіне қол сұқпау, қинауға, зорлық-зомбылыққа, басқа да қатыгез немесе адамның ар-намысын қорлайтын әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы мәселелер жөніндегі нормаларын қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 28 желтоқсандағы N 7 Нормативтік қаулысы ғана бар.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 145-бабында адамның өз бейнесі салынған суреттерді қорғауға құқық берілген, «Қандай да бір адамның суреттік бейнесін оның келісімінсіз, ал ол қайтыс болған жағдайда - мұрагерлерінің келісімінсіз пайдалануға ешкімнің де құқығы жоқ. Бірақ, егер заң құжаттарында белгіленсе, не бейнеленген адам ақы алып кескінделген болса, ондай келісім талап етілмейді» [11].

Қайтыс болып кеткен тарихи ұлы тұлғалар қазақтың күйшісі Құрманғазы мен орыстың ұлы жазушысы Пушкинді сүйістіріп қойған портретіне қатысты дау ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 349-бабы 1-тармағымен сараланып, айыпты деп танылған және 314 840 теңге айыппұл төлеумен ғана шектелген. Бұл да болса жауаптылық.

Ар-намыс, қадір-қасиет және абырой, бедел Қазақстанда қылмыстық, азаматтық және әкімшілік заңнамалармен қорғалып, негізінен сәйкес кодекстерде мазмұндалып, реттеледі.

Азаматтық тәртіпте жеткілікті дәлелді емес мәліметтерді тарту бойынша істер қаралады. Ал қылмыстық тәртіпте – ҚР Президентінің, Парламент депутатының ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғу, көпшілік алдында қорлау, билік өкілін қорлау, судья, прокурор, тергеуші, сот орындаушылардың

беделін қорғауға бағытталған істер қарастырылады. Әкімшілік тәртіпте - сайлау кезінде саяси партиялар мен кандидаттар туралы жалған мәліметтерді тарату бойынша істер қарастырылады.

ҚР Азаматтық кодексіне сәйкес азамат немесе заңды тұлға өзі туралы жалған, шындыққа сай келмейтін ақпараттың таралып, оның ар-намысы мен қадір-қасиетіне кір келтіретін болса сот бойынша ондай мәліметтерді теріске шығару туралы талап арыз беруге құқылы.

ҚР Қылмыстық кодексі бойынша қандай да бір тұлға туралы мәліметтерді таратушының әрекеттерінде қылмыстың белгілері болса, жәбірленуші кінәліні қылмыстық жауаптылыққа тарту туралы арызбен сотқа шағымдана алады.

Және де ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне сәйкес, сайлауға түсуші кандидаттар, саяси партиялар туралы жалған мәліметтерді сайлаудың өтуіне кері әсер ету мақсатында тарату әкімшілік жауаптылыққа әкеліп соғады.

Осы жерде айта кетер бір жағдай, азаматтық, әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықтардың арасындағы шектеу қандай нормамен реттеледі, қалай сараланады деген сұрақ туындайды.

Моральдық зиянның орнын толтыру ретінде жәбірленушінің адамгершілік және моральдық азабына әкеліп соғуына орай айыпты тұлғадан ақша өндіріп алу мүмкіндігі қарастырылған. Адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне айыптының кінәсі бар-жоғына қарамастан моральдық залал Қырғыз Республикасы Азаматтық кодексінің 1027-бабына сәйкес толық төленіп, қайтарылуы тиіс. Және де, осы Кодекстің 18-бабында жала жабылған мәліметтерді теріске шығаратын арнайы тәртіп пен әдіс-тәсілдер келтірілген. Оған, мысалы, жабылған жала қай БАҚ жарияласа сол БАҚ-тың бетінде теріске шығарылуы тиіс [11]. Көпжылдық сот тәжірибесіне сәйкес жала жабуды теріске шығару тура ақпараттың таралуына сәйкес теріске шығару қажеттігін көрсетуде.

Осы тақырыпқа қатысты келесі айта кетер бір жағдай, тұтас бір мемлекетке қатысты жала жабу мен қандай да бір іске қатысты деп айыптау қылмыстық немесе басқа да құқықтық жауаптылыққа алып келеді ме? Егер Қазақстан Республикасының заңнамалары, нақты айтқанда Азаматтық кодексіне сәйкес заңды тұлғаның ар-намысы мен қадір-қасиетіне кір келтіру айыпты деп танылмай тек іскерлік беделі ғана қорғалатын болса, онда мемлекеттің абыройы қалай қорғалады? Егер оның, яғни мемлекеттің тарихи қалыптасқан жолына, олардың билік еткен ұлы тұлғаларына, олардың саяси-құқықтық реформаларына және мемлекеттің ұлттық рухы мен жалпы халқының дәстүріне, мәдениеті мен ғұрпына қатысты жала жабылса, әлем алдында бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қорланса, құқыққа қарсы әрекет болып табылады ма?

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі қарапайым азаматтардың ар-ожданы мен беделін қорғау туралы мынадай алты бапты қамтиды: 129-бап «Жала жабу»; 130-бап «Қорлау»; Қазақстан Республикасы Президентінің ар-ожданы мен қадір-қасиетіне қол сұққаны және оның

қызметіне кедергі жасағаны үшін жауаптылықты белгілейтін 318-бап; Депутаттың ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұққаны және оның қызметіне кедергі жасағаны үшін жауаптылықты белгілейтін 319-бап; өкімет өкілін қорлағаны үшін - 320-бап; Судьяға, алқабиге прокурорға, тергеушіге, алдын ала анықтауды жүргізуші адамға, сарапшыға, сот приставына, соттың атқарушысына қатысты жала жапқаны үшін - 343-бап [7].

Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік бедел сияқты мүліктік емес жеке құқықтарды, өз бейнесіне құқықты Азаматтық кодекс қорғайды. Оның бірқатар ережелері «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында айқындалған, онда азаматқа немесе заңды тұлғаға қатысты олардың ар-намысына, қадір-қасиетіне кір келтіретін мағлұматтар таратылған болса, олар мұндай мағлұматтарды теріске шығарумен бірге келтірілген залалдың немесе моральдық зиянның орнын толтыруды талап етуге құқылы [12] деп көрсетілген.

Қазақтың дәстүрлі құқығының қылмыстық-құқықтық нормалары жеке тұлғаның ары-ұжданын қорғауды жазаланатын және жазаланбайтын деп бөлді. Жазаланбайтынға: ата-аналарының балаларына, күйеуінің әйеліне, үлкендердің кішілерге қарсы айтқан реніш сөздері жатады. Дәстүрлі құқық бұл салада үлкендер мүддесін қорғады. Ата-аналарын ренжіткен балаларды ата-аналары немесе билер қатаң жазалады. Ал қазіргі заманда мектеп мұғалімінің балаға дауыс көтеруі, тіпті ата-ананың өз балаларына ұрсуы әкімшілік, тіпті қылмыстық жауаптылыққа әкеліп соғуы мүмкін. Сонда ол бала өзім білемдікке салынып, қандай тәрбие алады? Бұрынғы жазаланатын ренжітулер патриархалды-феодалдық қатынасқа қарсы бағытталған жағдайда жүргізілді. ХІХ ғасырдың 20-жылдарына дейін ата-аналар балаларына шектеусіз билік жүргізді. Тәуке ханның Жеті жарғысында «әйелді ренжіткен адам одан кешірім сұрауға тиіс, сұрамаса арсыздығы үшін айып салынады» делінген екен. Дәстүрлі құқық бойынша сұлтан, би және басқа да, «сыйлы тұлғаларға» құрмет көрсетпеу, бөтен үйге рұқсатсыз кіру, жолаушылап келе жатқан кісіге түнеуге рұқсат етпеу, аттың құйрығын кесу т.б. басыну болып есептеліп, оларға жауаптылықтар көзделді.

Жалпы адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін құқықтық тұрғыдан қорғау тақырыбы мемлекеттің, қоғамның өзекті мәселесі болып қала бермек. Жаңа дәуір азаматын, сондай-ақ мемлекеттің өтпелі кезеңге қарай азамат тұлғасын қалыптастырып, дамыту мәселесінің көкейкестілігі ешқашан маңызын жоғалтпайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз.*
2. *Резолюция 59 (I) Генеральной Ассамблеи ООН «Созыв международной конференции по вопросу о свободе информации» /Право и СМИ Центральной Азии/ <http://medialaw.asia/old/>*
3. *Международный пакт о гражданских и политических правах принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года.*
4. *Всеобщая декларация прав человека принятая на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюцией 217 А (III) от 10 декабря 1948 года.*

5. Қырғыз Республикасының Конституциясы 27 маусым 2010 жылы жалпы халықтық референдумда қабылданған.
6. Қырғыз Республикасының Қылмыстық кодексі 2019 жылғы 1 қаңтар.
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілде.
8. Н. Назарбаев «Устойчивый прогресс Казахстана на пути к демократии», газета «[The Washington Post](#)», [США](#), 31 марта 2011 г. /inoСМИ.ru.
9. Жалған ақпарат пен жала жабуға қарсы күрес күшейеді /23.08.2019 ж./[informburo.kz](#)
10. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық есебі/<https://gamaor.gov.kz/>
11. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсан № 268-ХІІІ заңы
12. Бұқаралық ақпарат құралдары туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 1999 жылғы 23 шілдедегі N 451.

Құдайберген Еділ Болатұлы
Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ 346-БАБЫМЕН КӨЗДЕЛГЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ СУБЪЕКТИСІ

Түйін. Мақалада көлік құралдарын басқарумен байланысты қоғамдық қатынастарды реттеуде туындайтын мәселелер, оның ішінде көлікті масаң күйде басқаруға қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісіне зерттеу жүргізілді. Сонымен қатар, олардың жауаптылығы мәселелері қамтылды. Әкімшілік және қылмыстық жауаптылыққа тартылғандарға қатысты статистикалық мәліметтер келтірілді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 346-бабында көзделген құқық бұзушылықтың субъектісін толықтыру бойынша ұсыныстар келтірілді.

Түйінді сөздер: көлік құралы, көліктегі құқық бұзушылықтар, масаң күйде көлік құралын басқару, жол жүрісі қағидаларын бұзу, көліктегі қылмыстардың субъектілері, әкімшілік жауаптылық, қылмыстық жауаптылық.

Аннотация. В статье исследованы вопросы, возникающие при регулировании общественных отношений в сфере транспортных правонарушений, и определение субъекта уголовных правонарушений, связанных с управлением транспортными средствами в состоянии опьянения. Затронуты вопросы их ответственности. Приведены статистические данные в отношении лиц, привлеченных к административной и уголовной ответственности. Даны рекомендации по восполнению субъекта правонарушения, предусмотренного статьей 346 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Ключевые слова: транспортные средства, транспортные правонарушения, управление транспортным средством в состоянии опьянения, нарушение правил дорожного движения, субъекты транспортных преступлений, административная ответственность, уголовная ответственность.

Annotation. The article examines the issues that arise in the regulation of public relations related to transport offences, and identification the subject of criminal offences related to driving vehicles in a state of intoxication. Questions of their responsibility were also raised. Statistical data of persons held accountable for administrative and criminal responsibility are given. Recommendations for additions to the subject of the offence in the article 346 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan are presented.

Key words: vehicles, transport offences, driving intoxicated, traffic violation, subjects of transport offences, administrative responsibility, criminal responsibility.

Көлік құралдарының жыл санап артуымен қатар, оны пайдаланумен байланысты қоғамдық қатынастарға қауіп төндіруі қоғамды алаңдатпай қоймайды.

Қазақстан Республикасының заңнамасында көліктегі құқық бұзушылықтар үшін оның сипатына қарай әр түрлі жауаптылық белгіленген. Көлік құралын басқару қағидағтарын бұзумен келтірілген зардаптарының

ауырлығы мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне қарай аталған әрекеттер үшін әкімшілік және қылмыстық жауаптылықтар көзделеді.

Құқықтық нормалар әрекет ететін органның дамуына қарай әрдайым жетілдіріліп, дамып, өзгерістерге ұшырап отырады. Осыған сәйкес, көліктің адам өміріндегі маңыздылығы мен белсенді қолданыста болуы осы саладағы заңнаманы жетілдіруді әрдайым қажет етіп отырады.

Қазіргі таңда көліктегі қылмыстардың артуының бірден бір себебі және жол жүрісіндегі жоғары қауіптілік көзі болып отырған – жүргізушінің масаң күйде көлік құралын басқаруы.

Өкішке орай, адамның масаң күйде көлік құралын басқаруы жол жүрісі қағидаларын бұзудың кеңінен таралған түрі болып қала беруі, бірқатар авторлардың назарын аударады [1; 139].

Жол қозғалысы барысында көлік жүргізушісі ең белсенді субъект болып табылады және қауіпсіздік үшін құқықтық жауаптылығы басым болады. Қазіргі жағдайда көлік жүргізу қызметінің өзі адамның психикасы мен когнитивті қызметіне, оның білімі мен тәжірибесіне жоғары талаптар қояды, қозғалыстың басқа қатысушыларының (жолаушылардың, жаяу жүргіншілердің) өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігі көбінесе жүргізушіге тәуелді болады [2; 85].

Шет мемлекеттердің заңнамасында мас жүргізушілерді қылмыстық жазалаудың екі тәсілі қолданылады. Бірқатар елдерде (ГФР, Болгария, Латвия, Польша т.б.) мас күйінде көлік құралын жүргізу фактісінің өзі қылмыстық болып саналады, ал басқа мемлекеттерде - мұндай адамның іс-әрекетінде қайталану белгісі немесе әкімшілік құқық бұзушылық болуы керек, яғни мас жүргізуші белгілі бір уақыт аралығында көлік құралын масаң күйде бірнеше рет басқарған жағдайда ғана қылмыстық қудалау мүмкін болады [1; 139].

А.И. Коробеевтің пірікінше, Германия Федеративтік Республикасы, Испания, Польша, Болгарияда, Латвиядағы заң шығарушының мұндай қатал көзқарасы толығымен негізделмеген, өйткені масаң күйдегі жүргізушілер санының көптігі мен кеңінен таралғандығы жағдайында *қылмыстық жауаптылықтан құтылмаушылық* қағидатының (принцип неотвратимости) жүзеге асуын қамтамасыз ету іс жүзінде мүмкін емес, қылмыстық тыйымның жалпы ескерту мәні азаяды [1; 139].

Сонымен қатар, А.И. Коробеев, масаң күйде көлікті басқарумен байланысты әрекеттің қайталануына қылмыстық жауаптылық болғанын да қолдамайды. Мұндай құқық бұзушылықта қылмыстық жауаптылық ауыр зардаптар әкелген жағдайда ғана туындау керек деген қорытынды айтады [1; 139].

Мұндай құқық бұзушылықты қылмыстандыруды басқа да бірқатар ғалымдар қолдамайды [3; 61].

Дегенмен, бірқатар авторлар түбегейлі қарама-қайшы пікір айтады. Олар, құқық бұзушының бір жыл ішінде екі рет масаң күйде көлік басқарғаны үшін жауаптылықта болуы - Жол қозғалысы қағидаларын бұзудың қоғамдық зияндылық дәрежесін арттырады деген пікір білдіріп, адамдарды жалпы көлікті

мас күйінде басқарғаны үшін немесе бір жыл ішінде қайталап мас күйінде басқарғаны үшін қылмыстық жазалау қажет деп санайды [4; 112].

Қылмыстандыруды қолдамайтын А.И. Коробеев пен басқа да ғалымдардың пікірлерімен ішінара, яғни «қылмыстық жауаптылықтан құтылмаушылық» қағидатын (принцип неотвратимости) жүзеге асуын қамтамасыз ету мүмкін болмай қалатыны мен қылмыстық тыйымның жалпы ескерту мәні азаятынына келісе отырып, сондай-ақ басқа қарама-қайшы пікірдегі ғалымдардың масаң күйде әкімшілік жауаптылықта бола тұра қайталап сол әрекетті жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделгені дұрыс деген пікірлерін дұрыс деп санаймыз. Яғни, көлікті мас күйде басқарғаны үшін (ауыр зардаптарсыз) алдымен әкімшілік жауаптылық тағайындап, қайталанған жағдайда ғана қылмыстық жазалау қолданған дұрыс. Бұл норма еліміздің заңнамасында дұрыс реттелген.

Мемлекет тарапынан көлік құралын масаң күйде басқаратын тұлғалар санын максималды азайту мақсатында заңнамалық тұрғыда көптеген шаралар қолданылуда.

Дегенмен, қылмыстық заңнамада жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзумен байланысты құқық бұзушылықтардың субъектісін нақтылауды қажет етеді. Себебі осы санаттағы құқық бұзушылықтар жасағаны үшін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 346-бабымен жауаптылық көзделуге жататын субъектісі масаң күйде көлік құралын басқаратын тұлғаларды толық қамтымайды.

Нақтырақ айтсақ, ҚК 346-бабымен көлік құралын басқару құқығы мүлдем жоқ (берілмеген) көлік жүргізушілеріне қатысты қолданылу аясы реттелмеген, бұл норма бұрын көлік құралын басқару құқығынан айырылған тұлғалардың ғана масаң күйде көлік жүргізгені үшін жауаптылық белгілейді. Яғни, қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісі болып танылуы үшін адам міндетті түрде бұрын көлік құралын басқару құқығын ие болған, кейін соттың шешімімен одан айырылған болуы тиіс [5].

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын осындай адамның басқаруына беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беруімен сипатталатын құқық бұзушылықтар үшін Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі – ӘҚБтК) 608-бабы бойынша жауаптылық жүктеледі [6]. Осы құқық бұзушылық әрекеттерді бұрын көлік құралын басқару құқығынан айырылған адам жасаса, ол ҚК 346-бабымен жауаптылықта болады [5].

Аталған баптың құрамының субъективтік белгісіне назар аударсақ.

ҚК 346-бабының 1-бөлігінің диспозициясында «*Көлік құралын басқару құқығынан айырылған адамның* алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын осындай адамның басқаруына беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беру» деп көрсетілген [5].

Құқық бұзушылықтың субъектісі болып бұрын әр түрлі себептермен көлік құралын басқару құқығынан айырылған, масаң күйде көлік құралын басқарған адам, не осы әрекетке жол берген көлік иесі немесе иеленушісі табылады [7].

Құқық бұзушылықтың қауіптілігі алкоголь, есірткі немесе басқа да уытқұмарлық заттардың көлік жүргізушісі ағзасының маңызды қызметтеріне кері әсерін тигізіп, қажетті реакцияның бәсеңдеуіне себеп болуымен баяндалады. Сол себепті Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 13 қарашадағы № 1196 қаулысымен бекітілген Жол жүрісі қағидаларының 2.4.2 тармағының 7) тармақшасымен масаң күйде (алкоголь, есірткі немесе басқа да) көлік құралын басқаруға тыйым салады.

Субъективтік жағынан қасақаналықпен – біле тұра, яғни көлік құралын басқару құқығынан айырылғандарға, масаң күйдегі адамдарға көлік құралын басқаруға беру қасақаналықпен, ал құқық бұзушылықтың зардабына қатысты абайсыздықпен жол беріледі [7]. Тұлға масаң күйде бола тұра көлік құралын басқарса қылмыстық жауаптылықта болатын біледі, бірақ соған қасақана жол береді.

Бұл норма бірқатар шет ел заңнамаларында да көрініс тапқан.

Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің 264.1-бабында «масаң күйінде көлік құралын жүргізгені үшін немесе уәкілетті лауазымды адамның масаң күйін медициналық куәландырудан өту туралы заңды талабын орындамағаны үшін әкімшілік жауапқа тартылған, не осы Кодекстің 264-бабының екінші, төртінші немесе алтыншы бөліктерінде не осы бапта көзделген қылмыс жасағаны үшін сотталғандығы бар масаң күйдегі адамның автомобильді, трамвайды не басқа да механикалық көлік құралын басқаруы» деп көрсетілген [8].

Беларусь Республикасының Қылмыстық кодексінің 317/1-бабының диспозициясы «Адамның алкогольден масаю күйіндегі немесе есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді, уытқұмарлық немесе басқа да есеңгірететін заттарды тұтынудан туындаған жай-күйдегі көлік құралын басқаруы не көлік құралын осындай адамға беру, сол сияқты масаю күйін белгіленген тәртіппен куәландырудан өтуден бас тартуы, осындай құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасауы» деп баяндалған [9].

Екі мемлекеттің де қылмыстық заңнамасында құқық бұзушылықтың субъектісі болып масаң күйде көлік құралын басқарғаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылған бола тұра, оны қайталап жасаған тұлға танылады. Яғни, басқару құқығынан айырылған не айырылмағанына, немесе оның мүлдем болған-болмағанына қарамастан қылмыстық жауаптылық көзделген. Біздің заңнамада, ӘҚБтК-тің 608-бабының 6-бөлігімен көлік құралын басқару құқығы жоқ адам масаң күйде көлік жүргізгені үшін жауаптылықта болады да, бұл әрекет қайталанған жағдайда қылмыстық жауаптылық орын алмайды [6]. Себебі қылмыстық жауаптылық бұрын көлік құралын басқару құқығынан

айырылған адамға ғана қатысты туындайды. Сол себепті аталған мемлекеттердегі заң нормасының тиімді тұстарын назарға алуға болады.

Сонымен қатар, зерттелген елдердің қылмыстық заңнамаларында қылмыстық жауаптылық көлік құралын басқарумен байланысты құқық бұзушылықты нақты масаң күйде жасағаны үшін ғана әкімшілік жауаптылыққа тартылған тұлғаларға қатысты қолданылады.

Масаң күйдегі жүргізушілерге қатысты Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына енгізілген соңғы өзгерістер, жол қозғалысындағы қауіпсіздікті қамтамасыз етуде жауаптылықты барынша қатаңдату арқылы масаң күйдегі көлік құралын басқарушылардың санын барынша азайтуға бағытталған. Ал бұл норма өз мақсатына жету үшін алдымен масаң күйде көлік басқаратын тұлғаларды толық қамтуы керек.

Сондықтан, мұндай құқық бұзушылықтарды «қылмыстық» деп тану үшін, оның субъектісі бұрын масаң күйде көлік құралын басқарумен байланысты құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасауы керек. Себебі, біріншіден, «бұрын масаң күйде көлік құралын басқарумен байланысты құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылған» болса, масаң күйде көлік құралын басқару фактісін қайта жасаған адамдар тізімін толық қамтиды. Екіншіден, «әкімшілік жауаптылыққа тартылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасауы» ӘҚБтК 61-бабына сәйкес, әкімшілік жаза қолданылған тұлға әкімшілік жазаны орындау аяқталған күннен бастап бір жыл ішінде сол жазаға тартылған болып саналады [6].

Сонымен қатар, бұрын әр түрлі себептермен (жол-көлік оқиғасы, оқиға орнынан кетіп қалу т.б.) көлік құралын басқару құқығынан айырылған тұлғаның масаң күйде көлік басқарғаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тарту қылмыстық тыйымның жалпы ескерту мәнінің азаюына себеп болады. Сондықтан, бұл норманы нақты бұрын масаң күйде көлік құралын басқарумен байланысты құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылған адамға қатысты қолданған дұрыс деп санаймыз.

Құқықбұзушыға алдымен әкімшілік шаралармен, тек содан кейін ғана қылмыстық құқықтың шараларын қолдану арқылы құқықтық ықпал ету қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу тұрақты процесі мен кінәлінің әрекетіне сай мәжбүрлеу не сендіру құралдарының байланысын қамтамасыз ете алады. Сондықтан да алдымен әкімшілік шара қолданған дұрыс болар еді [10; 1].

Мемлекет тарапынан көлік құралын масаң күйде басқаратын адамдардың жауаптылығын қатаңдатуда бірқатар шаралар қолданылуда, дегенмен шаралар түбегейлі өзгерістерге қол жеткізе алмады. Олай дейтініміз, статистикалық мәліметке сәйкес, масаң күйде көлік құралын басқарған адамдарға қатысты әкімшілік жауаптылыққа тартылғандар азайғанымен, керісінше қылмыстық жауаптылыққа тартылғандар саны артқан (1-кесте) [11].

Жауаптылық Уақыты	ҚР ӘҚБтК 608-бабымен қаралған	ҚР ҚК 346-бабымен қаралған
2016	34270	2520
2017	29281	2661
2018	27187	2687
2019, I- жартыжылдығы	11608	1044

*Ескерту. 1-кесте автормен құрастырылған.

Бұдан көретініміз, бұрын әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жататын тұлғалардың белгілі бір бөлігі, қазіргі таңда қылмыстық жауаптылыққа тартылатын болды. Құқық бұзушылық қайталанған жағдайда ауырлатылған әкімшілік жауаптылық тағайындалатын болса, бүгінде қайталап қылмыстық жаза тағайындалу жиі орын алып отырды.

2019 жылдың I-жартыжылдығында Ақтөбе қаласы бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылғандардың 30 пайызға жуығы ҚК 346-бабымен бірнеше рет қайталап жауаптылықта болғандар (2-кесте) [11].

Жауаптылық Уақыты	ҚР ҚК 346-бабымен қаралған істер	ҚР ҚК 346-бабымен қайта жасағанға қатысты қаралған
2019 жыл, 1.01 - 1.06 аралығы	55	16

*Ескерту. 2-кесте автормен құрастырылған.

Бұдан шығатын қорытынды, қолданыстағы заңнамадағы масаң күйде қайталап көлік жүргізушілерге қатысты жауаптылықты қатаңдату арқылы тыйым салу (жолын кесу/алдын алу) процесі практикада түбегейлі оң өзгерістерге әкеле алмай, жазалау шарасы жеткіліксіз дәрежеде болды.

Қылмыстық теріс қылық ретінде сараланып, жазаның жеткіліксіз болуы салдарынан сотталғандық жүктемеуі, осындай құқық бұзушылық жасау фактісінің жиіленуіне әкеліп соқтырды. Бұл, жоғарыда айтқанымыздай, белгілі бір дәрежеде қылмыстық тыйымның жалпы ескерту мәнінің төмендеуіне әсер етті.

В.Е. Южаниннің ойынша, қылмыспен күрестің құқықтық және негізгі мәжбүрлеу әдісі жаза болып табылады. Әсіресе, бұл бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға тән, өйткені онда құқық шектеу мен мемлекеттік мәжбүрлеу қылмыстық жауаптылықты іске асыру шеңберінде мүмкін болатын ең жоғарғы шекке жетеді [12; 1].

Зерттеліп отырған құқық бұзушылық үшін Беларусь Республикасы заңнамасында екі жылға дейін бас бостандығынан айыру көзделген. Сот үкімінен кейін қайталанғаны үшін әрекеті Беларусь Республикасы Қылмыстық кодексінің 317/1-бабының 2-бөлігімен сараланып, үш жылға дейін бас

бостандығынан айыру жазасы көзделген [9]. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінде де (264.1-бабы) мұндай құқық бұзушылық әрекеттер қылмыстар қатарына жатады және сотталғандық жүктейді [8].

Қолданыстағы Қылмыстық кодекске 2020 жылдан бастап енген өзгерістерге сәйкес, мұндай құқық бұзушылық қылмыстар ретінде саналып, бес жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасын көздейтін болды.

Масаң күйдегі жүргізушілердің қатысуымен орын алатын жол-көлік оқиғаларының басым бөлігі ауыр зардаптарға соқтыратынын ескерсек, қолданыстағы заңнамаға енгізілген соңғы өзгерістер (ҚК 346-бабының санкциясы) күмән туғызбайды.

Сондай-ақ, зерттеліп отырған құқық бұзушылық құрамының белгілі бір зардаптардың орын алуын талап етпейтін формальды болуы орынды деп санаймыз. Осылайша заң шығарушы ешқандай зардап орын алмай-ақ көлік құралын масаң күйде басқаруы фактісінің өзі аса қоғамдық қауіптілік екеніне назар аударады.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 346-бабының диспозициясында «Көлік құралын басқару құқығынан айырылған» дегеннің орнына «Масаң күйде көлік құралын басқарумен байланысты құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылған не осы Кодекстің 345, 345-1, 346-баптарымен сотталған адам» деп көрсетуді ұсынамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. А.М. Жуков. Уголовная ответственность за управление транспортным средством в состоянии опьянения в законодательстве зарубежных стран. // <https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnaya-otvetstvennost-za-upravlenie-transpourtным-средством-v-sostoyanii-opyaneniya-v-zakonodatelstve-zarubezhnyh-stran>;

2. С.В. Полякова. Стратегические приоритеты обеспечения безопасности участников дорожного движения. // <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiicheskie-prioritety-obespecheniya-bezopasnosti-uchastnikov-dorozhnogo-dvizheniya>;

3. И.И. Маслов. Состояние опьянения как признак, дифференцирующий уголовную ответственность. // <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-opyaneniya-kak-priznak-differentsiruyuschiy-ugolovnuyu-otvetstvennost>;

4. Р.А. Пестов, Е.С. Смирнова. К вопросу об усилении юридической ответственности за управление транспортным средством в состоянии опьянения. Социосфера, Прага - 2012. 110-113 с.

5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/>;

6. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235/>;

7. А.Н. Азыбаев, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне Түсіндірме. Жеті Жарғы, 2015. – 768 б;

8. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексі // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/f7d0d38602c1f14284898669538471d7f6b49af5/;

9. Беларусь Республикасының Қылмыстық кодексі // http://kodeksy.by/?_gl=1*118fvh9*_ga*MjE5MjIyNTU3OC4xNTUwMTYyMzEw*_qid*NDkyMTE3OTMuMTU1MDE2MjMxMA;

10. И.И. Лапцевич. Административная преюдиция как условие уголовной ответственности в некоторых случаях принуждения к выполнению обязательств. // http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/29468/1/98_Лапцевич.pdf;

11. Қазақстан Республикасы соттарында қаралған істер бойынша статистикалық мәлімет // <http://office.sud.kz/courtActs/index.xhtml>;

12. В.Е. Южанин. Особенности механизма реализации наказания в виде лишения свободы. // <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-mehanizma-realizatsii-nakazaniya-v-vide-lisheniya-svobody/viewer>.

Кулмагамбет Амир Кайратулы
магистрант Международного университета Астана,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КИБЕРТЕРРОРИЗМУ

***Түйін.** Кибершабуылдар қазіргі терроризм көріністерінің ең қауіпті түрлерінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының заңнамасында бұл мәселені реттеуге байланысты ұғымдардың нақты түсінігі жоқ. Мақала мақсаты ұғымдық аппаратты нақтылау, қылмыстың сипаты мен дәрежесін, қоғамдық-қауіпті зардаптардың ауқымын ашу, сонымен қатар Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мәселелерін белгілеу болып табылады.*

***Түйінді сөздер:** кибертерроризм, ақпараттық қауіпсіздік (киберқауіпсіздік), Интернет, киберкеңістік, ақпараттық технологиялар, желі, жүйе, ақпарат.*

***Аннотация.** Кибератаки являются одной из наиболее опасных форм проявления современного терроризма. В законодательстве Республики Казахстан отсутствует четкое понимание понятий, связанных с регулированием данной проблемы. Целью статьи является уточнение понятийного аппарата, раскрытие характера и степени преступления, масштаба общественно-опасных последствий, а также обозначение существующих проблем в обеспечении информационной безопасности Республики Казахстан.*

***Ключевые слова:** кибертерроризм, информационная безопасность (кибербезопасность), интернет, киберпространство, информационные технологии, сеть, система, информация.*

***Annotation.** Cyberattacks are one of the most dangerous forms of modern terrorism. The legislation of the Republic of Kazakhstan lacks a clear understanding of the concepts related to the regulation of this problem. The objectives of the work are to clarify the conceptual framework, disclose the nature and extent of the crime, the scale of socially dangerous consequences, as well as identify existing problems in ensuring the country's information security.*

***Key words:** Cyberterrorism, information security (cybersecurity), the Internet, cyberspace, information technology, network, system, information.*

Современный этап развития мирового сообщества характеризуется стремительным развитием научно-технического прогресса, в который включается и сфера высоких технологий. Приверженность к таким технологиям обуславливает стремление общества к упразднению границ, интеграции и глобализации. Новейшие информационные технологии и инновации положительно влияют на модернизацию государственного управления, что подтверждает общественную полезность страны. Их революционное воздействие тесно пересекается с образом жизни людей, их образованием и работой, а также взаимодействием правительства и гражданского общества. Одним из главных открытий инновационного развития является создание Интернета – информационной платформы, предоставляющей людям самые

разные возможности для удовлетворения потребностей и облегчения жизнедеятельности в социальной среде. Согласно данным Всемирного экономического форума, за 2017 год Казахстан занимает тридцать шестое место в рейтинге по количеству интернет-пользователей, что на 4% превысило результаты 2016 года [1]. Не исключено, что процент пользователей на текущий период может составлять более высокий показатель, чем зафиксировано в 2017 году.

При всех достоинствах Всемирной сети, являющейся обыденным элементом общественной жизни, интернет также представляет угрозу и расценивается с критической точки зрения как орудие насилия, несущее потенциальную угрозу для национальной безопасности и государственной целостности страны. Интернет – идеальное поле деятельности для ведения идеологической пропаганды экстремизма и терроризма. Главари экстремистских организаций все больше используют возможности глобальной сети в своих целях, размещая целый свод деструктивной религиозной информации, а также с помощью специальных знаний и навыков проводят операции по добыче любой иной информации с последующей реализацией злостных намерений. Важно понимать, что интернет-пространство, в первую очередь – это современный вид оружия.

Правовое регулирование борьбы с терроризмом в Республике Казахстан основывается на Конституции РК, Законе «О противодействии терроризму» и иных нормативных правовых актах, а также международных договорах, ратифицированных Республикой Казахстан [2].

В соответствии с Уголовным кодексом Республики Казахстан: «Акт терроризма – есть совершение взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранным государством или международной организацией, провокации войны либо осложнения международных отношений, а также угроза совершения указанных действий в тех же целях» [3].

В киберпространстве террористы, посягающие на информационную безопасность, способны устраивать аварии на электростанциях, сбивать с курса самолеты, захватывать каналы СМИ, проводить информационно-психологические операции и т.д. Способы совершения составляют разновидность изощренных и опасных по своим последствиям деяний. Например, чтобы лишить жизни пациентов злоумышленники могут изменить их историю болезни, нарушить работу аппарата жизнеобеспечения либо вовсе отключить электропитание во всем помещении. В этой связи вычислительные машины, технические устройства и другие информационные технологии составляют орудие преступления, их использование с целью совершения противоправного деяния является объективной стороной преступления,

объектом – информационная и общественная безопасность. Процедура осуществления преступления в киберпространстве проводится с целью совершения не только террористкой акции, но и других масштабных и организованных преступлений, таких как контрабанда, коррупция, торговля людьми, хищение интеллектуальной собственности и т.д.

Таким образом, общественно-опасные последствия, наступившие в результате совершения террористического акта в киберпространстве, называется «кибертерроризмом». Чтобы детализировать данное понятие, необходимо дать четкое определение.

Кибертерроризм – это преднамеренная, политически мотивированная, массированная атака на объекты инфраструктуры, связь и телекоммуникации, банковские сервера, IT-устройства и иные информационные технологии путем распространения компьютерного вируса, логических бомб, червей и других вредоносных программ с последующим выведением из строя компьютерных систем, нарушением сетей электропитания, созданием помех, присвоением денежных средств, расшифровкой, хищением или искажением информации, а также обеспечением любой иной информацией новых adeptов с целью насильственного воздействия на субъект государства. Данное преступление можно определить в качестве новой формы терроризма и отнести к категории наиболее опасных.

Последствия, сопровождающиеся осуществлением террористического акта в области цифровизации, могут быть самыми разными и непредсказуемыми. Применение технологичных информационных ресурсов позволяет вести преступную деятельность на расстоянии, практически с любой точки действия сети, сохраняя при этом конфиденциальность данных и анонимность пользователя, что в свою очередь затрудняет положение спецслужб по обнаружению источника опасности. Трансграничный характер преступления усложняет процедуру осуществления уголовного судопроизводства, следственных и иных процессуальных действий.

Стратегической основой процедуры совершения террористического акта при помощи Интернета является использование максимально организационных и наступательных возможностей сети. Интернет – есть платформа для проникновения террористов в компьютерные системы. Организации, подключенные к интернету, несут определенные риски в обеспечении защитной функции. Одна из главных проблем обеспечения защитной функции обусловлена риском распространения потенциально опасной и неизвестной вредоносной программы (вируса) ввиду того, что система защиты разрабатывается с учетом уже выявленных видов угроз и лишь рассчитана на предупреждение новых. Данное определение лишней раз подтверждает факт о невозможности создания идеальной системы защиты.

Интернет также предоставляет возможность глобальных коммуникаций для планирования и подготовки физических террористических актов. Быстрый обмен сообщений, использование телефонной связи или радиосвязи обеспечивает высокий уровень в общей производительности труда, экономию

времени, слаженность в боевых действиях. Через интернет также активно ведется пропаганда экстремизма, финансирование и вербовка.

Исходя из вышесказанного необходимо комплексно подойти к вопросу обеспечения информационной безопасности. Незаконное завладение секретной информации сопутствует нарушению основополагающих принципов деятельности Республики. Данный вопрос особенно актуален в процессе перехода Казахстана на новый этап развития науки и техники согласно государственной программе «Цифровой Казахстан», призванной ускорить темпы развития казахстанской экономики и повысить качество жизни граждан.

Под информационной безопасностью понимается состояние защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз [4].

Информационная безопасность обеспечивается решениями и действиями государственных органов, организаций, должностных лиц, направленными на:

- 1) недопущение информационной зависимости Казахстана;
- 2) предотвращение информационной экспансии и блокады со стороны других государств, организаций и отдельных лиц;
- 3) недопущение информационной изоляции Президента, Парламента, Правительства и сил обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан;
- 4) обеспечение бесперебойной и устойчивой эксплуатации сетей связи в целях сохранения безопасности Республики Казахстан, в том числе в особый период и при возникновении чрезвычайных ситуаций природного, техногенного характера, карантинных, иных чрезвычайных ситуаций;
- 5) выявление, предупреждение и пресечение утечки и утраты сведений, составляющих государственные секреты и иную защищаемую законом тайну;
- 6) недопущение информационного воздействия на общественное и индивидуальное сознание, связанного с преднамеренным искажением и распространением недостоверной информации в ущерб национальной безопасности;
- 7) обнаружение и дезорганизацию механизмов скрытого информационного влияния на процесс выработки и принятия государственных решений в ущерб национальной безопасности;
- 8) поддержание и развитие эффективной системы защиты информационных ресурсов, информационных систем и инфраструктуры связи, в которых циркулируют сведения, составляющие государственную, коммерческую и иную защищаемую законом тайну [5].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2019 года № 501 утверждено Положение республиканского государственного учреждения «Комитет по информационной безопасности (далее – Комитет)» Министерства цифрового развития, оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан.

Основные задачи Комитета:

- 1) реализация государственной политики в области информационной безопасности в сфере информатизации;
- 2) проведение мониторинга обеспечения информационной безопасности государственных органов, физических и юридических лиц;
- 3) предупреждение и оперативное реагирование на инциденты информационной безопасности, в том числе в условиях чрезвычайных ситуаций социального, природного и техногенного характера, введения чрезвычайного или военного положения и т.д [6].

Поскольку в компетенцию Министерства цифрового развития, оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан входит обеспечение безопасности информационного пространства, данный орган наряду с органами национальной безопасности, внутренних дел, обороны, СГО, СЭР и другими уполномоченными органами необходимо отразить в статье 7 «Компетенция государственных органов Республики Казахстан, осуществляющих противодействие терроризму» Закона Республики Казахстан «О противодействии терроризму».

В 2017 году в целях обеспечения информационной безопасности общества и государства в сфере информатизации и связи, а также защиты неприкосновенности частной жизни граждан при использовании информационно-коммуникационных технологий разработана концепция кибербезопасности «Киберщит Казахстана», содержащая основные положения кибербезопасности страны и определяющая основные принципы взаимодействия государства и общества [7].

В рамках данной государственной программы предусмотрено создание Национального координационного центра информационной безопасности на базе КНБ РК, координирующий работу по пресечению и устранению компьютерных атак.

В Казахстане также функционирует Центр анализа и расследования кибератак (ЦАРКА) – единственная в стране служба реагирования на компьютерные инциденты в области ИБ, оказывающая услуги пентеста (тестирование на проникновение). Создать техногенный вирус, способный уязвить объект информатизации, крайне сложно, но возможно. Несвоевременность принятия оперативных мер или попросту отсутствие необходимых ресурсов может привести к фатальному исходу. Именно поэтому обеспечение информационной безопасности должно быть направлено прежде всего на предотвращение рисков, а не на ликвидацию их последствий. Именно в этом заключается миссия Центра – обнаружить и устранить проблемы безопасности прежде, чем они станут серьезной угрозой.

В Казахстане действуют различные ассоциации, нацеленные на повышение информационной безопасности республики. Так, по мнению участников отрасли, чем больше подобных структур действуют на территории страны, тем более развитым считается рынок информационной безопасности. В стране функционирует интернет-ассоциация Казахстана, объединяющая

свыше сорока юридических лиц, представляющих информационное пространство страны.

Немаловажную роль в обеспечении кибербезопасности играет и частный сектор. Основные тенденции развития кибербезопасности в условиях взаимодействия частного предпринимательства и государства требуют создания нового механизма работы государственно-частного партнерства (далее - ГЧП). Старые методы работы не отвечают актуальным требованиям ввиду того, что кибербезопасность является относительно новым видом предпринимательской деятельности, поэтому компенсация инвестиций частного сектора представляется не совсем понятным и урегулированным. В целях привлечения частных компаний в проекты ГЧП государству необходимо увеличивать количество государственных заказов, связанных с информационной безопасностью, например, разработка нового программного обеспечения. Внедрение новых технологических и организационных решений, а также оказание компаниями содействия властям в раскрытии преступлений требуют создание и улучшение правовых условий. В целях повышения интереса следует рассмотреть вопрос об оказании субсидиарной поддержки, установлении льготных ставок арендной платы за пользование имуществом, находящимся в государственной собственности, а также обеспечении гарантий в случае изменений в законодательстве РК.

Одним из главных стратегических направлений по обеспечению безопасности информационного пространства является реализация методов по совершенствованию законодательной базы с целью выработки системы правового обеспечения борьбы с кибертерроризмом.

При этом, следует отметить, что ни в одном правовом акте Республике Казахстан понятие «кибертерроризм» не имеет нормативного закрепления. Данная проблема препятствует эффективности политики противодействия в системе обеспечения информационной безопасности.

Необходимо определить и категорировать объекты информационно-коммуникационной инфраструктуры государства, нарушение функционирования которых может привести к негативным последствиям для благополучного состояния страны. В дальнейшем наладить систему взаимодействия государственных органов и технических операторов, которая позволяла бы отслеживать компьютерные атаки, предотвращать их последствия и принимать соответствующие превентивные меры.

Таким образом, кибертерроризм продолжает выходить за рамки возможного, опережая создание новых средств защиты и нанося огромный ущерб не только отдельным объектам информационных технологий, но и в целом государству. Информационная безопасность страны должна формироваться на основе развития научной, законодательной, организационной и технической направлений, вырабатывая таким образом единый подход к реализации национальной политики Республики Казахстан.

Список литературы:

1. Количество интернет-пользователей в Казахстане за 2017 год выросло на 4%. – URL: [https://kursiv.kz/news/vlast-i-biznes/2018-02/kolichestvo-internet-polzovateley-v-kazahstane-za-2017-god-vyroslo-na;](https://kursiv.kz/news/vlast-i-biznes/2018-02/kolichestvo-internet-polzovateley-v-kazahstane-za-2017-god-vyroslo-na)
2. О противодействии терроризму: Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.07.2018 г.). – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020г.). – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252
4. Об информатизации: Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020г.). – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33885902#pos=3;-155
5. О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020 г.) – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860&mode=p&page=2#pos=281;-137
6. Положение республиканского государственного учреждения «Комитет по информационной безопасности Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан. – URL: <https://www.zakon.kz/4980725-utverzhdeno-polozhenie-respublikanskogo.html>
7. Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберцит Казахстана»): постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407. – URL: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-P1700000407/

Мақсұт Нұрболат Бақытжанұлы
Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ КӨЗІ РЕТІНДЕ

***Түйін.** Мақалада азаматтардың құқықтарын түсіндіру және олардың мемлекетке қатысты азаматтық патриотизмін арттыру арқылы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу көзі ретінде құқықтық мәдениет талданады. Құқықтық мемлекетті қалыптастыруда азаматтық ұстаным ерекше рөл атқарады. Өзіне толыққанды азаматтықты қалыптастырған адам қоғамда сыбайлас жемқорлық ретінде болып жатқан келеңсіз құбылыстарға немқұрайлы қарамайды. Әрбір тұлға қоғамда және әлеуметтік өмірде өз орнын ала отырып, белгілі бір рөл атқарады. Қазіргі әлемде көптеген ақпараттық-мәдени іс-шаралар қылмыстың алдын алуға бағытталған, алайда көптеген мемлекеттерде сыбайлас жемқорлық сияқты проблема бар. Мемлекеттегі сыбайлас жемқорлықты мемлекеттің дамуының негізгі жауы деп санаған жөн.*

***Түйінді сөздер:** құқықтық мәдениет, сыбайлас жемқорлық, құқық бұзушылық, алдын алу, азаматтық ұстаным.*

***Аннотация.** В статье анализируется правовая культура как источник профилактики коррупции путем разъяснения прав граждан и повышением их гражданского патриотизма в отношении к государству. Вместе с тем, в формировании правового государства особую роль играет гражданственность. Человек, сформировавший в себе полноценную гражданственность, не может быть равнодушен к происходящим в обществе негативным явлениям. Каждая личность, занимая в обществе и социальной жизни свое место, выполняет определенную роль. В современном мире много информационно-культурных мероприятий направлены на профилактику преступлений, но тем не менее во многих государствах существует проблема как коррупция. Коррупция – основной враг развития государства.*

***Ключевые слова:** правовая культура, коррупция, правонарушение, профилактика, гражданственность.*

***Annotation.** The article analyzes the culture of law as a source of prevention of corruption by explaining the rights of citizens and increasing their civic patriotism towards the state. In the formation of the rule of law, a special role is played by citizens of the civil position. A person who has formed a full-fledged citizenship can not be indifferent to the negative phenomena that occur in society as corruption. Each individual, taking its place in society and social life, performs a certain role. In the modern world a lot of information and cultural events are aimed at preventing crime but nevertheless in many countries there is such a problem as corruption. Corruption in the state can be considered the main enemy of the development of the state.*

***Key words:** legal culture, corruption, crime, prevention, society, citizen.*

Қазіргі әлемде көптеген ақпараттық-мәдени іс-шаралар қылмыстың алдын алуға бағытталған, алайда көптеген мемлекеттерде сыбайлас жемқорлық секілді проблема бар. Мемлекеттегі сыбайлас жемқорлықты мемлекеттің

дамуының негізгі жауы деп санауға болады. Алдын алу мақсатында мемлекеттің негізгі саясаты ретінде жалпы құқықтық мәдениетті арттыруды қарастырып, үгіт-насихат конференцияларын, түрлі салалардан келген адамдардың қатысуымен түрлі кеңестерді ұйымдастыру нәтижелі болар еді. Мұндай іс-шаралар сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру және қоғамда, оның ішінде мемлекеттік қызметшілер арасында сыбайлас жемқорлықтың кез келген көріністеріне «мүлдем төзбеушілік» ахуалын құру мақсатында өте пайдалы. Бұл тақырыпта, алдымен құқықтық мәдениет деген не екенін түсіну керек. Құқықтық мәдениет - білімнің жалпы деңгейі және қоғамның құқыққа объективті көз қарасы; өмір сүру процесінде пайда болатын нормалар, нанымдар мен ұстанымдар түріндегі құқықтық білім жиынтығы. Өзара араласатын қоғамның қарым-қатынасында және мінез-құлқында көрініс табады. Мәдени және құқықтық тәрбие мен оқыту жүйесінің ықпалымен қалыптасады. Құқықтық мәдениет рухани мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылады. Құқықтық мәдениет көрініс табу ортасына байланысты үш түрге алып қарастыруға болады [1]:

- қоғамның құқықтық мәдениеті;
- тұлғаның құқықтық мәдениеті;
- топтың құқықтық мәдениеті.

Біздің жағдайымызда жалпы құқық бұзушылықтың алдын алу үшін қоғамның құқықтық мәдениетіне көбірек назар аудару қажет. Көптеген жағдайларда сыбайлас жемқорлықтың негізгі себебі қылмыс құрбандарының өз құқықтарын білмеуі болып табылады. Егер әрбір адам мемлекет көмегімен өз құқығын толық көлемде қорғай алатын болса, ол заңды айналып өту жолында сыбайлас жемқорлықтың құрбаны болмас еді. Азаматтардың құқықтық мәдениетін көтере отырып, азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық белсенділігінің деңгейін арттыруға болады. Бұрынғы одақтас мемлекеттерде қазіргі уақытта азаматтардың әлсіз құқықтық белсенділігі байқалады. Бұл элемент азаматтардың, лауазымды адамдардың құқықтарын қолдану (білім мен түсінушілік білдіру), тыйым салуларды сақтауға, құқықтарды пайдалануға, міндеттерді орындауға бағытталуы дәрежесінен көрінеді. Әрбір азамат: құқық – қоғамдық қатынастар саласында құндылық болып табылатынын ұғынуға; өз құқығын білуге, оның мағынасын түсінуге, заңның қандай да бір ережелерін түсіндіре білуге, оның мақсатын анықтауға, іс-әрекет саласын айқындауға; практикалық қызметте алынған құқықтық білімді қолдана білуге, заңды өз құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін пайдалануға арналған; қиын құқықтық жағдайларда өзін ұстай білуі қажет.

Азаматтық мәдениет - бұл тек саяси құндылықтардың белгілі бір жүйесі ғана емес, сонымен қатар адам, қоғам және билік арасындағы қарым-қатынастардың ерекше бөлігі, бұл адам өзін азамат ретінде сезінуге мүмкіндік береді. Қоғам демократиялық болып, ал билік - өз функциялары шеңберінде, демократиялық институттарды қалыптастыру арқылы реттелетін процесс.

Қоғамның дамуының осы кезеңінде біздің қоғам өмірінің барлық негізгі салалары және онда ұсынылатын өзгерістер заңмен қамтамасыз етілген кезде,

әсіресе азаматтардың құқықтық мәдениетін дамыту және жетілдіру қажет, өйткені ол құқықтық мемлекетті нығайтудағы басты қайта құрушы болып табылады. Ол үшін азаматтар құқықтық білімді даярлап, тәрбиенің құқықтық нысандарын таңдау қажет.

Құқықтық ортаны қамтамасыз ету үшін заңнаманы насихаттауды одан әрі дамыту қажет. Өз міндеттері мен құқығын жоғары дәрежеде білген азамат мемлекеттің саясатына сенім артатын болады. Басқаша айтқанда, бұл мемлекеттің әрбір азаматына патриоттық тәрбие беруге болады деген сөз [2]. Мемлекеттегі өзінің рөлі мен маңыздылығын білетін азамат, билеуші элитадан немесе референттік топтан өз пікірінде бола отырып және саясаттың қулығын өз бетінше түсінуге және өзінің шешімін ұсынуға қабілетті болады, бұл құқықтық білімнің жеткілікті жоғары деңгейі мен әрекет етудің ішкі ұстанымының бар екендігін және өз іс-әрекеттері үшін жауапты болуға дайын екендігін көрсетеді. Басқаша айтқанда, құқықтық мәдениет - бұл құқықтық актілердің тиісті деңгейіне, құқықтық сананың құқықтық және құқық қолдану қызметіне және жеке адамның құқықтық дамуына, сондай-ақ қоғамдық дамуға және қоғамның өмір сүру жағдайларын қолдауға оң әсер ететін мінез-құлық еркіндігі мен мемлекет пен жеке адамның өзара жауапкершілігі дәрежесіне, қол жеткізуден көрінетін қоғамның құқықтық өмірінің сапалы жай-күйі.

Сыбайлас жемқорлық жазылмайтын ауру тәріздес, ежелгі заманнан бері қоғаммен мемлекеттік ұйымдарда бар және әлі күнге дейін жеңілмеген болып қала береді. Ол заңның үстемдігі, демократия және адам құқықтарының басымдығы қағидаттары негізінде жария биліктің жұмыс істеуі үшін, қоғамның әлеуметтік дамуы мен экономикалық өсуі үшін аса маңызды қауіптердің бірі болып табылады.

Әлемдік экономиканың жаһандануы жағдайында «сыбайлас жемқорлық» мемлекеттердің шегінен, ішкі ұлттық шаруашылықтар мен экономикалардан асып кетті және жаһандық пандемия ретінде бүкіл әлем бойынша тарала бастады. Жаһандану жағдайында сыртқы экономикалық байланыстарды ырықтандыру, денационалдандыру және кеңейту, қаржы және өзге де қаражаттың шектелмеген айналымы үшін қолайлы орта болып табылады. Бұл тұрғыда жаһанданудың өзі, оның ішінде сыбайлас жемқорлықтың өсіп-жетілуінің және оның сыбайлас жемқорлық арналарының желісін кеңейтудің қоректік ортасы болып табылады. Жаһанданудан туындаған өзгерістер нәтижесінде сыбайлас жемқорлық феномені жергілікті емес - ұлттық проблема емес, бай және дамушы елдерді таң қалдыратын жалпы әлемдік ауқымдағы қауіп болып табылады. Кейбір мағынада, сыбайлас жемқорлық - азық-түлік, экологиялық проблема немесе тұщы судың жетіспеушілігі проблемасымен қатар адамзаттың жаһандық проблемаларының бірі [3]. Сыбайлас жемқорлықтың жаһандық сипаты әлемдік қоғамдастықтың барлық мемлекеттерінде сыбайлас жемқорлық көріністері көп немесе аз дәрежеде орын алуда. Дүниежүзілік банк институтымен жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша жыл сайын бүкіл әлемде 1 трлн. АҚШ доллары көлемінде сыбайлас

жемқорлық қаражаты айналымы жүргізіледі, оны қабылдау бүкіл әлемде қанша пара төленетіні туралы жалпы түсінік бере алады.

Сыбайлас жемқорлық кәсіпкерлік қызмет саласында шешімдер қабылдаудың оңтайлы және тиімді дәйектілігін бұзады, саяси шешімдерді қабылдау және жүзеге асыру жүйесіндегі ішкі тұтастықты жояды. Кең мағынада, сыбайлас жемқорлық - бұл демократияға қарсы, өйткені ол қалған көпшілік есебінен артықшылықтарды қоғамның аз бөлігіне ғана қамтамасыз етеді. Сыбайлас жемқорлыққа байланысты қаржы және адам ресурстарын бөлу әділетсіз, әлеуметтік көзқарас тұрғысынан және экономикалық тұрғыдан тиімсіз болып табылады. Ресурстар теріс пиғылды және тиімсіз пайдаланушылардың қолына шоғырланады, көбінесе мемлекеттің әлеуметтік, саяси және экономикалық мақсаттарына және қоғамның сауалдарына қайшы келеді.

Қоғам үшін ең қорқынышты қауіптердің бірі - қоғам мен оның жекелеген өкілдерінің («адамшылдардың», қатардағы азаматтардың) санасында сыбайлас жемқорлықтың стереотипі тек этикалық тұрғыдан қолайлы мінез-құлық стратегиясы ретінде ғана емес, сонымен қатар мінез-құлық стереотипі ретінде де одан да тереңдей түседі. Керісінше, бұл құбылыстың қоғамдық қауіптілігі туралы түсінік жойылады. Азаматтардың түсінігінде парақорлық ретінде сыбайлас жемқорлық көріністеріне этикалық төзімділігінің төменгі шегі, ол үшін қылмыстық жаза қарастырылғаны, уақыт өте келе ұғынады. Сыбайлас жемқорлық құқықтық, қоғамдық және экономикалық институттарға деген құрметін төмендетіп, азаматтардың биліктің өкілі мен атқарушы органдарының, сот жүйесінің жұмысына деген сенімін бұзады. Жеке сектордың криминализациялануы, оның ішінде ұйымдасқан қылмыс, қоғамның жұмыс істеу нормасы ретінде қабылданады [4]. Қаржы-экономикалық дағдарыстар жағдайында мемлекеттің қаржылық және саяси жүйелерінің сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұруын төмендетеді. Әлемдік экономикада табысқа жетуіне кедергі жасай отырып, елдің бәсекеге қабілеттілігін нашарлатады.

Бұл жағдайда сыбайлас жемқорлық қылмыстарға саяси қарсы іс-қимыл проблемаларын талдау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің шетелдік тәжірибесін қарау осы құбылысқа қарсы күрес жөніндегі жұмыстың дәйектілігі мен тиімділігінің шарты болып табылады, оның бірінші кезеңдерінде заңнаманы жетілдіру, Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл стратегиясы мен тактикасын әзірлеу жүзеге асырылуы тиіс.

Жоғарыда айтылған мән-жайлар сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің шетелдік және халықаралық практикасын зерделеу, оның элементтерін Қазақстанда қолдану мүмкіндіктерін бағалау және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің отандық жағдайларға бейімделген тетіктерін әзірлеу қажеттігін айқындады.

Осылайша, зерттеудің өзектілігі анықталады:

Біріншіден, қазіргі заманғы саяси шындық құбылысы, оның ерекшеліктері, сыртқы экономикалық байланыстар мен қарым-қатынастардың

детерминирленген жаһандануы және ырықтандыруы ретінде сыбайлас жемқорлықты талдау қажеттілігі.

Екіншіден, Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың мазмұны мен ерекшеліктерін анықтаудың ғылыми-практикалық маңыздылығы, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың отандық тәжірибесін ұғыну қажеттілігі.

Үшіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды шетелдік жалпылаудың орындылығы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімді әдістері мен тәсілдерін анықтау, оларды қазіргі заманғы отандық саяси практикада сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жоспарында пайдалану мүмкіндігін айқындау мақсатында.

Төртіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың жинақталған шетелдік және отандық тәжірибесін ескере отырып, мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты түзету қажеттілігі.

Отандық және шетелдік ғылыми дереккөздерде және ресми құжаттарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл проблемасына ғылыми әзірлену дәрежесі соңғы уақытта аса назар аударылуда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гуляихин В.Н. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки // *Юридические исследования*. 2013. № 4. С. 135—158.

2. Ерекенов Ж.Е. Гражданское право Правовая культура Право в Казахстане // *Журнал: Вестник Актюбинского университета им. С. Баишева, г.Актобе 2009 год*.

3. Волков А.Н. Актуальные вопросы законодательного обеспечения противодействия коррупции // *Современное право*. - 2010. - № 12. - С. 1317;

4. Волженкин Б.В. Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы. - СПб., 1998;

5. Долгова А.И. Криминологические оценки организованной преступности и коррупции, правовые баталши и национальная безопасность. -М.: Российская криминологическая ассоциация, 2011;

6. Ведерникова О.Н. Коррупция: нравственно-правовой аспект - М., 2001;

Нұрбек Дана Тәсібекқызы

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің
аға оқытушысы, құқық магистрі,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

Дарибаев Ғалымжан Серікжанұлы

І. Жансүгіров атындағы
Жетісу мемлекеттік университетінің магистранты,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

ЗОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

***Түйін.** Мақалада зорлық-зомбылық қылмыстылығына анықтама және негізгі түрлеріне сипаттама берілген. Сондай-ақ, зорлық қылмыстылығы жөніндегі құқықтанушы және криминолог мамандардың айтқан көзқарастарына талдау жасалған.*

***Түйінді сөздер:** зорлық-зомбылық, қылмыстылық, бұзақылық, қажеттілік, элемент, себеп.*

***Аннотация.** В статье дается определение и характеристика основных видов насилия. Также проведен анализ научных взглядов специалистов-правоведов и криминологов о насильственной преступности.*

***Ключевые слова:** насилие, преступность, хулиганство, необходимость, элемент, причина.*

***Annotation.** This article defines violence and describes the main types of violent crime. An analysis is also made on the views of lawyers and criminologists on violent crime.*

***Key words:** violence, crime, hooliganism, necessity, element, reason.*

Ю.М. Антонянның айтуынша, зорлық қылмыстылық – адамның еркіне қарсы дене және моральдық құндылықтарына зиян келтіруді көздейтін күш қолдану не оны қолдану қауімімен, психикалық қауіппен жасалатын қылмыстардың жиынтығы деген. Зорлық қылмыстылықты кең және тар мағынада түсінуге болады: *кең мағынада* – оған зорлық-зомбылық құралы ретінде қолданылатын барлық әрекеттерді, ал *тар мағынада* – зорлық-зомбылық қылмыстық ниеттің элементтерінің бірі болып табылатын әрекеттерді құрайды.

Зорлық-зомбылық қылмыстылығына кісі өлтіру, денеге қасақана зиян келтіру, зорлау және бұзақылықты жатқызуға болады. Бұл қол сұғушылық, ең алдымен, қылмыстық іс-әрекеттің әлеуметтік-психологиялық механизміне байланысты ішкі біртектілікпен сипатталатын қылмыстарды құрайды. Бұл адамдарға деген агрессивті және немқұрайлылық, олардың өміріне, денсаулығына, ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғылмау, қоғамның мүдделеріне қайшы келетін «менмендік» қылмыскерлердің жағымсыз көрінісі [1].

Зорлық қылмыстылық қоғамдық қауіптілік деңгейі мен олардың салдарының ауырлығы жағынан көптеген басқа қылмыстық көріністерден асып түседі. Олар қоғамға орасан зор, кейде орны толмас зиян келтіреді. Жыл сайын мыңдаған адамдар олардың құрбаны болады.

Мұндай қылмыс жасаған адамдар үйде және бос уақытта қоршаған ортадағы зорлық-зомбылықтың әсерін таратады. Дәл осы қылмыстар жалпы адамзаттық мораль тұрғысынан айыпталады. Қылмыстық зорлық-зомбылықтың күшеюі азаматтардың алаңдаушылығын туғызады.

Зорлық-зомбылық қылмыстылығы заңдылық деңгейін және басқа да криминологиялық сипаттамалардың, ең алдымен, адамдардың өмірінің ең жоғарғы құндылығына қол сұғатын қасақана жасалған кісі өлтіруді талдау негізінде айқын көрінеді. Олардың ерекше ауырлығы аз (барлық тіркелген қылмыстардың 1%-ын құрайды).

Зорлық қылмыстылығының 80%-ы қайшылықты отбасылық, жеке, тұрмыстық, әлеуметтік қатынастар негізінде немесе бос уақытын өткізу кезінде жасалады.

Алайда, зорлық-зомбылықтың жалпы тұрмыстық, ситуациялық сипаты аясында оның құрылымы айтарлықтай сапалы өзгерістерге ұшырайды. Олар қылмыстың жекелеген түрлерінің әлеуметтік қауіптілігін айтарлықтай арттырады.

Қасақана жасалған қылмыстардың құрылымында зорлық қылмыстардың үлесі өсуде. Олар қылмыстық әрекетті жоспарлау, әртүрлі дайындық әрекеттерін жүзеге асыру, алдын алу шараларын әзірлеу, нақты қылмыс жасауға белгілі бір адамдардың қатысуымен сипатталады.

Зорлық қылмыстылықтың ұйымдасқан қылмыс түріне тез ортаға енеді. Зорлық-зомбылық арқылы қылмыстық топ арқылы мақсатқа жетуге әкеліп соқтырады. Көбінесе олар кәсіпорындарда, кейбір қоғамдық ұйымдарда кездеседі.

Зорлық қылмыстылық маңызды құрылымдық элемент – топтық маскүнемдікке, нашақорлыққа және қоғамдық тәртіпті бұзуға арналған жастар топтарынан тұрады.

Көшеде және басқа да қоғамдық орындарда зорлық-зомбылықтың көбеюі осы топтарға байланысты.

Көшеде, алаңдарда, саябақтарда әрбір төртінші кісі өлтіру және ауыр дене жарақатын келтіріледі. Пайдакүнемдікке негізделген жеке өмірге және денсаулыққа қарсы ауыр қылмыстардың өсуі байқалады.

Біз автокөлік пен басқа мүлкітке байланысты кісі өлтіру туралы айтып отырмыз. Сонымен бірге адамға жағымсыз және абайсызда жасалған ниеттер жиі кездеседі, олар пайдакүнемдік ниеттерге негізделеді: ішімдікке ақша алу, есірткі сатып алу және т.с.с. бұзақылық себептерімен жеке өмірге және денсаулығына қарсы қылмыстар демалыстарда жиі кездеседі.

Олар қылмыскерлердің жеке басындағы әлеуметтік және психологиялық кемшіліктерді, өз-өзіне сенімділікті, дұшпандықты, арсыздық және басқаларға қатыгездік жасауды қанағаттандырудың қатыгез тәсілдерін көрсетеді.

Бұзақылық ниеттер қоғамдық тәртіпке ашық қарсылық білдіруге, қатал күш пен маскүнемдік танытуға, әділетті ескертуді және тағы басқаларға бағытталады. Қазіргі уақытта кісі өлтірудің 20% -ы және қасақана ауыр зиян келтіру жағдайларының шамамен 30% -ы бұзақылық себептермен жасалған.

Зорлықтық қылмыстылықтың маңызды санының элементтері – ерекше қатыгездік, қорлау, қол сұғушылық құрбандарын келемеждеу. Сарапшылар заманауи тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмысының қатыгездік индексінің жоғарылағанын айтады. Зорлық-зомбылыққа байланысты өлтірулер көбейіп келеді.

Бұл қылмыстар қылмыскерлердің жеке басының ерекше бағдарын, олардың азғындық, шектен тыс қатыгездігін көрсетеді [2].

Мұндай әрекеттерді қатыгез қылмыскерлер жасаған жағдайлар жиі кездеседі. Дәл осы нәпсіқұмарлық адамдар бірнеше кісі өлтіру мен зорлау жасайды, олардың құрбандарының саны ондағанға жетеді. Оларды жүзеге асырудың басты ниеті – қатыгездік түрдегі нәпсіқұмарлықты қанағаттандыру. Жиі зорлық үшін жауаптылардың жыныстық себептері бұзақылықпен, әйелді қорлау немесе бопсалау, оны мазақ ету, бір нәрсе үшін кек алу және т.б. Көбінесе қылмыстық мінез-құлқтың ниеті зорлық-зомбылыққа, агрессияға, қатыгездікке деген қажеттілікті қанағаттандыру болып табылады.

Зорлық қылмыстылығын жасағандардың басым көпшілігін ер адамдар (90-93%) құрайды. Мұнымен ерлер мен әйелдердің әлеуметтік рөлдері, жыныстардың психофизикалық сипаттамалары айтарлықтай түсіндіріледі. Ерлердің бос уақытын өткізу үшін, кездейсоқ серіктестіктерде уақыт өткізу, алкогольді маскүнемдік жиі жанжал тудырады.

Ерлер мен әйелдер жасаған зорлық-зомбылық қылмыстарының ниетінде айырмашылықтар бар. Соңғыларында қызғаныш, кек алу, қызғаныштық ниеттері басым. Әйелдер бірнеше зорлық-зомбылықты жәбірленушінің анық білдірілген құрбандық мінез-құлқының (ерлі-зайыптылардың өнегесіз және заңсыз әрекеттері) негізінде жасайды.

Соңғы жылдары олар үшін «дәстүрлі емес» қылмыстарды бұзақылық және менмендік мақсатымен кісі өлтіру, сондай-ақ ерекше қатыгездікпен жасалған қылмыстардың санының өсуі байқалады. Қатыгез қылмыскерлер мен бұзақылардың негізгі контингенті – жас және орта жастағы адамдар (40 жасқа дейін), зорлық-зомбылық қылмыскерлердің саны жоғары және 25-29 жас аралығындағы адамдарға тән.

Олардан кейін 18-24 жас, 30-39 жас, 16-17 жастағы топтарға тән. Белгілі бір ерекшелік жыныстық қылмыс жасаған адамдардың жас ерекшеліктерінде байқалады. Жас аралығы ең жоғары қылмыстық әрекеті 18 жастан 24 жасқа дейін (олардың ішінде 37-38 адам); 26-28% - 30 жастан асқан адамдар; 20% - 25-29 жас және 13-15% кәмелетке толмағандардың үлесіне келеді.

Зорлық-зомбылық жасаған адамдардың білім деңгейі қарапайым халықтың ғана емес, сонымен бірге басқа да қылмыс жасағандардың да білім деңгейінен төмен. Ерекшелік – бұл кісі өлтіруді ұйымдастырушылар мен

кінәлілерді жалдауға үйрету. Жалпы орта білімі жоқ адамдар бұзақылық әрекеттердің 60-65%-ын жасайды.

Жұмысшылар санатына жатқызылған тұлғалардың қылмыстық іс-әрекет коэффициенті шаруалар мен жұмысшылардың ұқсас белсенділік коэффициенттерінен асады.

Бірақ жұмысшылар құрамындағы қылмыскерлердің негізгі бөлігі салыстырмалы түрдегі біліктілігі жоқ және жұмыс тәжірибесі аз адамдар. Қоғамдық пайдалы қызметпен айналыспайтын адамдардың үлесі үнемі артып келеді.

Олардың қатыгез қылмыскерлер саны үлесі 20-дан 25%-ға дейін. Ауырлығы орташа қылмыстардың едәуір бөлігін бұрын сотталған адамдар жасайды. Олар қасақана кісі өлтірудің 35%, ауыр дене жарақаттарының 24%, зорлаудың 40%, бұзақылықтың 20%-ын құрайды.

Маскүнемдіктің зорлық қылмыстылық жасаудағы рөлі жоғары криминогендікке ие. Адамға қатысты ауыр зорлық-зомбылық әрекеттерінің шамамен 70%-ы (адам өлтіру, денеге ауыр зиян келтіру, зорлау) және қылмыстық бұзақылық актілерінің 90%-дан астамы мас күйінде адамдар жасаған, бұл қылмыстардың едәуір бөлігі созылмалы алкогольизммен байланысты. Оларда нашақорлар мен уытқұмарлардың үлесі артып келеді.

Зорлық-зомбылық жасаған қылмыскерлердің арасында ақыл-ойы кем, психикалық ауытқулары бар адамдардың саны көп (жыныстық ауытқулар, есалаңдық, жарыместік, орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануы). Бұл теріс үрдіс халықтың маскүнемдікке және нашақорлыққа тәуелді болуына байланысты болып табылады. Криминологтар зорлық қылмыскерлердің негізгі үш түрін олардың қоғамға жат қылықтарымен, сипатымен ажыратады.

Олардың біріншісі анық және тұрақты түрде агрессивті және зорлық-зомбылықпен бағытталған қылмыскерлерді қамтиды. Бұл адамдарға теріс қарамау және оның ең маңызды артықшылықтары (өмірі, денсаулығы, қадір-қасиеті) және қақтығыстарды шешудің зорлық-зомбылық құралдарына жол берілетіндігімен сипатталады.

Басқа адамның өміріне, денсаулығына және қадір-қасиетіне жасалған қылмыстық қол сұғушылық олар үшін өмірдің әртүрлі салаларында, әр түрлі жағдайларда агрессивті және зорлық-зомбылық мінез-құлқының тізбегінің байланысы болып табылады.

«Мұндай қаскүнем қылмыскерлердің басты тұлғалық белгілері – бұл менмендік, ашуланшақтық, қатыгездік, агрессивтілік, адамгершілікке бейімсіздік, арсыздық.

Мұндай адамдар өмірге және денсаулығына қасақана қоғамға қауіпті көп бөлігін жасайды (тонау кезінде, зорлауды қолдану, басқа қылмысты жеңілдету және жасыру үшін; кек алу және т.б.) [3].

Зерттелген бірінші типтегі қылмыскерлердің едәуір үлкен бөлігі, адамның агрессивті-зорлық-зомбылыққа бейімділігі жанжал жағдайымен бірге қылмыс жасауға итермелейді. Олар үшін физикалық күш қолданумен байланысты өзін-өзі растаудың қарапайым стереотипі үшін қылмыстық қол сұғумен жасалуы

үшін шамалы себеп жеткілікті және олар көбінесе қылмыстық арандатушылық жағдай туғызады.

Екінші типтегі қылмыскерлерге теріс пиғылды адамдар, бұрын түрлі құқық бұзушылықтар жасаған, бірақ адамға қарсы қол сұғу жасауда бағыты нақты көрсетілмеген адамдар жатады. Зорлық қылмыстылығын жасау олар үшін маңызды мақсаттарға жетудің құралы болып табылады.

Мұндай адамдар, зерттеу нәтижелері бойынша, зерттелген контингенттің ішінде 20%-ды құрады. Қатыгез қылмыстың бұл түрі «аралық» деп те аталады.

Үшінші типке ситуациялық қылмыскерлерді жатқызуға болады. Олардың барлығы зорлық қылмыстылығын қолайсыз сыртқы жағдайға байланысты жасайды. Олардың мінез-құлқында алдыңғы екі типке тән белгілер жоқ, шамамен 30%-ды құрайды.

Ендігі кезекте зорлық қылмыстылығының типологиясы жөнінде қарастырайық.

Ю.М. Антонян зорлық қылмыстылығын жіктеудің бірнеше негізін ұсынған: *Біріншіден*, ол зорлық-зомбылық әрекеттерінен пайда болатын және өмір сүретін қоғамдық өмір салаларынан пайда болады делінген. Осы критерий бойынша мыналарды ажыратуға болады:

Тұрмыстық зорлық қылмыстылық – тұрмыста жеке тұлғалық шиелініс негізінде жасалған кісі өлтіру және денсаулыққа зиян келтіру;

Көшелік зорлық қылмыстылық – көшеде және басқа да қоғамдық орындарда жасалынатын бұзақылық, пайдакүнемдік және өзге де ниетпен адамның өмірі мен денсаулығына қол сұғу;

Жартылай және жабық зорлық қылмыстылық – әскери мекемелерде, қоғамнан оқшаулау мекемелерінде жасалынатын бұзақылық.

Бұл топқа осы қоғамдастық контингентінің кейбір өкілдері басқа өкілдерге қарсы зорлық әрекеттерін жасаған жағдайлар кіреді: Атап айтсақ;

- Мемлекеттік органдардың, соның ішінде ұлттық және нәсілдік кемсітушілікке қатысты жазалау зорлық қылмыстылығы;

- Қарулы қақтығыс (халықаралық гуманитарлық құқық) шеңберіндегі зорлық-зомбылық: бейбіт тұрғындарға, әскери тұтқындарға қарсы.

- Этникааралық, діни және басқа да осындай қақтығыстар барысындағы зорлық қылмыстылығы;

- билік үшін күреспен байланысты зорлық қылмыстылығы.

Екіншіден, ол зорлық қылмыстылығын деңгейлерге бөлуді ұсынады:

- зорлық қылмыстылық мемлекеттік және мемлекетаралық деңгейде ерекшеленеді;

- топтар арасында: шағын әлеуметтік топтар мен жеке тұлғалар деңгейінде.

Нәпсіқұмарлық сипаттағы қылмыстар – зорлау, зорлаумен ұштасқан кісі өлтіру;

Өзге де зорлық қылмыстылықтар [4].

Ал зорлық қылмыстылықтың себептері мен шарттары туралы айтар болсақ, жоғарыда сипатталған қатыгез қылмыскерлердің жеке басының

сипаттамалары, қол сұғуы биологиялық және генетикалық бейімділікке байланысты. Алайда, зорлық қылмыстылық, жалпы қылмысты анықтау, айқындау әлеуметтік сипатқа ие. Қылмыстың себептері мен шарттары басым. Жалпы зорлық қылмыстылығы себебі ретінде, ең алдымен, қанағаттандырылмаған әлеуметтік қажеттіліктер айтылады. Я.И. Гилинский: «Егер өмірлік қажеттілік (тамақтану, ұрпақты жалғастыру, қорғау және т.б. үшін) өмір сүру үшін күреске әкелсе, онда қанағаттандырылмаған әлеуметтік қажеттілік - бұл» болмыс үшін шамадан тыс күрес деп жазды.

Э.Ф. Побегайлоның айтуынша, қазіргі қоғамда ең күшті әлеуметтік қажеттіліктер әлеуметтік ұтқырлықпен байланысты екенін және бұл қылмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының көп бөлігін анықтайтын әлеуметтік ұтқырлықты немесе бұрмалаушылықты көрсетеді. Сонымен қатар, бұл автор жалпы қоғамдағы зорлық қылмыстылық көші-қон, ұлттық және діни экстремизм, қарулы қақтығыстар сияқты себептері туралы айтады.

А.И. Долгова зорлық қылмыстылық жасауда тікелей тудыратын келесі себептерді атайды: Жеке тұлғаның қалыптасуындағы кемшіліктер, оның мінезіндегі қатыгездік, ашуланшақтық, қызғаныш, келеңсіздік сияқты жағымсыз әлеуметтік қасиеттердің таралуына әкеледі.

Маскүнемдік және нашақорлық, құлдырау, белгілі бір кішігірім әлеуметтік топтардың пайда болуына әкеледі, бұл жағдайда адамдар арасындағы қақтығыстарды шешудің жалғыз әдісі зорлық-зомбылық болып табылады.

Тиісті әлеуметтік ортада «достар» және «бейтаныс адамдар» болып қоғамның бөлінуіне әкеп соқтыратын ұлтшылдық, этникалық және діни, мәдениаралық дәстүрлер. Патриархалдық пікірге келетін болсақ, «тәрбие» әдісі ретінде зорлық қылмыстылығын әйелді күйеуіне, ал балалары - ата-аналарына толықтай бағыну қажеттілігін, қолдану және беделін сақтау болып табылады.

Құқықтық әдістерге қарағанда зорлық қылмыстылығы әлеуметтік-саяси мақсаттарға жетудің құралы ретінде тиімді. Адам мен азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзуға ресми нысандардың қол жетімді еместігі немесе тиімді еместігі туралы пікір қалыптасқан. А.И. Долгова әлеуметтік жағдайлардың себептерін атады:

- Азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың қол жетімді, жылдам және тиімді тәсілдерін ұсынбайтын көптеген мемлекеттік органдардың, соның ішінде құқық қорғау органдарының тиімсіз жұмысы.

- Тұрмыстық жанжалдардың алдын-алуға және олардың құрбандарына көмек көрсетуге арналған мемлекеттік институттардың әлсіздігі.

- Бұқаралық ақпарат құралдарында зорлық қылмыстылығын насихаттау, оларға зорлық-зомбылық әрекеттерін егжей-тегжейлі түсіндіру.

- Психикалық ауытқулары бар адамдарға, маскүнемдерге, нашақорларға көмек және оңалту, әлеуметтік тұрғыда алдын алу шараларын ұйымдастыру.

Ауырлығы орташа зорлық қылмыстылығының жартысынан көбі жанжал жағдайында жасалады.

Бұл әсіресе зорлау жағдайына қатысты, онда зардап шеккендердің едәуір бөлігі (Г.Б. Дерягиннің зерттеуі бойынша - 40%) қылмыскерді жыныстық қатынаста түсуге итермелейді (ішімдік ішу жағдайындағы өрескел мінезімен). Зорлық қылмыстылығының алдын алу жөнінде айтып өтейік.

Зорлық қылмыстылығымен күресудің және оның алдын-алудың екі әдісі бар. Біріншісі тұтастай алғанда қоғамның жақсаруымен, зорлық-зомбылықтың жалпы әлеуметтік алғышарттарының төмендеуімен байланысты (жалпы ескерту). Екіншісі оның себеп-салдарлық кешенінің құрамдас бөлігі (арнайы ескерту). А.И. Долгова зорлық қылмыстылығының жалпы алдын-алу шараларына мыналарды жатқызады:

Азаматтар арасындағы қақтығыстарды заңды түрде шешуге жағдай жасау, олардың санын және зиянды салдарын азайтуға іс-шаралар ұйымдастыру.

Азаматтардың мәдени және білім деңгейін көтеру, жеке тұлғаны қалыптастыру үшін салауатты жағдайларды қамтамасыз ету.

Әлеуметтік бақылау, ұсақ түйек қылмыстардың салдарын жоюға мүмкіндік беру. Қоғамдық санада қақтығыстарды шешудің тәсілі ретінде зорлық-зомбылыққа теріс қатынасты қалыптастыруды, өз құқығын қорғаудың заңды жолдарының беделін арттыруды атауға болады. Арнайы шаралардың әсер ету нысандарының ішінде ол ең алдымен қылмыстық (криминогендік) ортаны жасайды, онда жастар (29 жасқа дейін), тұрақты табыс көзі жоқ адамдар және бұрын қылмыс жасаған адамдар бар. А.И. Долгова келесі ескерту шараларын қолданады:

Алкогольді және басқа уытқұмарлық заттарды қолданудан бас тартуға итермелеу. Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды қайта орналастыру: оларды жұмыспен қамту, тұрғын үймен қамтамасыз ету және т.б. Психикалық ауытқулары бар адамдардың мінез-құлқын түзету, әсіресе ерте кезеңде (балаларға арналған мекемелерінде). Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын оналтуға және олардың мүдделеріне жаңа қол сұғуының алдын алуға бағытталған психологиялық кеңес беру орталықтарын құру. Адамдарды зорлық-зомбылық жасау қаупіндегі «қауіп-қатер топтарынан» шығаруға арналған арнайы жұмыстар, кеңестер, оларға қауіпті криминогендік жағдайларды болдырмауға дағдыландыру [5].

Зорлық қылмыстылығының алдын-алу жүйесінде аса қауіпті қылмыскерлердің жасаудың алдында бұзақылық, кісі өлтіру, қаруды заңсыз сату және басқалары үшін жауаптылықты белгілейтін қылмыстық-құқықтық нормалар маңызды орын алады. Мұндай әрекеттерді жасаушылардың нақты жауапсыздығы, жазасыздық сезімін тудырады және қылмыстық әрекеттің өршуіне әкеледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/nasilstvennaya/prectypnost>
2. *Криминология: Учебник под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунеева. 2-е изд.*
3. *Назаренко Г.В. Правовая и криминологическая значимость уголовно-релевантных психических состояний 2002*

4. Декриминализация – шаг к уменьшению тюремного населения // «Заңгер» Вестник права РК №6 (203) 2018 55-56 б.

5. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы // «Заңгер» Вестник права РК №8 (205) 2018 48-50 б.

Примкулова Алмагуль Алматқызы

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының аға оқытушысы,
құқық қорғау қызметінің магистрі, полиция майоры,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Абишева Алия Құрманайқызы

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, полиция капитаны,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЙЫПТАЛУШЫЛАР МЕН КҮДІКТІЛЕРГЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІ РЕТІНДЕ СОТҚА ДЕЙІНГІ ПРОБАЦИЯ

***Түйін.** Мақала сотқа дейінгі пробация сатысында айыпталушыларға және күдіктілерге әлеуметтік қолдау көрсету мәселесіне арналған. Айыпталушылар мен күдіктілерге әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетудің теориялық аспектілері талданды.*

***Түйінді сөздер:** сотқа дейінгі пробация, әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету, күдікті, айыпталушы, пробация қызметі.*

***Аннотация.** Статья посвящена вопросу предоставления социальной поддержки обвиняемым и подозреваемым на стадии досудебной probation. Проанализированы теоретические аспекты оказания социально-правовой помощи обвиняемым и подозреваемым.*

***Ключевые слова:** досудебная пробация, оказание социально-правовой помощи, подозреваемый, обвиняемый, служба probation.*

***Annotation.** The article is devoted to the issue of providing social support to accused and suspects at the stage of pre-trial probation. Theoretical aspects of providing social and legal assistance to the accused and suspects are analyzed.*

***Key words:** pre-trial probation, social and legal assistance, suspect, accused, probation service.*

Қазақстан Республикасының қазіргі қылмыстық саясаты құқық бұзушыларға қатысты сот төрелігін іске асыру саласындағы әлемдік үрдістермен үйлестіруге бағытталған. Осылайша, халықаралық құқықтық нормалар қылмыстық жаза тағайындау кезінде қылмыскердің одан әрі әлеуметтенуін, сондай-ақ жәбірленуші тараптың мүдделерін және қоғамды қорғауды ескеру қажеттілігін көздейтін Сот шешімін шығару туралы ережелерді бекітеді [1]. Сонымен бірге, мемлекеттің бірінші кезектегі міндеті бұрын қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдар тарапынан криминалдық мінез-құлықтың алдын алу болып табылатынын көрсетеді.

Бүгін Қазақстан құқық қорғау саласында, атап айтқанда пробация жүйесінде өзінің кәсіби бағдар беру жұмысының моделін қалыптастыру және

дамыту жолында. Құқық бұзушыға көрсетілетін пробациялық әсер қазіргі қолдану тәжірибесінде қылмыстық - құқықтық сипаттағы шаралардың біріне қарағанда, объективтіліктің кең спектрін табады.

Пробация институты ішкі істер органдары қызметіндегі жаңа, серпінді дамып келе жатқан бағыт болып табылады. Мақсаты дәстүрлі бақылау функциясынан бастап қылмыс жасаған адамды әлеуметтік сүйемелдеумен аяқталатын, оны қайта әлеуметтендіруге, әлеуметтік бейімдеу мен оңалтуға ықпал етуге бағытталған әртүрлі жоспарлы міндеттердің едәуір санын шешу. Егер бұрын құқық бұзушыны бостандықтағы жаңа өмірге бейімдеу рәсімі туралы мәселе постфактум қаралса, онда пробациялық жүйе жағдайында әлеуметтік байланыстарды қайтару және нығайту алдын ала тергеу сатысында жүргізілуі мүмкін. Көрсетілген қызмет сотқа дейінгі пробация шеңберінде жүзеге асырылады.

Сотқа дейінгі пробация деп күдіктіге, айыпталушыға олардың мінез-құлқын түзетуге бағытталған әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету жөніндегі қызмет пен шаралар жиынтығын түсіну керек [2]. Ұсынылған анықтамадан, заң шығарушы өзіне қатысты қылмыстық қудалау жүзеге асырылатын адамды әлеуметтендіру процесін басты орынға қояды деп түсінеміз. Аталған сотқа дейінгі пробация ұлттық бағыты құзыретті уәкілетті лауазымды адамның немесе құқық бұзушыны әлеуметтік зерттеу туралы баяндаманы дайындауынан тұратын халықаралық қоғамдастықтың негізін қалаушы бағдарын қолдамайды [1]. Пробация қызметінің құзыретіне айыпталушының (күдіктінің) әлеуметтік-психологиялық жағдайына қатысты сотқа дейінгі баяндама жасау кіреді. Алайда, Қазақстанның сотқа дейінгі пробациясы, біздің ойымызша, әлемнің басым бөлігінде танылған пробация моделіне қарағанда тиімді емес. Бұл, ең алдымен, кейіннен іске асыру тетігін құруды айқындайтын бекітілген нормативтік ережелерге байланысты (қылмыстық сот ісін жүргізуде пробация қызметі қызметкерінің құқықтық мәртебесінің болмауы; сотқа дейінгі пробацияға түсетін адамдардың шектеулі тобы; айыпталушыларды (күдіктілерді) ерікті негізде сотқа дейінгі пробация іске асыру; пробация қызметінде білікті мамандардың болмауы және т.б.).

Осы зерттеу шеңберінде біз сотқа дейінгі пробация барысында айыпталушыларға (күдіктілерге) әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету туралы мәселені қарастырамыз. Пенитенциарлық мәселелер жөніндегі ұлттық сарапшы Е.А. Саламатовтың айтуынша, күдіктілердің (айыпталушылардың) көпшілігі мұндай көмекке көңіл бөлгісі келмейді, өйткені, ең алдымен оларды алдағы сот үкімі тәуелді болатын заңдық аспектілер қызықтырады. Оның пікірінше, сотқа дейінгі іс жүргізу кезеңінде мемлекеттен әлеуметтік қолдау алу ниетінің жоқтығының негізгі себебі құқық бұзушылар үшін көрсетілген айыптаудағы кінәні мойындау ретінде бағаланады [3].

Пробация қызметінің айыпталушыларға (күдіктілерге) әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету саласындағы ұйымдастырушылық аспектілерін және қызметінің нәтижелерін бағалау үшін осы қызметке маңызды қажеттіліктің болуын түсіну қажет пе?

Ұлттық заңнамаға сәйкес пробациялық бақылау және пробация қызметінің есебінде тұрған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету нысандарында пробация жүзеге асырылады [2]. Пробациялық бақылау есепке алынған адамға жазалау әсерін белгілейтін мемлекеттік мәжбүрлеу сипатында болғандықтан, сотқа дейінгі пробация қызметінің аталған нысанда жұмыс істеуіне жол берілмейді. Тиісінше, екінші пробациялық нысан сотқа дейінгі пробация мәні мен мазмұнын құрайды.

«Пробация туралы» ҚР Заңына түсініктемесінде авторлар әлеуметтік-құқықтық көмектің мәнін мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар іске асыратын әлеуметтік, құқықтық, экономикалық шаралар мен кепілдіктер жүйесі ретінде анықтауға болатынын атап көрсетеді, олар пробация белгіленетін адамның тіршілік әрекетіне әсерін анықтауға, алдын алуға және бейтараптандыруға, оның құқықтарын сақтау, лайықты жағдай мен өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған [4].

Ұлттық қылмыстық процесс, қылмыстарды бейтарап, тез және толық ашу мен тергеуден басқа, құқық тәртібінің заңдылығын шоғырландыруды қолдау, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу міндетін алға қояды [5]. Сотқа дейінгі тергеуге пробация элементін енгізу құқық бұзушылардың әлеуметтік қорғалмаған санатын (зейнеткерлерді, мүгедектерді, кәмелетке толмағандарды, жүкті және жас балалары бар әйелдерді, жас балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған ер адамдарды) қолдаумен қамтамасыз ету арқылы оларды сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыруға іс жүргізу құқығы бар (ҚР ҚПК 68-бабының 9-бөлігінің 13-1 тармағы) қайталап қылмыс жасаудың алдын алу мәселесіндегі бағыттардың бірі болды.

Сотқа дейінгі пробацияның идеялық-теориялық тұжырымдамасы тұрғысынан, айыпталушыларға (күдіктілерге) әлеуметтік - құқықтық көмек көрсету түріндегі пробациялық нысанды іске асыра отырып, мемлекет шын мәнінде қоғамның криминализациясы деңгейін төмендетуге ұмтылады. Дегенмен, жоғарыда аталғандай, пробация қызметінің қызметкерлері практикалық қызметте айыпталушылар (күдіктілер) тарапынан күмәнсіз қарым-қатынасқа тап болады.

Біздің ойымызша, айыпталушыларға (күдіктілерге) әлеуметтік қолдау көрсету түріндегі сотқа дейінгі пробация іске асырудың қазіргі жағдайы осы пробация моделін қабылдаған сәттен бастап айтарлықтай қысқа мерзім өткенімен байланысты. Бізге сотқа дейінгі тергеу сатысында қылмыстық қудалауға ұшыраған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмекті жүзеге асыру орынды көрінеді, өйткені пробация қызметі қызметкерлерінің аталған бағыттағы одан әрі жұмысы құқық бұзушыға қайтадан құқыққа қарсы әрекет жасауына жол бермеу мақсатында пробациялық әсер етуді жүргізудің жүйелі басталуы болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Минимальные стандартные Правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила): приняты 14

декабря 1990 г. Резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи ООН Международные акты о правах человека: сб. док. / сост. В.А. Карташкин, Е.А. Лукашева. - М., 2002.

2. Пробация туралы: Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы № 38-VI Заңы.

3. Саламатов Е.А. Досудебная пробация: проблемы и пути решения.

4. О пробации: комментарий к Закону Республики Казахстан. - Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2017. - 240 с.

5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 04 шілдедегі № 231-V кодексі.

Serikbay Bagdat Balkibekuly
undergraduate
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Republic of Kazakhstan

APPROPRIATENESS OF THE DEATH PENALTY

Түйін. Мақалада өлім жазасын қылмыстық жаза нысаны ретінде қолдану мәселелері қарастырылған. Өлім жазасын Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы жүйесінде сақтаудың орындылығы талданады. Қазақстан Республикасының Конституциясы өлім жазасын заңнамалық түрде белгілеу мүмкіндігін қарастыратыны және бұл жазаны қолданудың шарттары мен тәртібін анықтайтындығы, яғни бұл институттың заңдылығын мойындайтындығы айтылған. Осыған байланысты, мақалада Қазақстанда өлім жазасына мораторийдің енгізілуі сыни тұрғыдан талданады. Жазаның осы түрінің тарихи талдауы, әлемнің түрлі елдерінде оны қолданудың (немесе қолданбаудың) қазіргі заманғы тәжірибесі арқылы Қазақстан Республикасында қылмысқа қарсы күресте өлім жазасын қолдану мүмкіндігі, қажеттілігі және орындылығы анықталды. Автор өлім жазасын Қазақстан Республикасында қылмыстық жаза түрі ретінде қолдану мүмкін деп қана қоймай, сонымен қатар, ең болмағанда шектен шыққан сорақы әрі резонансты кісі өлтіру жағдайлары үшін қажет деген тұжырымды негіздейді (әсіресе террористік қылмыстарға қатысты).

Түйінді сөздер: өлім жазасы, қылмыстық жаза, өлім жазасының баламасы, өлім жазасына мораторий, қылмыстылыққа қарсы әрекет.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемные вопросы смертной казни как вида уголовного наказания. Анализируется целесообразность ее сохранения в системе уголовного законодательства Республики Казахстан. Констатируется, что Конституция Республики Казахстан предусматривает возможность законодательного установления смертной казни и определяет условия и порядок применения этого наказания, т.е. признает легитимность данного института. В этой связи в статье подвергается критическому анализу введение моратория на смертную казнь в Казахстане. Сквозь призму исторического анализа данного вида наказания, современной практики его применения (или неприменения) в различных странах мира устанавливается, имеется ли возможность, необходимость и целесообразность использования смертной казни в противодействии преступности в Республике Казахстан. Автором обосновывается вывод о том, что смертную казнь как вид уголовного наказания в Республике Казахстан применять не только можно, но и необходимо, по крайней мере за наиболее вопиющие и резонансные случаи совершения из ряда вон выходящих убийств (особенно тех, что сопряжены с преступлениями террористической направленности).

Ключевые слова: смертная казнь, уголовное наказание, альтернативы смертной казни, мораторий на смертную казнь, противодействие преступности.

Annotation. The article discusses the problematic issues of the death penalty as a form of criminal punishment. The feasibility of its preservation in the system of criminal legislation of the Republic of Kazakhstan is analyzed. It is stated that the Constitution of the Republic of Kazakhstan provides for the possibility of legislatively establishing the death penalty and determines the conditions and procedure for applying this punishment, i.e. recognizes the legitimacy of this institution. In this regard, the article critically analyzes the introduction of a moratorium on the

death penalty in Kazakhstan. Through the prism of historical analysis of this type of punishment, the modern practice of its application (or non-use) in various countries of the world, it is established whether there is a possibility, necessity and expediency of using the death penalty in combating crime in the Republic of Kazakhstan. The author substantiates the conclusion that the death penalty as a form of criminal punishment in the Republic of Kazakhstan is not only possible, but also necessary, at least for the most egregious and resonant cases of extraordinary murders (especially those involving terrorist crimes).

Key words: *capital punishment, death penalty, criminal punishment, alternatives to the death penalty, moratorium on the death penalty, combating crime.*

The problem of the death penalty is not only criminal law and criminological, but also political. As for the relevance of the issue raised, taking into account the fact that the death penalty exists not only in our country, but also in many countries of the world, one cannot fail to recognize, as academician A.D. Sakharov emphasized, that “the issue of the death penalty is a matter of principle” [1]. “This question, - repeated Professor I.A. Kudryavtsev - in developed countries more than once acquired the character of an agonizing social and legal dilemma that polarized public opinion. The problem arose particularly acute at critical, critical moments of history, accompanied by the awakening and transformation of mass consciousness, the intensification of the spiritual life of society, revision and humanization of social values” [2]. Drawing attention to the importance of the subject matter, even at the dawn of our century Russian law historian S.N. Victorsky wrote: “The whole of modern life for us ... makes even non-criminologists think so much about the issue of the death penalty, which makes it quite understandable why we stopped on the topic we have chosen, even if it seems to be “hackneyed” to many: it draws attention to itself that every new, even the most insignificant word in its development can give the author moral satisfaction” [3].

As is known, the old Criminal Code of the Kazakh SSR of 1959, after ordering to live long, handed over the baton to the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which entered into force on January 1, 1998, exactly one year after the new Criminal Code of Russia came into force. The former Criminal Code of the Kazakh SSR was adopted at the second session of the Supreme Council of the Republic of the fifth convocation on July 22, 1959 and came into effect on January 1, 1960. Until that time, the RSFSR Criminal Code of 1926 and all-union decrees and laws were in force with some additions required by local conditions. According to the original edition of the Criminal Code of the Kazakh SSR of 1959, the highest measure was provided for in sanctions of 24 articles (25 compositions): 7 state, 1 crimes against the person (qualified intentional killing), 16 military acts (17 compositions). This list does not include 2 articles from the section of particularly dangerous state acts that had reference sanctions (articles 58 and 59), which were not filled with specific content, but suggested the possibility of applying an exceptional measure of punishment.

Looking at the newly adopted criminal law of the republic, it is impossible not to certify that the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan significantly reduced the scope of the death penalty by placing the capital punishment (along with

imprisonment for up to 20 years and life imprisonment as an alternative) in 17 articles (18 compositions), in contrast not only to the primary version of the Criminal Code, but also from the Criminal Code of the Kazakh SSR as, for example, on September 1, 1986, which had 34 articles with an exceptional measure “on board”, and after the Law of the Republic of Kazakhstan dated 13 June 1997 already contained 27 "Firing" articles. The fact of a clear decrease in the number of elements of crimes with the death penalty in the sanctions is obvious, but the difference in this matter is not only between the Criminal Code of the Kazakh SSR and the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, but also between the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and the Criminal Code of the Russian Federation, given the commonality of many criminal law norms of two neighboring republics. And if in this respect the new Criminal Code of the RK wins against the former Criminal Code of the Kazakh SSR, it is very much inferior to the Criminal Code of the Russian Federation.

According to the Criminal Code of the Russian Federation, the death penalty is provided for in the sanctions of only five articles, and the courts in Russia until February 1999 carried out death sentences only for premeditated murder under aggravating circumstances, to which one can add that Russia headed for the complete abolition of the highest measure with the entry into the Council of Europe (CE), having for this legislative "springboard" in the Constitution of the Russian Federation, containing in Part 2 of Art. 20 the presumption of the possible complete abolition of the death penalty, which we cannot “boast” before the European community. Another step forward in this direction in Russia is to recognize the decision of the Constitutional Court of the Russian Federation adopted on February 2, 1999, on the issue of the imposition of Russian death penalty by the Russian courts. From February 2 of this year, the death penalty in Russia will not be appointed by the courts until the jury receives a registration in all the subjects of the federation without exception (in the meantime, only 9 out of 89 regions of the federation receive such jury trials). “But there may be another solution,” says Professor V. Savitsky, “to abolish the death penalty in general. By this we are obliged to admit Russia to the Council of Europe. When applying for admission, we vowed that we would abolish the death penalty as an extremely cruel and inhuman measure. In April 1997, a moratorium was declared on its use ... ” [4].

And this is despite the fact that in matters of potential or actual abolition of the death penalty, Russia is by no means the leader in the post-Soviet space. According to the latest information from Amnesty International, four republics of the former Soviet Union have already abolished the death penalty for all crimes: Moldova - in 1995, Georgia - in 1997 (the last one took place in 1994), Azerbaijan - in 1998 (the last penalty - in 1993), Estonia - in 1998 (the death penalty has not been applied since 1991). In 1996, Lithuania and Latvia reported on the introduction of a moratorium on the death penalty. In the same year, Ukraine (like Russia), joining the Council of Europe, made commitments to abolish the death penalty in peacetime and impose a moratorium on executions within three years from the date of joining the Council of Europe. In the beginning of 1999, Turkmenistan already announced a moratorium on

executions of death sentences. According to some information, an unofficial moratorium on executions is still in effect in Armenia since the previous president, Levon Ter-Petrosyan, took office. In the Ukrainian Criminal Code, by the way, there are five from 17 “firing” articles (as in Russia). In Uzbekistan, the number of articles with the death penalty was reduced from 30 in the former Criminal Code to 13 in the new Criminal Code. There are ten such articles in Tajikistan.

If we talk about global trends, it can be stated that the world community is consistently moving towards a world without the death penalty. The United Nations Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, in its last five-year study of 1996, notes an increasing trend towards the abolition of the death penalty both in the legislation of many countries and in practice. Currently, the number of countries in the world that have abolished the death penalty or abandoned its “services” already exceeds the number of states that retain the death penalty and in one way or another use it. The latest figures from Amnesty International show that 104 countries of the world have refused to take the highest measure *de jure* or *de facto*, while others - 91 countries - retain and practice the death penalty. Against this background, given the humanistic orientation of the criminal law policy of the Republic of Kazakhstan, which was confirmed by the “newborn” Criminal Code, it should still be noted that the retention of the death penalty in Kazakhstan for committing a relatively considerable number of different types of crimes is hardly justified.

If we turn to the text of the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the death penalty can now be found in accordance with Part 1 of Art. 49 (“Death Penalty”) in the sanctions of the following articles and offenses: murder (part 2 of article 96); waging an aggressive war (part 2 of article 156); the use of weapons of mass destruction prohibited by an international treaty of the Republic of Kazakhstan (Part 2 of Article 159); genocide (art. 160); participation of a mercenary in an armed conflict or hostilities that caused the death of people or other serious consequences (part 4 of Art. 162); committed in wartime or in a combat situation under aggravating circumstances, treason (art. 165); encroachment on the life of a state or public figure (part 1 of article 167); encroachment on the life of the President of the Republic of Kazakhstan (part 2 of article 167); sabotage (art. 171); encroachment on the life of a person administering justice or preliminary investigation (art. 340); especially grave military crimes committed in wartime or in a combat situation: disobedience or other non-execution of an order (part 3 of article 367); resistance to the head or forcing him to violate his official duties (part 3 of article 368); violent acts against the boss (part 3 of article 369); desertion (part 3 of article 373); evasion of military service by self-harm or by other means (part 3 of article 374); violation of the rules of combat duty (part 3 of article 375); abuse of authority, excess or inaction of authority (part 3 of article 380); the surrender or abandonment to the enemy of the means of warfare (art. 383).

The wording “until its (death penalty) of abolition”, which is present in the text of the Basic Law of Russia and serves as a kind of catalyst for the release of the criminal law of the Russian Federation from an exceptional measure, turned out to be forgotten in the Constitution of Kazakhstan. According to paragraph 2 of Art. 15 of

the Constitution of the Republic of Kazakhstan “the death penalty is established by law as an exceptional measure of punishment for especially grave crimes with the convicted person being granted the right to seek pardon”. Moreover, during the preparation and adoption of the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the presumption of possible cancellation of the highest measure was also excluded from the text of the article on the death penalty, although, we recall, the former Criminal Code contained a similar presumption (article 22 began with the words: “In the form of an exceptional punishment , until its complete abolition, the use of the death penalty is allowed ... ”). Such legislative casting also shows that the state does not yet have the closest intentions of parting with the usual for trustworthy people, on the one hand, and for potential highly dangerous criminals, on the other hand, the “horror story”, which is the death penalty.

Until recently, neither the Constitution of the Republic of Kazakhstan, nor individual regulatory acts said anything about a jury trial. And only very recently, by the Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan” dated October 7, 1998, No. 284-1 ZRK, paragraph 2, Art. 75 of the Basic Law of the Republic was supplemented by the following sentence: "In cases provided for by law, criminal proceedings are carried out with the participation of jurors." It is noteworthy that this innovation was introduced only in section VII “Courts and Justice”, irrespective of Article 15 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, which regulates the issues of the right to life and the use of the death penalty. Moreover, against the background of introducing amendments and additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan on articles relating to the President, the government and Parliament, in an environment where the issue of early presidential elections was being decided, the introduction of the jury institute "remained almost unnoticed by the event ..." [5]. If we compare the constitutional norms on the jury trial in Russia, then we should pay attention to the fact that the Constitution of the Russian Federation does not only contain a norm of a general nature, similar to the newly baked Kazakhstani, covered by Part 4 of Art. 123 and stating: “In cases provided for by federal law, judicial proceedings are carried out with the participation of jurors”, but the rule specifically addressed in connection with a jury trial to criminal cases with the death penalty - Part 2 of Art. 20, which states: “The death penalty until its abolition may be established by federal law as an exceptional measure of punishment for especially grave crimes against life when the accused person is granted the right to a jury trial.” And the US Constitution on this occasion, in part 3 of Section 2 of Article III, says that “cases of all crimes, including those that are impeached, are subject to a jury trial” [6].

As for the question of joining the Council of Europe (CE), then after Russia, Ukraine and other republics of the former USSR, Kazakhstan intends to do this, being a Eurasian state. In the summer of 1997, at the first meeting of the Inter-Parliamentary Assembly with the Council of Europe in St. Petersburg, the chairman of the Kazakh delegation - deputy of the Senate of the Parliament of the Republic of Kazakhstan Academician J. Abdildin, voicing the official position of the republic, stated: “Kazakhstan is not a member of the Council of Europe. But we have already

filed an application that we want to be part of it. For we are not only an Asian country, but part of our territory is in Europe. We have so far been invited to be observers ... Kazakhstan wants to become a member of the Council of Europe, because with one foot it stands in Europe” [7].

As is known, the process of integration into the European community is accompanied, in particular, by the countries joining the Council of Europe, the requirement to abolish the death penalty in peacetime and the imposition of a moratorium on the execution of death sentences already passed by the courts. For the state applying for its adoption in the CE, in this respect it would be easier to fulfill the requirement if the country, following the intended vector, consistently and systematically pursued a policy of continuously reducing the number of articles providing for the death penalty in its sanctions. After all, it is better now, independently, to take steps in this direction, freeing the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan from the supreme measure in the sanctions of many offenses, in order not to be forced to do so under the pressure of the European community in the near future.

However, in practice, unfortunately, we have to state the obvious contradiction between the tendency to save criminal repression measures when the legislator tries to balance between the desire to reduce the level of repressiveness of criminal law, on the one hand, and the increase in its severity with the expansion and toughening of criminal law measures, other. With regard to our reality and problems, against the background of the deliberate narrowing of the scope of the death penalty in the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the officially declared humanization of criminal policy, as well as existing intentions about the upcoming entry into the Council of Europe, it is difficult and illogical to raise the question of the highest level capital punishment for crimes related to drug trafficking. The Message of the President of the country to the people of Kazakhstan (“Strategy 2030”) states: “It is necessary to toughen penalties for the importation and distribution of drugs, to launch a discussion in society - whether to impose the death penalty on this issue, as was done in a number of countries, including Malaysia and Singapore. Drugs are a special and destructive sphere, and the big question is how applicable the principles of humanism are. On one side of the scale is the life of a person who imports and distributes them, and on the other - the lives of drug users who are ruined with his “help” [8].

Already, Kazakhstan could absolutely painlessly exclude the highest measure from the sanctions of all elements of crimes providing for it (including military actions), retaining an exceptional measure only for murder under aggravating circumstances, highlighting this provision in a separate article of the Criminal Code and (if necessary) expanding the list of qualifying signs. Such a decision is fully substantiated both by court practice data and public opinion, confirming the fact that the death penalty is imposed in the overwhelming majority of cases precisely for the qualified intentional killing. Such a step of the state would not only cost him nothing and would be even invisible to society, but would also allow the country to positively

recommend itself in the eyes of the same European community and be more prepared for the possible (voluntary or forced) abolition of the death penalty [9].

After reducing the number of elements of crimes from 18 to 1, the next step would be to conduct a legal experiment, the essence of which would be reduced to the temporary (say, 5 years) abolition of the death penalty in the territory of the Republic of Kazakhstan in order to verify the deterrent restraining effect of the highest measure. It was made back in 1965 in England, which would make it possible not only in words but in practice to be convinced of the effectiveness or ineffectiveness of an exceptional measure. The crime rate, as well as the number of skilled murders, could serve in this experiment as vivid indicators of the effectiveness of capital punishment, with all the ensuing consequences.

At the same time, it is necessary to impart the status of an independent type of punishment to life imprisonment and introduce it into the punishment system, raising to the rank of the highest measure, repurposing one of the existing special regime colonies for actual serving of this type of punishment, as has already been done in the next one (also not rich now!) Russia, where two such colonies are actually functioning, and the question of opening another such institution is being decided. Moreover, there is a need for humanization and penitentiary policy of the state.

If we have written down in our Constitution that the Republic of Kazakhstan asserts itself to be a legal state, the highest values of which are a person, his life, rights and freedoms, then let's just follow the whole letter and spirit of the Law and not allow discrepancies between the declaration and the case that became a truly social, humane and truly civilized and legal state!

References:

1. Sakharov A.D. *Thought can be fought only by thought* // *New time*. - 1988. - December.
2. Kudryavtsev I.A. *Opposite to human nature* // *In Sb.: Death penalty: Pros and Cons*. - M., 1989. - p. 429.
3. Victor S. *The history of the death penalty in Russia and its current state*. - M., 1912. - p. 3.
4. Savitsky V. *The death penalty is still abolished* // *Labor-7*. - 1999. - № 21, 5 February.
5. Kaleeva T. *Jury trials - an idea for growth?* // *Kazakhstanskaya Pravda*. - 1998. - № 196, October 20.
6. *of the Constitution of 16 countries of the world / Comp. J. Baishev, K. Shakirov*. - Almaty, 1995. - p. 393.
7. *Kazakhstanskaya Pravda*. - 1997. - June 21st.
8. *Kazakhstanskaya Pravda*. - 1997. - October 11th.
9. Shaimerden K.ZH. *The death penalty and the limits of humanism* // *Your right*. - 1998. - № 26, 3 July. - pp. 12-13.

Тлеулин Абат Маратович
магистрант Академии правоохранительных органов
Республики Казахстан при Генеральной прокуратуре,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ ПРОВОКАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

***Түйін.** Мақалада автор нормативтік құқықтық актілерді талдау негізінде және құқықтық әдебиетте бар дефиницияларды ҚР ҚК 3-бабында «арандату» ұғымын бекітуді ұсынады.*

***Түйінді сөздер:** арандату, қылмыстық іс-әрекетті имитациялау, іс-әрекеттің қылмыстылығын болдырмайтын жағдайлар, дәлелдемелердің мәртебесі.*

***Аннотация.** В статье автор на основе анализа нормативно-правовых актов и имеющихся в правовой литературе дефиниций предлагает закрепить в статье 3 УК РК определение понятия «провокация».*

***Ключевые слова:** провокация, имитация преступной деятельности, обстоятельства, исключающие преступность деяния, статус доказательств.*

***Annotation.** In this article, the author proposes to fix the definition of provocation in article 3 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan based on the analysis of legal acts and definitions available in the legal literature.*

***Key words:** provocation, imitation of criminal activity, circumstances excluding the crime of the act, the status of evidence.*

При обнаружении факта совершения уголовного правонарушения соответствующие должностные лица органов уголовного преследования начинают всестороннее исследование всех обстоятельств этого противоправного события. Одним из главных искомых в данном познавательном процессе является установление наличия состава уголовного правонарушения, который складывается из совокупности признаков объекта, субъекта объективной и субъективной сторон деяния.

В определенных случаях даже при наличии всех компонентов состава уголовного правонарушения ответственность для лиц, причастных к совершению противоправного деяния не наступает. Так, Уголовный кодекс Республики Казахстан (далее – УК) предусматривает обстоятельства, исключающие преступность деяния, к которым отнесены «необходимая оборона (ст.32 УК); причинение вреда при задержании лица, совершившего посягательство (ст.33 УК); крайняя необходимость (ст.34 УК); осуществление оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий (ст.35 УК); обоснованный риск (ст.36 УК); физическое или психическое принуждение (ст.37 УК); исполнение приказа или распоряжения (ст.38 УК)» [1].

Приведенный перечень обстоятельств, исключаяющих преступность деяния, относится ко всем уголовным правонарушениям без исключения. В данном случае законодателем берется во внимание субъективная сторона противоправного деяния.

За исключением последних двух случаев (ст.ст. 37, 38 УК) у лица, совершившего общественно опасное деяние, не было умысла по причинению вреда охраняемым законом ценностям, т.е. это лицо не желало наступления общественно опасных последствий. Деяния, характеризующие внешнюю сторону преступного события, совершены в результате того, что лицо их совершившее было движимо желанием достижения общественно полезных целей. «Социально-правовая и нравственно психологическая оценка деяний, совершаемых при указанных обстоятельствах, не меняется от того, что они сопровождаются причинением уголовно наказуемого вреда, являющегося необходимым следствием поведения, направленного на достижение более значимых общественно-полезных результатов» [2, с. 448-449].

«Обстоятельства, исключаяющие преступность деяния, - это сознательные, волевые (активные) общественно полезные и целесообразные действия лица, сопряженные с причинением какого-либо вреда (или его реальной угрозы) другим интересам, но в силу отсутствия общественной опасности и их полезности, признаваемые уголовным законом правомерными, исключаяющими преступность деяния, а, следовательно, и уголовную ответственность лица за причиненный вред» [3, с.528].

По нашему мнению, следует обратить внимание на то, что в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» отмечено, что «провокационно-подстрекательские действия органов уголовного преследования, состоящие в передаче взятки лицу, указанному в части первой статьи 366 УК, когда согласие было получено в результате его склонения к получению предмета взятки при обстоятельствах, свидетельствующих о том, что без вмешательства органов уголовного преследования у него не возникло бы умысла на получение взятки, и преступление не было бы совершено, исключают преступность деяния лица, в отношении которого эта деятельность осуществлялась» [4].

Таким образом, в силу указанных нормативных установлений провокация применительно к взяточничеству или к коммерческому подкупу приобретает уголовно-правовое значение обстоятельства, исключаяющего преступность деяния.

Помимо этого, в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 14 мая 1998 года № 3 «О применении законодательства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров» также указано, что «при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий запрещается склонять и провоцировать граждан к совершению правонарушений» [5].

Аналогичный запрет содержится и в Законе Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности».

Указанные правовые акты, вводя запрет на провокацию, тем не менее, не относят это явление к обстоятельствам, исключаящим преступность деяния. Правовое последствие, которое предусмотрено в них, ведет к утрате статуса доказательств, фактическими данными, полученными с использованием провокации.

Однако, на наш взгляд, в любом случае в отечественном уголовном праве должно быть единое нормативное определение провокации, которое бы охватывало его проявления во всех предусмотренных выше случаях.

Не вносит определенности в понятие провокации редакция ст.417 УК РК, где отражено:

«- провокация коммерческого подкупа, то есть попытка передачи лицу, выполняющему управленческие функции в коммерческих или иных организациях, без его согласия денег, имущественных благ и преимуществ в целях искусственного создания доказательств совершения преступления либо шантажа.

- провокация взяточничества, то есть то же деяние, совершенное в отношении лица, уполномоченного на выполнение государственных функций, либо приравненного к нему лица, либо должностного лица, либо лица, занимающего ответственную государственную должность» [1].

Часть первая ст.417 УК описывает провокацию относительно только лишь передачи предмета коммерческого подкупа, в то время, как статья 253 УК РК предусматривает уголовную ответственность, как за передачу, так и за получение «лицом, выполняющим управленческие функции в коммерческой или иной организации, денег, ценных бумаг, другого имущества, а равно пользование услугами имущественного характера за использование своего служебного положения, а также за общее покровительство или попустительство по службе в интересах лица, осуществляющего подкуп» [1].

Взяточничество, как известно, складывается из дачи взятки, получения взятки и посредничества в ней. Каждое из указанных деяний само по себе представляет собой сложную человеческую деятельность. Однако в редакции части второй ст.417 УК нет указания на то, что именно подразумевается под провокацией взяточничества. По нашему мнению, с учетом обособления указанного состава правонарушения, необходимо определить провокацию каждого из деяний, относенных к взяточничеству.

К примеру, согласно ст. 370 УК Украины под провокацией взяточничества понимается: «сознательное создание должностным лицом обстановки и условий, вызывающих предложение или получение взятки, в целях последующего изблечения давшего или получившего взятку» [6, с.325]

Не вызывает сомнений тот факт, что провокация при коммерческом подкупе и взяточничестве по своему содержанию будет существенно отличаться от провокации по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров.

В то же время Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 14 мая 1998 года № 3 «О применении законодательства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров», налагая запрет на провокацию в отношении этих правонарушений не содержит четких разъяснений по поводу того, какие именно действия образуют состав «провокации».

Под провокацией (от лат. «provocatio») имеют в виду вызов, действие или их последовательность, имеющая целью вызвать ответное действие или бездействие провоцируемого [7, с.256].

В словаре Ожегова С.И. и Шведовой Н.Ю. под провокацией понимается «предательское поведение, подстрекательство кого-нибудь к таким действиям, которые могут повлечь за собой тяжелые для него последствия» [8, с.412].

В правовой литературе также сложилась негативная оценка провокации.

Так, по мнению Майер К.А. и Назарова А.Д., «провокацию преступления образуют активные действия субъектов по умышленному побуждению лица, у которого первоначально нет преступного умысла, к совершению преступления» [9, с.257–258].

Горелик А.С. под провокацией признает «...побуждение кого-либо к вредным для него действиям» [10, с.741].

По мнению Волженкина Б.В., «суть провокации преступления состоит в том, что провокатор сам целенаправленно возбуждает у другого лица намерение совершить преступление, с тем чтобы затем изобличить или шантажировать лицо, поставить его в зависимое положение, вызвать иные неблагоприятные для него последствия» [11, с.309].

Федюнин А.Е. и Алферов В.Ю. делают вывод, что провокация выражается в действиях провокатора, «возбуждающего в разрабатываемом лице умысел на совершение преступления, целью которого является последующее привлечение его к уголовной ответственности с использованием искусственно созданных доказательств преступления» [12, с. 152-160].

Негативное восприятие провокации в Европе, например, отражено в анализе постановлений ЕСПЧ, где «к числу оснований, по которым действия оперативных сотрудников могут быть признаны провокацией, относятся:

- отсутствие достаточных оснований для проведения оперативно-розыскных мероприятий (*далее – ОРМ*);
- активное содействие совершению преступлений со стороны оперативных сотрудников;
- направленность ОРМ в отношении неопределенного круга лиц;
- осуществление давления на лицо, в отношении которого проводится ОРМ;
- отсутствие действий со стороны оперативных сотрудников, направленных на пресечение преступлений, с целью сбора дополнительных доказательств» [13, с. 25-27].

По нашему мнению, следует обратить внимание на тот факт, что сам провокатор действует завуалировано, не проявляясь и не выходя на авансцену

преступного события. Причем такие скрытные действия провокатора создают у провоцируемого лица впечатление о том, что он принимает решение самостоятельно. Подобный образ действия провокатора, оставляя его в тени, исключает его соучастие в правонарушении.

Провокатором может выступать как сотрудник правоохранительных органов, так и лицо, сотрудничающее с ним.

Таким образом, анализ приведенных определений провокации позволяет вычленил следующие основные признаки:

- отсутствие у провоцируемого намерения совершения правонарушения;
- исход инициативы провокации от сотрудников правоохранительных органов;
- преследуемая цель - получение искусственно созданных доказательств;
- умышленное создание условий и обстановки для противоправного поведения;
- намеренное побуждение лица к совершению правонарушения;
- создание условий, обстановки и побуждений к противоправному деянию выражаются в активных действиях провоцирующего лица;
- отсутствие со стороны сотрудников правоохранительных органов действий по пресечению правонарушения.

По нашему мнению, учитывая, что вопросам недопущения и пресечения провокации уделяется такое пристальное внимание, целесообразно закрепить в статье 3 УК РК определения данного понятия, изложив его в следующей редакции: «провокация уголовного правонарушения – это деяния, по умышленному созданию условий и обстановки для противоправного поведения провоцируемого лица и побуждение его к совершению правонарушения при отсутствии у него таких намерений, с целью получения искусственно созданных доказательств».

Список литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z836>
2. Бирюков Н.И. [Понятие, виды и значение обстоятельств, исключающих преступность деяния](#) // [Труды международного симпозиума Надежность и качество. 2005. Т. 1. С. 448-449.](#)
3. Швецова И.С. Понятие, значение и правовая природа обстоятельств, исключающих преступность деяния // Молодой ученый. 2015. №19. С. 528.
4. О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений: нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z836>
5. О применении законодательства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров: Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 14 мая 1998 года № 3 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z836>
6. Уголовный кодекс Украины. <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>
7. Шанский Н.М., Боброва Т.А. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов. М.: Дрофа, 2004. 400 с.

8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. М., 2006. С. 607
9. Майер К.А., Назаров А.Д. Недопустимость провокаций в уголовном процессе // Следственная практика. 2004. № 4 (165)
10. Курс российского уголовного права. Особенная часть/ Под ред. Кудрявцева В.Н., Наумова А.В.. М., 2002.
11. Волженкин Б.В. Служебные преступления: комментарий законодательства и судебной практики. М., 2005.
12. Федюнин А.Е., Алферов В.Ю. [К вопросу о правовой природе провокации преступления](#) // [Вестник Саратовской государственной юридической академии.](#) 2019. [№ 3 \(128\)](#). С. 152-160.
13. Климачков А.В. [К вопросу о запрете провокации при проведении оперативно-розыскного мероприятия "проверочная закупка" по делам о незаконном сбыте наркотических средств](#) // [Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями.](#) 2018. [№ 16-1](#). С. 25-27.

Тулеуленов Максат Талшатович
магистрант Академии правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛОЖНОМУ ДОНОСУ

Түйін. Мақалада қылмыс туралы өздерін айыптаудан қорғау мақсатында көрінеу жалған ақпарат берген жағдайда субъектілерді көрінеу жалған хабарлағаны үшін қылмыстық қудалау мәселелері қарастырылады. Сондай-ақ, қылмыс субъектісінің өтіріктерін ашудың және, тиісінше, қылмыстық істе шындықты анықтаудың қиындығымен байланысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 419-бабы бойынша «Көрінеу жалған сөз жеткізу» қылмысты тергеудегі кейбір қиындықтарға назар аударады. Жедел тергеу іс-әрекеттерін көрінеу жалған жала жапқандарды ашуда пайдаланудың орындылығы туралы пікір берілген.

Түйінді сөздер: қылмыстық жауаптылық, жалған күшін жою, алаяқ.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы привлечения к уголовной ответственности субъектов за заведомо ложный донос в случае, когда оно предоставляет заведомо ложную информацию о преступлении в целях самозащиты от обвинения. Также автор обращает внимание на некоторые сложности в расследовании преступления, предусмотренного статьей 419 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Заведомо ложный донос», которые связаны с затруднительностью изобличения лжи субъекта данного преступления и, соответственно, установления истины по уголовному делу. Приводится тезис о целесообразности использования оперативно-розыскной деятельности при раскрытии заведомо ложного доноса.

Ключевые слова: уголовная ответственность, ложный донос, лжедоносчик.

Annotation. This article discusses the issues of criminal prosecution of entities for knowingly false denunciation in the case when it provides deliberately false information about the crime in order to self-defense against charges. This article also draws attention to some difficulties in the investigation of a crime under Article 419 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (knowingly false denunciation), which are associated with the difficulty of exposing the lies of the subject of this crime and, accordingly, of establishing the truth in a criminal case. The thesis about the appropriateness of the use of operational investigative activities in the disclosure of knowingly false denunciations is given.

Key words: criminal liability, false denunciation, fraudster.

По ложным доносам проводятся процессуальные проверки и нередко возбуждаются уголовные дела, к невиновным лицам неправомерно применяется мера пресечения, предъявляется обвинение и, следовательно, наносится значительный ущерб нормальной правоохранительной деятельности, создается противодействие раскрытию и расследованию преступлений.

Ложный донос состоит из сообщения ложных сведений с целью добиться осуждения или уголовного преследования заведомо невиновного лица. Сообщение должно содержать сведения о совершенном или готовящемся

преступлении, покушении на его совершение, приготовлении к тяжкому или особо тяжкому преступлению, но не сведения об административных, дисциплинарных или иных правонарушениях. Ложность доноса может касаться как самого события преступления, так и обвинения невиновного лица.

В соответствии со статьей 419 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) ложный донос – преступление, которое заключается в передаче заведомо ложной информации о преступлении конкретного лица. Ложный донос отнесен к преступлениям против правосудия.

Квалифицирующим признаком считается обвинение лица в тяжком, или же наиболее тяжком преступлении, либо с «искусственным» подтверждением доказанных фактов обвинения.

Угроза ложного доноса заключается:

- во-первых, в том, что ложное предупреждение о совершении преступного деяния возможно повлечет начало досудебного расследования;
- во-вторых, в том, что оно нарушает нормальную работу органов следствия, которые тратят силы и средства впустую на расследование преступления, вообще никем не совершенного, проводя необоснованные допросы граждан и иные следственные действия, либо, если преступление фактически имело место, идет по ложному пути, отвлекая от поиска действительного преступника.

Безусловно, общественная опасность рассматриваемого преступления заключается в подрыве авторитета и ухудшении репутации казахстанской системы правосудия, что может привести к ослаблению доверия к правосудию, как одной из форм государственной власти, со стороны граждан.

На наш взгляд, определенные сложности, связанные с расследованием заведомо ложного доноса, возникают из-за того, что выявить и доказать его весьма непросто. Это связано с тем, что не каждый человек, по своей натуре, после совершения рассматриваемого преступного деяния, признается об этом должностному лицу, уполномоченному осуществлять предварительное расследование, и в данной ситуации все зависит от профессионализма последнего и успешности тактики расследования, которую он изберет [1, с.71].

Представляется, что вспомогательную роль в выявлении намеренного искажения информации, а также установлении мотива заведомо ложного доноса, что немаловажно, играют такие мероприятия как прослушивание телефонных переговоров и контроль почтовых отправлений, телеграфных и иных сообщений [2, с.379].

Эффективность данных мероприятий, в своей основе, связана с неожиданностью подозреваемого, обвиняемого или иного лица, располагающего информацией об обстоятельствах совершенного преступления, того, что они будут находиться под контролем оперативных служб.

Однако, если с контролем почтовых отправлений, телеграфных и иных сообщений никаких вопросов, касающихся расследования заведомо ложного доноса, не возникает, то с применением прослушивания телефонных

переговоров в рамках расследования рассматриваемого преступления существует определенная проблема. Проведение оперативно-розыскных мероприятий возможно только при расследовании преступлений, относящихся к категории средней тяжести, тяжких и особо тяжких [3, с.345].

Таким образом, прослушивание телефонных разговоров возможно при производстве предварительного расследования только особо квалифицированного состава заведомо ложного доноса, предусмотренного ч. 3 ст. 419 УК РК, так как части 1 и 2 данной статьи закрепляют составы заведомо ложного доноса как преступления небольшой тяжести.

Помимо имеющихся в арсенале следователя тактических приемов расследования, вспомогательную роль в расследовании рассматриваемого преступного деяния играет оперативно-розыскная деятельность, которая способна оказать серьезную помощь в установлении истины по делу.

В настоящее время вопрос о привлечении лица к уголовной ответственности за заведомо ложный донос при самозащите от обвинения является проблемным и широко обсуждаемым многими учеными. Судебная практика, как правило, идет по пути безнаказанности «лжедоносчика», который предоставляет ложную информацию о преступлении в целях собственной защиты.

Так, к примеру, приговором Сарыагашского районного суда от 2016 года, гражданин Раймжанов был осужден за заведомо ложный донос в отношении сотрудников полиции (ч. 2 ст. 419 УК) к 1 году ограничения свободы. Тогда полицейские его задержали по подозрению в разбое. После чего он обратился к прокурору, сообщив, что сотрудники пытали его, требуя признать вину. Вины сотрудников не установили, а на Раймжанова завели уголовное дело за ложный донос. На следствии и в суде Раймжанов пытался доказать, что пытки были, но ему не поверили. Раймжанов приговор обжаловать не стал. Учитывая, что осуждение человека, обратившегося за помощью, противоречит национальному законодательству и Конвенции ООН против пыток, участником которой является Казахстан, Генеральным Прокурором был внесен протест. 22 августа 2018 года Верховным судом протест удовлетворен в полном объеме и Раймжанов был оправдан [8].

Большинство авторов (А. Горелик, С. Нафиева, А. Васина) утверждают, что ложная информация, сообщаемая подозреваемым, или обвиняемым, и связанная с предметом доказывания по уголовному делу, в котором подозревают или обвиняют данное лицо, должна быть рассмотрена в качестве способа его самозащиты.

Исследователь А.С. Горелик считает, что в случаях, когда целью заведомо ложного доноса была самозащита от предъявленного обвинения, ответственность за данное преступление наступать не будет [4, с.260-261]. Однако, по его мнению, если «лжедоносчик» преследовал другую цель (например, отомстить следователю) и это никак не могло сказаться на доказанности его вины по предъявленному обвинению, то ответственность за заведомо ложный донос наступает на общих основаниях.

По нашему мнению, ложь подозреваемого, или обвиняемого, в рамках предъявленного ему обвинения, или подозрения в совершении данного преступления, является безграничной. Однако, если такая ложь причиняет вред, или нарушает права других людей, то можно утверждать о том, что такая ложь останется безнаказанной, а это является абсолютно неправильным и нарушает права человека и гражданина.

По мнению исследователей С. Нафиева и А. Васина, сложилась практика, которая не признает привлечение к ответственности «лжедоносчика» при самозащите от обвинения, допускающей не запрещенные законом способы защиты [5, с.6-7]. Развивая эту идею, авторы приходят к выводу, что право на защиту не является безусловным, и его воплощение не должно нарушать права и свободы прочих граждан, на что посягает обвиняемый при совершении заранее ложного доноса.

Между тем, позиции некоторых авторов (А. Федорова, И. Фаргиев), полагающих, что при самозащите лица от обвинения его также следует привлекать к ответственности за заведомо ложный донос, как правило, основаны на защите интересов и прав потерпевшего от данного преступления. При этом не стоит забывать, что права подозреваемого и обвиняемого, в соответствии с законодательством, также подлежат защите (например, презумпция невиновности).

Согласно точке зрения исследователя А.В. Федорова, границами дозволенного применение заведомо ложного доноса, как метода самозащиты лица, в отношении которого исполняется уголовное преследование, выступают «границы» прав и свобод иного человека [6, с.151]. Поэтому, как считает автор, такой донос может выступать в качестве средства самозащиты, если он не содержит ложных сведений о совершении этого преступления другим лицом.

Исследователь И. Фаргиев, выступая за то, что право обвиняемого на защиту имеет определенные границы, указывает, что в тех случаях, когда обвиняемый делает ложное заявление, касающееся других лиц, утверждая при этом, что преступление совершил не он, а другое лицо, или принижает свою роль в совершении преступления, за счет соучастников преступления, то его действия следует рассматривать как допустимый метод защиты [7, с.64]. При этом автор отмечает, что, если обвиняемый совершает заведомо ложный донос, выходя за пределы предъявленного ему обвинения, он подлежит уголовной ответственности за данное преступление.

Анализируя данную позицию, стоит отметить, что она исключает защиту прав и интересов незаконно обвиненного лица. В связи с этим, точка зрения, согласно которой заведомо ложный донос является способом самозащиты в случаях, когда в таком доносе отсутствует обвинение в совершении преступления определенного лица, представляется наиболее верным. Однако это требует уточнения.

На наш взгляд, не всегда заведомо ложный донос, выраженный в обвинении определенного лица в совершении преступления, может существенно нарушить законные права и интересы последнего. В данном случае

подозреваемый, или обвиняемый, может использовать заведомо ложный донос как способ самозащиты. Однако тогда, когда обвинение такого лица повлекло существенные для него последствия (например, признание лица в качестве обвиняемого), нельзя рассматривать заведомо ложный донос как собственную защиту.

По нашему мнению, отсутствует самозащита подозреваемого или обвиняемого при заведомо ложном доносе, в случае совершения им данного деяния, при наличии квалифицирующих признаков ст. 419 УК РК. Это объясняется повышенной общественной опасностью таких действий, которые могут привести к более серьезным последствиям не только для обвиняемого в преступлении лица, но и для интересов органов, содействующих осуществлению правосудия.

В последнее время в нашем государстве отмечается отрицательная тенденция при помощи ложных заявлений о преступлениях применять возможности уголовной юстиции в «алчных» или иных «низменных» целях, таких, как: безосновательное освобождение от возмещения нанесенного вреда другому человеку, скрытие совершенного нарушения закона, высвобождение членов семьи, или знакомых, от уголовной ответственности, ликвидация конкурентов, скрытие собственного безнравственного поведения и др.

В результате органы предварительного расследования растрачивают значимые силы и средства на проверку ложных сведений, исходящих от недобросовестных лиц-заявителей, отвлекаясь от борьбы с реальными преступлениями.

По ложным доносам, зачастую, возбуждаются уголовные дела, начинаются следственные действия, ведутся процессуальные мероприятия, в том числе трудозатратные и дорогостоящие, к гражданам неоправданно и необоснованно применяются меры процессуального принуждения. Тем самым наносится существенный вред работе органам охраны правопорядка по противодействию преступности. Ложные доносы причиняют значимый ущерб интересам личности в итоге безосновательного предъявления обвинения, избрания мер пресечения и прочих опосредованных процессуальными нормами значительных ограничений прав и свобод невиновных лиц.

Все вышеизложенное показывает значительную социальную опасность заведомо ложного доноса.

На сегодня, заведомо ложный, либо неверный донос является наиболее распространенным преступлением против правосудия.

В последнее время участились случаи лжесвидетельства, когда участники уголовного процесса дают заведомо ложные показания в ходе следствия и суда.

В УК РК предусмотрены две статьи в отношении недобросовестных участников уголовного процесса. Статья 419 «Заведомо ложный донос» и статья 420 «Заведомо ложные показания, заключения эксперта, специалиста или неправильный перевод».

Статья 422 «Подкуп или принуждение к даче ложных показаний». Наказание по статье 422 гораздо строже, чем за ложный донос или дачу заведомо ложных показаний.

Расследованием такой категории дел занимаются органы дознания и следствия. Если речь идёт о заведомо ложном доносе по обвинению в совершении незначительного преступления, то это – работа дознавателя. А вот если речь идёт о доносе по обвинению кого-то в совершении коррупционного, тяжкого или особо тяжкого преступления, то за дело берутся следователи. Если выясняется, что лжесвидетель действовал из корыстных побуждений, то ему вменяется часть 3 статьи 419, предусматривающая ограничение свободы на срок от 3 до 7 лет. А если оказывается, что свидетель действовал в интересах преступной группы, то он проходит по части 4. Там наказание предусматривает лишение свободы на срок от 5 до 10 лет.

В июне 2012 года гр. Г., пострадавшая в ходе ДТП, обвинила виновника аварии гр. К. в гибели своего ребёнка, так как она была на начальном сроке беременности, и в результате наезда потеряла малыша. Суд признал 19-летнего парня виновным и приговорил его к 2 годам условно, обязав его выплатить пострадавшей материальный ущерб в размере 1,3 миллиона тенге, а также 800 тысяч тенге за моральный вред. 29 апреля 2014 года мать гр. К. добилась возбуждения уголовного дела в отношении уже самой гр. Г. по статье «Ложный донос с созданием искусственных доказательств обвинения» по старой редакции УК РК. В ходе следствия выяснилось, что эксперт Алматинского центра судмедэкспертизы А. выдал заведомо ложное заключение о наличии беременности у гр. Г. и последовавшем выкидыше. Судья Алматинского районного суда №2 приговорила А. к трём годам ограничения свободы с отбыванием срока по месту жительства. Также он обязан был возместить государству расходы на проведение экспертизы в размере 135 000 тенге. Сам А. свою вину так и не признал. Гр. К. полностью оправдали [8].

Таким образом, при квалификации изучаемых преступлений, на практике зачастую допускаются ошибки. В значимой мере это связано с несовершенством уголовно-законодательных общепризнанных норм, учитывающих ответственность за заведомо ложный донос, а также с тем, что существуют трудности и проблемы в квалификации этого вида преступления в теории уголовного права.

Спорными, с практической и теоретической стороны, остаются почти все вопросы, касающиеся состава заранее неверного доноса и связанных с ним деяний: инсценировки правонарушений, доноса и самооговора, кроме того проблемы криминализации такого рода действий и назначение наказания за их совершение.

По нашему мнению, не стоит воспринимать лжесвидетельство как незначительный проступок, который был совершён в пылу гнева, злости или стресса. Это преступление, за которое обязательно нужно наказывать виновных.

Список литературы:

1. Сизов А.А., Шахбазов Р.Ф. *Состязательность в российском уголовном процессе: сравнительный анализ с судопроизводством в мусульманском праве* // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. - 2015. - № 1. - С. 71.
2. Сизов А.А. *Несколько слов о роли судебной власти в механизме профилактики и предупреждения преступлений* // Современные подходы к трансформации концепций государственного регулирования и управления в социально-экономических системах: сборник научных трудов 4-й Международной научно-практической конференции. Ответственный редактор Горохов А.А. Курск.: ЗАО «Университетская книга», 2015. - С. 379.
3. Сизов А.А. *Использование аудио и видеозаписи в оперативно-розыскной деятельности* // Кластерные инициативы в формировании прогрессивной структуры национальной экономики: сборник научных трудов Международной научно-практической конференции, в 2-х томах. Ответственный редактор Горохов А.А. Курск: ЗАО «Университетская книга», 2015. - С. 345.
4. Горелик А.С., Лобанова Л.В. *Преступления против правосудия*. - СПб: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2005. - С. 260-261.
5. Нафиев С., Васин А. *Право на защиту - не беспредельно* // Законность. - 1999. - № 4. - С. 6-7.
6. Федоров, А.В. *Преступления против правосудия (вопросы истории, понятия и классификации)* / под ред. А.И. Чучаева. - Калуга: Изд-во АКФ «Политон», 2004. - С. 151.
7. Фаргиев И. *Заведомо ложный донос (актуальные вопросы судебной практики)* // Уголовное право. - 2007. - № 5. - С. 64.
8. https://forbes.kz/news/2018/08/25/newsid_180342 (дата обращения 05.03.2020)

Хужаев Миршод Фатулло угли
магистрант Академии Генеральной прокуратуры
Республики Узбекистан, г. Ташкент, Республика Узбекистан

ЮРИДИЧЕСКОЕ ЛИЦО КАК СУБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

***Түйін.** Мақалада заңды тұлғалардың жауапкершілігі саласындағы қазіргі заманғы халықаралық стандарттар зерттелді, сонымен қатар шетелдік тәжірибесі зерттелді. Автор аталған институтты енгізу қажеттілігін талқылайды.*

***Түйінді сөздер:** заңды тұлғалар, қылмыстық жауаптылық, пайда табу, тиімді жүйе, қылмыстық процестік заңнама.*

***Аннотация.** В статье исследованы современные международные стандарты в области ответственности юридических лиц, также изучен зарубежный опыт. Автор обосновывается необходимость внедрения данного института.*

***Ключевые слова:** юридическое лицо, уголовная ответственность, получение прибыли, эффективная система, уголовно-процессуальное законодательство.*

***Annotation.** The article examines modern international standards in the field of liability of legal entities, as well as the rich foreign experience of this field. In addition, the author discusses the need to implement this Institute.*

***Key words:** legal entities, criminal liability, profit-making, effective system, criminal procedure legislation.*

Создание эффективной системы уголовного и уголовно-процессуального законодательства является одним из приоритетов для обеспечения законности и правопорядка, защиты прав и свобод человека для любого государства.

С первых лет независимости Республика Узбекистан развивает свою систему уголовного и уголовно-процессуального законодательства, но открытым, на сегодня, остается вопрос об ответственности юридических лиц, который является одним из ключевых аспектов борьбы с коррупцией.

Ответственность юридических лиц четко указана в современных международных стандартах и в этой сфере имеется богатый зарубежный опыт.

Кроме этого, необходимость внедрения данного института описана в ряду рекомендаций международных организаций и постановлений Президента Республики Узбекистан.

В частности, в Концепции Коренного совершенствования системы уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан, принятой Постановлением Президента Республики Узбекистан №ПП-3723 от 14.05.2018 года, недостаточность имплементации уголовно-правовых институтов признанных в международной практике, в том числе отсутствие уголовной ответственности юридических лиц признана насущной проблемой, требующей своего решения.

Кроме того, из 47 рекомендаций, изложенных в результате исследований, проведенных на 4-м раунде мониторинга ОЭСР в рамках Стамбульского плана

действий по борьбе с коррупцией, рекомендовано создать эффективную и тщательно проработанную систему ответственности юридических лиц [1].

Из содержания действующего Уголовного кодекса Республики Узбекистан (*далее – УК РУ*) видно, что в качестве субъекта преступления могут быть привлечены только физические лица. В частности, в статьях 11, 12 и 17 УК РУ говорится о том, что гражданин Республики Узбекистан, иностранные граждане и лица без гражданства являются субъектами преступления и привлекаются к ответственности.

Из этого следует, что субъектом преступления выступают только физические лица, а юридические лица (организации, предприятия, учреждения и общественные объединения) субъектом преступления быть не могут.

В случае совершения общественно опасных деяний на государственных предприятиях, учреждениях и организациях ответственность несут лица, на которых возложены соответствующие обязанности.

Если с одной стороны широкое внедрение системы рыночной экономики, развитие предпринимательства и формирование крупных корпораций в сфере производства, торговли и услуг по стране имеет положительную сторону, то с другой стороны будет всегда существовать риск совершения юридическими лицами, в целях получения прибыли, общественно опасных деяний, причиняющих вред интересам общества и массового нарушения прав потребителей.

Появление новых капиталистических социальных отношений в быстро меняющемся обществе со дня на день, могут нести за собой следующие опасности:

- использование в рыночных условиях недобросовестной конкуренции и агрессивной рекламы;
- продажа коммерческой тайны;
- подкуп, в целях получения значительной прибыли, государственных ответственных работников;
- преступления, совершенные должностными лицами юридических лиц в области охраны окружающей среды, здравоохранения и других областях.

Вместе с тем, привлечение к ответственности самого должностного лица совершившего действия может быть недостаточным для устранения таких нарушений и их предотвращения.

Франция, США, Англия, Япония и Финляндия являются одними из первых стран которые внедрились ответственность юридических лиц.

Согласно аналитическим данным, существуют следующие 4 модели ответственности юридических:

- 1) Идентификационная модель ответственности юридического лица активизируется только в результате совершения преступления контролирующим лицом юридического лица, т.е. лицом, принадлежащим к высшему руководству компании или обладающим представительскими полномочиями (Албания, Молдавия, Хорватия, Эстония);

2) Расширенная идентификационная модель ответственности имеет место, когда ответственность юридического лица наступает также вследствие неспособности руководства осуществлять надзор в отношении своих работников (Азербайджан, Латвия, Литва, Украина);

3) Модель субсидиарной ответственности наступает при совершении преступления любым работником, действующим в рамках своих трудовых отношений и с намерением получить выгоду для юридического лица, может повлечь наступление ответственности для юридического лица (Россия, Болгария);

4) Организационная модель предполагает ответственность юридического лица через недостатки в корпоративной культуре (Румыния) [2].

Считаем целесообразным проанализировать вопрос ответственности юридических лиц по кейсам, указанным ниже:

Кейс №1. В связи с некачественным проведением экспертиз земельного участка организацией, осуществляющей проектно-изыскательскую деятельность, 50 образцовых жилых домов становятся непригодными к эксплуатации после строительства на земельном участке, не отвечающем строительным стандартам, и тем самым наносится значительный ущерб собственникам жилья.

В данном случае, сотрудник или руководитель проектно-изыскательской организации может быть привлечен к уголовной ответственности и обязан возместить причиненный ущерб. Но в большинстве случаев нанесенный ущерб может быть не полностью возмещен одним или двумя лицами.

Привлечение проектно-изыскательской организации к ответственности создаст шанс покрытия ущерба, и принятия всех мер по недопущению подобных ситуаций в будущем с одновременным сохранением собственной репутации данной организации.

Кейс №2. Накануне публикации в СМИ статьи о нарушениях со стороны крупной компании её представители предлагают крупную сумму взятки в обмен на то, что они не распространяют разоблачающую их публикацию. Должностные лица средств массовой информации принимают предложение, и статья не публикуется.

Согласно действующему законодательству, в данном случае не существует состава преступления. Однако, исходя из интересов общества и государства, полагаем целесообразным в данном случае ввести уголовную ответственность в отношении обоих субъектов.

В заключении отметим, что вопрос ответственности юридических лиц являясь частью современного уголовного права, что, в свою очередь, обуславливает целесообразность введения данного института в разрабатываемый УК РУ.

Список литературы:

1. *Антикоррупционные реформы в Узбекистане. ОЭСР 2019 г. с. 28*
2. *Ответственность юридических лиц за коррупцию в странах Восточной Европы и Центральной Азии. Стр. 24-25. ОЭСР-2015 г.*

Шобдыр Досмұрат Нұрланұлы
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР: ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ РЕСЕЙ ЗАҢНАМАЛАРЫНА САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Түйін. Мақалада «кәмелетке толмаған жәбірленуші» түсінігі зерттеледі. Осы зерттеудің нәтижесінде ҚР ҚПК жазылуы тиіс жәбірленуші жеке тұлғаның және кәмелетке толмаған жәбірленушінің материалды түсінігін анықтайтын жағдайлар ұсынылған. Кәмелетке толмағандардың кәмелетке толмағандарға қатысты жасаған қылмыстық істерінің материалдарын зерделеу нәтижелері зерттелді. ҚР ҚК және РФ ҚК кәмелетке толмағандарға қатысты жаза түрлері, жазаның тағайындалу жағдайлары және орындалуына салыстырмалы талдау жүргізілді. Қолданыстағы ҚР ҚК кәмелетке толмағандардың салыстырмалы түрде азаматтық, физикалық және рухани шикілігін ескерілді және олардың жауаптылығын ізгілендіру жағына қарай бөлетін және дараландыратын бірқатар шаралар келтірілген.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы, кәмелетке толмаған жәбірленуші.

Аннотация. В статье исследовано понятие «несовершеннолетний потерпевший». По результатам исследования предложено положение, определяющее материальное понятие потерпевшего физического лица и несовершеннолетнего потерпевшего, которое должно найти свое закрепление в УПК РК. Исследованы результаты изучения материалов уголовных дел по преступлениям, совершенных несовершеннолетними, в отношении несовершеннолетних. Проведен сравнительный анализ отдельных видов наказаний, условий их назначения и исполнения в отношении несовершеннолетних, в УК РК и УК РФ. Отмечено, что действующий УК РК учитывает относительную гражданскую, физическую и духовную незрелость несовершеннолетних, и содержит ряд норм, позволяющих дифференцировать и индивидуализировать их ответственность в сторону ее гуманизации.

Ключевые слова: уголовная ответственность несовершеннолетних, несовершеннолетний потерпевший

Annotation. This article examines the concept of «minor victim». Based on the results of this study, a provision was proposed that defines the material concept of an injured individual and a minor victim, which, in our opinion, should find its consolidation in the CPC of the Republic of Kazakhstan. The results of studying the materials of criminal cases on crimes committed by minors in relation to minors are studied. Comparative analysis of separate types of punishment, conditions for their appointment and execution of a juvenile in the criminal code and the criminal code. It is noted that the current criminal code of the Republic of Kazakhstan takes into account the relative civil, physical and spiritual immaturity of minors, and contains a number of rules that allow differentiating and individualizing their responsibility in the direction of its humanization.

Key words: criminal liability of minors, victim, minor victim.

«Кәмелетке толмаған жәбірленуші» түсінігін қалыптастырмас бұрын «жәбірленуші» түсінігін анықтап алу керек.

Зерттеуші Ю.Н. Стражевич жәбірленуші түсінігін екі аспект тұрғысынан кешенді құқықтық түсінік ретінде қарастырады: материалды-құқықтық (қылмыстық-құқықтық) және процестік-құқықтық [1].

Зерттеуші В.П. Божьев екі түрлі жәбірленуші түсінігін қарастырады:

- қылмыс құрбаны ретінде,
- қылмыстық-процестік қарым-қатынас қатысушысы ретінде [2].

Бұл түсініктер бір-бірімен байланысты бірақ сәйкес келмейді. Осыған негізделе отырып, қылмыстық-құқықтық мағынадағы жәбірленушіні процестік мағынадағы жәбірленушіге бағыттап өзгертуге болмайды, бұл жерде қылмыс құрбанын қылмыстық сот ісін жүргізуге кіргізу туралы айтқан жөн.

Зерттеуші П.С. Янидың пікірі бойынша жәбірленуші дегеніміз белгілі бір істі қозғауға негіз болған қылмыстық сипаттары бар әрекеттер арқылы, заңмен қорғалатын мүддесіне және құқықтарына зиян келтірілген тұлға [3].

Біздің ойымызша, «жәбірленуші» түсінігіне неғұрлым анық түсініктемені зерттеуші П.С Яни берген, алайда бұл түсінік әлі де болса қайта қарауды талап етеді.

ҚР ҚК 71-бабына сәйкес жәбірленуші – тікелей қылмыстық құқық бұзушылық көрсету арқылы рухани, физикалық немесе мүліктік зиян келтірілген тұлға. Тұлға қылмыстық үрдісте жәбірленуші болып сәйкес қаулы шыққаннан кейін танылады.

РФ ҚПК 42-бабына сәйкес жәбірленуші – қылмыс көрсету арқылы физикалық, мүліктік, рухани зиян келтірілген жеке тұлға. Тұлғаны жәбірленуші деп тану шешімі анықтаушы, тергеуші қаулысы немесе сот арқылы рәсімделеді [4].

Дефиницияның аталған кемшіліктері және оларды жоюдың мүмкін жолдары «кәмелетке толмаған жәбірленуші» түсінігіне тікелей қатысты, себебі аталған түсінік «жәбірленуші» түсінігінің туындысы болып табылады, процестік анықтаманы қалыптастыруда жас өлшемі маңызды емес.

Біздің пікірімізше, ҚР ҚПК жәбірленушінің тек процестік емес материалды түсінігін де бекіткен жөн, себебі ол жәбірленуші түсінігін ашады, ал кәмелетке толмаған тұлғаға қатысты оған ерекше процестік мәртебе беру қажеттілігін атап көрсетеді.

Біз тек жеке тұлға болуы мүмкін кәмелетке толмаған жәбірленушінің құқықтық жағдайын зерттеп отырғандықтан, ҚР ҚПК орнын табуы тиіс жәбірленуші жеке тұлға және кәмелетке толмаған жәбірленушінің материалды түсінігін анықтайтын жағдайды ұсынамыз:

«Жәбірленуші – аяқталған немесе аяқталмаған қылмыс жасаудың нәтижесінде физикалық, рухани немесе мүліктік зиян келтіру арқылы құқығы, бостандығы және заңды мүдделері бұзылған немесе бұзылу қаупі бар жеке тұлға. Кәмелетке толмаған жәбірленуші – қылмыс арқылы зиян келтіру кезінде немесе зиян келтіру қаупі туындағанда жасы 18 толмаған жеке тұлға болып табылады».

Кәмелетке толмағандарды қорғау мемлекет міндеті болып табылады және мемлекет ол қызметті құқық қорғау және сот органдары арқылы жүргізеді.

Кәмелетке толмағандар өздерінің жас ерекшеліктеріне қарай қосымша құқықтық қорғауды талап ететін жағдайды және осы санаттағы азаматтар үшін арнайы белгіленген кепілдіктер жүйесі арқылы ғана күйіне ене алады.

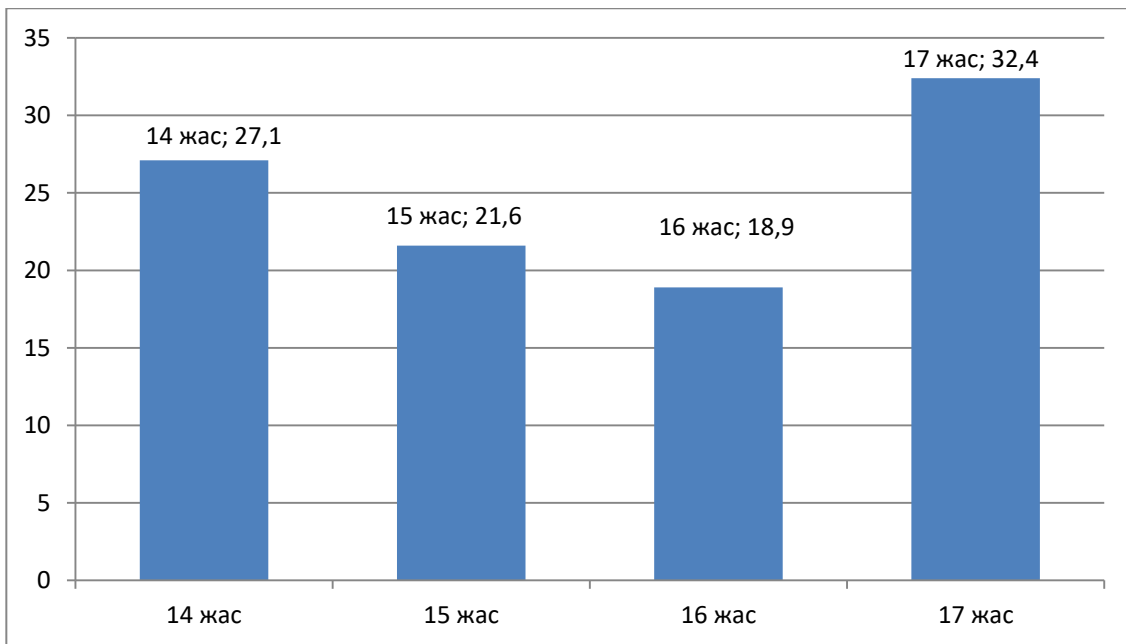
Кәмелетке толмаған жәбірленушінің қылмыстық зиян келтірген немесе оның келтірілу қаупі бар кездегі жасы 18 толмаған жеке тұлға екендігін ескеру керек. Осыған байланысты қылмыстық кодексте кәмелетке толмаған жәбірленушімен қатар оның заңды өкілдері, педагогтар және психологтары қатар жүреді. ҚР ҚПК 7-бабына сәйкес заңды өкілдер болып ата-ана, бала асыраушы тараптар, қамқоршы, сонымен қатар жәбірленушіні өз қарамағына және қамқорлығына алған ұйымдар және тұлғалардың өкілдері табылады.

Жоғарыда атап өткендей, ҚР ҚПК кәмелетке толмаған жәбірленушіге қатысты жеке баптың жоғын ескере отырып, ол қылмыстық процестің жалпы ережелері бойынша және ҚР ҚПК 71-бабына сәйкес жәбірленуші мәртебесіне ие болады.

Аталған санат бойынша жасалған қылмыстар бойынша істердің материалдарын зерттеу нәтижелері 24,6% жағдайда жәбірленушінің 14-18 жасқа толғандығын көрсетті. 86,2% жағдайда жәбірленушілер ер жынысты. 25,4% жағдайда жәбірленуші қылмыстық топ қатысушысымен таныс (кем дегенде біреуімен): 32,6% жағдайда тұрғылықты жері бойынша таныс, істердің 46,4% қылмыс субъектісі оқу орны бойынша таныс екендігін көрсетеді, ал 21,0% жағдайда – достарының және жолдастарының танысы. Көріп отырғанымыздай, әдетте жәбірленуші қылмыс субъектісімен оқу орнында танысады, бұл дегеніміз жәбірленушілердің, оның ішінде қылмыстық топ қатысушыларының жәбірленуші тұлғасына қатысты мәліметтерді білу деңгейінің жоғары екендігін көрсетеді.

Аталған тезис әдетте жәбірленушінің (жәбірленушілердің) жәбірленушіге қатысты қылмыс жасауы кезінде мүмкін құрбанға қатысты оның ақпаратты іздеу және зерттеу әрекетін жүргізетіндігін көрсетеді. Солай криманалды ортада бір жағынан кәмелетке толмағандарды қылмыстық әлемге тартса, екінші жағынан – олардың физикалық, психикалық және рухани денсаулығына қауіп туғызады. Қылмыстардың қаралып отырған санаты әдетте қалалық жерлерде жасалатын қылмыс түрі болып табылады. Бұл қалалық тұрғындардың шамадан тыс криминалдық белсенділігіне әсер ететін бірқатар әлеуметтік, демографиялық, экономикалық және психологиялық факторлардың болуымен және аудандық аумақтарда әлеуметтік бақылау жүйесі элементтерінің әсіресе бейресми сипаттағы, шамадан тыс болуымен байланысты.

Біздің зерттеуімізге сай, кәмелетке толмаған жәбірленушілердің пайдакүнемдік мақсатпен жасалған қылмыстарға қатысты алғандағы жасы келесі түрде екендігін атап өту керек (*1 суретті қараңыз*).

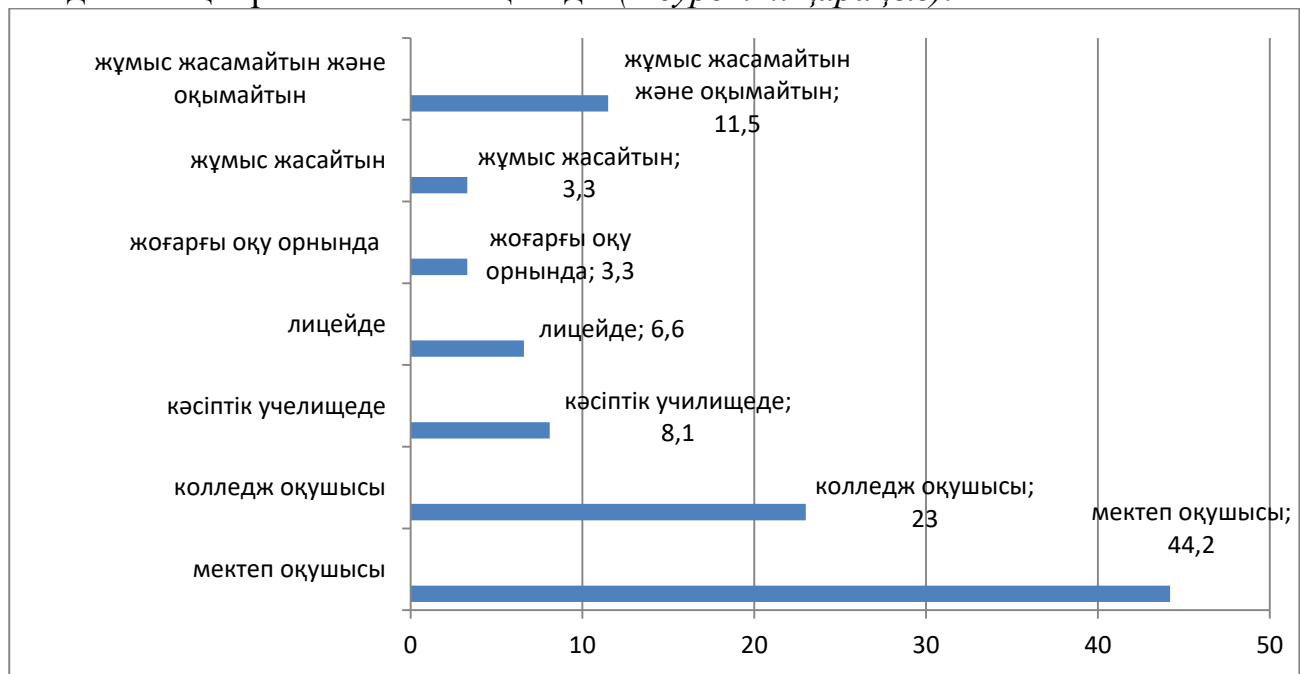

1 сурет

Кәмелетке толмаған жәбірленушілердің пайдакүнемдікпен жасалған қылмыстарға қатысты алғандағы жасы, % түрінде.

Осылайша, кәмелетке толмаған жәбірленушілердің жас құрылымында виктимологиялық шыңы 17 жасты құрайды (32,4 %). Әр төртінші құрбан 14 жаста болса, әр бесінші – 15 жаста.

Құрбандардың жас ерекшелігі олардың білім деңгейі мен әлеуметтік жағдайының біртектілігін анықтайды (2 суретті қараңыз).

2 сурет

Кәмелетке толмаған жәбірленушілердің білім деңгейі мен әлеуметтік жағдайы, % түрінде.

Кәмелетке толмағандарға жасалған озбырлықтың ең көп саны көшеде орын алған – 77,8 %, қоғамдық көлікте – 9,3 %, үйде – 5,6 %, қоғамдық көлік аялдамасында – 3,7 %, білім беру ұйымдарында – 1,8 %, таксиде – 1,8 %.

Кәмелетке толмағандарға қатысты пайдакүнемдікпен жасалған қылмыстардың мотивін қарастыруда пайдакүнемдік мотивтер (98,1 %) жеке басын жақтырмау мотивтерінен асып түсті (1,9 %).

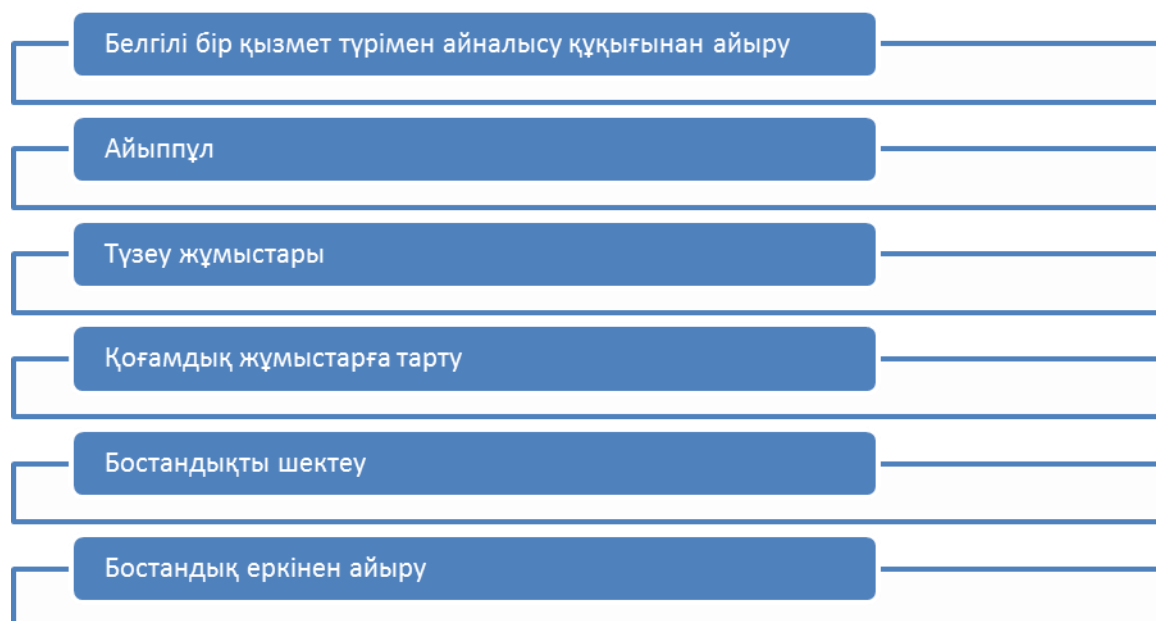
Озбырлық жасаудың пәні әдетте ұялы телефондар – 77,8 %, заттар – 20,6 %, дербес компьютер, ноутбук – 1,6 %.

Бұдан әрі ҚР ҚПК және РФ ҚК арасындағы кәмелетке толмаған жәбірленушілерге қатысты салыстырмалы сипаттама келтірілген.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы арнайы 6 тарауды осы тақырыпқа арнаған, онда кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылықтарының ерекшеліктері атап көрсетілген. Бұл тарау міндетті тәртіпте БҰҰ расталған халықаралық қылмыстық заңнамаға сәйкес келеді [5].

Кәмелетке толмағандардың физикалық және рухани шикілігі олардың жауапкершілігін оны шектеу жағына қарай бөлу туралы заңды шешімдермен қамтамасыз етіледі: қылмыс шеңбері бойынша; жаза түрлері бойынша; жазаны өтеу жағдайлары бойынша; жазадан босатылу негіздері бойынша; кәмелетке толмаған тұлғаны қылмыстық жауаптылықтан босатудың арнайы түрін орнату арқылы [6].

2014 ж. ҚР ҚК кәмелетке толмаған тұлғаға арнайы жаза түрін қолдануды қарастырмайды, алайда оларға тағайындалуы мүмкін жазалау шеңбері 6 түрімен шектеледі (3 суретті қараңыз).

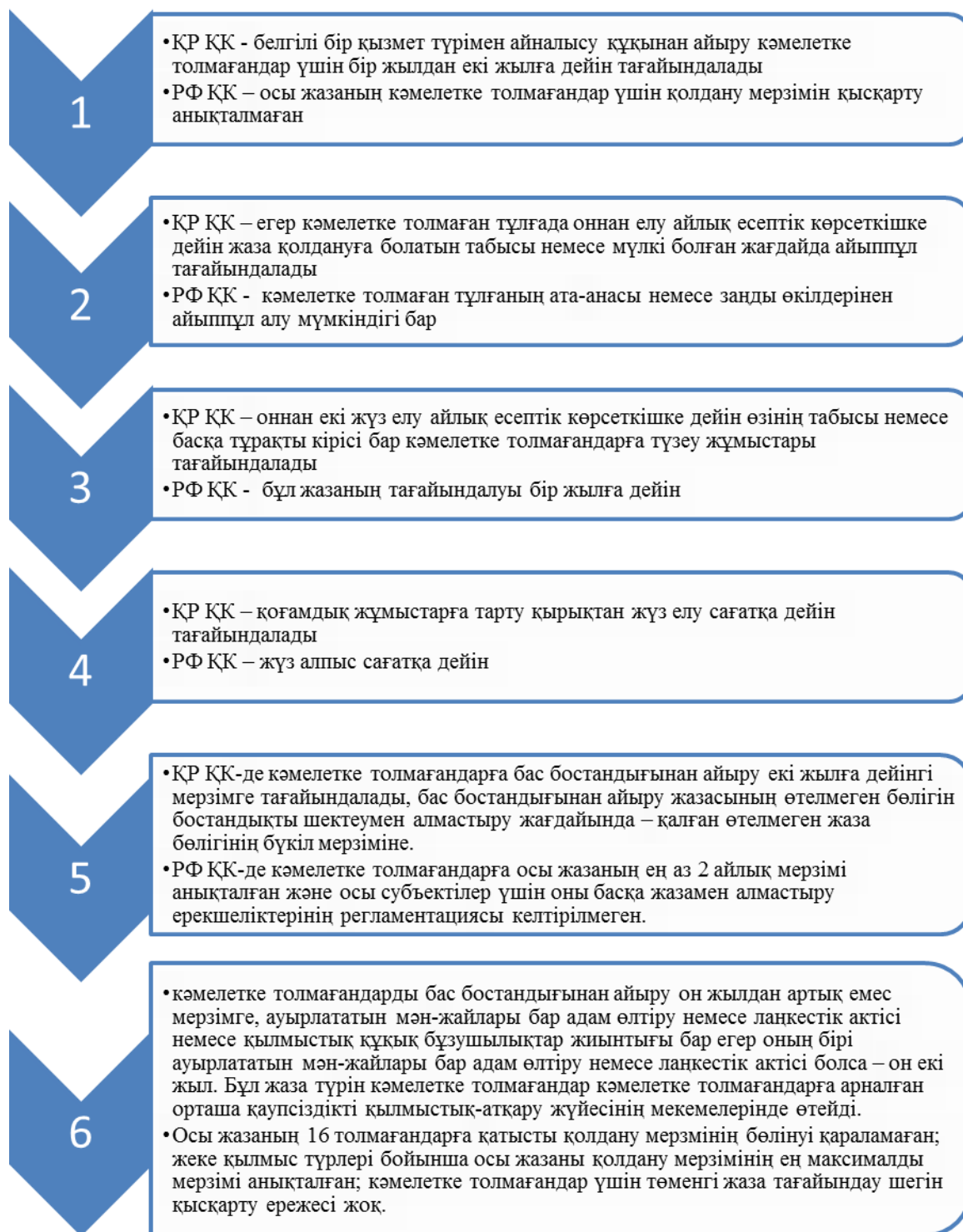

3 сурет

ҚР ҚК бойынша кәмелетке толмағандар үшін анықталған жазалар шеңбері.

Кәмелетке толмағандарға қатысты кейбір жаза түрлері, оларды тағайындау жағдайлары және орындау жағдайлары әдетте ресейлік заңнамамен сәйкес келеді, ҚР ҚК тән сипаттары бар ерекшеліктерін көрсетейік (4 сурет).

4 сурет – ҚР ҚК және РФ ҚК-де кәмелетке толмағандарға қолданылатын жеке жаза түрлері, оларды тағайындау және орындау жағдайлары

Кәмелетке толмағандарға жаза түрін тағайындау тәжірибесіне қатысты айтатын болсақ, онда республика бойынша бірінші инстанциялы сот арқылы,

оның ішінде ювеналды сот арқылы кәмелетке толмағандардың 43,5 %-на бас бостандығынан айырумен байланысты емес жаза түрлері тағайындалған, бас бостандығынан айыру кәмелетке толмағандардың 15,9 %-на, шартты түрде айыптау кәмелетке толмағандардың 16,7 %-на тағайындалған. Ювеналды сот арқылы сотталған кәмелетке толмағандар саны 33 % қысқарған, осы сот арқылы ақталғандар саны үш есеге - 39-дан 115-ке артқан. Әр екінші іс өндіріс барысында тоқтатылған, оның ішінде татуласу рәсімімен (медиация тәртібінде аяқталған істер саны 15 % артық) [7].

ҚР ҚК ресейлік заңнама секілді кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату мүмкіндіктерін қарастырады. Өлімге әкелмеген немесе адам денсаулығына ауыр зардап тигізбеген ауыр қылмысты бірінші рет жасаған кәмелетке толмаған тұлға, сот арқылы қылмыстық жауаптылықтан тәрбиелеу сипатындағы күштеу шараларын қолдану арқылы босатылуы мүмкін, егер олар зардап шегуші тараппен, өтініш берушімен татуласса, оны медиация арқылы шешсе және келтірілген зиянды өтесе (ҚР ҚК 68-бабының 2-бөлігі).

Тәрбиелеу сипатындағы мәжбүрлеу шараларының тізімі ресейлік заңнамамен салыстырғанда кеңірек және оған мыналар кіреді: 1) ескерту жасау; 2) ата-ана немесе оларды алмастыратын тұлғалар немесе арнайы мемлекеттік орган қадағалауына беру; 3) келтірілген зиянды өтеу міндетін жүктеу; 4) бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған тұлғаның жүріс-тұрысына ерекше талаптар қою; 5) білім берудің ерекше режимді ұйымына жіберіп оқыту; 6) жәбірленушіден шегушіден кешірім сұрау міндетін жүктеу; 7) пробациялық бақылауды орнату.

ҚР ҚК-де кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден мерзімнен бұрын шартты босату арқылы сұрақтарды шешуде; өтелмеген жаза бөлігін алмастыру, сонымен қатар соттылықты жою секілді жауаптылықты бөлудің нақты және жүйелі түрде (ресейлік заңнамамен салыстырғанда) байқалады.

Осылайша, қолданыстағы ҚР ҚК кәмелетке толмағандардың салыстырмалы азаматтық, физикалық және рухани шикілігін ескеріледі және олардың жауапкершілігін ізгілендіру жағына қарай бөлетін және дараландыратын бірқатар нормалар келтірілген.

Онымен қоса, республикада ювеналды соттардың құрылуы өсіп келе жатқан қазақстандық жаңа буынның құқықтары мен заңды мүдделерін халықаралық стандарттарға сай қорғаудың нақты мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Стражевич Ю.Н. *Правовой статус несовершеннолетнего потерпевшего в российском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тюмень, 2008.*
2. Божьев В.П. *К вопросу об обеспечении потерпевшему доступа к правосудию // Уголовное право. 2003. № 3*
3. Яни П. *Законодательное определение потерпевшего от преступления // Российская юстиция. 1995. № 4.*
4. Баканов Р.В. *К вопросу о понятии «Несовершеннолетний потерпевший», Вестник Барнаульского юридического института МВД России № 1 (26) 2014 г.*

5. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних от 29 ноября 1985 г.

6. Кругликов Л.Л., Санташов А.Л. Установление возраста ответственности несовершеннолетних в уголовном праве // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы XIV межд. науч.-практ. конф. М., 2017. С. 193-196.

7. Анализ деятельности специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних // Официальный сайт Верховного суда Республики Казахстан. URL: <http://sud.gov.kz> (дата обращения: 03.03.2020).

ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

CRIMINAL PROCEDURE LAW

Abiev Yerzhan Sapargaliyevich

lecturer, master of law

Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, the Republic of Kazakhstan

Abdrakhmanova Samal Tukenovna

senior lecturer

master of pedagogical sciences,
Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, the Republic of Kazakhstan

TACTICAL FEATURES OF THE CONFRONTATION DURING THE INVESTIGATION

***Түйін.** Мақалада автор тергеу кезінде беттестіруді өткізудің тактикалық ерекшеліктерін және оның құқықтық аспектілерін қарастырады.*

***Түйінді сөздер:** өзара беттестіру, тергеу әрекеттері, тергеу кезеңдері.*

***Аннотация.** В статье авторы рассматривают тактические особенности проведения очной ставки при расследовании и его правовые аспекты.*

***Ключевые слова:** очная ставка, следственные действия, этапы расследования.*

***Annotation.** This article discusses the tactical features of confrontation during the investigation and its legal aspects.*

***Key words:** confrontation, investigative actions, investigation stage.*

The Leader of the Nation N.A. Nazarbayev in his message to the people of Kazakhstan “Growing Welfare of Kazakhstan: Raising Incomes and Quality of Life,” stated that “safety is an integral part of the quality of life” [1]. The Concept of the Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan, states that “the main task of the internal affairs department is to protect public order and ensure public safety, the fight against crimes against the person, property and other ordinary crimes. The safety and security of citizens, the state of crime and the level of the criminal situation in the country depend on the efficiency of the internal affairs bodies, and therefore the process of improving internal affairs bodies should be focused on ensuring their quick and adequate response to criminal manifestations and crime prevention” [2].

A confrontation is an independent investigative action and is regulated by article 218 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan. Essentially, this is an interrogation of two previously interrogated persons in the presence of each other regarding significant contradictions that arose between their testimonies.

Carrying out this investigative action at the initial stage of the investigation of the activities of criminal organizations (corporations) is inappropriate, since the

investigator does not have sufficient information about specific episodes of criminal activity, relationships within the group, the presence of conflicts and contradictions, and other data that can contribute to the successful conduct of this action. In addition, “this is caused by an extremely high risk, sometimes unpredictability of the possible results of a confrontation, the danger of a sharp deterioration in the investigative situation. By the way, this investigative action is unknown to the criminal process of many countries” [1; 48]. Therefore, we recommend confrontation only at the subsequent and final stages of the investigation, and if there is no threat that:

a) there is a danger that the “incriminating” confrontation participant may, as a result of intimidation or for other reasons, change his testimony;

b) if the confrontation can be used to coordinate efforts to counter the investigation;

c) a confrontation is held not to eliminate the contradiction in the testimony, but to consolidate the previous testimony;

d) it is inappropriate to conduct a confrontation in most cases between the accused and his relatives and close friends. The latter, out of a sense of pity, may make false corrections to their testimony [2; 167]

Identification of these circumstances not only largely determines the content of the confrontation, but also reveals data indicating the nature of the influence of these circumstances on the operational-search, procedural and forensic activities of criminal groups. In this regard, three groups of circumstances can be distinguished that have one or another impact on the process of planning a confrontation. The first group of circumstances is circumstances that complicate the process of conducting an investigative action. The second group consists of circumstances that significantly facilitate to one degree or another the tactics of influencing criminals. The third group includes circumstances that, depending on the investigative situation, on subjective and objective factors and other conditions can both complicate and simplify the process of conducting a confrontation.

As our studies show, in the vast majority of cases, the circumstances that complicate the process of the investigative effect being investigated include:

- the high organizational integrity of the criminal corporation and their cohesion;

- the presence of corrupt ties in government, administration and the court;

- crime planning and the presence of legends of lawful behavior;

- adoption of security measures, including intelligence and counterintelligence;

- limited role awareness of grassroots members of a criminal formation;

- the lack and incompleteness of intelligence information obtained through operational search sources;

- the procedural need for vigorous investigation into the facts identified.

According to our data, the second group of circumstances includes:

- The initiative of investigators in the preparation and decision-making on the confrontation;

- the use of the factor of surprise [3; 21] and the superiority of the investigator in the level of reflection;

- the availability of a sufficiently complete operational-search information about organized criminal activities of the leaders of the criminal formation and their closest associates;

- the presence among members of the criminal formation of various contradictions and confrontations;

The third group of circumstances includes:

- focus on long-term existence;

- non-participation of leaders in specific episodes of criminal activity;

- the ability to change their criminal profile;

- the commission of auxiliary and incidental main, basic crimes;

- committing by some members of the criminal formation of actions of an excess nature.

These circumstances affecting the process of planning a confrontation suggest it is carried out under conditions of tactical risk, although many practitioners and forensic scientists indicate that tactical risk is a natural component of confrontation. The desire to avoid risk is not at all realistic; the task is to choose the strategy of the least tactical risk, anticipate the possible negative consequences of your decision and think in advance of measures to eliminate or mitigate these consequences [4; 192].

Investigative situations resolved by conducting a confrontation:

1. One of the previously interrogated persons, when explaining a certain circumstance, gives true testimony, the other - false.

2. Both previously interrogated persons, when explaining the same circumstances, give false testimonies, explaining the same event differently.

Organization of confrontation during the investigation of the investigated crimes is carried out in the following procedural order:

1. The investigator conducts a confrontation between two previously interrogated persons, if there are significant contradictions in their testimony, in order to find out the reasons for these contradictions.

2. At a confrontation in cases provided for by this Code, a lawyer, teacher, doctor, translator and legal representative of the interrogated may be present.

3. At the beginning of the confrontation, it is specified whether the persons between whom the confrontation is held know each other and in what relations they are among themselves. The witness and the victim are warned about criminal liability for refusing to testify, evading testimony and giving knowingly false testimonies, and they are also explained the right not to testify against themselves, the spouse and their close relatives, and to the clergy against those who have entrusted them with confession.

4. Persons summoned to confront are invited to take turns to testify about the circumstances of the case for which a confrontation is being made. After that, the investigator asks questions. Persons called to confront, with the permission of the investigator, can ask questions to each other.

5. When conducting a confrontation, the investigator has the right to present material evidence and documents attached to the case.

6. The testimony given by the confrontation participants at previous interrogations is permitted after they give evidence at the confrontation and record them in the minutes.

7. The course and results of the confrontation are reflected in the protocol drawn up according to the rules provided for in Article 203 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan.

8. The investigator acquaints the confrontation participants with the contents of the protocol. The interrogated persons have the right to demand amendments and additions to the protocol. The face-to-face protocol is signed by the investigator and the interrogated persons. Each interrogated person signs his testimony and each page of the protocol.

Features of the tactics of conducting a confrontation during the investigation of the crimes under consideration are as follows:

1) a criminal case is thoroughly studied in order to eliminate contradictions in other ways;

2) if it is impossible to eliminate these contradictions in other ways, the investigator must prepare for the confrontation and perform the following amount of actions:

a) identify the essence of the contradictions in the evidence and determine which of the participants in this action can change the evidence for the worse for the investigation. If the contradictions are resolved with the help of a weak-willed person, then he should be prepared for this investigative action;

b) if there are contradictions between the members of the criminal group, then it is necessary to conduct a confrontation in such a way that the contradictions are resolved first at the secondary members of the group, then at the middle level and, finally, at those who occupy a leading position in the group;

c) if there are conflicts and contradictions in the group before the start of the investigative action, the investigator should strengthen them, for example, by showing awareness of the existence of such conflicts and their causes, choosing various measures of restraint for detainees, conditions of detention, taking into account their personality and role in the commission of the crime, the use of evidence obtained from them and another [5; 274]

d) prepare the venue for the confrontation, while it is not at all necessary that they sit against each other; it's enough that they can be able to verify the identity of the second participant in the confrontation, and at the same time they can be even with their backs to each other or even be placed behind the partition if one of the confrontation participants makes attempts to intimidate the other or give signs [1;50].

3) when applying tactics and combinations in a confrontation, the investigator selects the person who should be questioned first and accordingly applies the tactics that are appropriate in a particular situation. For example, you can be the first to interrogate the person who is telling the truth, and in some other cases, on the contrary, listen to the testimony of the person whose data do not correspond to the truth;

4) only in extreme cases, in the presence of significant contradictions, confrontations should be held between the organizers of criminal structures and active performers. During the confrontation, it is necessary to use in an increasing sequence the entire set of contradictions that exist between them. In addition, the remaining evidence should be prepared - the testimonies of other persons, documentary data, examination results [6; 166];

5) questions should be raised only by the investigator and only at the end of the investigative action; with his permission, participants in the confrontation can ask each other questions. If in matters the investigator sees intimidation, blackmail, the transfer of information or other negative actions, he may prohibit further issues and complete the investigative action;

6) the course and results of the confrontation are reflected in the minutes, with signatures to be put after each answer and at the end of the minutes.

References:

1. *Bakhin V.P., Kuzmichev V.S., Lukyanchikov E.D. The tactics of using surprise in solving crimes by law enforcement bodies. - Kiev, 1990.S. 56.*
2. *Belkin R.S. Forensic science course: in 3 vols. - M., 1997.V. 3.P. 480.*
3. *Fundamentals of the fight against organized crime / Ed. V.S. Ovchinsky, V.E. Eminova, N.P. Apples. - M.: "INFRA - M", 1996. S. 400.*
4. *Investigative actions. - Volgograd, 1984.P. 167.*
5. *Nazarbayev N.A. Growth in the welfare of Kazakhstanis: improving income and quality of life: Message from the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan dated October 5, 2018 // Kazakhstanskaya Pravda. 2018.October 6.*
6. *Nurgaliev B.M. Organized criminal activity. - Karaganda, 1997.S. 197.*
7. *The concept of the legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 24, 2009 No. 858 (as amended and supplemented on January 16, 2014 No. 731).*
8. *Zakatov A.A., Tsvetkov S.I. Interrogation tactics in investigating a crime committed by organized criminal groups. - M., 1996.S. 18.*
9. *Tixomirov, Yu.A. Public Disputes // Law and Economics. 1998. No. 6. P. 8–13.*
10. *Zamyshlyayev D. M. Types of judicial jurisdictions in the Russian Federation: comparative legal and historical approach: dis. ... cand. legal sciences. M., 2015. P. 100–101*
11. *Vasilieva E.S., Nekhaychik V.K. The concept of administrative proceedings in the mechanism of administrative legal influence // Administrative and municipal law. 2011. No. 10. P. 38 - 39.*
12. *National Database of Laws, 02/18/ MPK / 0627, 26.01.2018.*
13. *Collection of Laws of the Republic of Uzbekistan, 2017, № 22, Clause 407.*
14. *National database of legislation data, 23.01.2018 y., 02/18/FPG/0612-issue.*
15. *National database of legislation data, 23.01.2018 y., 02/18/FPG/0612-issue.*
16. *Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001. Clause 10.*
17. *National Database of Laws, 02/18/ MPK / 0627, 26.01.2018.*
18. *Glodina A.V. Administrative business and administrative legal dispute: concept and ratio // Administrative proceedings. 2017. No. 3. P. 141-147.*
19. *Marchuk L. Administrative Dispute: Concept and Debatable Problems of Definition / Visegrad Journal on Human Rights. 2016.5 / 2. P. 91-96.*
20. *Administrative Procedure Code of the Republic of Azarbaijan. <http://genadiafanassjev.blogspot.com>*

21. *Prosessual right to citizenship. Special part. Textbook for the requirements of a higher educational institution. / Responsible editor: yu.the f.D. Z.N.Y.Esonova.- Tashkent: publishing house TSLU, 2013. 188-p.*

22. *Code of Administrative Procedure of the Russian Federation / Federal Law of March 8, 2015 N 22-Φ3. p. 17.*

Букенесов Азамат Серикбаевич
магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ПОДЛЕЖАЩИЕ ДОКАЗЫВАНИЮ ПО ДЕЛАМ О НАЛОГОВЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ

***Түйін.** Мақалада автор салық қылмыстарын жасаған тұлғаларды жауаптылыққа тарту кезінде туындайтын мәселелерді көрсетеді. Осы саладағы қылмыстық істерді тергеу кезінде дәлелдеуге жататын мән-жайларды қарастырады. Жасырылған салықтарды анықтау барысында нақты деректер қандай дәлелдемелер арқылы белгіленетінін айтады.*

***Түйінді сөздер:** салық, салық тексерісі, дәлелдеу, салық қылмыстары, салық төлеуден жалтару, жалған шот-фактураларды қолдану.*

***Аннотация.** В статье автор рассматривает проблемы, возникающие при привлечении к ответственности лица, совершившего налоговые преступления. Рассматривает обстоятельства, подлежащие доказыванию при расследовании уголовных дел данной категории. Указывает какими доказательствами будут установлены фактические данные при определении сокрытых налогов.*

***Ключевые слова:** налог, налоговая проверка, доказывание, налоговые преступления, уклонение от уплаты налогов, использование фиктивных счет-фактур.*

***Annotation.** In this article, the author describes the difficulties that arise when bringing to justice a person who committed tax crimes. Considers the circumstances to be proved in the investigation of criminal cases of this category. When determining hidden taxes, it sets out what evidence will establish the actual data.*

***Key words:** tax, tax audit, proof, tax crimes, tax evasion, use of false invoice.*

Статья 35 Конституции Республики Казахстан устанавливает, что «уплата законно установленных налогов, сборов и иных обязательных платежей является долгом и обязанностью каждого» [1].

Конституционные принципы гармонично влились в общественно-политическую жизнь государства целым набором факторов, среди которых ключевую роль играет экономическая стабильность. Эта стабильность обеспечивается налоговой составляющей [2].

В целях исполнения конституционной обязанности по уплате налогов, законодателем предусмотрена уголовная ответственность по статье 244 «Уклонение гражданина от уплаты налога и (или) других обязательных платежей в бюджет» и статье 245 «Уклонение от уплаты налога и (или) других обязательных платежей в бюджет с организаций» Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Общественная опасность уклонения от уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет заключается в умышленном невыполнении конституционной обязанности платить законно установленные налоги и сборы.

Объектом преступления являются общественные отношения, обеспечивающие исполнение конституционной обязанности каждого человека платить налоги [3].

Аналитические исследования показали, что «теневая» составляющая присутствует в отраслях экономики, имеющих высокий коэффициент доходности.

Административные барьеры и коррупция превратились в дополнительную нагрузку на бизнес, субъекты которого намеренно уклоняются от налогообложения, чтобы «покрыть» расходы [2].

Согласно статистическим данным, в период 2016-2019 гг., в Едином реестре досудебного расследования (далее - ЕРДР) зарегистрировано 1 407 фактов уклонения от уплаты налогов. Тем самым, 168 физических и 1 239 юридических лиц не осуществляли или не в полной мере осуществляли налоговые платежи в бюджет на сумму 170 379 484 326 тенге.

За указанный период по фактам уклонения от уплаты налогов с учетом прошлых лет: находилось в производстве – 2 514 уголовных дел; окончено производством – 1 276 уголовных дел; прекращены по реабилитирующим основаниям – 1 042 уголовных дела; прерваны сроки досудебного расследования по 1 011 уголовным делам [4].

Таким образом, указанные сведения свидетельствуют о наличии большого количества лиц, вовлеченных в орбиту уголовного процесса и угрозы экономической безопасности.

Подавляющее большинство фактов уклонения от уплаты налогов были зарегистрированы в ЕРДР по результатам взаиморасчетов с неблагонадежными предприятиями, которых раньше зачастую признавали лжепредприятиями. По указанным взаиморасчетам, в новом уголовном законе предусмотрен квалифицирующий признак - использование счет-фактуры без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товаров. Тем самым, доказыванию подлежит сам факт уклонения от уплаты налогов путем использования фиктивных счет-фактур.

Количество уголовных дел, по которым прерваны сроки досудебного расследования, свидетельствует о том, что они не находят своего логического завершения в виду того, что у лиц, осуществляющих досудебное расследование, отсутствуют необходимые знания в области налогообложения, а также практический опыт и навыки расследования дел данной категории.

Зачастую лица, осуществляющие досудебное расследование, ограничиваются лишь назначением судебно-экономической экспертизы, без детального исследования обстоятельств совершения уголовного правонарушения. В свою очередь, эксперт при составлении экспертного заключения ссылается на нормы налогового законодательства, обязывающего налогоплательщика по уплате налогов лишь при наличии решения суда о

признании сделки недействительной, либо приговора суда о признании счет-фактур без фактического выполнения работ (оказания услуг, отгрузки товаров). Тем самым, эксперт делает вывод, что его заключение будет использовано в качестве доказательства лишь при наличии решения или приговора суда.

При этом, изучение уголовных дел данной категории свидетельствует, что имеются факты когда лица, осуществляющие досудебное расследование, идут по наименьшему сопротивлению, применяя практику доказывания факта уклонения от уплаты налогов посредством преюдиции, а именно основываясь на вступившее в законную силу решение суда по гражданскому делу о признании сделок недействительными. Однако, решение суда по гражданскому делу не может предрешать выводы о виновности, в связи с чем, умысел подлежит доказыванию в рамках досудебного производства по уголовному делу [5].

В результате, уголовные дела по фактам уклонения от уплаты налогов не находят своего логического завершения и сроки по ним прерываются и остаются как не раскрытые, что влечет не выполнение задач уголовного процесса.

Кроме того, при расследовании уголовных дел по налоговым преступлениям, в частности для определения суммы неуплаты налогов, необходимо учитывать требования норм налогового законодательства, а именно наличие акта налоговой проверки. В особенности если факт неуплаты налогов выявлен органом уголовного преследования.

При этом, имеются уголовные дела, зарегистрированные в ЕРДР без акта налоговой проверки и сроки давности, составлявшие 5 лет по ним истекли. Вместе с тем, имеются уголовные дела, зарегистрированные в ЕРДР на основании актов налоговых проверок, доначисление налогов согласно этим актам произведены без наличия приговора или решения суда, со ссылкой на то, что предприятие, имеет признаки лжепредприятия, либо по выписке фиктивной счет-фактуры.

Касательно уголовных дел, зарегистрированных в ЕРДР по статьям 244 и 245 УК РК, в которых отсутствует акт налоговой проверки и с момента совершения преступления истекли сроки исковой давности по налоговому обязательству, уголовное преследование следовало бы прекратить за недоказанностью, что соответствовало бы Посланию Президента РК Токаева К.К. от 3 сентября 2019 года, в котором сказано, что субъекты малого и среднего бизнеса наталкиваются на многочисленные проблемы, связанные с действиями правоохранительных и контролирующих органов [6].

Из вышеуказанного следует, что наряду с назначением судебно-экономической экспертизы и наличия решения суда по гражданскому делу о признании сделки недействительной, а также акта налоговой проверки, вынесенного без наличия решения (приговора) суда, необходимо осуществить сбор других доказательств и применять новые подходы при их доказывании.

С данным мнением корреспондирует позиция к.ю.н., профессора Капсалямова К.Ж., который полагает, что «основанием, дающим следователю

право на привлечение лица, в качестве обвиняемого, является наличие достаточных доказательств, то есть основанное на совокупности доказательств убеждение следователя о необходимости привлечения лица к ответственности за совершенное конкретное преступление» [7].

Судебно-следственная практика показывает, что уклонение от уплаты налогов совершается путем увеличения расходной части, для чего налогоплательщиком зачастую приобретаются первичные документы о расходах поздними датами. В связи с возникшим спросом рождается и предложение, по сбыту этих документов за определенное вознаграждение, о чем свидетельствуют факты задержания лиц за сбыт первичных документов (договор, счёт-фактура, акт выполненных работ, накладная на отпуск товаров и другие) без фактического выполнения работ (оказания услуг, отгрузки товаров).

Таким образом, за выписку фиктивных счет-фактур предусмотрена уголовная ответственность по ст. 216 УК РК, а за использование по ч. 2 п. 1 ст. 245 УК РК. Указанные виды преступлений можно сравнить с преступлениями против собственности, а именно, за кражу имущества предусмотрена ответственность по ст. 188 УК РК, за скупку краденого имущества, т.е. приобретение имущества заведомо добытого преступным путем по ст. 196 УК РК [8].

Следует обратить внимание, что в соответствии с п. 7 ст. 263 Налогового кодекса РК (в редакции 2008 года), счёт-фактура на бумажном носителе выписывается не ранее даты совершения оборота и не позднее семи календарных дней [9]. Согласно п.1 п.п. 4 ст. 413 Налогового кодекса РК (в редакции 2017 года) счет-фактура выписывается не ранее даты совершения оборота и не позднее пятнадцати календарных дней [10].

Приступив к досудебному расследованию в первую очередь необходимо установить соответствие календарной даты, указанной в счёт-фактуре, с фактической датой его создания. Для этого требуется изначально истребовать из налоговых органов аналитический отчет «Пирамида по поставщикам и покупателям» как самого проверяемого налогоплательщика, так и его контрагента, выписавшего счет-фактуру.

Выписанные и взятые в зачет счета-фактуры отражаются в очередных налоговых декларациях по налогу на добавленную стоимость (далее – НДС), но налоговое законодательство допускает сдачу дополнительных форм налоговой отчетности (далее - ФНО) в пределах срока исковой давности, так как при сдаче очередной формы могут возникнуть случаи несвоевременной сдачи первичных документов в бухгалтерию со стороны подотчетных лиц и т.д.

Получив аналитический отчет «Пирамида по поставщикам и покупателям», в первую очередь, нужно обратить внимание на дополнительные формы налоговой отчетности. При обнаружении сдачи налоговой декларации, как у налогоплательщика, так и у предприятия, выписавшего счёт-фактуру, в качестве дополнительной эту счёт-фактуру следует отметить как подозрительную.

Далее, произвести выемку программы «1С-Бухгалтерия» как у налогоплательщика, так и у контрагента, выписавшего счет-фактуру, с обязательным участием специалиста с применением мер предосторожности во избежание риска потери хранящейся на носителе информации. С помощью специалиста обнаружить в этой программе дату создания подозрительной счёт-фактуры, где в большинстве случаев этот документ не будет соответствовать календарной дате, т.е. будет установлено, что документ создан позже.

В процедуре привлечении специалистов заслуживает внимание мнение Хрусталева В.Н., который в своих научных трудах описывает, что «анализ практики привлечения специалистов-криминалистов к участию в производстве следственных действий позволяет выделить основные виды помощи по использованию специальных знаний, оказываемые следователю. К ним относят: криминалистическую, методическую, консультативную, техническую помощь» [11].

Кроме того, обнаруженные сведения о создании документа в программе «1С-Бухгалтерия» не соответствующие календарной дате, следует оформить заключением специалиста, а в лучшем случае заключением судебно-технической экспертизы средств компьютерной технологии [12].

Далее, установить местонахождение самих счет-фактур и произвести их выемку, желательно с санкции следственного судьи, поскольку в настоящее время складывается судебная практика о признании выемки документов без санкции суда, нарушением предпринимательского законодательства и исключением из доказательной базы [13].

На самих счет-фактурах имеется отпечаток печати предприятия, выписавшего её, по которому следует провести судебную технико-криминалистическую экспертизу документов (СТЭД) на определение износа клише.

Тем самым, одним из способов обнаружения отражения материальных следов преступления на документах является проведение СТЭД с предоставлением достаточных свободных образцов для исследования.

По мнению д.ю.н. КР, доцента Бегалиева Е.Н. «Процесс изготовления, использования и сбыта поддельных документов предполагает наличие следовой информации по расследуемому событию. От того, насколько ответственно подойдет соискатель к деятельности, направленной на обнаружение, фиксацию, изъятие и исследование следов, зависит успешность раскрытия и расследования рассматриваемых разновидностей преступлений в целом» [14].

Перед назначением экспертизы на определение износа клише, необходимо установить сравнительные образцы за исследуемый период, в качестве которых можно отнести изъятые документы (платежные поручения) с банков в отношении предприятия, выписавшего счёт-фактуру, которые создаются по факту. Для начала, чтобы признать документ сравнительным, необходимо установить в платёжном поручении, что нанесено раньше – отпечаток печати или текст. Если отпечаток печати на текст нанесен позже, то этот документ можно признать в качестве свободного образца для исследования, поскольку

платёжное поручение печатается по факту. Затем, необходимо изъятую подозрительную счёт-фактуру с установленными свободными образцами направить эксперту с постановкой вопроса одной и той же клише нанесен оттиск печати в исследуемом документе и сравнительном образце. Если да, то по износу клише какой из сравнительных образцов идентичен исследуемому документу. Если же заключение эксперта подтвердит идентичность подозрительной счёт-фактуры более поздним датам, чем указано в самой счёт-фактуре, то в совокупности доказательств (отражение счёт-фактуры в дополнительных ФНО, создание документа в программе «1С Бухгалтерия» поздними датами) необходимо отнести счёт-фактуру к категории фиктивных.

Таким образом, будет установлено, что фиктивная счёт-фактура выписана умышленно и в свою очередь налогоплательщиком также использована умышленно.

Наряду с собранными доказательствами, следует обратить внимание, что зачастую по счет-фактурам созданными более поздними датами, расчет производится в наличном порядке и сопровождается выдачей чека из контрольно-кассовой машины с фискальной памятью. При этом, контрольно-кассовые машины подключены по сети Интернет к серверу Комитета государственных доходов Министерства финансов РК (далее - КГД МФ РК). На официальном сайте КГД МФ РК чек можно проверить на подлинность, а по самому чеку проверить дату выдачи, которая будет свидетельствовать дату обращения за покупкой документов. К тому же при расчете за покупку документов, у налогоплательщика на момент получения чека зачастую отсутствуют деньги в кассе, а авансовые отчёты для наличного расчёта датируются поздними датами.

Наряду с наличным расчетом, аналогичная ситуация по безналичному расчету. При переводе денег в адрес предприятия, выписывающего счет-фактуру, в графе «Назначение платежа» платёжного поручения указывается предоплата либо авансовый платеж, тогда как счёт-фактура отражается раньше даты перечисления в дополнительных формах налоговой отчетности. Факт использования фиктивной счёт-фактуры по безналичному расчёту можно доказать вышеописанным путем.

Таким образом, применение вышеописанных методов доказывания обеспечит всестороннее, полное и объективное расследование уголовных дел о налоговых преступлениях, снижения уровня латентности и повышение раскрываемости.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>).
2. Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий. – Алматы: Паритет, 2010. – 400 с.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2016. – 752 с.
4. Информация из отчета формы № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2016-2019 годы // (<http://pravstat.prokuror.kz/rus>).

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК // (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>) – интернет источники.
6. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 года // (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>).
7. Капсаямов К.Ж. Уголовное преследование и способы собирания доказательств: Учебное пособие. – Астана: «Фолиант», 2001 г. – 112 с.
8. О судебной практике по делам о хищениях: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан. 11 июля 2003 года N 8 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P03000008S_.
9. О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс): Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV ЗРК // (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000099>).
10. О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс): Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК // (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>).
11. Хрусталева В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с.: ил. – (Серия «Учебные пособия»).
12. Пискунова Е.В. Компьютерные технологии в судебной-экспертной деятельности: Курс лекции / Под ред. Т.Ф. Моисеевой. – М.: РГУП, 2016.
13. Приговор Октябрьского районного суда города Караганды от 29 апреля 2019 года № 3570-18-00-1/391 // (<https://sud.gov.kz/rus/court-acts>).
14. Бегалиев Е.Н. Расследование преступлений, совершаемых путем подделки материальных объектов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 368 с.

Давронов Атобек Равшанович

докторант Академии Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан
г. Ташкент, Республика Узбекистан

НЕОБХОДИМОСТЬ ПЛАНА НА СТАДИИ ПРОВЕДЕНИЯ ДОСЛЕДСТВЕННОЙ ПРОВЕРКИ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

***Түйін.** Мақалада автор ақпараттық технологиялар саласындағы сотқа дейінгі тексеру кезеңіндегі прокурорлық қадағалауды талдайды, сонымен қатар сотқа дейінгі тексерудің кейбір аспектілеріне назар аударады. Сонымен қатар, мақалада өз тақырыбына сүйене отырып, ақпараттық технологиялар саласындағы алдын ала аудиттің нормативтік құқықтық базасын жетілдіру туралы пайымдаулар бар.*

***Түйінді сөздер:** алдын ала тергеу, тексеру, технология, ақпарат, IP-мекен-жай, IMEI, банк, телефон, жеке куәлік, қылмыстық іс, алдын ала қарау, деректерді беру.*

***Аннотация.** В статье автор анализирует прокурорский надзор на этапе досудебной проверки в области информационных технологий, а также освещает некоторые аспекты досудебной проверки. Кроме того, статья, исходя из ее предмета, содержит суждения о совершенствовании нормативно-правовой базы для предварительного аудита в области информационных технологий.*

***Ключевые слова:** предварительное следствие, верификация, технологии, информация, IP-адрес, IMEI, банк, телефон, удостоверение личности, уголовное дело, предварительная экспертиза, передача данных.*

***Annotation.** In this article, the author analyzes prosecutorial supervision at the stage of the pre-investigation check in the field of information technology and also highlights some aspects of the pre-investigation check. In addition, the article, based on its subject matter, contains judgments on improving the legal framework for pre-audit in the field of information technology.*

***Key words:** pre-investigation, verification, technologies, information, IP address, IMEI, bank, telephone, identity card, criminal case, preliminary examination, transfer.*

Стадия возбуждения уголовного дела своей задачей считает установление наличия или отсутствия оснований для расследования уголовного дела. Поводом к возбуждению уголовного дела является заявление о преступлении, явка с повинной, сообщение о совершенном или готовящемся преступлении, поступившее из других источников, постановление прокурора о направлении соответствующих материалов в орган предварительного расследования для решения вопроса об уголовном преследовании.

Участие прокурора на стадии следственной проверки заключается в осуществлении надзора за соблюдением правил приема, регистрации, рассмотрения и проверки поступающих сообщений о преступлениях с целью установления наличия или отсутствия оснований для возбуждения уголовного дела [1].

Судебно-правовая реформа значительно активизировалась в последние годы. Правовые нормы, регулирующие вопросы стадии возбуждения уголовного дела, не единожды подвергались коррективам. За последние 10 лет применения норм Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан (далее – УПК) в ст. 321–338 и другие нормы, составляющие данный институт, внесено более 30 изменений и дополнений. В частности, в ст. 322 УПК появился новый повод для возбуждения уголовного дела, в ст. 328 УПК расширены способы проверки сообщения о преступлении, неоднократно изменялись полномочия на данном этапе участков уголовного судопроизводства, и, прежде всего, прокурора [2].

Очевидно, что реформа еще не завершена, Президентом Республики Узбекистан поставлена задача принятия нового уголовного и уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан, в частности усовершенствовать уголовно-процессуальное законодательство в части «уточнения процедуры доследственной проверки материалов».

В соответствии с УПК, доследственная проверка включает в себя мероприятия по проверке заявлений, сообщений и иных сведений о преступлениях, принятие решения по результатам их рассмотрения, а также меры по закреплению и сохранению следов преступления, предметов и документов, которые могут иметь значение для дела.

Дознаватель, следователь, прокурор и должностное лицо органа, осуществляющего доследственную проверку, в пределах своей компетенции обязаны возбудить уголовное дело о преступлении во всех случаях, когда к тому имеются поводы и достаточные основания.

Основаниями к возбуждению уголовного дела служат:

- 1) заявления лиц;
- 2) сообщения предприятий, учреждений, организаций, общественных объединений и должностных лиц;
- 3) сообщения средств массовой информации;
- 4) обнаружение сведений и следов, указывающих на преступление, непосредственно дознавателем, следователем, прокурором, а также органом, осуществляющим доследственную проверку;
- 5) заявление о повинной.

Основаниями для возбуждения уголовного дела являются данные, указывающие наличие признаков состава преступления.

Надзор за исполнением законов при производстве доследственной проверки осуществляется прокурором [3].

Предметом надзора за исполнением законов органами доследственной проверки является установленный УПК порядок рассмотрения и разрешения заявлений и сообщений о преступлениях [2].

Осуществляя надзор за исполнением законов органами осуществляющих доследственную проверку, прокурор в пределах своей компетенции:

– требует от органов, осуществляющих доследственную проверку или оперативно-розыскную деятельность для проверки дела документы, материалы

и иные сведения о совершенных преступлениях, о ходе оперативно-розыскной деятельности, не реже одного раза в месяц проверяет исполнение требований закона о приеме, регистрации и разрешении заявлений и сообщений о совершенных или готовящихся преступлениях;

- отменяет незаконные и необоснованные постановления должностного лица органа, осуществляющего доследственную проверку;

- поручает органам, осуществляющим доследственную проверку, исполнение постановлений о задержании, приводе, розыске лиц, определений суда о применении меры пресечения в виде заключения под стражу или домашнего ареста, а также дает указания о принятии необходимых мер для раскрытия преступлений и обнаружения лиц, их совершивших, по делам, находящимся в производстве прокурора или следователя прокуратуры и т.д;

- участвует на стадии доследственной проверки и в необходимых случаях лично производит отдельные действия.

Указания прокурора органам дознания и предварительного следствия, а также органам, осуществляющим доследственную проверку или оперативно-розыскную деятельность в связи с проведением доследственной проверки, возбуждением и расследованием ими дел, данные в порядке, предусмотренном УПК, являются для этих органов обязательными.

При наличии фактов фальсификации материалов доследственных проверок, прокурор должен выносить мотивированное постановление о направлении в органы предварительного следствия соответствующих материалов для решения вопроса об уголовном преследовании по фактам выявленных прокурором нарушений.

По нашему мнению, исходя из анализа зарубежного уголовно-процессуального и сопутствующего законодательства (России [4], Казахстан [5], Белоруссии [6], Кыргызстан [7; 8]) деятельность сотрудника органа предварительного расследования на стадии доследственной проверки о совершении преступления в сфере информационных технологий, должна включать в себя следующие основные элементы:

- изучение имеющихся фактических данных (оценка поступившей исходной информации о преступлении);

- проверка заявления и сообщения, если в исходной информации отсутствуют достаточные данные, указывающие на признаки преступления;

- выдвижение версий, определение вопросов, подлежащих выяснению;

- определение круга следственных действий и организационных мероприятий, подлежащих проверке по каждой версии, сроков и последовательности их проверке, а также исполнителей;

- корректировка плана в соответствии с получаемой информацией;

- принятие и процессуальное оформление решения о возбуждении уголовного дела [9].

В зависимости от содержания исходной информации о происшедшем событии сотрудник органа дознания, следователь или руководитель следственного органа имеет возможность до возбуждения уголовного дела

провести в порядке ст. 137 УПК осмотр места происшествия, изложенных в сообщении о преступлении.

Поскольку доследственная проверка проводится в сроки, жестко регламентированные действующим УПК, целесообразно составить план ее проведения. Надзор за выполнением данного плана будет осуществляться прокурорами.

С учетом законодательных новелл представляется целесообразным внести следующие предложения, которые должны быть отражены в плане доследственной проверки по делам о преступлениях в сфере информационных технологий:

- 1) получение полноценного письменного объяснения от заявителя;
- 2) осмотр места происшествия - места обнаружения следов преступления с обязательным осмотром электронно-вычислительных машин или иного компьютерного устройства, электронных носителей и содержащейся на них информации. В ходе производства данного следственного действия должны быть получены данные, подтверждающие факты, изложенные заявителем;
- 3) получение письменных объяснений у лиц, на которых ссылается заявитель или имеются данные о них как о возможных свидетелях происшедшего события;
- 4) ознакомление с технологией использования документированной компьютерной информации в конкретном технологическом процессе или операции;
- 5) изучение правовой основы операции, итогом которой явилось событие, изложенное в сообщении о преступлении;
- 6) консультации со специалистами;
- 7) истребование необходимых материалов (документов), свидетельствующих о противоправности события либо отражающих незаконность проведения операции в сфере обработки компьютерной информации;
- 8) осмотр полученных предметов и документов;
- 9) анализ имеющейся информации и решение вопроса о необходимости получения письменного заключения специалиста (в порядке ст. 184 УПК), назначения экспертиз, например, судебной компьютерной экспертизы, проведения ревизий, документальных или иных проверок;
- 10) проверка подлинности и действительности документов, имеющих в материалах доследственной проверки;
- 11) изучение полноты комплекта и содержания документов, подтверждающих противоправность исследуемого деяния.

В плане могут быть предусмотрены и другие проверочные и ознакомительные действия, которые не являются следственными. В очередность перечисленных следственных действий, оперативно-розыскных, проверочных и организационных мероприятий могут быть внесены коррективы. Прокурорам надо иметь в виду, что в ходе доследственной проверки материалов сотрудник органа предварительного расследования:

1) получил ли четкое и полное представление о характере деятельности и структуре объекта, где, возможно, было совершено преступление?

2) достаточным ли образом изучил конкретные условия деятельности объекта, существующий там порядок учета и отчетности, систему товаро- и документооборота, в т.ч. электронного?

3) выяснил ли коммуникативные и иные тактико-технические характеристики используемой компьютерной техники и программного обеспечения?

4) уяснил ли организацию охраны объекта информатизации и вид конкретной информации (каким законом или подзаконным нормативно-правовым актом она охраняется)?

5) изучил ли служебные обязанности лиц, имеющих санкционированный доступ к охраняемой законом информации, а также прямые или косвенные отношения к ценностям (имуществу), которые стали предметом правонарушения?

С учетом данных, полученных в результате предварительной проверки поступивших материалов, принимается решение о возбуждении уголовного дела, об отказе в его возбуждении или передаче сообщения о преступлении по подследственности в соответствии со ст. 345 УПК [2].

Прокурорам необходимо иметь в виду, что для принятия обоснованного решения о возбуждении уголовного дела в распоряжении следователя должны находиться следующие сведения и документы:

1) письменное заявление потерпевшего - гражданина или представителя юридического лица либо протокол принятия устного заявления о преступлении, составленный в соответствии с действующим уголовно-процессуальным законодательством;

2) рапорт об обнаружении признаков преступления и приложенные к нему материалы, полученные в ходе производства оперативно-розыскных мероприятий, ревизий, документальных и иных проверок;

3) письменное объяснение заявителя, в котором содержатся данные о времени и месте совершения и обнаружения преступления, предмете преступного посягательства и его индивидуальных признаках (название компьютерной информации, место ее нахождения, особые условия доступа к ней и ее машинному носителю, их индивидуальные признаки и др.);

4) документы либо их копии, подтверждающие право собственности (владения, распоряжения или использования) на компьютерную информацию, электронно-вычислительные машины, систему электронно-вычислительных машин или их сеть, подвергшиеся преступному воздействию: письменный договор на получение услуг сети Интернет, электросвязи по конкретному абонентскому номеру или обслуживание по банковской карте в определенной кредитно-финансовой организации; пластиковая карта (банковская, телефонная, проездная, удостоверительная, парковочная и иная); документ о праве обладания (пользования) программой для электронно-вычислительных машин, базой данных, электронным ресурсом сети Интернет, электронной

цифровой подписью; документ, в котором отражены конфиденциальные сведения, несанкционированно распространенные кем-либо в сети Интернет;

5) письменное заключение специалиста и (или) заключение экспертов, проводивших исследование средств хранения, обработки, защиты или передачи компьютерной информации и информационно-телекоммуникационных сетей, вредоносных компьютерных программ, охраняемой законом компьютерной информации;

6) идентификационные данные о владельце (собственнике, пользователе) компьютерного устройства и его программного обеспечения, возможно, осуществившем несанкционированный доступ к компьютерной информации, например, IP-адрес, IMEI или иной идентификатор устройства в информационно-телекоммуникационной сети либо сети электросвязи, а также логин, пароль и номер абонента в сети электросвязи (номер телефона), с помощью которых был осуществлен такой доступ;

7) протокол осмотра места происшествия, предметов и документов, в т.ч. электронных носителей информации, электронных документов, электронных сообщений, сайта или страницы в сети Интернет;

8) документы, подтверждающие факт распространения вредоносных компьютерных программ или электронных носителей с такими программами: кассовый, товарный или иной чек; протокол проведения соответствующего оперативно-розыскного мероприятия и приложенные к нему документы.

Все вышеуказанные документы и содержащиеся в них сведения необходимо оценить с позиций законности получения, достоверности и достаточности для принятия того или иного процессуального решения. В этих целях исключительно, важное значение имеют консультации со специалистами. По нашему мнению, при выполнении плана следователем нужен прокурорский надзор.

Учитывая вышеуказанное, а также общедоступность практически любой информации, необходимо отметить, что носителем определенной информации в этой области может стать любой.

Однако, даже наличие навыков опытного пользователя, не значительного объема знаний в программировании не может служить основанием для привлечения лица в качестве специалиста. Но именно таких лиц (обладающих определенными познаниями в области информационных технологий) желательно привлекать для участия в качестве понятых, чтобы цель происходящего и смысл отдельных действий специалиста при осмотре и исследовании компьютерной техники были для них понятны [10].

Несмотря на сложность поиска, такое требование при выборе понятых является необходимым, поскольку непонимание смысла происходящего понятым может привести к тому, что суд признает собранные доказательства недопустимыми.

Исходя из этого, целесообразно часть 4 статьи 352 УПК изложить в следующей редакции: «С учетом конфликта интересов в узкопрофильных направлениях приглашаются понятые для выемки, обыска, осмотра,

освидетельствование, эксперимента, предъявление для опознания, проверка показаний на месте события, получение образцов для экспертного исследования, эксгумация трупа на предварительном следствии».

Список литературы:

1. Каменобродский С.Л. О функциях прокурора в стадии возбуждения уголовного дела. Научная статья. Ж. Общество и право №2 (24). 2009 г. Стр. 56-60.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. Утвержден Законом РУз от 22.09.1994 г. № 2013-ХП Введен в действие с 01.04.1995 г. (с изменениями в соответствии с Законом РУз от 04.01.2020 г.) Ст. 321-338
3. Капинус О.С. Кехлерова С.Г. Настольная книга прокурора. Часть 2. 5-е издание, переработанное и дополнение – М.: Издательство Юрайт, 2018. – С. 67
4. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 27.12.2019). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.)
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Принят Палатой представителей 24 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 30 июня 1999 года. Ст. 173. <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyu-kodeks>.
7. Об утверждении Положения о едином порядке регистрации, учета и движения заявлений и сообщений о преступлениях и происшествиях: Постановление правительства Кыргызской Республики. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12075?cl=ru-ru#p1>.
8. Положение об едином учете преступлений, уголовных дел и материалов, по которым принято решение об отказе в возбуждении уголовного дела от 22 января 2018 года № 48. П. 4. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12075?cl=ru-ru#p1>.
9. Вехов В.Б. Особенности проведения доследственной проверки по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации. Аналитический портал «Отрасли право». <http://xn7sbaj7auwnffhk.xn--p1ai/>.
10. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. Утвержден Законом РУз от 22.09.1994 г. № 2013-ХП. Введен в действие с 01.04.1995 г. (с изменениями в соответствии с Законом РУз от 04.01.2020 г.) Ст. 321-338
11. Шаевич А.А. Особенности использования специальных знаний в сфере компьютерных технологий при расследовании преступлений. Монография. М: Издательство «Юрайт» 2011. С. 120. <https://lib.sale/kriminalisticheskaya-metodika-pravo/takticheskie-osobennosti-ispolzovaniya-105851.html>.

Dovudova Dilzoda Sulaimanovna

Senior teacher

at the Department of Ensuring Prosecutor's Powers at Courts,
Academy of the General Prosecutor's Office
of the Republic of Uzbekistan

**DEVELOPMENT OF THE PROSECUTOR'S
POWERS IN CRIMINAL CASES AT THE COURTS
OF FIRST INSTANCE**

***Түйін.** Мақала жүргізіліп жатқан сот-құқықтық реформалар кезеңінде сот талқылауында прокурордың өкілеттігін жетілдірудің маңыздылығына, жалпы жария айыптауды қолдайтын мемлекет өкілі ретінде прокурордың сот талқылауына қатысуына, сондай-ақ оның білімінің, мінез-құлқының, сот талқылауына дайындығының, іс бойынша шешім қабылдау сатысында дәлелдемелер мен ұсыныстардың сараптауға тартылуына арналған. Жария айыптаушы ретінде сот талқылауына қатысқан прокурордың функциялары, міндеттері мен өкілеттіктері туралы ескертулер негізінде шет елдің озық тәжірибесін ескере отырып, заңнаманы жетілдіру жөнінде прагматикалық ұсынымдар мен ұсыныстар беріледі.*

***Түйінді сөздер:** сот реформасы, Конституция, прокурор, мемлекеттік айыптаушы, функциялар, міндеттер мен өкілеттіктер, бірінші сатыдағы сот, сот талқылауы, құқықтар, міндеттер.*

***Аннотация.** Статья посвящена важности совершенствования полномочий прокурора в судебном разбирательстве в период проводимых судебно-правовых реформ, участию прокурора в судебном разбирательстве в качестве представителя государства, в целом поддерживающего публичное обвинение, а также влиянию его знаний, поведения, готовности к судебному разбирательству, вовлеченности в экспертизу доказательств и представлений на стадии принятия решения по делу. На основе замечаний о функциях, задачах и полномочиях прокурора, присутствующего на судебном разбирательстве в качестве публичного обвинителя, даются прагматические рекомендации и предложения по совершенствованию законодательства с учетом зарубежного передового опыта.*

***Ключевые слова:** судебная реформа, Конституция, прокурор, государственный обвинитель, функции, задачи и полномочия, суд первой инстанции, судебное разбирательство, права, обязанности.*

***Annotation.** This article is devoted to the importance of improvement of the prosecutor's powers in court proceedings at the time of ongoing judicial and legal reforms, prosecutor's participation in court proceedings as a state representative generally supporting public accusation, as well as the impact of his knowledge, behavior, readiness for the trial, involvement in the examination of evidence and perceptions on the decision making stage, regarding the case. In addition, based on the observations on the functions, tasks and powers of the prosecutor attending the court proceedings as a public accuser, pragmatic recommendations and proposals are made for the improvement of the legislation, taking into account the foreign best practices.*

***Key words:** judicial reform, Constitution, prosecutor, public prosecutor, functions, tasks, and powers, court of first instance, court trial, rights, obligations.*

The wide range of reforms implemented in the country over the years of independence, principally, are based on the principle of ensuring rule of law and further reforming the judicial and legal system, reliable protection of citizens' rights and freedoms, enhancing the effectiveness of fighting against crime and crime prevention systems, as well as creating conditions for full practice of adversary principle in courts.

In particular, the Decree № PF-4850 of the President of the Republic of Uzbekistan (dated October 21, 2016) "On measures to further reform the judicial system, to strengthen the guarantees of reliable protection of the rights and freedoms of citizens" [1] confirms our view.

Furthermore, the Strategy of Actions on the five priority directions of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021 also identified the main directions of judicial and legal reforms, as well as improving the level of access to justice, ensuring genuine independence of the judiciary, and reliable protection of human rights and freedoms.

In the aforementioned judicial and legal reforms, the improvement of the prosecutor's powers in court proceedings is of particular importance. This is because prosecutors generally support public accusation in criminal cases, and the prosecutor acts as a state representative. His knowledge, behavior, readiness for the trial, involvement in the examination of evidence and perceptions have a significant impact on the decision making stage regarding the case.

As the President of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev noted, "Prosecutors should be exemplary employees of state bodies with high professionalism and high human qualities" [2].

Chapter XXIV of the Constitution of Uzbekistan focuses on the activities of the prosecution bodies, and in accordance with article 118[3], the General Prosecutor the Republic of Uzbekistan and the prosecutors subordinate to him supervise the strict and uniform observance of laws on the territory of the Republic of Uzbekistan.

The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office"[4] provides for a clearer and more fundamental principles regarding the powers/activities of prosecutors in criminal proceedings.

The law contains a special section IV on the subject, which defines the powers of the prosecutor in courts. The powers of the prosecutor include participation in court proceedings, collection and recall of cases from the courts, appeal against court decisions, and modification, addition, recall of complaints and its general procedures. These rules apply to prosecutors participating in courts of all instances.

A comprehensive and complete legal framework for prosecutors' powers in criminal proceedings is the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan (hereinafter referred to as CPC).

The CPC provides detailed description of prosecutor's involvement and powers in all stages of criminal prosecution, including the courts at all stages. At this stage, the functions, tasks, and powers of the prosecutor are of particular importance.

Article 2 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" [5] defines the main functions of the prosecution personnel, which includes

ensuring the rule of law, strengthening the lawfulness, protection of the rights and freedoms of citizens, the legitimate interests of society and state, and prevention of crimes.

The law defines the functions of the prosecutor in accordance with the duties entrusted to him, and the functions, in a certain way, define the powers of the prosecutor.

The word function is derived from the Latin word “functio” which means “to carry out”, “to execute” [6].

The function of the prosecutor in the criminal procedure helps to determine his powers, role in the procedural mechanism, the distinctiveness from other participants in the proceedings.

The function of the prosecutor in pre-trial proceedings differs from the function (of the prosecutor) during court proceedings. While the prosecutor conducts supervision in pre-trial stage, in the course of the trial he participates as public accuser. Scholars have different approaches to this.

During the preliminary investigation the prosecutor shall conduct the prosecution (proving) by supervising the procedural activities of the investigation and inquiry agencies, and by supporting the public prosecution during the trial [7].

Yu.A. Avagimova believes that the function of the prosecutor at the pre-trial stage of the criminal procedure consists of supervision over the compliance with the requirements of the procedural law in criminal prosecution by investigation and inquiry bodies. As in all developed countries, the function of the prosecutor in the examination of criminal cases is to act as public accuser in accordance with the Criminal Procedure Code(s) [8].

V.A. Lazareva noted that the proceedings in the court of first instance represent a completely different form of Criminal Procedure than the pre-trial process. Here the court rules while the prosecutor is one of the equal parties, who continues the prosecution of criminal case initiated by the investigative bodies [9].

B.Kh. Pulatov believes that the prosecutor’s accusation (prosecution) function in the court of first instance differs from the accusation (prosecution) function at the stage of investigation, because the purpose of the prosecution function at the pre-trial stage is, under article 82 of the CPC, to collect the evidence that prove the guilt of the accused. The function of accusation in examination of criminal case in court is, on the basis of the materials of the criminal case, collected during the preliminary investigation, directed to examine the guilt of the accused by submitting the evidence proving the commission of crime (guilt) of the (person participating in the proceedings as the) accused by the public prosecutor [10].

According to N.P. Kirillova, the prosecutor performs two functions during the trial - criminal prosecution and protection of human rights. Provision of public prosecution is a form of criminal prosecution, and the human rights function is manifested in the elimination (prevention) of the violation of substantive and procedural rights of the participants in the proceedings [11].

According to O. Madaliev, the prosecutor at the same time prosecutes those who committed the crime while acting as a public accuser. An important and

complex form of criminal prosecution is supporting of public prosecution in certain criminal cases and ensuring the lawfulness of court rulings [12].

We cannot agree with O. Madaliev's opinion - it is inconsistent with the law, as it is the court's responsibility to ensure the lawfulness of the court decision.

In this regard, B.A. Tuganov believes that the prosecutor supports the public accusation on the trial, supervises over the provision of legality, and at the same time he confirms that conducting persecution is not the duty of the prosecutor [13]. V.F. Kryukov [14] also supports the opinion that the prosecutor supervises over the legality of the court proceedings.

We cannot agree with B.A. Tuganov and V.F. Kryukov's view that the prosecutor controls the legality of the trial.

Agreeing with B.Kh. Pulatov, V.A. Lazareva, N.P. Kirillova and Yu.A. Avagimova's views, it is our opinion that if the prosecutor exercises supervision over pre-trial proceedings, in court he is one of the parties, supporting the accusation. Proceeding from the duties assigned to him, he promotes the legitimacy, validity, and fairness of judicial decisions through the mandate established by law, and strengthens the lawfulness, provides effective protection (facilitation) of the rule of law, the rights and freedoms of citizens, legitimate interests of society and the state.

Hence, the prosecutor does not oversee the court proceedings, but acts as a public accuser in the framework of his authority.

The chapter of the Constitution of the Republic of Uzbekistan dedicated to the Prosecutor's Office contains a provision on the supervision function of the prosecutor but does not specify the function of the prosecutor in judicial proceedings.

Article 125 (paragraph 2) of the Constitution of the Republic of Belarus specifies that the prosecutor has the power to support the public accusation in courts in cases provided by law [15].

Article 129 of the Constitution of the Republic of Turkmenistan states that the prosecutor participates in consideration of cases in courts on the grounds and in the manner prescribed by law [16].

Article 121 [17] of the Constitution of the Republic of Ukraine and article 124[18] of the Constitution of the Republic of Moldova state that the prosecutor supports public prosecution (accusation) at the court proceedings.

Scholars such as S. Shcherba, O. Zaitsev, T. Reshetnikova, according to the Constitution of the CIS states, divided functions of the prosecution bodies into three conditional groups.

The first group includes the Constitutions of the countries such as Belarus (article 125), Azerbaijan (article 133), Armenia (article 103), Kazakhstan (article 83), Moldova (article 124), and Kyrgyzstan (article 78), Turkmenistan (articles 110 and 111), and the Republic of Ukraine (article 121), which specify the main tasks and functions of the prosecution bodies.

The second group includes the Constitutions of the Republic of Tajikistan (article 93) and the Republic of Uzbekistan (article 118), where the main functions of the prosecution bodies are consolidated.

The third group includes the Constitution of the Russian Federation (article 129), which does not mention the functions and powers of the prosecutor's office at all.

It has been noted as a summary that, the constitutions of the CIS countries are the basis and strong organizational factor in the lawmaking process. It is clear that, the Commonwealth countries which set out the goals and functions of the prosecution authorities at the constitutional level have chosen the right course, which has allowed them to develop special laws on prosecution bodies [19].

We believe that article 118 of the Constitution of Uzbekistan should strengthen the functions of the prosecutor in support of public accusation in court proceedings.

According to I.S. Kurishov, the powers of the prosecutor in criminal proceedings apply to all stages of the proceedings, but their nature and scope are different[20].

Indeed, the Criminal Procedure Code specifies particular rules for ensuring prosecutor's powers in criminal courts of first instance. It is at this stage that the prosecutor appears as a public accuser. However, the legal documents do not define the concepts of the powers of the prosecutor - public accuser at this stage.

Before discussing the powers of the prosecutor - the public accuser, it is desirable to contemplate on the concept of court of first instance and production of criminal proceedings thereby. Nonetheless, the CCP and the Law on Courts of Uzbekistan do not give the legal meaning of these concepts.

However, article 5 (paragraph 52) [22] of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation states that "first instance court - the court, examining a criminal case on the merits and legally authorized to pass the sentence and to take decisions in the course of the pre-trial procedure on a criminal case".

According to article 6 (paragraph 22) of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova, the court of first instance is a court that decides on the merits of the case as a result of direct consideration of the evidence with the participation of the parties [23].

In our opinion, these definitions do not cover all powers of the court of first instance.

Similar definitions are given in the relevant paragraphs of article 7 [24] of the CPC of the Republic of Kazakhstan and article 6 [25] of the CPC of the Republic of Belarus.

In our opinion, the court of first instance is a court authorized to send a criminal case on jurisdiction based on the requirements established by the CPC, to examine the case on the merits and to conduct a judicial investigation and to issue a judgment, decision, or ruling.

According to A.V. Grinenko and O.V. Khimicheva, the trial of the first instance court is a central stage in criminal proceedings, within which a criminal case is considered and a decision is made [26].

A.V. Grinenko and O.V. Khimicheva commented only on the trial of the first instance court. It should be taken into account that proceedings in the first instance court mean more than that.

Accordingly, in our opinion, production of criminal proceedings in the courts of the first instance includes examining the case on the merits (from the day of receipt of the case by the court), making decisions on the results of the case, directing the decision to execution, filing and forwarding the case to a higher court.

The prosecutor participates in the first instance court proceedings at examination of the case on the merits, in giving opinion on the result of the examination, and giving opinion regarding the issued decision.

The word “prosecutor” is derived from Latin “procurare”, which means “caring” (in English - public prosecutor, public procurator, in French - procureur) and is a responsible official of the prosecutor’s office [27].

Under the term “personnel of the prosecution bodies” in section 7 of the Law of Uzbekistan “On Prosecutor’s Office” [28], can be implied all employees of the prosecution bodies and institutions having rank (military ranks) as well as interns at the prosecutor’s office.

The word “authority” is derived from the Latin word *sompetentio competo*, which means, “I will achieve”, “I deserve”, “I am the appropriate person”, and carries a set of legal powers, rights and obligations that determine the role of a particular public body (local self-government body) or official in the system of state bodies [29].

In our opinion, the powers of the prosecutor in criminal cases in the courts of first instance are the set of his rights and obligations established by law.

Article 34 of the CPC is a general norm that establishes the powers of the prosecutor in criminal proceedings. Part 2 of this article provides that a prosecutor participates in a court hearing and exercises authority under article 409 of this Code.

Article 409 of the CPC states the requirements for the participation of the prosecutor in criminal proceedings (trial) in the court of first instance. According to it, the prosecutor participating in consideration of criminal cases in courts of first instance shall carry out prosecution; participate in examination of evidence; question the defendants, victims, witnesses, forensic examiners and other persons called to the hearing; express his opinion on the application of Criminal Code provisions, classification of the actions of the defendant, his sentencing, and on other issues to be considered by the court; express his opinion on the reasons and circumstances that favored to committing the crime, and on measures to eliminate them and the authority to file a claim and support a civil lawsuit.

The mentioned norm sets out the powers of the prosecutor to participate in criminal cases. Other powers provided for in Section IV of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Prosecutor’s Office” [30] such as calling (demanding) the cases from the court, filing appeals against court decisions, changing, supplementing and calling the appeals are enshrined in other articles of the CPC.

It appears that article 34 of the CPC does not fully define the powers of the prosecutor in the trial.

In particular, article 34 of the CPC of the Republic of Belarus states that the prosecutor within the limits of his authority shall support the prosecution and also states his rights and obligations [31].

Likewise, article 58 [32] of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan and article 36 [33] of the Criminal Procedure Code of the Republic of Ukraine specify the powers of the prosecutor in the trial.

In our view, it is necessary to revise the powers of the prosecutor participating in court proceedings under article 34 of the CPC, to fill in the gaps and to determine the rights and obligations.

One of the main powers of the prosecutor in criminal cases in the courts of first instance is to support the public accusation as a public prosecutor.

The prosecutor has broad powers at all stages of criminal proceedings, and in particular, at the stage of trial, acts as an official supporting the accusation on behalf of the state [34].

In some countries, the Criminal Procedure Code defines the concept of public accuser.

However, although the term public accuser is used in the national law, it is not clear what the essence of the phrase is, and at what stages of the judicial proceedings it is used. For example, article 409 of the CPC defines the term prosecutor in two ways: he acts as a public accuser in the courts of first instance and as a prosecutor at the stages of high courts.

Therefore, in our view, it is advisable to define the term public accuser in the CPC and in this way concretize the status of public accuser at the stages of court proceedings.

According to V.A. Lazareva, the public prosecutor is the official supporting the public accusation on behalf of the state, as provided in article 5 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation [35].

The Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus states that (article 6, paragraph 3) public accuser is a public prosecutor who supports the public accusation and conducts other procedural actions when considering a criminal case by the court of first instance [36]. Similarly article 5 [37] of the CPC of the Kyrgyz Republic defines the term public accuser.

In some countries, the definition of the public accusation is clarified by explaining the concept of public accuser. In particular, article 7 (paragraph 28) of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan state that public accusation is prosecutor's procedural activity directed to prove the guilt of the person who committed a crime in order to prosecute in the first instance and appellate courts [38]. Article 3 [39] of the CPC of the Republic of Ukraine also offers similar description.

Article 6 (paragraph 37) of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova defines public accuser by defining the term prosecutor. That is, the prosecutor is an officer appointed in the manner prescribed by law to prosecute or to lead the prosecution, as well as to support public accusation in court on behalf of the state [40].

In our opinion, the term public accuser should be defined with a more accurate approach. Because, the procedural status of the prosecutor in criminal proceedings is not the same (in all stages). Also, in the legislations of abovementioned countries, the

notion of a public accuser has been interpreted as an official supporting the public accusation.

In our opinion, public accuser is a government official who, at some stages of the court, supports public accusation under legal powers prescribed by law, and, in accordance with the functions assigned to him, by securing human rights and interests, promotes (assists) legal, justified, and equitable court decisions.

To conclude, it is necessary to fill the CPC with an article called ‘the terms’ and add the above concepts and definitions. In addition, the article also provides recommendations for improving the legislation, defining the procedural status of the prosecutor in court proceedings, systematizing its powers and enhancing its effectiveness, and filling the gaps in the legislation.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan (dated October 21, 2016) No. PF-4850 “On measures for further reforming the judicial-legal system, strengthening guarantees of reliable protection of rights and freedoms of citizens” // Collection of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2016. No. 43, p. 497.
2. UzA. <http://uza.uz/ru/politics/>. 31.01.2018
3. Constitution of the Republic of Uzbekistan. [Electronic resource]. Date of review <http://lex.uz/acts/20596>.
4. Law of the Republic of Uzbekistan “On Prosecutor’s Office”. August 29, 2001 257-II No. [Electronic resource]. Date of review <http://www.lex.uz/acts/106197>.
5. Law of the Republic of Uzbekistan “On Prosecutor's Office”. August 29, 2001 257-II No. [Electronic resource]. Date of review <http://www.lex.uz/acts/106197>.
6. Yu.A. Avagimova “Functions of the prosecutor in criminal proceedings” *Law and order: History, theory, practice*. No. 4 (15) / 2017. - p. 64.
7. Lazareva V.A. *Evidence in criminal proceedings. Textbook for undergraduate and graduate studies* / -M.: Yurayt Publishing House, 2017. - p. 84.
8. Yu.A. Avagimova “Functions of the prosecutor in criminal proceedings” *Law and order: History, theory, practice*. No. 4 (15) / 2017. - p. 64.
9. Lazareva V.A. *The participation of the prosecutor in criminal proceedings. Scientific and Practical Guide* / -M.: Yurayt Publishing House, 2017. - p. 87. - Series: Professional practice.
10. B.H. Pulatov. *Prosecutor’s procedural activity in examination of Criminal Cases in Courts. Tutorial*. – T. 2004. p. 92.
11. N.P. Kirillova. *Procedural functions of professional participants in adversarial criminal proceedings in the court of first instance: PhD dis.*, 2008. p.10
12. O.M. Madaliev. *Participation of the prosecutor in the consideration of criminal cases in courts of first instance. Monograph*. / - T.: TSUL, 2005. – p. 11.
13. Tugunov B.A. *The functions of the prosecutor in the judicial stages of the criminal process: PhD dis. M.*, 2014. p. 12
14. Kryukov V.F. *Renunciation (refusal) of the charges by the public prosecutor: PhD dis.*, Voronezh, 1996. p.161.
15. *The Constitution of the Republic of Belarus*. <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/constitutional-publici-belarus/>
16. *Constitution of the Republic of Turkmenistan*. infoabad.com/zakonodatelstvo-turkmenistana/konstitucija-turkmenistana-novaja-redakcija.html.
17. *Constitution of the Republic of Ukraine*. <https://meget.kiev.ua/zakon/konstitutionalia-ukraini/razdel-7/>
18. *Constitution of the Republic of Moldova*. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2>

19. *The prosecutor's office in the CIS countries: legal status, functions, powers: a scientific and training manual / under prof. S.P. Shcherb's scientific counseling. – M.: Exam Publishing House, 2007. – p. 24-26.*
20. Kuryshov I.S. "The role of the prosecutor in criminal prosecution in the pre-trial stages of criminal proceedings" *Law and rights*. 2018. No. 1., art. 88.
21. Law of the Republic of Uzbekistan "On Courts". 14.12.2000. No. 162-II. [Electronic resource]. Date of review 14.10.19. <http://lex.uz/acts/68532>
22. "Code of Criminal Procedure of the Russian Federation" dated December 18, 2001 N 174-Φ3 (as amended on August 2, 2019) (as amended and supplemented; entered into force on September 1, 2019). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/
23. Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>
24. Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000231>
25. "The Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus" July 16, 1999 No. 295-Z
26. *Criminal proceedings. textbook for applied baccalaureate / edited by A.V. Grinenko, O.V. Khimicheva. – M.: Yurayt Publishing House, 2017. – p. 193.*
27. *Legal Encyclopedia of Uzbekistan / Responsible Editor N. Toychiev. – T.: Adolat Publishing house, 2010. – p.372.*
28. Law of the Republic of Uzbekistan "On Prosecutor's Office". August 29, 2001 257-II No. [Electronic resource]. Date of review <http://www.lex.uz/acts/106197>
29. *Legal Encyclopedia. Collective work. Sharq Publishing House, 2001. p. 69.*
30. Law of the Republic of Uzbekistan "On Prosecutor's Office". August 29, 2001 257-II No. [Electronic resource]. Date of review <http://www.lex.uz/acts/106197>
31. "The Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus" on July 16, 1999 No. 295-Z
32. Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000231>
33. Code of Criminal Procedure of the Republic of Ukraine. https://kodeksy.com.ua/ka/ugolovno_protsestualnij_kodeks_ukraini/36.htm
34. *Comments to the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan. Responsible editor: prof. G.A. Abdumajidov. – T.: TSIL. Publishing House, 2009. – p. 629.*
35. Lazareva V.A. *The participation of the prosecutor in criminal proceedings. Scientific and Practical Manual / - M.: Yurayt Publishing House, 2017. – p. 87. – Series: Professional Practice.*
36. "The Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus" on July 16, 1999 No. 295-3. <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>
37. The Code of Criminal Procedure of the Republic of Kyrgyzstan dated February 2, 2017 No. 20 http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=95077
38. The Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000231>
39. Code of Criminal Procedure of the Republic of Ukraine https://kodeksy.com.ua/ka/ugolovno_protsestualnij_kodeks_ukraini/36.htm
40. Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>

Iskakova B.E.
researcher, master of law
Research Center Police investigative issues, Research institute
B. Beisenov Karaganda Academy MIA RK
Karaganda, Kazakhstan

SOME ISSUES OF CONDUCTING REMOTE INTERROGATION USING SCIENTIFIC AND TECHNICAL MEANS IN THE VIDEO MODE

***Түйін.** Мақалада бейнеконференциялық байланыс жүйесін пайдалану мүмкіндігін және қылмыстық сот ісін жүргізуде қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету тетігін реттейтін қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамасының негізгі ережелері қарастырылды. Бейнеконференция және бейнеконференцбайланыс ұғымдары қаралды, Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде тиісті техникалық құралдарды қолдану тәжірибесі зерделенді. Бейнеконференциялық байланыс жүйесінде пайдалану мәселелері талданды және оларды қолдану перспективалары қаралды.*

***Түйінді сөздер:** бейнебайланыс, ФТҚ пайдалана отырып жауап алу, сотқа дейінгі іс жүргізу, ғылыми-техникалық құралдар, ҚПК жаңалықтары, процестік кепілдіктер, нақты уақыт режимі, тәртіпті жеңілдету, тиімді рәсім.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены основные положения действующего уголовно-процессуального законодательства, регулирующие возможность использования систем видеоконференц-связи и механизм обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства. Рассмотрены понятия видеоконференции и видеоконференцсвязи, изучен опыт применения соответствующих технических средств в уголовном процессе Республики Казахстан. Проанализированы проблемы использования систем видеоконференцсвязи и рассмотрены перспективы их применения.*

***Ключевые слова:** видеосвязь, допрос с использованием ИТС, досудебное производство, научно-технические средства, нововведения в УПК, процессуальные гарантии, режим реального времени, упрощение порядка, эффективная процедура.*

***Annotation.** The article considers the main provisions of the current criminal procedure legislation regulating the possibility of using video conferencing systems and the mechanism for ensuring the safety of participants in criminal proceedings. The concepts of video conferencing and video conferencing connection are considered, and the experience of using appropriate technical means in the criminal process of the Republic of Kazakhstan is studied. The problems of using video conferencing systems are analyzed and the prospects for their application are considered.*

***Key words:** video communication, interrogation using scientific and technical means, pre-trial proceedings, scientific and technical means, innovations in the criminal procedure code, procedural guarantees, real-time mode, simplification of the procedure, effective procedure.*

In modern conditions, rapid development and widespread use in all spheres of life of computer other electronic information and telecommunication technologies are observed. These technologies have not bypassed criminal proceedings, and their widespread use contributes to a significant increase in its effectiveness.

Videoconferencing (VC) is a telecommunication technology for the interaction of two or more remote subscribers, in which the exchange of audio and video

information in real-time is possible between them, taking into account the transfer of control data [1]. Videoconferencing systems are used in various fields: government agencies, distance education, medicine, the financial sector, transport, etc.

The main components of the videoconferencing system include the following elements - a codec (a device or program capable of converting data or a signal. Codec can either encode a stream/signal (often for transmission, storage or encryption) or decode it for viewing or changing the format more suitable for these operations. Codec often used in digital processing of video and sound), a camera, a microphone, a display tool, as well as a network connection. Ensuring the guaranteed quality of communication is the most significant task for the organization of the videoconferencing [1].

In the criminal procedure legislation, the pre-trial stage of the operations was changed, the concept of the pre-trial investigation was introduced, the beginning of which is connected with the moment of registration of the statement and report of the crime and the possibility of carrying out any investigative actions from the indicated time. New investigative and procedural actions are foreseen, one of which is the production of remote interrogation utilizing video communication, provided for by the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, article 213 “Features of interrogation using scientific and technical means in the video mode (remote interrogation)” [2], which allow to interrogate the victim and witness employing video conferencing.

Financial expenses reduce for individuals and legal entities as a result of using the remote interrogation with the help of VC. Moreover, employing VC solves the problems of taking part in the interrogation of people residing or located far from the body conducting the criminal process at the place of investigation (consideration) of the criminal case. For the safety of participants in criminal proceedings (witnesses and victims), the possibility of interrogation with a change in appearance and voice, excluding his recognition, becomes possible. Also, it becomes possible to shorten the time of investigation of criminal cases, which eliminates red tape and reduce the time spent by participants in criminal proceedings.

However, we have to admit that in our law enforcement system, significant progress in this area has not yet occurred.

The norms of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan governing the use of video conferencing in the pre-trial investigation stage do not specify the technical means used for this. This requires improvement since it does not contain many significant aspects of this procedure, which will allow it to be used most effectively during the investigation [3]. In this connection, several controversial issues arise regarding the reliability of the technical connection from outside interference, since incomplete protection from exposure to the process of obtaining information and information on facts can affect the reliability of the results obtained by remote interrogation.

Interrogation utilizing video conferencing over the Internet (Skype), which has become widespread due to its accessibility and use, is a simple and inexpensive method of organizing video conferencing. However, the quality of the

communication session, in this case, could be low, since the Internet is not a guaranteed channel for transmitting audio and video data. During the interrogation of the victim and the witness using VC through the Internet, the program can lead, in addition to blocking and destruction, to the disclosure of the data of the pre-trial investigation provided for in Article 201 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan [3]. This could lead to a violation of the guaranteeing constitutional and procedural rights of participants in criminal proceedings.

Besides, we believe that the application of remote interrogation of the victim and witness is one of the successful areas in the development of legal proceedings. In the future, it should expand in the field of new information technologies. The communication video conferencing system should be in the reliability of the technical connection from interference from outside, that is, a special video communication program owned by the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan for complete control of the remote interrogation process and the prevention of information leakage.

At the same time, if you evaluate the market of modern telecommunication services, you can see that it presents a large number of a wide variety of systems and tools that are convenient to operate, universal in application, created based on generally accepted technical conditions and standards, and relatively affordable. Therefore, it is necessary to create a telecommunications system specifically for the law enforcement system. However, for the creation and optimal functioning of such a system, it is advisable, first of all, to know the capabilities of the technical means that form it, guaranteeing complete security in the use of communications.

In conclusion, we believe that the further development of criminal procedural legislation requires legal consolidation of the general strategy for ensuring information security of the remote investigative action (interrogation). Of special note is the development of a procedure for handling data, the storage of information, and the protection of misuse.

References:

1. *Modern methods and control means in networks videoconferencing*, www.amt.ru.
2. *The Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan dated July 04, 2014 No. 231-V (as amended and supplemented as of 11.01.2020)*
3. *Prokopova A.A. Features of the use of video conferencing in criminal proceedings // Bulletin of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan No. 4.*

Калтаев Ерлан Амантаевич
магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ ЗАДЕРЖАНИЯ ПОДОЗРЕВАЕМОГО

Түйін. Мақалада автор күдіктіні ұстау тек іс жүргізу әрекеті ғана емес, сонымен бірге дәлелдерді алу және бекіту үшін тиімді тактикалық әдіс екендігіне назар аударады. Қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдіктіні ұстаудың барлық себептерін келесі критерийлер бойынша жіктеуге болатындығын айтады: мақсатты; мән-жайлардың нақтылығы; қылмыстық іс бойынша айғақтардың болуы. Жіктеу қылмыстық күдіктіні ұстаудың негіздері туралы білімді жүйелеуге және заң шығарушыға қылмыстық процесті тағайындауға көмектесетін негізді таңдауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: ұстау, ұстау негізі, күдікті, дәлелдемелер, қылмыс жасау.

Аннотация. В статье автор обращает внимание на то обстоятельство, что задержание подозреваемого является не только процессуальным действием, но и эффективным тактическим приемом в целях получения и фиксации доказательств. Основания задержания подозреваемого в совершении уголовного правонарушения классифицируются по следующим критериям: цель; конкретность обстоятельств; обладание признаками доказательств по уголовному делу. Классификация позволит систематизировать знания об основаниях задержания подозреваемого в совершении уголовного правонарушения и позволит правоприменителю выбрать то основание, которое будет способствовать достижению назначения уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: задержание, основание задержания, подозреваемый, доказательства, совершение преступления

Annotation. In this article, the author draws attention to the fact that the detention of a suspect is not only a procedural action, but also an effective tactical technique in order to obtain and fix evidence. The author also notes that all the reasons for the detention of a criminal suspect can be classified according to the following criteria: target; concreteness of circumstances; possession of evidence of evidence in a criminal case. The classification will make it possible to systematize the knowledge about the grounds for detaining a criminal suspect and allow the law enforcer to choose the basis that will contribute to the achievement of the purpose of criminal proceedings.

Key words: detention, ground of detention, suspect, evidence, crime.

Безусловным фактом существенной роли в системе мер уголовно-процессуального принуждения является задержание.

Вопрос о процессуальной природе задержания по подозрению в совершении уголовного правонарушения представляет научный и практический интерес в силу того, что он в той или иной мере касается некоторых других актуальных проблем теории и практики уголовного

процесса: прежде всего, проблем теории доказательств и процессуального принуждения.

Проблемы задержания подозреваемого приобретают особую остроту в контексте защиты прав человека, поскольку именно на этом процессуальном действии сходятся наиболее значимые интересы как потерпевших от преступлений, по праву ожидающих от государства немедленной реакции на совершенные в отношении них преступления, так и тех, кого задерживают. Даже кратковременное ограничение свободы невиновного человека – это чрезвычайное происшествие, ставящее под сомнение эффективность работы правоохранительных органов.

Исследователи Григорьев В.Н., Шейфер С.А. считают, что задержание подозреваемого является следственным действием, то есть не просто мерой процессуального принуждения, а способом собирания доказательств, эффективным средством доказывания обстоятельств уголовного дела [1,35].

Шейфер С.А. высказывал следующие аргументы: только в протоколе задержания подозреваемого фиксируются точное время, место и основания задержания, а изучение практики показывает, что значительная часть уголовных дел возбуждается на основании сведений, полученных при фактическом задержании подозреваемого. Ученый подчеркивал также, что многие из этих сведений не всегда могут быть получены при производстве других следственных действий, и негативно отзывался о тех следователях, которые формально относятся к составлению протокола задержания, не указывая в них лиц, фактически участвовавших в задержании, равно как и точных оснований для задержания. Нельзя не отметить, что и в условиях советского законодательства с мнением Шейфера С.А. о доказательственном значении протокола задержания соглашались не все.

Так, например, Петрухин И.Л. писал «Протокол задержания не предназначен для процессуального закрепления доказательств. Если при задержании проводится личный обыск или освидетельствование, то об этом должны быть составлены отдельные протоколы. Доказательственное значение протокола задержания как процессуального документа состоит лишь в том, что он удостоверяет время и место задержания определенного лица, а также сделанные им при задержании заявления» [2].

Полагаем, однако, что время и место задержания подозреваемого – это такое «лишь», которого вполне достаточно для признания протокола задержания полноценным доказательством, поскольку ни в каком другом процессуальном документе эти сведения в режиме реального времени не фиксируются. Что же касается «заявлений» задержанного, то их фиксация едва ли представляет доказательственную ценность, поскольку вербальная информация должна получаться не при задержании, а при производстве специально к тому приспособленных следственных действий – допросов. Допрос подозреваемого относится к числу обязательных следственных действий по любому уголовному делу, в котором есть такой процессуальный участник.

Россинский С.Б. утверждает, что задержание подозреваемого – это не познавательное действие, а только лишь мера процессуального принуждения [3,18].

Шейфер С.А. настаивает на познавательной природе задержания и на необходимости считать его следственным действием «Доказательственное значение этого действия состоит в том, что нередко лицо застигают в момент совершения преступления, и эта улика фиксируется в протоколе задержания в качестве его основания, в результате чего протокол приобретает доказательственное значение» [4,47].

Современные протоколы задержания, в которых основания задержания указываются лишь подчеркиванием строки из закона, а в самих этих строках нет места для конкретизации фактических оснований задержания, почти полностью лишены своей информационной составляющей. Например, отметив в протоколе, что очевидцы указали на данное лицо, как на совершившее преступление, современные следователи и дознаватели не указывают, кто был очевидцем, и даже не знают, что когда-то это в принципе было возможно. При ознакомлении с таким протоколом закономерно возникает сомнение о том, были ли очевидцы вообще. То же – и о «явных следах преступления», которые потом становятся (или не становятся) объектами экспертных исследований и приобщаются (или не приобщаются) к уголовному делу. Связь всех этих доказательств с моментом и местом задержания впоследствии может вызывать обоснованные сомнения у заинтересованных лиц, а между тем именно эта связь делает задержание законным и обоснованным, а сам его факт – значимым для расследования.

По мнению Гуткина И.М. «Задержание – это регламентируемое законом неотложное следственное действие, которое заключается в кратковременном лишении свободы и применяется органами дознания и предварительного следствия без санкции прокурора к лицу, подозреваемому в преступлении, в целях выяснения причастности задержанного к преступлению и разрешения вопроса о применении к нему меры пресечения в виде заключения под стражу» [5, 10].

Задержание, как процесс действия, во всех случаях производится только при наличии оснований, предусмотренных законом, среди которых:

- лицо застигнуто при совершении преступления или непосредственно после его совершения;
- потерпевшие или очевидцы указывают на данное лицо как на совершившее преступление;
- на этом лице или его одежде, при нем или в его жилище обнаружены явные следы преступления;
- иные данные, дающие основание подозревать лицо в совершении преступления.

Перечень оснований задержания в уголовно-процессуальном порядке свидетельствует о том, что задержание является процессуальной мерой, которая применяется лишь в экстремальных, не терпящих отлагательства случаях.

Раскрывая некоторые особенности задержания, следует отметить, что задержание подозреваемого с поличным в момент совершения преступления, или непосредственно после его совершения, а также в процессе сокрытия преступления, является весьма эффективным тактическим приемом не только в целях получения доказательств, но и для фиксации фактов преступных действий лиц, совершивших преступление.

Во всех случаях, когда задержание не форсируется внезапно возникшими обстоятельствами, действия по его осуществлению должны заранее планироваться [6]. При этом важно предусмотреть меры пресечения возможного сопротивления подозреваемого и недопущения его побега в процессе задержания. Правильно выбрать место, время и тактический прием задержания, продумать вопрос о привлечении лиц к участию в качестве понятых с целью подтверждения, например, не только факта задержания преступника, но и правомерных действий сотрудников правоохранительных органов.

Следует учитывать еще одно, на наш взгляд, очень важное обстоятельство. Задержание лица с поличным на месте преступления или сразу же после его совершения должно быть осуществлено таким образом, чтобы было обеспечено четкое процессуальное фиксирование всех преступных действий виновного.

В связи с вышеизложенным, полагаем, что процессуальная природа задержания подозреваемого двоякая: это и мера уголовно-процессуального принуждения, и следственное действие по собиранию доказательств. Протокол задержания – это, соответственно, протокол следственного действия, то есть полноценное доказательство.

Как и всякое процессуальное решение, задержание должно быть обоснованно достоверными фактическими данными, имеющими характер доказательств по уголовному делу. В свою очередь, основания задержания как фактические данные, свидетельствующие о совершении преступления конкретным лицом, должны иметь характер доказательств, и могут быть получены только из указанных в законе источников, что в свою очередь обеспечивает достоверность этих данных.

Порядок производства задержания находится под постоянным контролем со стороны норм как международного, так и национального права.

Отметим, что за последние годы отечественным законодателем была проведена колоссальная работа по приведению национального законодательства в четкое соответствие с ратифицированными международными актами.

Сущность и содержание понятия «задержание подозреваемого в совершении уголовного правонарушения» раскрываются в ч. 1 ст. 128 УПК РК, в соответствии с которой это мера процессуального принуждения, применяемая органом уголовного преследования с целью пресечения преступления и разрешения вопроса о применении к лицу меры пресечения в виде содержания под стражей или для обеспечения производства по уголовному проступку, по

которому имеются основания полагать, что лицо может скрыться либо совершить более тяжкое деяние. Основания задержания закреплены в ч. 2 ст. 128 УПК РК.

Анализ научных позиций и норм УПК РК указывает на то, что основания к задержанию лица, предусмотренные ст. 128 УПК РК, обладают признаками доказательств по уголовному делу.

Основания задержания подозреваемого в совершении уголовного правонарушения классифицируются по следующим критериям [7, 311]:

1. В зависимости от целей: – направленные на пресечение преступления и разрешение вопроса о применении к подозреваемому меры пресечения в виде содержания под стражей (к примеру, когда это лицо застигнуто при совершении преступления); – направленные на обеспечение производства по уголовному проступку, по которому имеются основания полагать, что лицо может скрыться либо совершить более тяжкое деяние (например, если это лицо пыталось скрыться либо когда оно не имеет постоянного места жительства или не установлена личность подозреваемого).

2. В зависимости от конкретности обстоятельств: – явные (конкретные), например: п.п. 1–4) ч. 2 ст. 128 УПК РК; – неконкретного характера, например: ч. 4 ст. 128 УПК РК.

3. В зависимости от обладания признаками доказательств по уголовному делу: – обладающие признаками доказательств (п.п. 1–3 ч. 2 ст. 128 УПК РК); – не обладающие признаками доказательств (п. 4 ч. 2 ст. 128 УПК РК).

Приведенная классификация систематизирует знания об основаниях задержания подозреваемого в совершении уголовного правонарушения и дает правоприменителю возможность выбрать то основание, которое будет способствовать достижению назначения уголовного судопроизводства.

Список литературы:

1. Григорьев В.Н., Шейфер С.А. Доказательственное значение протокола задержания подозреваемого //Труды Омской Высшей школы милиции. Вып. 21. Омск, 1976. С. 35–36.
2. Петрухин И.Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). М.: Юристъ, 1999.
3. Россинский С.Б. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения // Российский следователь. 2017. № 3. С. 18–19.
4. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004. С. 47.
5. Гуткин И.М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания / И.М. Гуткин. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – С. 10–11.
6. Дулов А.В. Тактика следственных действий / А.В. Дулов, П.Д. Нестеренко. – Минск, 1971.
7. Сарсенбаев А.С. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве РК. Всероссийский криминологический журнал. 2018. Т. 12, № 2. С. 310–318.

Маратов Бекзат Маратұлы

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТУРАЛЫ ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМГЕ
КЕЛҮДІҢ КЕЙБІР ПРОЦЕСТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Түйін. Мақалада автор ынтымақтастық туралы процестік келісімге келудің жай-күйіне талдау жасаған. Ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу барысында заңмен реттелмеген кейбір аспектілері анықталғандығы туралы айтылады. Нәтижесінде ынтымақтастық туралы процестік келісімге келуді реттейтін нұсқаулықты қолданысқа енгізу ұсынылады.

Түйінді сөздер: ынтымақтастық туралы процестік келісім, талдау, нұсқаулық.

Аннотация. В статье автор проанализировал состояние заключения процессуального соглашения о сотрудничестве. В ходе заключения процессуального соглашения о сотрудничестве были выявлены некоторые аспекты, не урегулированные законом. Автором предлагается ввести в действие инструкцию, регулирующую заключение процессуального соглашения о сотрудничестве.

Ключевые слова: процессуальное соглашение о сотрудничестве, анализ, инструкция.

Annotation. In the article, the author analyzed the status of concluding a procedural agreement on cooperation. The analysis shows that during the conclusion of the procedural agreement on cooperation, some aspects were identified that were not regulated by law. As a result, it is proposed to introduce an instruction regulating the conclusion of a procedural agreement on cooperation.

Key words: procedural agreement on cooperation, analysis, instruction.

Ынтымақтастық туралы процестік келісім институтын қолдану Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің (бұдан әрі - ҚР ҚПК) 13-бөліміне сәйкес ынтымақтастық туралы процестік келісімдерін прокурорлардың қарау, жасасу, бастамашылық ету тәртібі арқылы реттеледі.

Б. Стефаностың пікірінше, процестік келісімге келу ең алдымен қылмыстық процесті жүргізудің жылдамдығымен, процестік шығындардың азаюымен, диспозитивтік бастаулардың кеңеюімен, жазалау түрі мен шараларын болжаумен байланысты [1]. Сонымен қатар, тараптар арасындағы процестік келісім жасасу мен іске асырудың шарттарын, негіздерін, іс-жүргізу құқықтық тетігін және құқықтық салдарларын сындарлы-сыни талдау талап етіледі [2].

ҚР ҚПК 612-бабының 1-бөлігі 2-тармағына сай, ынтымақтастық туралы процестік келісімнің екінші нысаны болып табылады және қылмыстық топтың, аса ауыр санаттағы, басқа адамдар жасаған, сондай-ақ экстремистік және террористік қылмыстардың ашылуы мен тергеуінің көмегімен қылмыстардың барлық санаттары үшін жасалуы мүмкін [3].

Ынтымақтастық туралы процесстік келісім күдіктінің, айыпталушының, сотталушының және сотталған адамның өтініші бойынша немесе сотқа дейінгі тергеу басталған кезден бастап үкімді орындау аяқталғанға дейін прокурордың бастамасы бойынша жасалуы мүмкін.

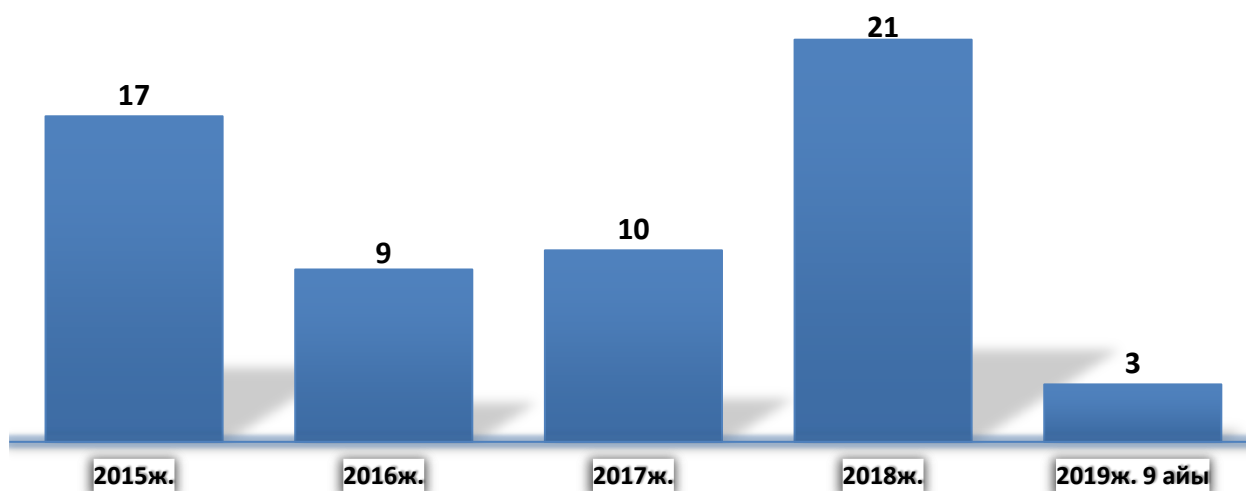
ҚР ҚПК 612-бабының 2-тармағына сәйкес, процесстік келісімді қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті есі дұрыс емес күйде жасаған немесе қылмыс жасағаннан кейін психикасының бұзылумен ауырған адамдармен жасауға болмайды [3].

Күдіктімен, айыпталушымен, сотталушымен ынтымақтастық туралы процесстік келісімін тиісінше облыс прокуроры немесе оған теңестірілген прокурор, олардың орынбасарлары, ал сотталған адаммен - Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры немесе оның орынбасары бекітеді.

Ынтымақтастық туралы процесстік келісімге келу туралы күдікті, айыпталушы, сотталушы немесе сотталған тұлғадан өтінішхат келіп түскен сәтте, сол өтінішхатты білдірген тұлғаның қорғаушымен қамтамасыз етілгендігіне көз жеткізілгеннен соң ғана прокурор, өтінішхатты қарауға кіріседі.

Осы ретте, 2015 жыл мен 2019 жыл аралығында Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасымен жүргізілген талдаудың нәтижесінде 122 өтінішхат берілгендігі анықталды, 60 өтінішхат негізі бойынша қаралса, 62 өтінішхат қараусыз қалдырылып, өтінішхат иесіне процесстік келісім жасасудан бас тартылуына байланысты қайтарылған [4].

Қазақстан Республикасында 2015-2019 жылдар аралығында ынтымақтастық туралы жасасқан келісім бойынша сотта қаралған істер саны [5]

Прокурор, келіп түскен өтінішхаттың іс-қағаздар жүргізу талаптарына сай, сонымен қатар ҚР ҚПК-нің нормаларына сай ынтымақтастық туралы процесстік келісімге келу туралы өтінішхатты қарауға кіріседі.

Егер де өтінішхат білдірушінің ақпараты шындыққа ұласып, орын алған қылмысты ашуға, оны тергеуге айтарлықтай зор үлесін қосады деп пайымдаса, өтінішхат білдірген тұлғамен ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу туралы шешім қабылданады. Ал егер де, өтінішхат білдірген адамның берген ақпараты шындыққа ұласпаса немесе ҚР ҚПК 620-бабының шарттарына сай келмесе, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келуден бас тартылады. Осыған мысал, ШҚО прокуратурасына күдікті И. ынтымақтастық туралы процестік келісім жасасуға өтінішхат білдірген. Өтінішхатты қарау барысында күдікті И. көрсеткен ақпарат қылмыстық қудалау органына мәлім ақпарат екендігі және күдікті И. өтінішхат білдіргенге дейін үшінші тұлғаға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғаны анықталып, процестік келісімге келуден бас тартылған.

Үшінші тұлғаларға қатысты айыптау үкімі шыққан соң, өтінішхат білдірген тұлғаның ақпаратының қылмыскерлерді әшкерелеуде, мемлекетке қайтарылған қаражаттың мөлшері және тағы сол сияқты мәселелерге прокурор өз тарабынан ынтымақтастық туралы процестік келісімге келген тұлғаның берген ақпаратына талдау жасай отырып, жазбаша түрде қорытынды жасалғаны жөн деп санаймыз. Бұл мәселе келісімге келу кезінде ҚР ҚПК-да орнын таппаған.

Ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу туралы шешім қабылданған жағдайда, екі тарап арасында, яғни бір жағынан мемлекет атынан прокурор, ал екінші жағынан өтінішхат білдірген күдікті, айыпталушы, сотталушы немесе сотталған адамның арасында келісімге келу туралы құжат рәсімделеді. Осы жерде, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келудің кінәні мойындау түріндегі процестік келісімнен айырмашылығы, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу барысында, өтінішхат білдірген адамға алдын-ала оның жазасын жеңілдетуге бағытталған ешқандай шарттар қарастырылмайды. Өйткені бұл ҚР ҚПК 476-478-баптарына сәйкес, соттың құзыреттілігіне жатады. Сондай-ақ, ынтымақтастық туралы процестік келісім жасауға бел буып, өтінішхат білдірген адам өзіне жүктелген барлық міндеттерін орындаған жағдайда да, прокурордың өтінішхат білдірген, сотталған тұлғаның жазаны өтеу мерзімін қысқарту немесе жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату түріндегі жеңілдікті қолдануға сот алдында өтінішхат білдіруге заң жүзінде құқығы жоқ. Бұл туралы құқық, сотталған адамның өзінің немесе мерзімін өткеру мекемесінің өтінішхаты бойынша ғана сотта қаралады.

Әрі қарай, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу кезінде, прокурор, сотқа дейінге тергеп-тексеруді жүргізуші тұлға, өтінішхат білдірген адамға оның құқықтарын, сонымен қатар міндетті түрде, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келудің құқықтарын салдарын түсіндіреді. Прокурор сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізуші тұлға, өтінішхат білдірген азамат өзіне жүктелген міндеттері мен ынтымақтастық туралы процестік келісімге келудің құқықтық салдарын толығымен түсінгендігіне көз жеткізгеннен соң, өтінішхат білдірген тұлғаға ҚР ҚК 419-бабының «Көрінеу

жалған сөз жеткізу» құқықтық салдарын, сонымен қатар, өтінішхат білдірген адам, қылмыс туралы өзінің берген ақпаратының негізінде тіркелген қылмыстық іс бойынша куә ретінде танылатынын, сондай-ақ оған ҚР ҚПК 78-бабы «Куә» бойынша куәнің құқықтарын түсіндіру мен ҚР ҚК 421-бабы «Куәнің немесе жәбірленушінің айғақтар беруден бас тартуы» бойынша қылмыстық жауаптылық және құқықтық салдарын түсіндіреді. Өтінішхат білдірген тұлға, өзіне түсіндірілген құқықтық салдар мен ҚР ҚК 419-бабы, 421-бабы бойынша жауаптылық туралы ескертілгеннен соң, өтінішхатқа қол қоюға ниет білдіргеннен соң, екі тарап арасында жасасқан ынтымақтастық туралы процестік келісімнің құжатына қол қойылып, сотқа дейінгі тергеп тексерудің бірыңғай тізілімінде өтінішхат білдірген адамның қылмыс туралы берілген ақпараты, сәйкесінше ҚР ҚК көзделген бабы бойынша тіркеліп, әрі қарай сотқа дейінгі тергеп-тексеру бойынша іс-жүргізілу басталады.

2015 жылдан бері қолданыстағы ҚР ҚПК көзделген «ынтымақтастық туралы процестік келісім» институтының қолдану практикасын реттейтін, ҚПК басқа ешқандай әдістемелік құрал, заң шығарушы тарапынан ешқандай нұсқаулық көзделмеген. Оның себебі, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу институтын аз қолдану деп ойлаймыз. Ынтымақтастық туралы процестік келісімге келуді тәжірибеде қолданудың аз болу себебі, тиісінше оны қолдануды реттейтін нұсқаулығымен байланыстырамыз.

Заң ғылымдарының докторы, профессор М.Ш. Қоғамов 2014 жылғы ҚР ҚПК қосымша зерттеу жүргізу барысында ҚР Бас Прокурорының бірінші орынбасарына жазған хатында «Өкінішке орай, тәжірибедегі біздің қызметкерлер қылмыстық процестік кодексін мұқият «оқи алмайды», ҚПК нормаларын тану және қолдану формальды-заңды әдісін нашар меңгерген, демек, осының салдарынан, көп жағдайда өздері үшін ойдан шығарған проблемалармен соқтығысады» [5] деген пікірімен толықтай келісеміз. Сонымен қатар профессор М.Ш. Қоғамов осы проблеманы шешу жолында «ҚР ҚПК 621-бабында сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында және басты сот талқылауында ынтымақтастық нысанында келісім жасасудың ықтимал салдарларын нақты сипаттау туралы мәселені қарауды ұсынамын: біріншіден, ҚПК 621-бабы нормаларының мағынасында осы келісім немесе оның жекелеген ұстанымдары тергеу немесе істі сотта қарау барысында немесе олармен қатар іске асырылуы мүмкін; екіншіден, жазасын өтеп жүрген сотталған тұлға үшін мұндай келісімнің салдарын неғұрлым нақты сипаттау қажет; үшіншіден, келісім қағазда қалуы және нақты істе қылмыстық қудалау органының кәсіпқойлығына байланысты толық көлемде орындалмауы және бұл жағдайда қалай әрекет етуі керек екендігін [6]» деген пікірі, жанама жолмен ынтымақтастық туралы процестік келісімді қолданудың тәртібін реттеу қажеттілігі туындап жатқанын білдіреді деп пайымдаймыз.

Сонымен қатар, ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу туралы өтінішхаты прокурормен қарау мерзімі заңмен реттелмеген. Мысалы, 2017 жылы Қарағанды облысы прокурорына айыпталушы Д. ынтымақтастық

туралы процестік келісімге келу туралы өтінішхат білдірген. Айыпталушы Д. өтінішхаты 8 ай уақыт қаралғаннан кейін ғана берілген.

Осы ретте, Ресей Федерациясының ҚПК сәйкес, 317.2-баптың 1-бөлігінің және 317.3-баптың 1-бөлігінің нормаларында ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасалуға тиіс мерзім көрсетілмеген. Өтінішті қарау үшін үш күн мерзім ғана көзделеді, ол прокурорды өтінішті қанағаттандыру немесе қанағаттандырудан бас тарту туралы стандартты қаулы шығаруға ғана міндеттейді [7, 128 б.].

Алайда, Ресей Федерациясының қылмыстық процестік заңнамасы бойынша, ынтымақтастық туралы процестік келісім онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар бойынша жасалынады.

Сондай-ақ, прокурорға келіп түскен ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу туралы өтінішхатты қолдаудан бас тарту реттілігі де заң жүзінде айқындалмаған. ҚР ҚПК 620-бабына ынтымақтастық туралы процестік келісімді бекіту тәртібі реттелгенімен, өтінішхатты қолдаудан бас тарту реттелмеген.

Келісімге келу тәртібімен қатар, келісімнен бас тарту да реттелуі қажет. Оның үстіне, біздің пайымдауымызша, бұл прокурорлар арасында сыбайлас жемқорлық қатерлердің туындауына алып баратын жолдың бірі.

Ынтымақтастық туралы процестік келісімге өтінішхат келіп түскен сәттен, сол өтінішхатта сипатталған қылмыс бойынша, сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізіліп, күдіктілер ұсталып және оларға қатысты айыптау үкімдері шыққан жағдайда, осы уақыт аралығында, өтінішхат білдірген адамның өмірі мен денсаулығына қауіп төні қатерін басшылыққа алып, құпиялығы сақталу шартының орындалуы, басты мәселенің бірі болып табылады.

Осы ретте, келісімге келуге өтінішхат білдірген тұлғаның, оның жақын туыстарының өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз етуде барлық шаралар жасалуы қажет. Бір жағынан, қылмыстық процестік және жедел-іздістіру дәлелдемелерінде алынған ақпаратты пайдалануға үзілді-кесілді заңнамалық тыйым салу дәлелденген. Дәлелдер ынтымақтастық бастамашысының және оның жақындарының өміріне, денсаулығына және беделіне, тергеу органдарына сенімсіздік туғызуына, құпия деректерді және олардың көздерін қорғау туралы мәселенің реттелмеуіне ықтимал қауіп-қатерлерден тұрады [7, 74-75 б.].

ҚР ҚПК 96-бабының 2-бөлігіне сәйкес - өздерімен процестік келісім жасалған күдіктінің, айыпталушының, сотталушының не сотталған адамның, оның жақын туыстарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет болған кезде, көрсетілген адамдардың келісуі бойынша ҚР ҚПК және заңдарда көзделген мемлекеттік қорғау және қауіпсіздік шаралары қолданылады. Өтінішхат білдірген тұлғаның өмірі мен денсаулығының және оның жақын туыстарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жолында, одан жауап алуды ҚР ҚПК 98-бабының «Сот талқылауына қатысатын адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету» негіздеріне сәйкес жүргізілген жөн деп санаймыз. Яғни, өтінішхат білдірген тұлғаның жеке басын жарияламастан, бүркеншік атты пайдалана отырып жауап

алу жүргізу қажет. Осы негізде жауап алуды жүргізгенде Л.В. Брусницынның пікіріне «бүркеншілік аты туралы қаулы салынған конвертті қылмыстық іске тігуге және оны кезекті парақ ретінде нөмірлеуге немесе оны істің мұқабасының ішкі жағына желімдеуге болмайды. Мұндай әдіс сот тәжірибесі көрсеткендей, ақпараттың сақталуына ықпал етпейді» [8, 64 б.] онымен толық келісеміз. Өйткені қылмыстық іс құжаттары сотқа түскен кезде қорғану тарабы, яғни сотталушы мен оның қорғаушысы қылмыстық іс құжаттарымен танысу туралы өтінішхат білдірген кезде, конвертті ашып, бүркенші аты қолданылған куәнің жеке басы туралы мәліметтері анықталу ықтималдығы орасан зор. Екіншіден, жасырын куәға ойдан шығарылған тегі мен аты қорғалатын адаммен жынысы қарама-қарсы немесе бірдей болуы мүмкін. Егер қорғалатын адамның жынысына сәйкес келетін бүркеншік атын пайдалану оны сәйкестендіруге мүмкіндік беретін болса, басқа жыныстың шартты аттары мен тектерін қолдануға рұқсат етіледі [8, 64 б.]

Сондай-ақ сот отырысында қорғану тарапынан бүркеншілік аты қолданылған тұлғаның шынайы жеке басын туралы мәліметтерді ашу туралы өтінішхат келтірілуі мүмкін. Өйткені бұл қорғану тарапының объективті түрде қорғануымен сотта жарыспалық қағидасына қарсы келуімен байланыстыруы мүмкін. Осы жағдай жайлы К.Ф. Карибовтың еңбегінде келтірілген мысал бойынша «Айыпталушы П., куәнің шынайы жеке басы туралы ақпаратты ашу туралы өтінішхатын білдірген. Алайда сот өтінішхатты қанағаттандырудан бас тартқан. Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот (бұдан әрі – АҚЖЕС) куәлардың бүркеншік атпен қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуға рұқсат етеді. Алайда АҚЖЕС айыптау тек қана жасырын куәлардың айғақтарының негізінде ғана құрылып қоймай, басқа дәлелдермен расталуы тиіс [10, 83-90 б.]

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу барысында, тұлғадан ынтымақтастық туралы процесік келісімге келу түрінде өтінішхат білдірілсе, Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының бұйрығымен 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» өтініш білдірген адамға қатысты тиісінше электрондық статистикалық картаның толтырылуы көзделген. Өтінішхатты сотталған адам білдірген жағдайда, бұл процесс, сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысанында жүргізілетін базада орнын таппаған.

Қазіргі таңда, соттармен қаралған ынтымақтастық туралы процесік келісім нысанында аяқталған, шешім тапқан қылмыстық істердің нәтижесінде, Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысы да қарастырылмаған. Салыстырмалы түрде, 2016 жылдың 7 шілдесінде № 4 «Соттардың қылмыстық істер бойынша келісімдік тәртіпте іс жүргізу практикасы туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының қаулысы қабылданған.

Осыған байланысты, заң шығарушымен немесе құқық қорғау органдарының бастамасымен, «Ынтымақтастық туралы процесік келісімге келуді реттеу туралы» нұсқаулық қажет.

Осының барысында:

- ынтымақтастық туралы процестік келісімге келуді реттейтін нұсқаулықты бекітуді;

- прокурорға келіп түскен ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу туралы өтінішхаттарды, тиісінше прокуратурада Электронды ақпаратты тіркеу кітабына, прокуратураның кодтамасымен тіркеуді және осыны реттеуде Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетімен электрондық статистикалық карталарды әзірлеуді;

- ынтымақтастық туралы процестік келісімін жасасу туралы өтінішті мәлімдеген адамдарға құқықтарды міндетті түрде түсіндіру және оған ҚР ҚК 419-бабының «Көрінеу жалған сөз жеткізу», 421-бабының «Куәнің немесе жәбірленушінің айғақтар беруден бас тартуы» құқықтық салдары туралы тармақты енгізу, ҚР ҚПК 78-бабының «Куә» құқықтық салдары туралы бөлек хаттама толтыру арқылы ескертуді;

- өтінішхат білдірген тұлғаны куә ретінде жауап алуды бүркеншік атты пайдалан отырып жауап алуды, визуалды байланыс орнатуды шектеуді және жауап алу барысында оның даусы, бет әлпетін өзгертуді, бүркеншік атты пайдалану туралы қаулыны қылмыстық іс құжаттарына тіркемей, бөлек сақтауды және судьяға жеке табыстауды қамтамасыз етуді;

- өтінішхат білдірген тұлғаға қатысты күдік келтірілмес үшін, оны шынайы өзінің жеке бас мәліметтерін көрсете отырып, оқиға жайлы жауап алу және осы жауапта жауап алынушы тұлға ешқандай мәліметтер көрсете алмауы туралы айтып, өзіне келтірілген күдікті сейілте отырып, оның қауіпсіздігін қамтамасыз етуді;

- ынтымақтастық туралы процестік келісімін жасасу туралы өтініш келіп түскеннен кейін, барлық өтінішхаттарды прокуратураның кодымен Ақпараттарды тіркеу кітабында тіркеуді;

- мәлімделген өтініш бойынша мәлімделген ақпараттың шынайылығына тексеру жүргізу және тексеру аяқталғаннан кейін, мәлім болған ақпараттың негізінде қылмыс жасаған тұлғалардың әшкереленгені, мемлекетке қайтарылған қаражат және тағы сол сияқты мәліметтерді көрсете отырып прокурорлар қорытынды құжат толтыруды;

- есепке алуды тиісті ұйымдастыру мақсатында, прокуратура органдарына келіп түскен ынтымақтастық туралы процестік келісімге келу туралы өтінішхатты, сондай-ақ барлық қолда бар хат-хабарлары құжаттарын, бірыңғай журналда міндетті түрде барлық құжаттарды электрондық форматта тіркеуді ұсынамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. *Stephanos B. Harmonizing substantive criminal law values and criminal procedure / B. Stephanos // Cornell Law Review. — 2003. — Vol. 88, № 6. — P. 234–245.*

2. *А.Н. Ахпанов, В.А. Азаров, А.О. Балғынтаев. Процессуальные соглашения в уголовном судопроизводстве: законотворческий опыт Республики Казахстан.*

3. Қазақстан Республикасының қылмыстық процесстік кодексі 2014 жылғы 4 шілдегеді №231-V ҚРЗ// (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>) – ғаламтор ақпараты.
4. ҚР БП 2020 жылғы аналитикалық мәліметтері – ҚР Бас прокуратурасы мәліметтері.
5. Қылмыстық қудалау органдарының негізгі көрсеткіштері - pravstat.kz.
6. М.Ч. Қоғамов. ҚР БП жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы мәліметтері.
7. Кирсанов А.Ю. Досудебное соглашение о сотрудничестве: анализ, практика, выводы / А.Ю. Кирсанов. — М.: Юнити-Дана : Закон и право, 2012, 74-75б., 128 б.
8. Брусницын Л.В. Допрос под псевдонимом // Законность. 2003. № 1.
9. Карибов К.Ф. Проблема использования показаний анонимных свидетелей в уголовном процессе в свете решений Европейского суда по правам человека / К. Ф. Карибов // Вестник Московского Университета. – Сер. 11. Право. – 2001. – № 5. – С. 83-90.

Мырзабекова Гаухар Сериковна
Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

КҮДІКТІНІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕ ҚОРҒАНУ ҚҰҚЫҒЫН ТЕРІС ПАЙДАЛАНУЫ

***Түйін.** Мақалада «құқықты теріс пайдалану» терминінің мазмұны толық ашылған, сонымен қатар тергеу тәжірибесінен алынған нақты фактілерге сүйене отырып, қылмыстық іс жүргізу барысында қорғау тарапынан қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқығын теріс пайдаланудың неғұрлым кең тараған түрлері сипатталған. Күдіктілер, сондай-ақ олардың қорғаушылары тарапынан құқықты теріс пайдаланудың жолын кесу бойынша бірқатар құқықтық және ұйымдастыру шаралары ұсынылған.*

***Түйінді сөздер:** құқықты теріс пайдалану, қорғаушы, күдіктіден жауап алу, беттестіру, жалған айғақ беру.*

***Аннотация.** В статье рассматривается термин «злоупотребление правом», а также описаны наиболее распространенные формы злоупотребления правами участников уголовного судопроизводства со стороны защиты на предварительном следствии, исходя из конкретных фактов, полученных из следственного опыта. Предлагается ряд правовых и организационных мер по пресечению злоупотребления правом со стороны подозреваемых, а также их защитников.*

***Ключевые слова:** злоупотребление правом, защитник, допрос подозреваемого, очная ставка, дача ложных показаний.*

***Annotation.** This article describes the meaning and the most common forms of the abuse of rights made by the crime proceeding's participants according do investigation practice. It has been recommended a number of legal and institutional actions to prevent any abuse of rights by the suspected and their defenders.*

***Key words:** abuse of rights, interrogation of a suspected, confrontation, false testimony.*

Әр мемлекетте адам құқықтары мен бостандықтары бірінші сатыда тұрады, оны қорғау сол мемлекеттің міндеті. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес «адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі» [1]. Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады. Республиканың азаматы өзінің азаматтығына орай құқықтарға ие болып, міндеттер атқарады.

Ал Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінде (бұдан әрі – ҚР ҚПК) әр қылмыстық іс қатысушыларының өзіне жүктелген міндеттері мен құқықтары бар [2]. 2015 жылы сот ісін жүргізу принциптерін ҚР ҚПК заң шығарушы органдар қылмыстық процеске қатысушылар құқықтарының тізбесін соңғы рет кеңейтті, бірақ бұл ретте іс жүзінде осы құқықтардың белгілі

бір шеңбермен жүзеге асырылуын шектемеді, барлық жағдайларда оларды іске асырудың негіздері мен шарттарын айқындамай және сол немесе басқа құқықтарға кепілдік беретін нормаларды өзгертудің нақты тәртібін қарастырмады. Сол себептен қылмыстық сот өндірісіне қатысушылар заңнамада көрсетілген құқықтарын теріс пайдалану тәжірибеде орын алып жатады. Ол өз кезегінде қылмыстық істерді тергеуде әртүрлі мәселелер туындауына әкеп соғады. Әсіресе, сотқа дейінгі тергеп-тексеру амалдарын жүргізу кезінде көптеген жағдайда қорғау тарапынан өздеріне берілген құқықтарын өздерін ақтап алу мақсатында теріс пайдалану фактілері белен алған. Оны көп жағдайда қорғалу тактикасы деп қарастырып жатады, бірақ сол күдіктінің субъективтік құқықтарын теріс пайдалануы тергеп тексеру амалдарын толыққанды жүргізуге кедергі жасайды.

Қазақстан Республикасының құқықтық заңнамасында «субъективті құқықты теріс пайдалану» ұғымына түсінік берілмеген, бұл ұғым мәселе деп қарастырылмайды. Тіптен, Ежелгі Римде субъективті құқық, оны теріс пайдалану ұғымы болған. Яғни Ежелгі Римде субъективті құқық деп, басқарылатын тұлғаның мемлекет қорғайтын ықтимал мінез-құлқының өлшемін өзінің оң мүдделерін қанағаттандыруға бағыттауы деп қарастырған. [3]. Субъективті құқықтарды іске асыру екі қарама-қарсы қағидатпен айқындалатын шекараларда жүзеге асырылған. Бір жағынан, адам құқықтық мүмкіндіктерге билік етудің абсолюттік еркіндігіне ие болды және үшінші тұлғалардың мүдделеріне және оларға келтірілген зиянға қарамастан, оларды жүзеге асырудың кез келген тәсілін таңдай алды: *nullus videtur dolo facere, qui iure suo utitur* (егер ол өзіне тиесілі құқықты пайдаланса, ешкім оны қаскөйлік ниет деп есептемейді) [4]. Екінші жағынан, Рим заңгерлерінің жұмыстарында жарлықтар құқық иеленушінің өзіне берілген құқықтарды жүзеге асыруға рұқсат етілген және тиісті деп танылуы үшін кейбір шарттарды сақтау қажеттілігі туындаған.

Біріншіден, өкілетті тұлға субъективті құқықты жүзеге асыру кезінде тек қана заңды және ақылға қонымды мүдделерді басшылыққа алуы тиіс еді.

Екіншіден, субъект адалдық, мейірімділік, ар-ождан қағидаттарына сүйенуі тиіс еді. Ежелгі Римдіктер заң шығарушы құқықтық нормаларды адалдық принципі деп түсінді [5].

Үшіншіден, құқықты іске асыру кезінде өкілетті тұлға үшінші тұлғалардың мүдделерін ескеруі және оларға өз іс-әрекеттерімен зиян келтірмеуі тиіс еді. Мысалы, жалға алушыға жалға берушіге тиесілі затты пайдалану процесінде бүлдіруге тыйым салынды.

Төртіншіден, егер субъективті құқықты жүзеге асыру тәсілі заңмен қатаң анықталған жағдайда, тұлға өз құқығын өзге тәсілмен билік ете алмады. Осылайша, басқа адамдардың құқықтарын шектейтін құқықты жүзеге асырмау субъективті құқықты іске асырудың тиісті емес тәсілі ретінде сараланды [3].

Айтылғанды ескере отырып, Рим заңнамасының мәні бойынша субъективті құқықты теріс пайдалану басқа субъектілерге зиян келтіру мақсатында жүзеге асырылуы деп түсіндірілді.

Осы феноменнің сипатты белгілері: субъективті құқықтың болуы; әрекетті де, әрекетсіздік те арқылы оны іске асыру процесінде ғана құқықты теріс пайдалану мүмкіндігі; құқықтық мүмкіндіктерді олардың мақсатына қайшы пайдалану; үшінші тұлғалардың, қоғамның, мемлекеттің құқықтары мен мүдделеріне зиян келтіруге бағытталған заңды тұлғаның қасақана жасалатын теріс пиғылы. Субъективті құқықты теріс пайдаланудың салдары оған жол берген адамға құқықты қорғаудан бас тарту түріндегі тиісті санкция қолдануы болды. Аталған шараның мәні қаскүнемдік мінез-құлықтың салдарынан пайда болған талап қою құқығынан айырады, бірақ «құқықтың өзін толық жоймайды» [6].

Шет елдерде құқықты теріс пайдалану феномені заңгер-ғалымдардың ғылыми зерттеулерінің тақырыбына және пікірталас тақырыбына айналды. Кейбір ғалымдардың пікірінше, қылмыстық сот ісін жүргізу құқығын теріс пайдалану заңды мінез-құлқы да, құқық бұзушылық та болмаса да, өзін-өзі ұстанатын құқықтық санат болып табылады. Мәселен, О.И. Даровский осы құқықтарды заңды түрде іске асыру процесінде жүзеге асырылатын, бірақ олардың мәні мен мақсатына қайшы келетін, процестің басқа қатысушыларына, қоғамға, мемлекетке зиян келтіретін не келтіруі мүмкін, не өзге де теріс салдарларға әкеп соғатын іс жүргізу құқықтары (өкілеттіктері) бар қылмыстық іс жүргізу құқықтық қатынастарға қатысушының мінез-құлқы ретінде құқықты теріс пайдалануды анықтайды [7].

Іс жүзінде қорғау бағасымен қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың, ең алдымен қорғаушылардың өз құқықтарын теріс пайдалану кең таралған. Сенім білдірушіге заң көмегін көрсету үшін өздерінің білімі мен тәжірибесін пайдалана отырып, олар көбінесе осы мақсатта құқықтық сана мен қылмыстық процеске қатысушылардың мүдделеріне сәйкес келмейтін барлық мүмкін болатын әдістер мен «кез келген құралдарды» қолданады. Мысалға, құқықты теріс пайдалануына қылмыстық сот өндірісі кезінде күдіктіден жауап алу барысына қорғаушының жүйелі араласуын жатқызуға болады. Өз клиентіне кеңес беру құқығына сілтеме жасай отырып, қорғаушылар көбінесе сенім білдірушінің сұрақтарына дербес жауап береді немесе күдікті адамның жауабын түзетеді, ол қорғаушының ниеті бойынша өз айғақтарын дереу өзгертеді. Қорғаушының кеңестерінде тергеуші қойған сұрақтарға дәл жауап болуы мүмкін емес деп ойлаймыз, себебі, ҚР ҚПК нормаларына сәйкес, қорғаушы адамның күдікке, айыптауға, қылмыстың мән-жайына қатысты субъективті пікірі мен ұстанымын өзгерту емес, тек қылмыстық процесте айыпталушының мүддесінде әрекет етуге тиіс. Қорғаушылар тарапынан мұндай теріс пайдаланушылықтың жолын кесу мақсатында аталған шектеулер регламенттелуі тиіс.

ҚР ҚПК 64-бабының 9-бөлім 8) тармақшасында күдікті айғақ беруден бас тартуға құқылы [3], мәжбүрлі түрде айғақ алу заңнамада қарастырылмаған. Әрине, бұл оның субъективті құқығы, бірақ күдікті айғақ беруге келіссе қаншалықты шынайы айғақ беретіні белгісіз, себебі күдікті көрінеу жалған айғақ бергені үшін заңға сәйкес қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды.

Оның шынайы айғақ бергенін анықтау тағы да қылмыстық іс жүргізу органдарына жүктеледі. Заңшығарушы барлық сот ісін жүргізуге қатысушылары, тек күдіктіден басқасы, айғақтар беруден бас тартқаны және көрінеу жалған айғақтар бергені үшін заңға сәйкес қылмыстық жауаптылыққа тартылады деп белгілейді. Сол себепті ҚР КПК 64-бабына толықтыру енгізіп, күдіктінің жалған айғақ бергені үшін қылмыстық жауаптылыққа тартуды қарастырған жөн. Күдіктінің өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін заңға қайшы келмейтін құралдармен және тәсілдерін қорғауға тиіс.

Сондай-ақ, ҚР КПК 64-бабында күдіктінің таңдаған немесе тағайындалған қорғаушысымен, оның ішінде жауап алу басталғанға дейін оңаша және құпия кездесуге құқығы көзделген, біздің ойымызша, олардың жауап алу алдында заң көмегін алу құқығы толық көлемде іске асырылған [3].

Қорғаушының қатысуымен жауап алу мен беттестіру жүргізу кезінде қорғаушының жауап алу барысына араласуға, жауаптар беруге немесе қандай да бір сұраққа қалай жауап беру керектігі туралы кеңестер беруге құқығы жоқ екенін ескеру қажет.

Жауап алу процесінде тергеушіге осы тергеу әрекетін жүргізудегі бастамаларды және өзінің ұйымдастырушылық рөлін елемеуге болмайды. Беттестіру жүргізу барысында тергеуші жоспарлаған барлық тактикалық тәсілдер мен дәлелдемелерді пайдалана отырып күдіктіден жауап алғаннан кейін ғана, қорғаушыға сұрақ қою құқығын беруге болады. Алынған жауап дер кезінде хаттамаға түсірілсе, күдіктіге қорғаушы ықпалымен өз айғақтарын өзгертуге мүмкіндік болмайды. Сұрақ-жауап барысында қорғаушының кеңесті, болжамды сұрақтары немесе жауаптары қарастырылмайды. Сондай-ақ тергеуші жауап алу процесінде қорғаушының жауап алынатын адамға қандай да бір жауапты вербальды немесе вербальды емес тәсілмен кеңес беруіне жедел әрекет жасап, дайын болу тиіс. Хаттамаға қойылған барлық сұрақтарды, оның ішінде тергеуші қарастырмай тастаған немесе жауап алынатын адам жауап беруден бас тартқан сұрақтарды жазу міндет [8].

Қорғаушылар тарапынан құқықты теріс пайдалану фактілерін құжаттау мақсатында, жауап алу немесе беттестіру жүргізу барысында, қорғаушы тарапынан арандатушылық репликаларды, мысалға, күдіктіге тергеушінің сұрақтарына жауап бермеу, күдікті деп тану қаулысымен таныспау, хаттамаға қол қоймау секілді ұсынымдарын жауап алу барысында сөзбе-сөз хаттамаға еңгізу керек деген пікірдеміз.

Тәжірибелік қызметте күдіктінің қатысуымен жауап алу немесе беттестіру жүргізу барысында қорғаушылардың жанжалды, арандатушылық және қалыпсыз жағдайлар туғызуы орын алып жатады. Мысалы, қорғаушылардың нұсқауларын басшылыққа ала отырып, күдікті тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде жауап беруден бас тартып немесе хаттамаға қол қоймауды ұйғарады. Немесе жауап алу мен беттестіру аяқталғаннан соң хаттамаға қорғаушының ықпалы арқылы Қазақстан Республикасының КПК нормалары бұзылды немесе жеке басының құқығы бұзылды, қорлау көрсетілді, я болмаса жауап алған адам тарапынан оған моральдық немесе физикалық

қысым келтірілді деп ойдан шығарған ақпараттар көптеп кездеседі. Сол себептен күдіктіден жауап алу кезінде, әсіресе баттестіру жүргізу кезінде видео немесе аудио техникалық құралды қолдану арқылы жүргізу керек. Техникалық құралдарды қолдану жауап алынып отырған адамға және оның қорғаушысына еркінсуіне кедергі келтіріп, ықпал ететінін, сонымен қоса тергеу әрекетіне қатысушыларды, оның ішінде тергеушіні де жауап алу рәсімін қатаң сақтауға мәжбүр ететінін ескеру қажет. Сонымен қоса бұл күдіктінің өз еркімен дәлелдеме беру фактісін теріске шығару мүмкіндігін болдырмайды.

Егер қандай да бір себептермен жауап алу немесе беттестіру жүргізу барысында техникалық құралдарды қолдану мүмкін болмаса, онда куәгердің қатысуымен, ал олар болмаған жағдайда кейін куә ретінде жауап алуға болатын тергеушінің немесе анықтау органы қызметкерінің тергеу әрекетіне қатысуын алдын ала қамтамасыз ету керек. Сол кезде тергеуші кейін сол қатысқан қызметкерлерден куә ретінде жауап алып жүргізілген тергеу амалдары яғни жауап алу немесе беттестіру қалай жүргізілген мән-жайды анықтап, тергеушіге қойылған талаптар мен ескертулерді анықтап, теріс шығаруға мүмкіндік бар.

ҚР ҚПК қатысушы тұлғаларды хаттамаға қол қоюға міндеттейтін норманың болмауын қорғалу тарапы теріс пайдаланады, күдікті қорғаушының қолдауымен хаттамаға қол қоюдан бас тартады, ал қорғаушы өзінің қатысуын теріс пиғылмен растамау мақсатында қол қоюдан бас тартып жатады, осындай келеңсіз жағдайларды болдырмау себебінен, ҚР ҚПК 199-бабы 7-бөліміне мынадай өзгерту енгізілсе, «Хаттамаға міндетті түрде тергеу іс-әрекетіне қатысқан барлық тұлғалар, жауап алынған адам және оны жүргізген лауазымды адам қол қояды». Сол кезде көрсетілген фактілер белең алмас еді.

Жоғарыда баяндалғандар, қорғау тарапынан қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылар жол беретін құқықтарды теріс пайдалану сияқты феноменнің іс жүзінде таралуын көрсетеді. Аталған құқықтарды теріс пайдалану қылмыстық сот ісін жүргізу принциптерін бұзады, оған қатысушылардың құқықтарын толыққанды іске асыруына кедергі жасайды. Яғни бұл сот ісін жүргізу тәжірибесінде жүрген адамдар мен ғалымдардың күш-жігерін біріктіріп қылмыстық іс жүргізу барысында құқықтарды теріс пайдаланудың жолын кесу мақсатында ұйымдастырушылық-тактикалық шешімдер мен тәсілдерді әзірлеу керектігін айтады. Сонымен қатар қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіруді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі 2014 жылғы 4 шілде № 231-V ҚРЗ.
3. Римское частное право: учебник / под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. М., 2009. С. 66.
4. Гай. Институции / под ред. В.А. Савельева, Л.Л. Кофанова; пер. с лат. Ф.М. Дыдынского. М., 1997. С. 368.
5. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М., 1997. С. 541.
6. Хвостов В.М. Натуральные обязательства по римскому праву. М., 1898. С. 423.

7. Даровских О.И. *Злоупотребление правом в уголовном судопроизводстве России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.* – Челябинск, 2013.

8. Файзрахманов Н.Ф. *Тактические приемы допроса и очной ставки в условиях противодействия расследованию // Допрос: процессуальные и криминалистические проблемы (памяти профессора Н.И. Порубова): Сборник материалов 55-х криминалистических чтений: в 2-х ч.* – М.: Академия управления МВД России, 2014. – Ч. 2.

Насурллаев Саидмурод Рашидович
магистрант Академии Генеральной прокуратуры
Республики Узбекистан
г. Ташкент, Республика Узбекистан

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНСТИТУТА ФИНАНСОВЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ В УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

***Түйін.** Мақалада қылмыстық процеске қаржылық тергеу институтын енгізу перспективалары қарастырылған. Мақсаты Өзбекстан Республикасының қылмыстық процесік заңнамасында қаржылық тергеу институтының жұмыс істеу тәртібін талдау болып табылады. Қаржылық тергеу институтының заңнамага және оны жүйелі түрде реттеу қажеттігі анықталған және негізделген. Халықаралық тәжірибе негізінде қосарлама қаржылық тергеу жүргізу туралы ұсыныстар берілді.*

***Түйінді сөздер:** қылмыстық процесс, қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру, терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес, қаржылық тергеу.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены перспективы внедрения института финансовых расследований в уголовный процесс. Целью является анализ порядка функционирования института финансовых расследований в Уголовно-процессуальном законодательстве Республики Узбекистан. Выявлена и обоснована необходимость института финансовых расследований в законодательство и его систематического регулирования. Выдвинуты предложения о проведении параллельных финансовых расследований на основе международного опыта.*

***Ключевые слова:** уголовный процесс, легализация доходов, полученных преступным путем, борьба с финансированием терроризма, финансовое расследование.*

***Annotation.** This article discusses the prospects for the introduction of the Institute of financial investigations in the criminal process. The purpose of the article is to analyze the functioning of the Institute of financial investigations in the Criminal procedure legislation of the Republic of Uzbekistan. The necessity of introducing financial investigations into the legislation and systematically regulating it has been identified and justified. In addition, proposals were made to conduct parallel financial investigations based on international experience.*

***Key words:** criminal procedure, legalization of proceeds from crime, fight against terrorist financing, financial investigation.*

На сегодня легализация доходов, полученных преступным путем, борьба с финансированием терроризма стали актуальными проблемами мирового масштаба. Этот процесс также относится к Республике Узбекистан, которая развивается экономически, и тот факт, что легализация преступных доходов является главным препятствием для развития экономики государства еще больше повышает ее значимость. По мнению экспертов международного уровня совершенствование уголовного и уголовно-процессуального законодательства в соответствии с международными стандартами обеспечивает создание эффективной системы в этой сфере.

В Республике Узбекистан ведется большая работа в борьбе с раскрытием преступных доходов. В частности, в обращении Президента Республики Узбекистан к Верховному Собранию Республики Узбекистан от 24 января 2020 г. сказано “Основные законы и кодексы, относящиеся к судебной сфере, были приняты почти 20-25 лет назад и не отвечают требованиям текущего периода. Поэтому Парламенту стоит принять в ближайшие годы новые кодексы гражданской, уголовной, уголовно-процессуальной, уголовно-исполнительной, административной ответственности. В этой связи, прежде всего, особое внимание следует уделить внедрению передовых стандартов в области прав человека в следственную и судебную практику” [1].

На практике органы предварительного следствия в первую очередь игнорируют процесс, связанный с возмещением ущерба, сосредоточивая свои силы на раскрытии преступлений, выявлении виновных, состава преступления между предметом доказывания и обстоятельствами. Кроме того, тот факт, что количественные критерии, используемые для оценки состава преступления, четко не установлены, несоответствие в соотношении совершенных и раскрытых преступлений, а также отсутствие организационных и финансовых ресурсов при ведении уголовных дел еще более усложняют процесс. В связи с этим необходимо ввести в функции уголовного процесса положения об обязательном и своевременном принятии мер, направленных на обеспечение возмещения вреда, причиненного преступлением. Настало время ввести институт финансовых расследований в законодательство и систематически регулировать его.

Согласно минимальным экспертным заключениям по показателям легализации доходов от преступной деятельности и финансирования терроризма, ежегодно публикуемым на стороне Базельского Института управления (Швейцария), за 2012-2019 годы Узбекистан оценивается в среднем на 5-6 баллов при расчете в 10-балльной системе оценки. Несмотря на то, что этот показатель ниже, чем у стран Центральной Азии, он считается значительно выше, чем у стран, расположенных у Балтийского моря. По данным “Basel AML 2019-2019” Узбекистан занимает 50-е место среди 125 стран в этом рейтинге по незаконному выводу капитала [2].

По информации Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан в феврале 2020 года, в ходе прокурорских расследований и предварительного следствия в общей сложности изъято 2 трлн 341 миллиард сум компенсации ущерба у виновных лиц, но данная цифра составила всего 58 % от общей суммы ущерба, причиненного в указанный период [2].

На международном уровне создана конкретная правовая база для создания института финансовых расследований. В частности, Узбекистан ратифицировал Соглашение о Евразийской группе по противодействию легализации доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма (Москва, 16 июня 2011 года). Но оговорки, заключенные в ходе утверждения, к сожалению, не позволяют применять его нормы

непосредственно на практике. Поэтому в ближайшее время необходимо будет рассмотреть этот вопрос.

Успешное решение указанной проблемы обусловлено необходимостью включения института финансового расследования в национальное уголовно-процессуальное законодательство. Как совокупность уголовно-процессуальных норм, регулирующих правоотношения в рамках предварительного расследования и на стадии исполнения приговора, институт финансового расследования предусматривает проведение внутреннего и международного розыска, возникновение правовых оснований для изъятия денежных средств и имущества из состава преступления.

В процессе разработки новой редакции Уголовно-процессуального кодекса необходимо рассмотреть перспективы введения параллельного финансового расследования, а также практику проведения предварительного расследования некоторых экономических преступлений. Некоторые из вышеперечисленных категорий преступлений могут быть отнесены к следующим преступлениям, указанным в Уголовном кодексе Республики Узбекистан:

1. Статья 182 «Нарушение таможенного законодательства»
2. Статья 188 «Незаконная деятельность по привлечению денежных средств и иного имущества»
3. Статья 177 «Незаконное приобретение или сбыт валютных ценностей»
4. Статья 167 «Хищение путем присвоения или растраты» [3].

Практика, связанная с расследованием экономических преступлений, свидетельствует о том, что отсутствие обязательного финансового расследования или иной аналогичной процедуры в уголовном процессе приводит к тому, что имущество, полученное в результате преступной деятельности, не выявляется и происходит легализация этого имущества.

Список литературы:

1. <http://www.uzembassy.kz/ru/news/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirzjeeva-na-sovmestnom-zasedanii-zakonodatelnoy-palaty-i-senata-oliy-mazhlisa>
2. Русанов Г.А. Противдействие легализации (отмыванию) преступных доходов: учеб.пособие для бакалавриата и магистратуры / Г.А. Русанов. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 157 с. — (Серия: Бакалавр и магистр. Академический курс).
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан от 22.09.1994. <https://lex.uz/docs/111463>

Никитин Евгений Львович

профессор Санкт-Петербургского юридического института (филиал)
Университета прокуратуры Российской Федерации
к.ю.н., доцент, старший советник юстиции
Санкт-Петербург, Российская Федерация

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОКУРОРОМ ЗАКОННОСТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВОВЫМИ СРЕДСТВАМИ ФУНКЦИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

***Түйін.** Мақалада прокурордың жедел-ізвестіру қызметінің заңдылығын қамтамасыз ету мәселелері талқыланады. Басылым ЖІҚ заңдылығын қамтамасыз ету үшін қадағалау функциясының заңды құралдарын және прокуратураның бақыланбайтын функцияларын жан-жақты қолдану қажет деген қорытындыға келді. Автор тағайындалған салада қылмыстық қудалау функциясын жүзеге асырудың маңыздылығын атап өтеді, сонымен бірге қылмыстық қудалау функциясын жүзеге асыруда прокурордың құқықтық құралдарының шеңберін кеңейту мүмкіндігі мен қажеттілігін негіздейді.*

***Түйінді сөздер:** жедел-ізвестіру қызметінің заңдылығы, прокурордың жедел-ізвестіру қызметінің заңдылығын, прокуратураның функцияларын, қылмыстық қудалау функциясының заңды құралдары.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы обеспечения прокурором законности оперативно-розыскной деятельности. Делается вывод о необходимости комплексного применения правовых средств функции надзора и ненадзорных функций прокуратуры для обеспечения законности ОРД. Автор отмечает важное значение реализации функции уголовного преследования в обозначенной сфере, а также обосновывает возможность и необходимость расширения круга правовых средств прокурора при реализации функции уголовного преследования.*

***Ключевые слова:** законность оперативно-розыскной деятельности, обеспечение прокурором законности оперативно-розыскной деятельности, функции прокуратуры, правовые средства функции уголовного преследования.*

***Annotation.** The article discusses the problems of ensuring the legality of the operational-search activity by the prosecutor. The publication concludes that there is a need for a comprehensive use of legal means of the oversight function and the non-oversight functions of the prosecutor's office to ensure the lawfulness of the ARD. The author notes the importance of the implementation of the criminal prosecution function in the designated area, and also justifies the possibility and necessity of expanding the range of legal means of the prosecutor in the implementation of the criminal prosecution function.*

***Key words:** The legality of the operational-search activity, the provision by the prosecutor of the legality of the operational-search activity, the functions of the prosecutor's office, the legal means of the function of criminal prosecution.*

В современных условиях обеспечение законности оперативно-розыскной деятельности (далее – ОРД) прокурором имеет первостепенное значение [1]. В организационно-распорядительных документах Генеральной прокуратуры

Российской Федерации, определяющих порядок и периодичность проведения прокурорских проверок [2], декларируется приоритетное значение прокурорского надзора за исполнением законов в этой сфере, необходимость его активизации, усиления и развития. Однако, характеризуя фактическое состояние прокурорского надзора за исполнением законов в ОРД в Российской Федерации, на сегодняшний день следует отметить его пока еще недостаточно совершенный уровень. Несмотря на стабильно высокое количество выявляемых и устраняемых нарушений законности в сфере ОРД согласно статистическим сведениям и возросшую активность уполномоченных прокуроров ситуация пока не является идеальной (См.: Решение Коллегии Генеральной прокуратуры РФ от 15 февраля 2018 г. «Об итогах работы органов прокуратуры за 2017 год и о задачах по укреплению законности и правопорядка на 2018 год»).

Как показало проведенное исследование в настоящее время обеспечить законность ОРД исключительно средствами прокурорского надзора достаточно сложно, поскольку их существующий объем представляется недостаточным, не соответствующим поставленным целям и задачам деятельности органов прокуратуры в сфере обеспечения законности ОРД. Кроме того, сам порядок их применения законодательно урегулирован не в полной мере, что создает дополнительные сложности при их практической реализации [3].

Ограниченность правовых средств прокурорского надзора может быть частично компенсирована системным применением правовых средств ненадзорных направлений (функций) прокурорской деятельности [4]. При этом, многими специалистами считается, что основная функция прокуратуры – надзорная, которая реализуется через различные направления единой прокурорской деятельности [5]. Существование надзорной функции не исключает объективного существования и реализации, других функций прокуратуры [6], в том числе производных. Таким образом, обеспечение законности ОРД может достигаться реализацией функции уголовного преследования, возложенной на органы прокуратуры. Функция уголовного преследования рассматривается нами и иными авторами [7], как производная от надзорной функции. При этом ранее некоторыми авторами прокурор не рассматривался в качестве субъекта уголовного преследования, а только как представитель органа, осуществляющего надзор во всех стадиях уголовного судопроизводства [8]. С учетом изменений уголовно-процессуального законодательства и законодательства о прокуратуре в современных условиях данный подход стал достоянием истории юридической науки.

Потребность в применении правовых средств уголовного преследования потенциально возникает у органов прокуратуры в двух случаях. Во-первых, при выявлении в ходе прокурорской проверки признаков преступления, совершенного сотрудником органа, осуществляющего ОРД, либо лица, оказывающего содействие на конфиденциальной основе.

Например, Госненской городской прокуратурой Ленинградской области было направлено в суд уголовное дело по обвинению оперуполномоченного, который обвинялся в том, что за взятку в сумме 2,5 тысячи долларов США

умышленно уничтожил оперативно-служебные документы о выявленном наркопреступлении и изъятое наркотическое средство (Информационное письмо Генеральной прокуратуры РФ «О состоянии прокурорского надзора за исполнением законодательства о противодействии незаконному обороту наркотиков» от 19 апреля 2006 г. №29-5-2006).

Решения об уголовном преследовании принимались прокуратурой и в отношении руководителей оперативно-розыскных служб. В частности, Тюменским областным судом был осужден бывший начальник УСБ ГУВД России по Тюменской области за совершение преступлений, предусмотренных ч. 1 ст. 286 УК РФ и ч. 4 ст. 159 УК РФ, связанных с фальсификацией дел агентов с целью хищения денежных средств, предназначенных на выплату их вознаграждения («Обзор о состоянии законности при осуществлении оперативно-розыскной деятельности и практике прокурорского надзора за исполнением законов в указанной сфере». Письмо Генеральной прокуратуры Российской Федерации от 27 марта 2017 г. №36-11-2017 г.).

Во-вторых, инициировать уголовное преследование необходимо, когда при изучении оперативно-служебных материалов прокурор приходит к выводу о наличии достаточных данных для решения вопроса о представлении результатов ОРД и принятии процессуального решения о возбуждении уголовного дела в отношении лиц, являвшихся объектами оперативной проверки или разработки.

Так, в Приморском крае при изучении дела оперативного учета (ДОУ), заведенного для проверки информации об организации и осуществлении незаконной игровой деятельности с использованием информационно-телекоммуникационных сетей, выявлен факт непредставления в орган расследования результатов ОРД, свидетельствующих о совершении фигурантом дела преступления, предусмотренного пунк. «а» ч. 2 ст. 171-2 УК РФ. Таким же образом, в Липецкой области при проверке ДОУ прокурором установлено, что оперативными сотрудниками УМВД не приняты должные меры к реализации, имевшейся в материалах дела информации о мошеннических действиях П. и Л. В органы предварительного расследования была передана только часть результатов ОРД, а иные, имевшиеся в деле оперативные документы, содержащие сведения о многочисленных эпизодах покушения этих лиц на мошенничество, длительное время оставались без внимания оперативных сотрудников. В обоих случаях прокурор инициировал уголовное преследование в рамках действующего уголовно-процессуального законодательства Российской Федерации.

Вместе с тем, в настоящее время российский прокурор ограничен в процессуальных возможностях применения правовых средств уголовного преследования в досудебном уголовном производстве. Несмотря на то, что формально-юридически прокурор является должностным лицом, уполномоченным в пределах компетенции, предусмотренной УПК РФ, осуществлять от имени государства уголовное преследование в ходе уголовного судопроизводства в целом (ч. 1 ст. 37 УПК РФ), у него практически

не осталось реальных правовых средств уголовного преследования на досудебных стадиях уголовного судопроизводства. В рамках реформы (с 2007 г.) прокурор в досудебном производстве утратил право: проводить проверку сообщения о преступлении (в порядке ст. 144 УПК РФ), принимать решение о возбуждении уголовного дела, расследовать преступление как в полном объеме, так и проводить отдельные следственные действия, право процессуального руководства расследованием, а также дачи письменных указаний следователю о ходе и направлении расследования (данное право сохранилось только по отношению к дознавателю). Не реализуя в полном объеме функцию уголовного преследования в досудебном уголовном производстве, как это было ранее, прокурор сохранил отдельные, по своей сути и правовой природе скорее надзорные полномочия, способствующие реализации функции уголовного преследования другими субъектами.

В качестве компенсации утраченного права возбуждения уголовного дела прокурору было предоставлено право вынесения постановления о направлении материалов прокурорской проверки для решения вопроса об уголовном преследовании, которое по сути является не процессуальным, а надзорным, и далеко не всегда эффективным, поскольку представляет собой только повод к возбуждению уголовного дела (ст. 140 УПК РФ). Поэтому юридически это, по существу, чисто надзорное постановление, которое не является началом уголовного преследования в процессуальном смысле. Вместе с тем, в соответствии с ведомственной статистической отчетностью в 2018 году (Статистический отчет «Надзор за исполнением законов при осуществлении оперативно-розыскной деятельности»: Форма ОРД. Код формы 333. За январь-декабрь 2018 года. Приложение №1 к Приказу Генерального прокурора РФ №593 от 28.08.2017) прокурорами было вынесено 105 постановлений о направлении материалов прокурорской проверки для решения вопроса об уголовном преследовании (в 2017 - 91 постановление), а постановлений о направлении материалов прокурорской проверки для решения вопроса об уголовном преследовании в отношении сотрудников, осуществляющих ОРД, за преступления по службе – 5 (в 2017 – 13 постановлений). При этом, на основе рассмотрения постановлений прокуроров возбуждено только 91 уголовное дело.

Сложившаяся ситуация вызывает необходимость доктринально четко определить предмет деятельности прокурора при осуществлении уголовного преследования и его задачи, а также, с учетом научного анализа, оценить адекватность существующего объема полномочий органов прокуратуры по уголовному преследованию в досудебных стадиях уголовного судопроизводства с целью повышения его эффективности.

В действующем российском законодательстве под «уголовным преследованием» понимается «процессуальная деятельность, осуществляемая стороной обвинения в целях изобличения подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления» (п. 55 ст. 5 УПК РФ). В юридической литературе в качестве уголовно-процессуальных функций обычно понимаются отдельные

направления уголовно-процессуальной деятельности, осуществляемые ее участниками [9]. В качестве же основных уголовно-процессуальных функций традиционно называются: уголовного преследования (обвинения); защиты; разрешения дела по существу (правосудия по уголовным делам).

Этимология слова «преследование» предполагает его раскрытие в качестве действий в отношении как конкретного, уже известного индивидуально-определенного лица, так и неизвестного. Однако, предполагается, что это лицо потенциально возможно установить в будущем. Рассматривая проблему определения понятия «уголовное преследование», в свое время мы предлагали вариант раскрытия его сущности и употребления в узко-юридическом и широком смысле [10]. Представляется, что такой подход, несмотря на произошедшие за минувшие годы законодательные изменения, не утратил своей актуальности.

Учитывая цели деятельности органов прокуратуры и общие задачи, которые она призвана решать, любое нарушение уголовного законодательства Российской Федерации, то есть выявление деяния, содержащего признаки состава преступления, предусмотренного Уголовным кодексом РФ, неизбежно влечет за собой необходимость принятия мер прокурорского реагирования (ранее – вынесение постановления о возбуждении уголовного дела, сейчас – постановления о направлении соответствующих материалов в следственный орган или орган дознания для решения вопроса об уголовном преследовании по фактам выявленных прокурором нарушений уголовного законодательства согласно п. 2 ч. 2 ст. 37 УПК РФ) и обеспечение осуществления уголовного преследования виновного. Вместе с тем, следует учитывать, что уголовное преследование может рассматриваться не только в рамках прокурорской деятельности в качестве одной из функций органов прокуратуры, а также в рамках теории уголовного судопроизводства в виде уголовно-процессуальной функции, но и с криминалистической точки зрения, когда оно рассматривается как познавательная деятельность, направленная на отыскание, собирание и использование информации о преступлении и иных имеющих значение для дела обстоятельствах [11].

Начало уголовного преследования, как уголовно-процессуальной функции, мы связываем с возбуждением уголовного дела в отношении конкретного лица либо с раскрытием преступления (появлением в уголовном процессе фигуры подозреваемого или обвиняемого в рамках уголовного дела, возбужденного по факту совершения преступления). Существует также точка зрения, согласно которой уже прокурорская проверка рассматривается в качестве первоначального этапа уголовного преследования [12]. Признавая важное значение прокурорских проверок как средства выявления правонарушений (в том числе и преступлений в сфере ОРД), мы не можем согласиться с утверждением о том, что прокурорская проверка является первоначальным этапом уголовного преследования. Уголовное преследование, является именно уголовно-процессуальной функцией и осуществляется в рамках уголовного судопроизводства в отношении лица, совершившего

преступление. При проведении прокурорской проверки далеко не всегда сразу удается установить: имело ли место событие преступления, возможно ли установить лицо, виновное в совершении преступления. Однако, самое главное - она проводится вне рамок проверки сообщения о преступлении (в порядке ст. 144 УПК РФ) либо расследования уголовного дела.

С учетом проведенного анализа возникает потребность определить предмет деятельности прокурора при реализации функции уголовного преследования для обеспечения законности ОРД. Выделение предмета деятельности прокурора, которое ранее осуществлялось только в рамках реализации надзорной функции, сейчас видится целесообразным и в рамках ненадзорных направлений деятельности прокуратуры (функций) и предлагается к использованию в теории прокурорской деятельности в современной науке [13].

Ранее в науке уже были предприняты попытки определить предмет (объект) уголовного преследования. В частности, предмет уголовного преследования рассматривается специалистами как «деяние (действие или бездействие), содержащее признаки уголовно-наказуемого деяния («преступления») [14]. Развивая и конкретизируя указанное определение, полагаем, что предметом деятельности прокурора при осуществлении уголовного преследования в целом должно являться: установление факта совершения преступного деяния и изобличение лица, виновного в совершении преступления, в досудебной стадии уголовного судопроизводства (в пределах полномочий, предоставленных процессуальным законодательством); установление факта совершения преступного деяния и изобличение лица, виновного в совершении преступления, в стадии судебного разбирательства путем поддержания государственного обвинения; обеспечение законности и обоснованности судебных актов, а также законности, обоснованности и справедливости судебного приговора при привлечении виновного лица к уголовной ответственности.

Предмету уголовного преследования, реализуемого прокурором, должны соответствовать надлежащие полномочия, определяющие правовые средства его осуществления. Законодательное сужение правовых средств уголовного преследования, предоставленных российским прокурорам в досудебном производстве, произошедшее в связи с выделением прокурорского следственного аппарата и его передачей в органы Следственного комитета РФ, не позволяет осуществлять эффективное уголовное преследование лиц, совершивших преступления, для обеспечения законности ОРД. Оно также не соответствует подходам, закрепленным в важнейших международно-правовых документах, принятых при участии Российской Федерации: положениям Модельного закона «О прокуратуре» для стран СНГ (принят на 27-м пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств — участников СНГ (постановление № 27-6 от 16 ноября 2006 года); Рекомендации Комитета министров Совета Европы Rec (2000) 19 «Роль прокуратуры в системе уголовного правосудия» (принята Комитетом

Министров Совета Европы 6 октября 2000 г. на 724-ом заседании Представителей Министров); Руководящим принципам, касающихся роли лиц, осуществляющих судебное преследование (приняты 8-м Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, г. Гавана, 27 августа—7 сентября 1990 года)[15].

Так, согласно ст. 22 Модельного закона «О прокуратуре» для стран СНГ прокурор в зависимости от характера нарушения закона выносит постановление о возбуждении уголовного дела. Кроме того, ст. 43 предполагает, что национальное законодательство должно предусматривать возможность проведения расследования органами прокуратуры по делам о преступлениях, отнесенных уголовно-процессуальным законодательством к их компетенции, а также закрепляет положение о праве прокурора принять к своему производству или поручить подчиненному ему прокурору или следователю расследование любого преступления. Аналогичный подход заложен в Рекомендации Комитета министров Совета Европы Rec (2000) 19 «Роль прокуратуры в системе уголовного правосудия». В соответствии с п. 2 во всех системах уголовного правосудия европейских государств прокуроры решают вопрос о возбуждении или продолжении уголовного преследования; поддерживают обвинение в суде. В свою очередь п. 16 устанавливает, что прокуроры должны в любом случае иметь возможность беспрепятственно возбуждать уголовное преследование против государственных должностных лиц, в особенности за коррупцию, незаконное использование полномочий, грубое нарушение прав человека и за другие правонарушения, признанные международным правом. Это положение, несомненно, важно при осуществлении уголовного преследования должностных лиц правоохранительных органов, в том числе осуществляющих ОРД. Указанные подходы декларируют и Руководящие принципы ООН, касающиеся роли лиц, осуществляющих судебное преследование.

Таким образом, все перечисленные международно-правовые документы предполагают конструирование правовых средств реализации уголовного преследования прокурором значительно шире, чем действующее российское законодательство. В частности, правовыми средствами прокурора при осуществлении уголовного преследования помимо вышеуказанных средств должны являться: право возбуждать уголовные дела в отношении конкретного лица, а также право совершать действия, направленные на установление лица, совершившего преступление в рамках расследования уголовного дела возбужденного по факту совершения преступления; право проводить расследование преступлений, совершенных сотрудниками правоохранительных органов, в том числе осуществляющих ОРД, и иных преступлений, в случаях, когда это будет предусмотрено уголовно-процессуальным законодательством; право давать письменные указания следователю о направлении расследования, производстве процессуальных действий с целью собирания обвинительных доказательств в отношении конкретного лица.

Список литературы:

1. Безруков А.В. Конституционно-правовые основы обеспечения правопорядка органами прокуратуры в России / А.В. Безруков // *Российская юстиция*. 2016. № 1. С. 2 - 4.
2. Прокурорская проверка: методика и тактика проведения: учебное пособие / О.Н. Коришунова, И.И. Головки, Е. Л. Никитин [и др.]; под ред. О.Н. Коришуновой. 2 -е изд. испр. и доп. – Москва: ЮСТИЦИЯ, 2019. – 408 с. – С. 281.
3. Никитин Е.Л. Особенности определения и реализации полномочий прокурора при осуществлении надзора за исполнением законов в оперативно-розыскной деятельности / Е.Л. Никитин // *Юридическая мысль*. 2017. №1 (99). С. 124-130.
4. Никитин Е.Л. Обеспечение законности оперативно-розыскной деятельности средствами прокурорского надзора и ненадзорных функций прокуратуры // Е.Л. Никитин // *Юридическая мысль*. 2019. №1 (111). С. 108-117.
5. Шалумов М.С. Прокурорский надзор и государственный контроль за исполнением законов: разграничение компетенции и ответственности / М.С. Шалумов // *Государство и право*. 1999. № 1. С. 82.
6. Долежан В.В. Проблемы компетенции прокуратуры / В.В. Долежан. Дис. ... докт. юрид. наук. – Москва, 1991. –С. 23.
7. Корневский Ю.В. Государственное обвинение в условиях судебной реформы (процессуальный, тактический и нравственный аспекты) : методическое пособие / Ю. В. Корневский. – Москва, 1994. –С. 6.
8. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: учебник / М.А. Чельцов. 4 изд., испр. и переработ. – Москва :Госюриздат. 1962.– 503 с. –С. 32.
9. Савицкий, В.М. Государственное обвинение в суде / В. М. Савицкий.– Москва: Наука, 1971. – 343 с. – С. 42.
10. Никитин Е.Л. Проблемы прокурорской деятельности при осуществлении уголовного преследования /Е. Л. Никитин. Дис. ...канд. юрид. наук. – СПб., 2000.– 198 с.
11. Коришунова О.Н. Теоретические и прикладные проблемы уголовного преследования: монография / О.Н. Коришунова. Изд. 2-е. Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры РФ. – Санкт-Петербург: 2009. – 163 с.
12. Алексеев Б.В. Прокурорская проверка - первоначальный этап уголовного преследования / Б.В. Алексеев, Ф.Ш. Измайлова // *Прокуратура. Законность. Государственный контроль*. – Москва, 1995. –С. 63-69.
13. Коришунова О.Н. Предмет деятельности прокурора – новая категория или необходимость /О.Н. Коришунова, И.И. Головки // *Вестник Томского государственного университета*. 2017. №423. –С. 207-218.
14. Буланова Н. В. Прокурор в досудебных стадиях уголовного судопроизводства Российской Федерации: монография / Н. В. Буланова. – Москва: Юрлитинформ. 2015. – 216 с. – С. 55.
15. Никитин Е.Л. Российская и зарубежная прокуратура: модели и стандарты: хрестоматия. Сборник документов о прокуратуре / авт.-сост. Е.Л. Никитин, Н. В. Кулик. СПб юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. – Санкт-Петербург, 2013. – 208 с.

Омарова Маржан Каримовна
Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

БӨТЕННІҢ МҮЛКІН ҰРЛАУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

***Түйін.** Мақала бөтеннің мүлкін ұрлаумен байланысты істерді қараудың ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Ұрлық қылмысының түрлері және оны жасағаны үшін жауаптылықтың орны қарастырылған. Сонымен қатар, мал ұрлығына қатысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға назар аударылған.*

***Түйінді сөздер:** жымқыру, Қылмыстық кодекс, ұрлық, тонау.*

***Аннотация.** Статья посвящена изучению особенностей рассмотрения дел, связанных с хищениями чужого имущества. Рассмотрены виды кражи и ответственность за его совершение. Кроме того, уделено внимание внесенным изменениям и дополнениям в Уголовный кодекс Республики Казахстан в отношении скотокрадства.*

***Ключевые слова:** хищение, Уголовный кодекс, кража, грабеж.*

***Annotation.** The article is devoted to the study of the features of consideration of cases related to the theft of other people's property. The types of theft and responsibility for its Commission are considered. In addition, attention is paid to the amendments and additions to the criminal code of the Republic of Kazakhstan in relation to animal theft.*

***Key words:** theft, Criminal Code, theft, robbery.*

Қазақстан Республикасы Конституциясының 6-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады [1].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 188-бабына сәйкес, ұрлық – бұл бөтеннің мүлкін жасырын жымқыру болып табылады [2].

Бүгінгі таңда ұрлық – еліміздегі ең кең таралған және жиі жасалатын қылмыстардың қатарына жатады. Осымен қоса, пәтерлерде ғана емес, қоғамдық орындарда, әсіресе ақпараттық жүйеге жасырын кіру арқылы жасалатын ұрлық кеңінен таралды деп айтсақ қателеспейміз. Зерттеу тәжірибесі жеке мүлікті жасырын ұрлаудың алдын алу және оны ашу үшін жәбірленуші тәртібінің аса маңыздылығын көрсетеді. Мысалы, аталған қылмыстар құрбандарының ұқыпсыздығы, аса менмендігі, ұрлық болған кезде өзін-өзі ұстау тәртібі, өзінің құқықтарын білмеу және т.б. жиі ұрлық жасауға бағытталған қылмыстық пиғылды жүзеге асыру үшін қолайлы сәтті туғызады. Осыған байланысты, әрбір адам ұрлықтан сақтану үшін дербес қорғану шараларын қолдануы қажет.

Ұрлықтың жасырын жасалуының критерийлері екіге бөлінеді: объективтік және субъективтік.

Ұрлықтың объективтік критерийі меншік иесінің ұрлықты жасаған адамның әрекетіне байланысты көзқарасымен анықталады, яғни меншік иесі оның меншігіне қарсы жасалған қылмыстық әрекетті байқамайды. Затының жоғалғанын кейіннен барып біледі. Кейде ұрлық меншік иесінің байқауымен жасалса да ашық қылмысқа айналмайды. Қылмыскер ұрлықты ақыл-ойы кем адамның, жас баланың көзінше немесе адам қатты мас болғанда немесе ұйықтап жатқан кезде жасағанда, аталған адамдар оның әрекетін қылмыс деп санамайды деп ойлайды.

Яғни, ұрлықтың объективтік критерийін талдаған кезде біз ең алдымен жәбірленуші немесе өзге адамдар жоқ болған кезде және қылмыскер осы жағдайды білген кезде, сонымен қатар, аталған тұлғалар бар болғанымен мүлік оларға байқатпай алынатынын байқаймыз. Ал, қылмыскер мәселен жәбірленуші ұйықтап жатқан кезінде оның сөмкесін ақтарып, ішінен ақшасын ұрлаған жағдайда, ол сезбейді, демек кімнің ұрлағанын білмейді деп ойлайды. Алайда кейбір жағдайларда жәбірленушілер ұйықтап жатқан кейіп танытып, шын мәнінде бәрін сезіп жатады.

Сонымен қатар, меншік иесінің немесе басқа адамдардың бірінің мүлікті иелену оқиғасын көріп тұрғанымен оның қылмыстық сипатын түсінбеген жағдайларда да, мұндай әрекет жасырын ұрлау деп саралануға жатады.

Бұндай жағдайда әрбір адам өзінің жеке мүлігіне қатысты алдын ала сақтық шараларын қамтамасыз етуі қажет деп есептеймін. Ол үшін мысалы бөлмелерге бейнекамера орнатуға болады немесе арнайы белгілерді орнату керек. Сонда қылмыскерді дереу анықтап, ұстауға болар еді.

Мысалы, А. деген азаматқа қатысты қылмыстық іс бойынша сот алқасы «Ұйықтап жатқан адамның затын алып кету ашық тонау емес, ұрлық болып табылады» деп көрсеткен.

Н.-ға қатысты қылмыстық іс бойынша сот алқасы «Жастығына орай қылмыскерді әрекетінің маңызын түсінбейтін баланың көзінше жасалған бөтеннің мүлкіне қарсы жасалған қылмыс ашық тонау емес, ұрлық болып табылады» деп көрсетті.

Ұрлықтың субъективтік критерийі қылмыс жасаған адамның өзінің бөтен мүлкіне байланысты көзқарасына тікелей байланысты. Қылмыстық заң және сот тәжірибесі субъективтік критерийді негізгі критерий ретінде түсінеді. Сондықтан да егер қылмыскер бөтеннің мүлкін жасырын алып кеттім деп есептесе, басқа біреу оны байқап қалса да, оның әрекетін ұрлық деп саралайды.

Осыған орай Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» №8 Нормативтік қаулысының 4-тармағында «Ұрлық – бөтеннің мүлкін заңсыз жасырын иемдену. Бөтеннің мүлкін заңсыз иемденудің жасырын болып табылатыны туралы мәселені шешу кезінде соттар кінәлі адамның өзі жағдайды қалай қабылдайтынын басшылыққа алуға тиіс. Егер кінәлі адам айналасындағылар үшін өзі байқатпай әрекет жасадым деп санаса,

онда ұрлық, тіпті егер меншік иесі не өзге адам оның әрекеттерін бақылап жүргеннің өзінде, ұрлық деп саралануға жатады» деп көрсетілген [3].

Мәселен, Павлов қызметтік үй-жайға кіріп, жәбірленушінің бөлмесінен шығып кеткенін пайдаланып, оның сөмкесінің ішінен әмиянын алып, бөлмеден шыға бергенде жәбірленушімен кездесіп қалады. Жәбірленушінің «Не іздеп жүрсіз?» деген сұрағына «Кілтімді іздеп жүрмін» дей салып, шығып кетеді. Сезіктеніп қалған жәбірленуші сөмкесінен әмиянын іздей бастайды. Павловтың алып кеткенін біліп, іле-шала артынан қуып шығады да басқа адамдардың көмегімен Павловты ұстап алады.

Бірінші сатыдағы сот және одан кейінгі сот сатылары Павловтың бұл әрекетін ашық тонау деп саралап соттаған.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қылмыстық істер жөніндегі кассациялық сот алқасы төменгі сатыдағы соттардың бұл шешімдерімен келіспей, Павловтың әрекетінде ұрлықтың белгісі бар, себебі ол жәбірленушінің сөмкесін жасырын жағдайда алған деген қорытындыға келіп, оның әрекетін ұрлыққа ауыстырып қайта саралаған.

Келесі мысал, азамат К. кафеде азамат З.-мен танысып, екеуі бірге спирттік ішімдіктер ішкен. Содан соң олар кафеден шығып, К. сол сәтте З-ның қатты мас болғанын пайдаланып, үйдің жанында З-ның саусағынан алтын сақинасын шешіп, өзіне тағып алып, қашқан, алайда полиция қызметкерлерімен ұсталған.

Бірінші сатыдағы сот К.-ні тонау, яғни ашық жымқыру жасағаны үшін кінәлі деп таныған. Апелляциялық сатыдағы сот алқасы К.-нің әрекеті дұрыс сараланбаған деген тұжырымға келген. Сот отырысы барысында анықталғандай, жәбірленуші З. жымқыру кезінде қатты мас болған және болған жағдай есінде қалмаған. К. өз алдына жәбірленуші мүлігінің жымқырылғаны фактісін түсінбейді деп санаған. Оның әрекетін кездейсоқ өтіп бара жатқан куәлар көріп қалған. К.-нің сақинаны иемденіп алуы оның қылмыстық әрекеті бөтен адамдармен байқап қалуын сезінгені туралы мәліметтер істе көрсетілмеген. Істің мұндай тұрғысында К.-нің әрекеті ұрлық деп саралануға жатады.

Ұрлықтың қылмыстық заңда төмендегідей саралаушы белгілері анықталған:

- адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша жасалған ұрлық;
- ақпараттық жүйеге заңсыз кіру не телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін ақпаратты өзгерту жолымен жасалған ұрлық;
- бірнеше рет жасалған ұрлық;
- тұрғын, қызметтік немесе өндірістік үй-жайға, қоймаға не көлік құралына заңсыз кірумен жасалған ұрлық;
- қылмыстық топ жасаған ұрлық;
- мұнай-газ құбырынан жасалған ұрлық;
- ірі мөлшерде жасалған ұрлық;
- аса ірі мөлшерде жасалған ұрлық [4].

Заңдылық сипатына қарай ұрлық материалдық құрамға жатады. Осыған байланысты ұрлықтың аяқталған кезі болып, қылмыскер бөтен мүлкін заңсыз алып қана қоймай, оны өз пайдасына толық жаратуға мүмкіндігі болған кезде ғана аяқталған болып танылады.

Бұл жерде назар аударатын жағдай, ол ұрлықты бөтеннің мүлкін қылмыскердің алған сәтінен бе немесе бөтеннің мүлкін өзінің пайдасына асырып пайдаланған кезден бастап ұрлықты аяқталды дейміз, осыны ажырата білгеніміз дұрыс. Ұрлықты қылмыскер бөтеннің мүлкін жәбірленушінің иелігінен алып қана қоймай, оны өз пайдасына асырса ғана аяқталды деп айта аламыз. Мәселен, қылмыскер ұрланған бөтеннің мүлкін затты тығып немесе сатып үлгерсе қылмыс аяқталды деп тануымыз қажет.

Үйден, мекемеден немесе күзетілетін аймақтан бөтеннің мүлкін жасырын алып шығуға тырысқан қылмыскер, сол аумақтың шеңберінде ұсталса, оның әрекеті ұрлыққа оқталғандық деп танылады.

Бірақ, егер қылмыскер бөтеннің мүлкін ұрлау пиғылын жүзеге асыру мақсатында ұрлық затына қол жеткізе алмаған жағдайда бұл ұрлықтың аяқталмағанын көрсетеді.

Мысалы, Қызылорда облысы Шиелі аудандық сотының А.-ға қатысты бөтеннің мүлкін ұрлауға оқталғаны бойынша қылмыстық ісі қаралған.

Іс материалдарына сәйкес, А. өзінің бір үйде тұратын енесінің бөлмесінен чемоданның ішінде тұрған алтын бұйымдарын ұрлап, оларды ауланың қорасындағы аяқ-киім қораптарының ішіне тығып жатқан жерінен ұсталған. Алайда, ол бұл алтын бұйымдарды өзінің пайдасына жаратып үлгермеген. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде А. өз кінәсін мойындамай, айғақ беруден бас тартқан. Алайда, кейіннен сот тергеуінде өзінің кінәсін толық мойындаған.

Бұл іс бойынша А.-ның енесінің бөлмесінен ұрлаған алтын бұйымдарын пайдакүнемдік мақсатта бөтеннің мүлкін қайтарымысыз өз пайдасына жарата алмағанын көруге болады. Бұндай жағдайлар көптеп кездеседі.

Осындай ұрлықтың алдын алу үшін үйлерге жасырын бейне-камералар орнатса өте орынды болар еді.

Адамдар тобының алдын ала сөз байласу бойынша ұрлық жасағаны белгісі бойынша кінәлі адамдардың іс-әрекеттерін саралау кезінде екі немесе одан да көп адамдардың кез келген нысанда көрініс тапқан келісімі болды ма, осы тұлғалардың бөтен мүлікті иеленуге тікелей бағытталған іс-әрекеттерді істеудің алдында, яғни ең кемінде бір орындаушының қылмыс құрамының объективтік жағын орындағанға дейін олар сөз байласты ма, соны анықтау қажет.

Ұрлықты жасау үшін екі немесе одан да көп адамдардың ортақ күштерін біріктіру арқылы әрбір қылмысқа қатысушының алдын ала бөліскен рөлдерге сәйкес іс-әрекеттерді жасауы және барлық қатысушылардың әрекетінен болатын жалпы қылмыстық нәтижемен себеп-салдарлық байланыста болатын жағдайларда да ұрлық адамдар тобының алдын ала сөз байласуы белгісі бойынша сараланады. Мұндай жағдайда қылмысқа екі немесе одан да көп

орындаушылардың қатысуы міндетті емес, бір ғана орындаушының қатысуы жеткілікті.

Егер адам ұрлықтың басқа қатысушыларымен алдын ала сөз байласпай, бірақ осы қылмысты басқа адамдар жасау кезінде оларға қосылып, қатысқан болса, онда іс жүзінде нақты іс-әрекеттер жасағаны үшін ол қылмысты қоса орындаушы ретінде жауаптылыққа тартылуы тиіс.

Жалғасатын қылмыстан бірнеше рет жасалған қылмыстарды ажырату кезінде кінәлі адамның пиғылының неге бағытталғанын анықтау маңызды болып табылады. Жалғасатын қылмыс кезінде кінәлі адам алдын ала белгіленген мақсатқа қол жеткізе отырып, бөтеннің мүлкін белгілі бір көзден бірнеше мәрте алып қою жолымен бірыңғай пиғылды іске асырады, ол жиынтығында бір қылмысты құрайды.

Қылмыстық заң бөтеннің мүлкін ұрлау мақсатында заңсыз кіру қандай да болмасын кедергілерден өту арқылы немесе ешқандай кедергілерсіз де жасалуы мүмкін екенін көрсетеді. Заңсыз кіру үйге не қоймаға кірмей-ақ арнайы құралдар арқылы мүліктерді иемденсе де орын алады. Үйге заңсыз кіру оны жеңілдету мақсатында, үй иесін не қойма менгерушісін, қылмыскер өзін тексеруші органның қызметкері ретінде көрсетіп алдап кірсе де орын алады [5].

Адамның бөтеннің мүлкін жымқыру мақсатында ұрлық жасау пиғылы, үй-жайларға кірмей тұрып пайда болса ғана жымқыру мақсатында заңсыз кіру саралау белгісі орын алады.

Ұрлау пиғылы үй-жайға кіргеннен кейін пайда болса, онда кінәлі адамның әрекеті үй-жайға заңсыз кіру белгілерімен сараланбайды [6].

Мысалы, сотталған Б., жәбірленушінің үйінің кілтін өзінде болғанын пайдаланып, кілтпен үйді ашып кіріп, жәбірленушінің 1500 теңге тұратын заттарын алып кеткен. Бірінші сатыдағы сот қылмыскердің бұл әрекетін тұрғын үйге заңсыз кіріп жасалған ұрлық деп саралаған.

Алайда, соттың бұл пікірімен келісуге болмайды. Өйткені, Б. жәбірленушінің үйінде тұрып жатқан, жәбірленуші оған үйдің мүшесі ретінде қараған, үйдің кілтін қайда жататынын білген. Осы жағдайларды ескере келе, апелляциялық алқа Б.-ның әрекетінен ұрлықтың «тұрғын үйге заңсыз кіріп ұрлау» деген саралаушы белгісін алып тастаған.

Осы тұста айта кететін жағдай, ол Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» №292-VI Заңына сәйкес ҚК 188-1-мал ұрлау бабымен толықтырылды.

Мал ұрлау, яғни бөтеннің малын жасырын жымқыру – мүлкі тәркіленіп, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады деп көрсетілген. Ал, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған не ірі мөлшерде жасалған мал ұрлау – мүлкі тәркіленіп, үш жылдан жеті жылға

дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады делінген. Бұл баптың ескертпесінде былай делінген «осы бапта мыналар мал деп түсіндіріледі: ірі қара мал, жылқылар мен есектер, түйелер, ұсақ мал, шошқалар». Бір сөзбен айтқанда малдың түрлеріне жекелей топтап, оның ұғымын ашқан.

Алайда, мал адамның жеке меншік мүлкі болып табылатындықтан «мал ұрлау» деп бөлек бапқа бөлудің қажеттілігі жоқ еді деп ойлаймыз. Себебі, бөтеннің мүлкін ұрлау бұл меншікке қарсы қылмыстардың қатарына жатады, оған адамның жеке меншігіндегі мүліктердің барлығы кіреді, мысалы, үй, жер немесе автокөлік және т.б.

Соңғы кездерде мұнай-газ құбырларынан мұнай және газ ұрлау жиі орын алуда. Осыған байланысты қылмыстық жауаптылықты күшейту қажет.

Тергеу және сот тәжірибесін зерттеу кассалық аппараттардан ақшаларды ұрлауды саралауға әртүрлі көзқарасты қалыптастырып көрсететінін байқауға болады. Ж. және Т. дүкенге азық-түлік сатып алу үшін кірген. Сатушының кассалық аппаратты ашық қалдырып, басқа бөлмеге шығып кеткенін пайдаланып, ақшаларды ұрлап кеткен. Тергеу органдары мен бірінші сатыдағы сот бұл әрекетті сақтау орнына заңсыз енумен жасалған ұрлық деп саралаған. Апелляциялық сатыдағы сот алқасы істі қарап, кассалық аппаратта сақтау орны саралаушы белгісін алып тастаған.

ҚК 188-бабында көзделген келесі белгісі – ақпараттық жүйеге заңсыз кіру не телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін ақпаратты өзгерту жолымен жасалған ұрлық болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы «Ақпараттандыру туралы» Заңына сәйкес ақпараттық жүйе – ақпараттық өзара іс-қимыл арқылы белгілі бір технологиялық әрекеттерді іске асыратын және нақты функционалдық міндеттерді шешуге арналған ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, қызмет көрсетуші персоналдың және техникалық құжаттаманың ұйымдастырылып ретке келтірілген жиынтығы болып табылады [7].

Осы ақпараттық жүйеге заңсыз кіру арқылы ақпаратты ұрлау жиілеп баратыны белгілі. Бұл жағдайдың алдын алу үшін ақпараттық жүйеде өзгерістер енгізу қажет. Әрбір жүйе пайдаланушысының ақпараттық жүйеге заңсыз кіргенін бірден полиция қызметкерлері анықтап, таба алатындай жағдай жасау қажет деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
3. О судебной практике по делам о хищениях: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11.07.2003г. №8
4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 1120с.
5. Борчашвили И.Ш. Хищение чужого имущества. Монография. – Караганда: Карагандинский юридический институт МВД РК им Б.Бейсенова, 2010. – 215с.

6. Құрықбаев Ә.Ж. Бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық істер бойынша сот тәжірибесі. // Заңгер. – 2015. №8(169). - С.36-40.

7. Ақпараттандыру туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы Заңы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K>

Раисов Аргын Абаевич

магистрант Академии правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Тапаев Самат Болатбекович

главный научный сотрудник Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
старший советник юстиции
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

**ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ,
ОСУЩЕСТВЛЯЕМОГО ПРОКУРОРОМ И СООТНОШЕНИЕ ЕЕ
С ФУНКЦИЕЙ НАДЗОРА**

***Түйін.** Мақалада прокурор жүзеге асыратын қылмыстық қудалау мәселелері, қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларындағы прокурорлық қадағалау мен қылмыстық қудалаудың арақатынасы қарастырылады. Сотқа дейінгі тергеу құрылғысын жаңғырту, "қылмыстық қудалау" ұғымын қайта жаңарту, сондай-ақ "қылмыстық қудалауды бастау" ұғымын енгізу қажеттігі негізделген.*

***Түйінді сөздер:** Конституция, қылмыстық қудалау, айыптау тарабы, прокурор, сотқа дейінгі тергеу органдары.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы уголовного преследования, осуществляемого прокурором, соотношение прокурорского надзора и уголовного преследования в досудебных стадиях уголовного процесса. Обоснована необходимость модернизации устройства досудебного расследования, реконструкции понятия «уголовное преследование», а также введения понятия «начало уголовного преследования».*

***Ключевые слова:** Конституция, уголовное преследование, сторона обвинения, прокурор, органы досудебного расследования.*

***Annotation.** The article deals with the issues of criminal prosecution carried out by the prosecutor, the ratio of prosecutor's supervision and criminal prosecution in the pre-trial stages of the criminal process. The article substantiates the need to modernize the pre-trial investigation system, reconstruct the concept of "criminal prosecution", and introduce the concept of "beginning of criminal prosecution".*

***Key words:** Constitution, criminal prosecution, prosecution party, prosecutor, pre-trial investigation bodies.*

Законом Республики Казахстан от 10 марта 2017 г. «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» внесены изменения и дополнения в Конституцию Республики Казахстан, в том числе касающиеся деятельности органов прокуратуры.

За органами прокуратуры определены функции: осуществление высшего надзора, представление интересов государства в суде и осуществления от имени государства уголовного преследования.

Из указанных направлений последняя функция сегодня вызывает ряд вопросов. Именно поэтому является важным раскрыть ее понятие и сущность, выяснить поглощает ли она в себя функцию надзора на досудебной стадии процесса.

При их рассуждении будем исходить из положений действующего законодательства, для чего прежде предлагается раскрыть общее понятие и сущность «уголовного преследования», а после выяснить каким образом его осуществляет прокурор.

Анализом законодательства Республики Казахстан установлено, что дефиницию «уголовного преследования» сегодня определяет Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее - УПК).

В частности из пункта 22 статьи 7 УПК следует, что уголовное преследование (обвинение) – это процессуальная деятельность, осуществляемая стороной обвинения в целях установления деяния, запрещенного уголовным законом, и совершившего его лица, виновности последнего в совершении уголовного правонарушения, а также для обеспечения применения к такому лицу наказания или иных мер уголовно-правового воздействия.

Положения пунктов 2 и 23 статьи 7 УПК, к стороне обвинения в числе прочих относят и прокурора, являющегося безусловным субъектом уголовного преследования.

Глава 8 УПК в целом же регламентирует правовые полномочия субъектов, осуществляющих функции уголовного преследования, в том числе и прокурора, который в отличие от всех реализует ее на досудебных, и на судебных стадиях процесса (закреплено в статье 58 главы).

То есть, его процессуальная деятельность не ограничивается лишь в изобличении лица за совершение уголовного правонарушения, а направлена также и на обеспечение применения к такому лицу наказания или иных мер уголовно-правового воздействия.

Таким образом, действующий УПК предельно ясно раскрывает общее понятие и смысл уголовного преследования, а также четко регламентирует деятельность каждого субъекта его реализующего.

В тоже время законодательство, в том числе и Закон Республики Казахстан «О прокуратуре» от 30 июня 2017 г. (далее - Закон) не раскрывает понятие и сущность «уголовного преследования, осуществляемого прокурором от имени государства».

Стоит отметить, что данный вопрос носит дискуссионный характер, и единство взглядов по нему нет.

На наш взгляд это новое направление прокуратуры сочетает в себе сразу несколько основных для ее деятельности функций, в том числе, которые были закреплены в прежней редакции Конституции как самостоятельные отдельные функции.

Полагаем, данное направление охватило в себя полностью, ранее закрепленную в Конституции самостоятельную функцию - «осуществление

уголовного преследования, в случаях, порядке и в пределах, установленных законом», а также элементы функции - «осуществление высшего надзора за законностью дознания, следствия и оперативно-розыскной деятельности».

Об этом частично свидетельствует Нормативное постановление Конституционного Совета РК от 8 ноября 2007 г., которым дается разъяснение прежней функции прокуратуры по «осуществлению уголовного преследования, в случаях, порядке и в пределах, установленных законом».

Официальное толкование пункта 1 статьи 83 прежней редакции Конституции связано с тем, что направление об осуществлении прокурором уголовного преследования, прямо противоречило пункту 1 статьи 84 этой же редакции Конституции, которым предопределялось, что осуществление дознания и предварительного расследования возлагается лишь на специальные государственные органы.

По результатам члены Конституционного Совета пришли к выводу, что нормы пунктов 1 и 4 статьи 83, пункта 1 статьи 84 Конституции допускают в особых случаях, оговоренных законом, производство прокурором уголовного преследования.

Последнее включает в себя элементы предварительного расследования.

Вследствие чего они сочли, что в исключительных случаях закон может наделить прокурора правом возглавлять следственные группы, состоящие из следователей специально уполномоченных государственных органов.

Таким образом, прежнее направление прокуратуры «осуществление уголовного преследования, в случаях, порядке и в пределах, установленных законом», непосредственно связано с деятельностью предварительного расследования.

Следовательно, рассматриваемое новое направление прокурора, связанное с осуществлением уголовного преследования от имени государства включает в себя три основных направления, в том числе: право прокурора на личное расследование уголовных дел, осуществление процессуального руководства над субъектами уголовного преследования и поддержание государственного обвинения в суде.

Осуществляя процессуальное руководство над органами досудебного расследования, задача прокурора состоит в даче правовой оценке деяния лица, совершившего общественно опасное деяние, а также результатам предварительной изобличительной (преследовательской) деятельности, произведенной в рамках уголовного преследования компетентными органами и должностными лицами.

При этом, процессуальная форма этой оценки не исчерпывается утверждением обвинительного акта или заключения, поскольку она охватывает и другие процессуальные действия.

Применительно к досудебной стадии, содержание уголовного преследования, осуществляемого прокурором от имени государства, включает в себя три основных блока полномочий.

Первый блок охватывает реализацию полномочия, связанного с утверждением обвинительного акта, поскольку это придает ему силу акта уголовного преследования, исходящего от государства.

Также, в этот блок видится возможным включить полномочия, связанные с утверждением постановления лица, осуществляющего досудебное расследование о прекращении дел, а также связанные с заключением процессуального соглашения.

Второй блок ограничивается вспомогательными полномочиями, необходимыми прокурору для реализации досудебного уголовного преследования.

В эту категорию можно отнести полномочия, связанные с дачей письменных указаний о производстве следственных действий, согласованием, утверждением действий и решения лица, осуществляющего досудебное расследование, с внесением представления для получения согласия на лишение неприкосновенности лиц, обладающих иммунитетом и привилегиями от уголовного преследования.

Также, в этот блок можно включить полномочия, связанные с правом прокурора по отмене незаконных решений следователя, дознавателя, органа дознания, а также участие прокурора в судебных заседаниях при рассмотрении вопросов, отнесенных УПК к компетенции следственного судьи.

Осуществление этих полномочий в полной мере обуславливается основной прокурорской функцией применительно к избоблительной деятельности - его обличением в юридически завершенную форму уголовного преследования.

В третий блок можно включить реализацию полномочий, связанных с регистрацией заявления об уголовном правонарушении и осуществление по нему досудебного расследования, в том числе по делам о пытках.

Указанные виды деятельности образуют фактическое процессуальное содержание уголовного преследования осуществляемого прокурором от имени государства на досудебной стадии.

В стадии подготовки к судебному заседанию уголовное преследование полностью обуславливается предстоящей прокурорской деятельностью по поддержанию государственного обвинения и заключается в обеспечении обоснованности и законности ранее предъявленного обвинения, а также проверки отсутствия процессуальных препятствий для последующего судебного разбирательства путем реализации процессуальных полномочий, предоставленных УПК.

Следует заметить, что в суде первой инстанции прокурор функцию уголовного преследования реализует путем поддержания государственного обвинения.

Также надо отметить, что уголовное преследование осуществляемое прокурором включает в себя правозащитную и правообеспечительную деятельность, которая заключается в охране и защите прав, свобод и законных

интересов всех или отдельных лиц, вовлеченных в орбиту уголовного преследования.

Однако, есть противоречивые выводы этому утверждению, полагая, что указанная деятельность прокурора является составной частью прокурорского надзора и выделяться в отдельную функцию не может.

Вывод о том, что функция прокурора по осуществлению уголовного преследования включает в себя правозащитную и правообеспечительную деятельность подтверждается отдельными нормами законодательства.

Так, применительно к досудебной стадии частью 1 статьи 8 УПК предусмотрены задачи уголовного процесса, в числе которых пресечение, беспристрастное быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших.

При этом, частью 2 этой же статьи предусмотрено обеспечение установленного законом порядка производства по уголовным делам, защиты от необоснованного обвинения, незаконного ограничения прав и свобод граждан, незамедлительной и полной реабилитации и т.д.

В данном случае роль прокурора сводится в обеспечении исполнения органами досудебного расследования всех этих задач в рамках деятельности связанной с осуществлением уголовного преследования, которая ранее производилась в рамках надзорной деятельности.

При этом, стоит заметить, что сегодня в нормативно правовых актах, регламентирующих деятельность органов прокуратуры в уголовном процессе имеется понятие как осуществление надзора.

В частности главой 8 УПК («Государственные органы и должностные лица, осуществляющие функции уголовного преследования») определяется правовое положение прокурора.

Применительно к досудебной стадии с одной стороны предусмотрены полномочия прокурора по надзору за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания, следствия и судебных решений, а с другой полномочия связанные с осуществлением уголовного преследования на всех стадиях уголовного процесса.

В отраслевом Законе вопросы уголовного преследования и надзора в сфере уголовного судопроизводства урегулированы в разных главах (глава 2 «Сферы прокурорского надзора» и глава 3 «Представительство интересов государства в суде и уголовное преследование»).

Согласно пунктам 2 и 4 статьи 5 Закона, прокуратура осуществляет высший надзор за деятельностью правоохранительных и специальных государственных органов в сферах досудебного расследования, оперативно-розыскной и контрразведывательной деятельности.

Статьей 19 Закона определено, что прокуратура от имени государства осуществляет уголовное преследование в соответствии с уголовным и уголовно-процессуальным законодательством.

Таким образом, сегодня применительно к досудебной стадии процесса существуют понятия: «надзор за законностью досудебного расследования» и «осуществление уголовного преследования от имени государства», вследствие чего напрашивается вопрос об их соотношении.

На наш взгляд с учетом нового конституционного предназначения органов прокуратуры все правовые формы надзора в досудебной стадии можно рассматривать как конкретные способы реализации прокурором функции уголовного преследования, о чем мы указывали выше.

Следовательно, считаем, что сегодня назрел вопрос по внесению изменений в законодательство Республики Казахстан, регламентирующее деятельность прокурора на досудебной стадии и приведению его в соответствие с Конституцией.

В первую очередь, считаем необходимым, реконструировать понятие «Уголовное преследование», поскольку оно еще базируется на модели УПК, предложенной Межпарламентской ассамблеей Содружества Независимых Государств и не подвергалось изменениям.

При реализации этой работы необходимо разграничить полномочия и пределы каждого субъекта (органа досудебного расследования, прокурора, суда и других), наделенного правом осуществления уголовного преследования.

Также ввести понятие начала уголовного преследования для того, чтобы закрепить процессуальные пределы уголовного преследования.

С учетом того, что правом осуществления уголовного преследования от имени государства по Конституции наделен лишь прокурор, пересмотреть процессуальное устройство досудебного расследования.

На основании опыта Германии предлагается сбор фактических сведений по преступлениям закрепить за органами досудебного расследования, а прокурора наделить правом принятия ключевых решений по уголовным делам, соответственно надзорные полномочия прокурора перерастут в функцию распределителя (организатора) уголовного преследования.

Внесение этих изменений, на наш взгляд, решит вопрос о дефиниции уголовного преследования, осуществляемого прокурором от имени государства.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г.;
2. О прокуратуре: Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 г.;
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г.;
4. Инструкция по организации надзора за законностью уголовного преследования: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 12 февраля 2018 г. № 19;
5. Сулейменова Г.Ж. Понятие и содержание функции уголовного преследования в деятельности органов прокуратуры;
6. Ястребов В.Б. Надзор за исполнением законов как основная функция прокуратуры // Проблемы совершенствования прокурорского надзора (к 275-летию российской прокуратуры). М., 1997. С. 17—18.

7. Журавлев В.Г. Обвинение как процессуальная функция в советском уголовном и военно-уголовном процессе. Диссертация кандидата юридических наук, 1950. С. 26.
8. Никитин Е.Л. Актуальные проблемы прокурорской деятельности при осуществлении уголовного преследования. Диссертация кандидата юридических наук, 2000. С. 55.
9. Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1951. С. 105.
10. Юлдошев Р.Р. Соотношение уголовного преследования и прокурорского надзора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства: сравнительный анализ / Труды Академии управления МВД России 2012, № 1.

Рахимжанова Гулим Глеукабыловна
магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан
город Астана, Республика Казахстан

СТАНДАРТ ДОКАЗЫВАНИЯ «ВНЕ РАЗУМНЫХ СОМНЕНИЙ» КАК КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

***Түйін.** Қылмыстық процесте дәлелдеу қылмыстық қудалау органдары мен соттың барлық қызметінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Мақалада "ішкі сенім" ретінде отандық қылмыстық процестегі дәлелдемелерді бағалаудың субъективті критерийіне қатысты ғалымдардың көзқарастары талданады. Автор міндетті қылмыстық сот ісін жүргізуде қабылданған стандарттарға дәлелдеудің жартылай кеңестік, құқықтық стандарттарын ауыстыру туралы қорытынды жасайды және дәлелдеудің "ақылға қонымды күмәндан тыс" сияқты стандартының қылмыстық істерін ішкі наным ретінде бағалаудың қазіргі субъективті өлшемінің орнына шешу кезінде отандық қылмыстық процесс үшін қолайлылықты негіздейді.*

***Түйінді сөздер:** ішкі наным, дәлелдемелерді бағалау, дәлелдеу субъектісі, «ақылға қонымды күмәндерден тыс» стандарты.*

***Аннотация.** Доказывание в уголовном процессе представляет собой основную составляющую всей деятельности органов уголовного преследования и суда. В статье анализируются взгляды учёных относительно такого субъективного критерия оценки доказательств в отечественном уголовном процессе как «внутреннее убеждение». Автор делает вывод о смене полусоветских, правовых стандартов доказывания на стандарты, принятые в состязательном уголовном судопроизводстве и обосновывает приемлемость для отечественного уголовного процесса при разрешении уголовных дел такого стандарта доказывания как «вне разумных сомнений», вместо существующего субъективного критерия оценки доказательств как внутреннее убеждение.*

***Ключевые слова:** внутреннее убеждение, оценка доказательств, субъект доказывания, стандарт «вне разумных сомнений».*

***Annotation.** Proof in criminal proceedings is the main component of all the activities of the criminal prosecution and court. This article analyzes the views of scientists regarding such a subjective criterion for evaluating evidence in criminal proceedings as «internal belief». The author makes a conclusion about the change of semi-Soviet legal standards of proof to the standards adopted in adversarial criminal proceedings and justifies the acceptability of such a standard of proof as «beyond reasonable doubt» for the domestic criminal process in resolving criminal cases, instead of the existing subjective criterion for evaluating evidence as internal conviction.*

***Key words:** internal belief, evaluation of evidence, subject of proof, «beyond reasonable doubt» standard.*

Демократические принципы правового государства получили дальнейшее развитие в проводимой Республикой Казахстан судебно-правовой реформе, направленной на оптимизацию системы уголовного судопроизводства.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года отмечалось, что приоритетом развития уголовно-процессуального

права остается дальнейшая последовательная реализация основополагающих принципов уголовного судопроизводства, направленных на защиту прав и свобод человека [1].

Одной из основных задач, решаемых судом, является установление фактов. Для установления фактов суд оценивает доказательства.

В соответствии со ст.25 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (*далее – УПК РК*) «судья, присяжный заседатель, прокурор, следователь, дознаватель, оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, основанному на совокупности рассмотренных доказательств, руководствуясь при этом законом и совестью» [3].

Принцип «внутреннего убеждения» был воспринят российским правом в 1864 году с принятием Александром II Устава уголовного судопроизводства. В дальнейшем этот принцип воспроизводился и в советских процессуальных кодексах.

Определение внутреннему убеждению было дано ещё в советский период. М.С. Строгович писал: «Внутреннее убеждение - есть разумная уверенность советских судей в правильности их выводов по делу, достигнутая тщательным и всесторонним исследованием обстоятельств дела и вытекающая из твердо установленных и достоверных обстоятельств дела, внутреннее убеждение - это есть субъективное выражение объективной истины» [4].

Закон и совесть названы в законе в качестве нормативных критериев, в частности, оценки доказательств.

Полагаем, что указанные нормативные критерии имеют общеобязательный характер применительно ко всей доказательственной деятельности. Если юридический аспект отражен в законе, то психологический аспект остался законодателем нераскрытым.

По мнению К.Р. Иванова «психологически внутреннее убеждение означает состояние сознания и чувств судьи, когда он при принятии окончательного решения по делу уверен в его правильности, не сомневается в его безошибочности» [5].

УПК РК ставит оценку доказательств в прямую зависимость от внутреннего убеждения органа, ведущего уголовный процесс. Дознаватель, следователь, прокурор, судья должны быть твердо убеждены в том, что каждое доказательство в отдельности и вся совокупность, то есть процесс выявления, обнаружения проходил в соответствии с УПК и на основе норм УПК. Кроме учета юридических требований оценка доказательств параллельно должна опираться на совесть должностного лица, ведущего уголовный процесс, как нравственную категорию. Совесть повышает его нравственный и профессиональный долг за надежность результатов оценки доказательств.

Однако «совесть», на наш взгляд, не может быть ни критерием, ни методом оценки доказательств. Сущность и значение совести в качестве нормативной категории законодатель оставил в стороне. Нет ее однозначного понимания в науке доказывания, а тем более в практике правоприменения по конкретным уголовным делам.

В научной литературе есть достаточное количество определений понятия «совесть». Однако интересным представляется вопрос формулирования данного понятия для целей уголовно-процессуального кодекса.

Совесть есть мировоззренческая категория, под которой понимается чувство нравственной ответственности за свое поведение перед окружающими людьми, обществом [6].

Совесть является одним из выражений нравственного самосознания личности. Совесть проявляется как в форме рационального осознания нравственного значения совершаемых действий, так и в форме эмоциональных переживаний [7].

Д.Н. Ушаков приравнивал совесть к внутреннему убеждению, а Ф. Ницше определял ее как способность человека, критически оценивая свои поступки, мысли, желания, осознавать и переживать свое несоответствие должному как собственное несовершенство [8].

Таким образом, недостаточная определенность понятия «совесть» для судей приводит к тому, что они в практической деятельности руководствуются такими категориями, как «гуманность», «соображения справедливости», а также жизненным опытом.

Вместе с тем, как показывает практика, у судей, проработавших в этой должности свыше 15 лет, сложились стереотипы мышления в рамках действующих ранее норм права, в этой связи они не готовы поменять представления о способах оценки доказательств. Как показал опрос судей, внутреннее убеждение у судьи начинает складываться в момент ознакомления с материалами уголовного дела. При этом основой его формирования выступает собственный анализ доказательств и разъяснения Верховного Суда, потом учитывается деятельность сторон по представлению доказательств. Также следует отметить, что негативно воздействует на формирование внутреннего убеждения судьи возможность отмены его решения вышестоящей судебной инстанцией на основе сложившейся судебной практики.

В этой связи, мы соглашались с мнением Д.А. Мезинова, который полагает, что «для субъекта доказывания, уполномоченного принимать решение по существу уголовного дела, необходимо руководствоваться определенными критериями достижения цели уголовно-процессуального доказывания» [9].

В уголовном процессе континентальной правовой системы, включая отечественный уголовный процесс, в качестве такого внутреннего критерия для данных субъектов доказывания принято рассматривать наличие у них внутреннего убеждения в соответствии объективной действительности (тому, что было на самом деле) полученных ими выводов о фактах (обстоятельствах) совершения преступления.

Полагаем, что если рассматривать тезис о «внутреннем убеждении» как чисто субъективный принцип оценки доказательств, не имеющий прямой связи с их объективной весомостью, то судья должен просто положиться на свою интуицию и принять решение, которое ему больше по душе. По-видимому,

именно такой смысл вкладывали в формулировку «внутреннее убеждение» её французские авторы двести с лишним лет назад. Мотивировочную часть затем можно просто «подогнать под ответ». Можно смело предположить, что в отсутствие каких-либо инструктивных указаний относительно оценки доказательств, будь то от законодателя или от высшей судебной инстанции, многие судьи именно так и будут решать дела.

В то же время процессуалисты континентальной правовой системы признают, что разумная уверенность субъекта доказывания не может иметь характер абсолютной, полной несомненности. В этой связи возникает вопрос: «Какое по характеру внутреннее убеждение должно сформироваться у субъекта доказывания при принятии им решения по существу уголовного дела?».

Чтобы дать ответ на этот вопрос обратимся к объективному критерию оценки доказательств используемому в уголовном процессе англосаксонской правовой системы.

В англосаксонском праве весьма важную роль играет понятие стандартов доказывания, то есть критерия для установления фактов на основе оценки представленных доказательств. Напротив, для континентальной системы термин «стандарт доказывания» нехарактерен.

Стандарт доказывания - это критерий, на основании которого устанавливаются, для целей судебного процесса, имел ли место определенный факт. Для установления факта орган или лицо, правомочный на установление фактов применяет этот критерий к набору доказательств, представленных сторонами в судебном процессе.

По мнению российского ученого К.Б. Рыжкова «само понятие стандарта доказывания несовместимо с принципом свободной оценки доказательств, а потому не может быть инкорпорировано в отечественное процессуальное право» [10].

Напротив, А.Г. Карапетов полагает, что стандарты доказывания в России не только существуют, но и нуждаются - во всяком случае, для некоторых видов гражданско-правовых исков – в радикальной модификации, а именно, в снижении [11].

Полагаем, что применение указанного стандарта доказывания в отечественном уголовном процессе при разрешении уголовных дел, как объективного критерия при оценке доказательств, предостережет от понимания характерного для нашего процесса субъективного критерия - внутреннего убеждения как полной абсолютной несомненности и в то же время поможет субъекту доказывания ориентироваться на веские и убедительные доказательства виновности обвиняемого, тем самым, более точно определять характер (степень) внутреннего убеждения, необходимый для принятия решения по существу уголовного дела.

Вместе с тем, большинство американских правоведов-компаративистов, анализирующих положения континентально-европейских правовых систем (Кевин Клермонт и Эмили Шервин), да и отдельные представители континентальной правовой системы (немецкий специалист по праву и

экономике Кристоф Энгель) убеждены, что континентальным стандартом доказывания является «принцип внутреннего убеждения». Однако, если это действительно так, то не совсем понятно, можно ли вообще этот стандарт «снизить». Будет ли означать такое «снижение», что судья должен принимать решения, в правильности которых он не убежден.

Суды Англии и США для разрешения уголовных дел используют стандарт «вне разумных сомнений».

Стандарт «вне разумных сомнений» (*beyond reasonable doubt*), сформирован в Англии во второй половине XVIII века и означает, что в достоверности факта (виновности обвиняемого по уголовному делу) не должно остаться разумных сомнений. Это не обязательно означает, что в его достоверности нет вообще ни тени сомнения (*beyond a shadow of doubt*), а означает лишь, что все альтернативные возможности объяснения представленных доказательств являются чрезвычайно маловероятными (*it is possible but not in the least probable*) [12].

Как известно бремя доказывания в уголовном деле всегда остается на стороне обвинения. Именно сторона обвинения должна доказать виновность обвиняемого «вне разумных сомнений». Обвиняемый не обязан доказывать свою невиновность. Вместе с тем, если защита заявляет об обстоятельствах, исключающих уголовную ответственность (*defense*), на нее может в той или иной степени возлагаться бремя доказывания этих обстоятельств. Так, в настоящее время в большинстве штатов действует правило, согласно которому, если защита в деле об убийстве заявляет о самообороне, то должна представить хотя бы некоторые доказательства в пользу своей позиции, но после этого бремя опровержения переходит к обвинению.

Доказывание «вне разумных сомнений» означает, что при принятии решения в ходе мыслительной деятельности субъекта доказывания исключение не всех абсолютных сомнений в соответствии полученных им выводов действительности (тому, что было на самом деле), а только разумных сомнений, поскольку некоторые (неразумные) сомнения у вменяемого субъекта познания всегда должны оставаться. Разумные сомнения, соответствующие всем иным разумным версиям, устанавливаемого события, кроме одной разумной версии, подтвержденной доказательствами и включенной в окончательные выводы субъекта доказывания должны быть устранены. Такие разумные сомнения должны устраняться в ходе активной мыслительной деятельности субъекта доказывания, основанной на общепризнанном понимании того, какие выводы-знания при определенной доказательственной базе в определенных ситуациях следует считать достоверными, а какие невероятными или маловероятными» [9].

Следует признать, что мы живем в условиях, когда суды выносят решения, несмотря на наличие определенных сомнений в отношении фактических обстоятельств.

Допустим, ночью задержан человек, который за несколько часов до этого грозился запалить собутыльника, а после этого был задержан над его трупом,

держа в руках окровавленный нож. Никто не видел момент убийства, другие доказательства нет, обвиняемый все отрицает и говорит, что шел домой из бара, увидел знакомого убитым, вынул нож, а тут и свидетели подоспели. Не вызывает сомнений, что при отсутствии каких-либо дополнительных улик присяжные его осудят, но при этом каждый останется с сомнениями. Ведь вполне возможно, что это действительно, стечение обстоятельств, и обвиняемый был действительно невиновен.

Понятие «стандарт доказывания» пытается определить, формализовать критически необходимый уровень достоверности, убедительности представленных доказательств и соответственно терпимый уровень сомнений. Если критерий «внутреннее убеждение» носит субъективный характер и даже не пытается стандартизировать судебское отношение к искомому уровню терпимых сомнений, оставляя все на усмотрение конкретного судьи, то «стандарт доказывания» претендует на то, чтобы задать, сделать процесс установления фактов более предсказуемым и минимизировать ошибки в установлении фактов.

Законодатель и суды высшей инстанции могут, при необходимости, устанавливая разные уровни требуемой достоверности для разных категорий дел. Действительно стандартизация, нормирование позволяет этим процессом управлять и за счет такой дифференциации стандартов управлять теми или иными правовыми аспектами и рисками судебных ошибок.

Суд или присяжные должны осознавать, что обвинительный приговор можно выносить, несмотря на наличие некоторых сомнений в виновности, но эти терпимые сомнения должны быть весьма незначительными, на уровне маловероятного стечения обстоятельств или возможного скрытого заговора. Если после оценки представленных государственным обвинителем доказательств остаются более или менее ощутимые сомнения в виновности, приговор должен быть оправдательным.

При этом негативные последствия для общества от разных видов ошибок могут существенно отличаться. Так, ошибочное осуждение невиновного явно приносит огромный вред не только самому осужденному, но и косвенно всему обществу. Вероятно, этот вред существенно выше, чем вред от ошибочного оправдания виновного. Соответственно, стандарт доказывания в уголовном процессе («вне разумных сомнений») избран таким образом, чтобы сделать ошибочное осуждение невиновного крайне маловероятным. Понятно, что это достигается за счет того, что относительно часто ошибочно оправдываются виновные. Но именно выбором такого стандарта достигается оптимальный баланс отрицательных и положительных последствий по совокупности всех рассматриваемых судами дел.

Следует согласиться с мнением С.Л. Будылина, который полагает, что «для достижения судьей «внутреннего убеждения» в истинности того или иного факта недостаточно, по-видимому, простого перевеса доказательств в пользу того, что этот факт имел место, а требуются доказательства существенно более убедительные. Судя по тому, что на основании принципа «внутреннего

убеждения» разрешаются уголовные дела, а соображения о настоятельной необходимости предотвращения судебных ошибок в уголовных делах вполне универсальны, можно предположить, что стандарт «внутреннего убеждения» примерно соответствует стандарту «вне разумных сомнений». Это звучит совершенно логично, ведь «у судьи не осталось разумных сомнений в виновности обвиняемого», – это по сути то же самое, что «судья внутренне убежден в его виновности» [13].

Б.А. Филимонов, проанализировав германское законодательство, поясняет «Судейское убеждение - это сформированная на жизненном опыте достоверность, которой не противоречит разумное сомнение. Под достоверностью здесь понимается не математическая, а практическая достоверность, доступная человеческому познанию и которая в силу своей сущности может быть и опровержимой. Эта личная достоверность необходима, но и достаточна для осуждения подсудимого. Понятие убеждения не исключает возможности существования и других, противоположных, обстоятельств дела. Скорее всего, это относится к природе убеждения, поскольку очень часто остается субъективная возможность сомнения» [14].

В действительности же именно стандарт «вне разумных сомнений» реализуется при исследовании обстоятельств совершения преступлений следователями, прокурорами, судьями, в том числе теми, которые считают, что устанавливают «объективную истину».

Таким образом, полагаем, что стандарт «вне разумных сомнений» приемлем для отечественного уголовного процесса, следование данному стандарту поможет соблюдению прав человека и основных свобод, а соответственно обеспечит справедливость судебного разбирательства при рассмотрении уголовных дел.

С учетом изложенного, представляется важным и необходимым ввести стандарт доказывания в уголовно-процессуальное законодательство, а именно:

1) в ст. 7 УПК РК ввести следующее понятие:

«Вне разумных сомнений» - стандарт доказывания, предназначенный для вынесения судом обвинительного приговора, представляет собой совокупность рассмотренных доказательств, по убеждению третьего (незаинтересованного) лица в виновности подсудимого по поддержанному обвинению, которая убедила бы по окончании судебного разбирательства любое объективное (непредвзятое) лицо в виновности подсудимого по предъявленному и поддержанному обвинению.

2) часть 2 ст. 19 УПК РК «Презумпция невиновности» изложить в следующей редакции:

«Никто не обязан доказывать свою невиновность и должен быть оправдан или освобожден от уголовного преследования и реабилитирован, если обвинение не докажет его виновность в суде на основе стандарта доказывания вне разумных сомнений».

3) часть 1 ст. 25 УПК РК «Оценка доказательств по внутреннему убеждению» изложить в следующей редакции:

«Судья, прокурор, следователь, дознаватель оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, основанному на стандарте доказывания «вне разумных сомнений», при этом руководствуясь законом и совестью».

4) часть 4 ст. 23 УПК РК «Осуществление судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон» изложить в следующей редакции:

«Защитник обязан использовать все предусмотренные законом средства и способы защиты подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, оправданного».

5) в связи с введением вышеуказанного стандарта доказывания внести соответствующие изменения и дополнения в УПК РК и Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан №4 от 20.04.2006 года «О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам».

Список литературы:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года №858. (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>). - Дата доступа: 01.06.2019.

2. Конституция Республики Казахстан: - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2002. - 44с;

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Алматы: «Издательство «Норма – К», 2018. - 368 с.;

4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М.: Наука, 1968. Т. 1. 472 с.

5. Иванов К.Р. О некоторых особенностях формирования внутреннего убеждения судьи при оценке доказательств. <https://o-nekotor-h-osobennostyah-formirovaniya-vnutrennego-ubejdeniya-sudey-pri-otsenke-dokazatelstv/> // Дата доступа: 07.02.2020 - интернет источники.

6. Назаретян А.П. Совесть в пространстве культурно-исторического бытия (полемические заметки) // *Общественные науки и современность*. 1994. № 5. С 152-160.

7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М., Изд-во "ОНИКС". 2009. С. 681.

8. Ницше Ф. Генеалогия морали // *Сочинения*. В 2 т. М., 1990. Т. 2.

9. Мезинов Д.А. Стандарт вне разумных сомнений как критерий достижения цели уголовно-процессуального доказывания // *Вестник Московского университета. Серия «Право»*. N 6. с. 20.;

10. Рыжов К.Б. Принцип свободной оценки доказательств и его реализация в гражданском процессе. М.: 2012. Гл. 2. § 1.

11. Карпетов А.Г. Тезисы к научному круглому столу «Взыскание убытков за нарушение договора: есть ли перспективы изменения судебной практики?» Москва, 6 ноября 2013 г. http://mlogos.ru/img/Tezicy_Karapetov%2006.11.13.pdf.

12. Высокий Суд Англии Уэльса. *Millerv. MinisterofPensions* [1947] 2 ALLER 372.

13. Будылин С.Л. Внутреннее убеждение или баланс вероятностей? Стандарты доказывания в России и за рубежом // *Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ*. 2014. №3. С.25-57.

14. Филимонов Б.А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. М.: СПАРК, 1994. 157 с.

Рахимов Нургали Берикович

старший преподаватель Академия правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, м.ю.н.,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

**ПРИНЦИПЫ СУДОПРОИЗВОДСТВА КАК СРЕДСТВА
ПРЕОДОЛЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ КОЛЛИЗИЙ**

***Түйін.** Мақалада құқық қолдану практикасындағы сот ісін жүргізу принциптерінің рөлі мен маңызы ашып көрсетілген. Қолданыстағы заңнама нормаларын талдай келе, автор заңнамалық коллизияларды еңсеруде құқықтық принциптердің әлеуетін іске асыру қажеттілігіне назар аударады, сондай-ақ бірқатар проблемалық сұрақтарды анықтап, олардың шешу жолдарын ұсынады.*

***Түйінді сөздер:** сот ісін жүргізу принциптері, заңнамалық коллизиялар, қайшылықтар.*

***Аннотация.** В статье раскрывается роль и значимость принципов судопроизводства в правоприменительной практике. Анализируя нормы действующего законодательства, автор обращает внимание на необходимость реализации потенциала правовых принципов в преодолении законодательных коллизий, а также определяет ряд проблемных вопросов и предлагает пути их решения.*

***Ключевые слова:** принципы судопроизводства, законодательные коллизии, противоречия.*

***Annotation.** The article describes the role and significance of the principles of legal proceedings in law enforcement practice. Analyzing the norms of the current legislation, the author draws attention to the need to realize the potential of legal principles in overcoming legislative conflicts, and also identifies a number of problematic issues and ways to solve them.*

***Key words:** principles of legal proceedings, legislative conflicts, contradictions.*

В правовой системе принципы занимают особое место как основополагающие и концептуальные положения, определяющие содержание и направления правового регулирования. Они выступают в качестве руководящих идей для законодателя и других субъектов нормотворчества.

В сфере судопроизводства правовые принципы закреплены в статье 77 и других нормах Конституции Республики Казахстан, имеющей высшую юридическую силу и прямое действие на всей территории Республики [1].

В частности, согласно части 1 статьи 9 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее - УПК), принципами являются фундаментальные начала уголовного процесса, определяющие систему и содержание его стадий, институтов и норм, обеспечивающих общие условия реализации прав и обязанностей участников уголовного процесса и решение стоящих перед ним задач.

Значение принципов уголовного судопроизводства заключается в том, что их нарушение в зависимости от его характера и существенности влечет

признание процессуального действия или решения незаконным, отмену вынесенных в ходе такого производства решений либо признание собранных при этом материалов не имеющими силы доказательств или состоявшегося производства по делу недействительным [2].

Аналогичные по содержанию положения содержатся в статье 5 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан [3], статье 7 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях [4].

В соответствии с частью 4 статьи 10 УПК в случаях коллизии норм Кодекса подлежат применению те из них, которые соответствуют принципам уголовного процесса, а при отсутствии в нормах соответствующей регламентации вопросы судопроизводства разрешаются непосредственно на основе принципов уголовного процесса [2].

Из вышесказанного следует вывод о том, что принципы судопроизводства являются ядром, «духом» закона и имеют приоритет перед остальными правовыми нормами, следовательно, играют важную роль в теории и правоприменительной практике.

Возможность использования принципов для преодоления пробелов и коллизий в законодательстве позволяет решать многие проблемные вопросы практики без частых корректировок процессуальных законов.

Приведем несколько примеров. Исходя из смысла части 3 статьи 30 УПК (*принцип языка судопроизводства*), основанием для привлечения к участию в деле переводчика является установление органом, ведущим уголовный процесс, факта не владения или недостаточного владения участвующими в деле лицами языком уголовного судопроизводства.

Данной нормой противоречит часть 1 статьи 81 УПК (*Переводчик*), согласно которой, переводчик вызывается для участия в следственных и судебных действиях в случаях, когда участники процесса *не владеют* языком, на котором ведется производство по делу.

Толкуя буквально эту норму, следователь или суд формально может не привлекать переводчика, когда лицо, участвующее в деле, недостаточно, но все же владеет языком уголовного процесса.

Для решения данной коллизии мы обращаемся к содержанию принципа языка уголовного судопроизводства, раскрытого в статье 30 УПК, и уверенно можем сказать, что *недостаточное владение языком* также является основанием для предоставления бесплатной помощи переводчика. Самое важное в этой ситуации – отсутствие необходимости вносить соответствующие изменения в статью 81 УПК, поскольку вопрос решен на основе принципа уголовного процесса, обладающего преимуществом перед другими нормами.

В соответствии с частью 3 статьи 74 УПК (*Гражданский ответчик*), гражданский ответчик несет обязанности, предусмотренные частью 8 статьи 71 настоящего Кодекса (*обязанности потерпевшего*), т.е. обязан, в том числе, правдиво сообщить все известные по делу обстоятельства и ответить на поставленные вопросы [2].

Данное положение идет в разрез с правом подозреваемого на отказ от дачи показаний, закрепленным в статье 64 УПК, в случае, когда подозреваемым и гражданским ответчиком является одно и то же лицо.

Возникшее противоречие в рассматриваемой ситуации между двумя статьями УПК разрешается с применением принципа освобождения от обязанности давать свидетельские показания (*ст.28 УПК*), где указано, что никто не обязан давать показания против себя самого, супруга (супруги) и своих близких родственников, круг которых определен Кодексом.

Согласно пункту 4 части 2 статьи 78 УПК, не подлежит допросу в качестве свидетеля священнослужитель – об обстоятельствах, известных ему из исповеди. Данная норма противоречит части 2 статьи 28 УПК (*принцип освобождения от обязанности давать свидетельские показания*), согласно которой, священнослужители не обязаны свидетельствовать против доверившихся им на исповеди [2]. Следовательно, в рассматриваемой ситуации священнослужитель вправе давать показания.

Еще один пример, статья 317 УПК предусматривает возможность передачи уголовного дела из одного суда в другой того же уровня в целях его наиболее быстрого, всестороннего и объективного рассмотрения *с согласия подсудимого или по ходатайству участников процесса*.

На основании этой нормы уголовное дело может быть передано в другой суд и без согласия подсудимого по альтернативному основанию – ходатайству других участников процесса, что противоречит части 2 статьи 12 УПК, которая запрещает изменение подсудности без согласия лица. Следовательно, подлежит применению норма статьи 12 УПК, закрепляющей принцип судебной защиты прав и свобод человека и гражданина.

Таким образом, принципы судопроизводства обладают большим потенциалом не только как основные регуляторы процессуальных правоотношений, но и как надежные правовые инструменты разрешения внутренних противоречий законов.

В то же время, существуют отдельные вопросы, связанные с развитием и совершенствованием рассматриваемого института.

Нерешенной теоретической проблемой можно назвать отсутствие порядка разрешения споров в случаях противоречия между принципами судопроизводства.

На практике сложно представить подобную ситуацию, однако не исключается ее возникновение в будущем.

Определенный риск создает доминирующее положение принципа законности, прямо не закрепленное процессуальным законом, но логически вытекающее из положений процессуального законодательства.

В частности, обращает на себя внимание тот факт, что приоритет принципов уголовного процесса над другими нормами установлен в статье 10 УПК, посвященной принципу законности.

Согласно части 1 статьи 10 УПК, суд, прокурор, следователь, орган дознания и дознаватель при производстве по уголовным делам обязаны точно

соблюдать требования Конституции Республики Казахстан, настоящего Кодекса, иных нормативных правовых актов, указанных в статье Кодекса [2].

Такой подход, на наш взгляд, во-первых, уравнивает все нормы уголовно-процессуального закона, включая принципы, во-вторых, позволяет игнорировать остальные принципы уголовного процесса.

Это объясняется широкими возможностями манипулирования нормами закона путем внесения поправок в Особенную часть УПК, противоречащих отдельным принципам судопроизводства. В таких случаях нарушающие какой-либо другой принцип нормы формально-юридически будут всегда соответствовать принципу законности, поскольку органы, ведущие уголовный процесс должны точно соблюдать все положения УПК без исключения.

Вышесказанное – это возможные риски, выведенные из анализа отдельных норм УПК. Но мы можем привести конкретный пример из практики, когда происходила конкуренция принципов судопроизводства.

Работая в органах прокуратуры, автор статьи в 2008 году был свидетелем передачи гражданского дела по земельному спору из производства районного суда в городской суд. Основанием явилось невозможность рассмотрения дела в районном суде ввиду отводов и самоотводов всех судей. При этом мнения сторон и других участников дела, ввиду объективных обстоятельств, не влияли на решение вопроса о направлении дела в другой суд.

В данной ситуации нарушен конституционный принцип «никому не может быть без его согласия изменена подсудность, предусмотренная для него законом» (*п.п.3 п.3 ст. 77 Конституции РК*).

В то же время, ни у кого не вызывает сомнения правильность направления указанного гражданского дела в другой суд с позиции принципа законности, а также принципа судебной защиты прав и свобод, предусмотренного в пункте 2 статьи 13 Основного Закона (*Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод*).

Подобные ситуации могут возникнуть и в уголовном процессе. Как следует из части 2 статьи 317 УПК, уголовное дело может передаваться в другой суд без согласия, например, подсудимого, ввиду уважительных причин (*отводы или болезни всех судей и т.д.*). Это действие вполне согласуется с принципом законности (ст. 10 УПК), предписывающего судьям точно соблюдать все нормы УПК.

Как видно, в указанном «противостоянии» одержал победу принцип законности, хотя уголовно-процессуальное законодательство не устанавливает преимущества одних принципов над другими.

Для исключения подобной конкуренции принципов целесообразным, на наш взгляд, представляется норму в части 4 статьи 10 УПК «Принцип законности» перенести в статью 9 УПК «Принципы уголовного процесса и их значение», изложив в виде дополненной части 3 в следующей редакции:

«3. В случаях коллизии норм настоящего Кодекса подлежат применению те из них, которые соответствуют принципам уголовного процесса, а при

отсутствии в нормах соответствующей регламентации вопросы судопроизводства разрешаются непосредственно на основе принципов уголовного процесса.

В случаях противоречий между принципами настоящего Кодекса, подлежат применению те из них, которые соответствуют Конституции Республики Казахстан».

Другим проблемным вопросом является несовершенство юридической конструкции отдельных принципов судопроизводства.

Положения главы 2 УПК, где закреплены принципы уголовного процесса, имеет ряд недостатков.

Во-первых, в ней не нашли своего отражения отдельные конституционные принципы судопроизводства.

Например, в указанную главу не вошло право каждого быть выслушанным в суде, закрепленное в подпункте 4 пункта 3 статьи 77 Конституции Республики Казахстан.

Между тем, данное право логически могло быть расположено в статье 13 УПК (*Судебная защита права и свобод человека и гражданина*).

Не нашлось место в главе 2 УПК конституционному принципу «никто не может быть осужден лишь на основе его собственного признания», который мог бы находиться в статье 19 (*Презумпция невиновности*) или статье 24 (*Всестороннее, полное и объективное исследование обстоятельств дела*) УПК.

Схожая по смыслу норма нашла свое закрепление в пункте 3 статьи 115 УПК, согласно которой, признание подозреваемым своей вины в совершении уголовного правонарушения может быть положено в основу обвинения лишь при подтверждении его виновности совокупностью имеющихся по делу доказательств.

Данная норма по своей юридической силе не может сравниться с принципами уголовного процесса, так как не находится в специальной главе УПК.

Во-вторых, формулировка некоторых процессуальных принципов не позволяет использовать их потенциал для разрешения пробелов и противоречий, ввиду их зависимости от регламентирующих норм Особенной части УПК.

Одним из них является обеспечение права на квалифицированную юридическую помощь. Согласно статье 27 УПК, каждый имеет право на получение в ходе уголовного процесса квалифицированной юридической помощи в порядке, предусмотренном Кодексом. В случаях, предусмотренных законом, юридическая помощь оказывается бесплатно.

Как следует из юридической техники приведенных положений, прослеживается полная привязка условий реализации принципа к другим нормам УПК и законодательства. Нет собственной смысловой нагрузки, «независимости» от норм Особенной части, следовательно, этот принцип невозможно применить для устранения правовых коллизий.

Аналогичное можно отметить и в отношении принципа неприкосновенности жилища, полностью зависящего от порядка проникновения в жилище против воли занимающих его лиц, определяемого иными нормами УПК.

Ряд вопросов вызывает реализация презумпции невиновности на досудебных стадиях уголовного процесса.

Из буквального смысла норм статьи 77 Конституции Республики Казахстан и статьи 19 УПК следует, что вина человека в совершении уголовного правонарушения устанавливается только судом.

Однако, рассматриваемый принцип «не действует» в случае прекращения органами уголовного преследования уголовных дел по не реабилитирующим основаниям.

Такие постановления органов уголовного преследования по своим юридическим последствиям сопоставимы с приговором суда. В частности, они закрывают соответствующим лицам доступ на государственную службу, служат основанием для взыскания в гражданском порядке ущерба, причиненного уголовным правонарушением.

Более того, постановление органа уголовного преследования о прекращении уголовного преследования по подозрению лица, в силу пункта 4 статьи 127 УПК, имеет для суда преюдициальное значение.

Следовательно, лицо, в отношении которого вынесено постановление о прекращении дела по не реабилитирующим основаниям, по сути, считается виновным в совершении уголовного правонарушения, иначе это нарушило бы принцип равенства перед законом относительно тех, которым вынесен обвинительный приговор.

Однако, презумпция невиновности не предусматривает возможность установления виновности лица постановлением органа досудебного расследования.

Одним из перспективных вариантов решения данной проблемы, на наш взгляд, может стать утверждение указанного постановления органа уголовного преследования судом.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 года // Информационно-правовая система «Әділет».
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года // Информационно-правовая система «Әділет».
3. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года // Информационно-правовая система «Әділет».
4. Об административных правонарушениях: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года // Информационно-правовая система «Әділет».
5. Кирьянов А.Ю. Проблемы реализации презумпции невиновности в современном уголовном процессе России: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Самара, 2012 // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия».

Сайдалин Аязби Маратович
құқық магистрі
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ АПЕЛЛЯЦИЯ ИНСТИТУТЫ

***Түйін.** Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі шеңберінде қылмыстық істерді апелляциялық сатыда қараудың теориялық аспектілері қарастырылды.*

***Түйінді сөздер:** апелляция, сот өндірісі, үкім, қаулы, шағым, наразылық, Қылмыстық-процестік кодекс.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются теоретические аспекты рассмотрения уголовных дел в апелляционной инстанции в рамках Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан.*

***Ключевые слова:** апелляция, судопроизводство, приговор, постановление, жалоба, протест, Уголовно-процессуальный кодекс.*

***Annotation.** This article contains the theoretically aspects of considering the criminal cases on appeal according to the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.*

***Key words:** appeal, proceeding, the verdict, judgment, complaint, protest, criminal procedure code.*

Қазақстан Республикасының Конституциясы әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына кепілдік береді [1]. Әрбір адам бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін сотқа жүгіну арқылы қорғай алады.

Қазақстан Республикасында сот билігін жүзеге асыру тек қана соттарға жүктелген және сот билігі азаматтық, қылмыстық және заңда белгіленген өзге де сот ісін жүргізу нысандары арқылы жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты, Қазақстан Республикасының Конституциясына және осы Конституциялық заңға сәйкес құрылатын жергілікті және басқа соттар сот билігінің жүйесін құрайды.

Қылмыстық істі мәні бойынша қарау, яғни қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған адамның кінәлілігін немесе кінәсіздігін анықтау және оған жаза қолдану немесе қолданбау мәселесін талқылау бірінші сатыдағы соттарының басты өкілеттігіне жатады. Бірінші сатыдағы соттар қылмыстық істі заң шеңберінде қарап, шешім қабылдау барысында сотталушы адамның іс-әрекетіне құқықтық баға беру, оның қылмыс жасауға қатыстылығын анықтау, жаза қолдану мәселесіне қатысты заң нормаларын бұлжытпай қатаң сақтауы қажет.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің негізгі қағидаларында бірінші саты соттарында қылмыстық істердің жан-жақты, толық және объективті түрде қаралып, әділ шешілуін болмаса қателіктерге жол берілген жағдайларда, оның түзетілуін қамтамасыз етудің бірден-бір маңызды

тәсілдерінің бірі ретінде іске қатысушы тараптарға үкімді жоғары тұрған сот сатыларына шағым, наразылық беру арқылы Кодексте белгіленген тәртіппен қайта қарату құқығы берілген.

Бірінші сатыдағы соттар – істі мәні бойынша қараса, екінші сатыдағы сот – заңды күшіне енбеген сот үкімдері мен қаулыларына келтірілген наразылық және шағымдар негізінде істерді апелляциялық тәртіпте, ал келесі сатыдағы соттар – заңды күшіне енген сот үкімдері мен қаулыларын кассациялық, қадағалау тәртібінде қайта қарайды.

Жоғарыда аталған жоғарғы сатыдағы соттар өздеріне заңмен жүктелген тәртіпте бірінші сатыдағы соттардың үкімдерінің, қаулыларының негізділігін және заңдылығын тексереді. Тексеру сатысының ең басында апелляциялық саты тұрады [2]. Бұл өзінің кезегінде, жоғарғы сатыдағы соттарының, соның ішінде апелляциялық саты сотының алдында істердің бірінші сатыда объективті түрде, заңға сәйкес қаралуына кепілдік орнату, ең алдымен әділ үкім шығаруды қамтамасыз ету мен бірінші саты сотын материалдық, процестік заң нормаларын қолдануда қателесуден сақтау міндеттерін қояды. Сондықтан да сот шешімдерін қайта қарау институтының мақсаты төменгі саты соттарымен қабылданған сот үкімдері немесе қаулыларын қайта тексеруден өткізуге бағытталған. Сот өндірісінің осындай сатыларының бірі апелляция институты болып табылады.

«Апелляция» термині латынның «арреіасіо» – жүгіну» деген сөзінен шыққан. Яғни, бұл істі қараған төменгі сатыдағы соттың үкімі мен өзге де шешімін қайта қарау мақсатында жоғары тұрған апелляциялық сотқа жүгіну болып табылады.

С.И. Ожеговтың редакциясында әзірленген орыс тілі сөздігінде бұл терминге «Апелляция – істі қайта қарау мақсатымен жоғары сатыдағы сотқа сот шешімі жөнінде шағымдану» деп түсіндіріледі [3].

И. Фойницкий өзінің «Қылмыстық сот өндірісінің курсы» атты еңбегінде апелляцияны толық күшіне енбеген төменгі сатыдағы соттың шағым түскен үкімін нақты және заңды негізде жоғары сатыдағы соттың қайта қарауы деп түсіндіреді [4].

Апелляциялық өндірістің шығу тарихы жалпы билер сотымен сабақтас деп айтса да болады. Өйткені, қазақтардың әдет-ғұрып құқығы билер сотының шығарған шешімдеріне тараптардың шағымдану мүмкіндігі қарастырылған. Бұл институттың өзіне тән ерекшеліктері де болған. Қысқаша тоқталып өтсек, шағымдану құқығына ешқандай шек қойылмаған. Билер сотының шешіміне келіспеген тарапқа басқа бір, өзі сенім білдірген биге немесе хан сотына шағымдануға ерік берілген. Шешім жарияланғаннан кейін шағымдану мерзіміне де шек қойылмаған. Шағым беруші өзінің қалауы бойынша, өзі сенім білдірген кез келген биге өтініш білдіруге құқылы болған. Би талап қоюшының, сондай-ақ, екі жақтың өтінішіне сүйеніп, істі өндірісіне қабылдаған. Істі қараған хан (би) шығарылған шешімнің әділдігіне көзін жеткізсе, бұл жөнінде арызданушыны хабардар ететін болған. Егер хан (би) алдыңғы шешімді өзгеріссіз қалдырса, арызданушы биге жала жабушы ретінде айыпталып,

тиісінше жазаланған. Ал, егер шағым орынды деп табылса, хан (би) шешіміне шағым түскен биге келіп, хан (би) айыпталушы мен жәбірленушінің көз алдында істі қайтадан қараған. Шешімнің әділетсіздігі дәлелденген жағдайда, хан (би) жаңадан шешу үшін істі әлгі биге кері тапсырған. Сол жерде, егер шешім қабылдаған бидің біржақтылығы әшкереленсе, онда хан (би) істі басқа биге өткізген [3].

Апелляция сот өндірісінің басқа да сатылары сияқты әр кезеңде жетілдіріліп, түрлі жолдармен дамытылып отырылған.

Апелляция – бірқатар мемлекеттерде сот қаулысына шағымданудың бір нысаны, яғни тараптардың шағымдары бойынша және шағымда көзделген талап шегінде істі мәні бойынша қарайтын жоғары тұрған екінші сатыдағы сот болып табылады.

Дамыған өзге мемлекеттерде бұл институтқа айрықша мән берілген.

Қазақстан Республикасының үстіміздегі жылдан бастап қолданысқа енгізілген жаңа Қылмыстық процесілік кодексіне сәйкес, апелляциялық өндіріс – бұл бірінші сатыдағы соттың заңды күшіне енбеген үкімдері мен қаулыларының, жеке қаулыларының заңдылығына, негізділігі мен әділеттілігіне разы болмауларына байланысты істің тараптары болып табылатын тұлғалардан, яғни сотталушы адамнан, ақталушы адамнан, олардың қорғаушыларынан, заңды өкілдерінен, жәбірленушіден, /жеке айыптаушылардан/, олардың өкілдерінен және заңды өкілдерінен үкімге толық көлемде немесе белгілі бір бөлігінде, азаматтық талапкерден, азаматтық жауапкерден, олардың өкілдерінен және заңды өкілдерінен үкімге азаматтық талап қоюға қатысты бөлігінде берілген шағымдарды, сондай-ақ өз құзыреті шегінде айып тағушының келтірген наразылығын екінші сатыдағы сот тексеретін қылмыстық сот өндірісінің дербес сатысы.

Сонымен бірге, егер соттың қаулысы осы істің тараптары болып табылмайтын тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қатысты болса, олар да қаулыға шағым жасауға құқылы.

Апелляциялық өндірісті қозғаудың құқықтық негізі апелляциялық шағым немесе наразылық келтірілуі болып табылады. Осыған сәйкес, өндірістің басталу уақыты шағым немесе наразылық берілген уақыт деп санауға болады.

Апелляциялық шағым немесе наразылық білдірудің фактілік негізі ретінде келесі жағдайлар: басты сот талқылауында сот тергеуінің біржақты және толық емес жүргізілуі; бірінші сатыдағы соттың үкімде, қаулыда айтылған түйіндерінің істің нақты мән-жайларына сәйкес келмеуі; қылмыстық-процестік заңының елеулі түрде бұзылуы; қылмыстық заңның дұрыс қолданылмауы; тағайындалған жаза жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығына және сотталушы адамның жеке басына сәйкес келмеуі болып табылады.

Өз кезегінде, апелляциялық тәртіпте істі қарайтын сот үкімнің заңдылығын, негізділігін, әділдігін тек үкімге шағым берілген немесе наразылық білдірілген бөлігінде және тек шағым немесе наразылық білдірілген сотталушыларға қатысты ғана тексереді.

Егер істі қараған кезде заңсыз үкімнің қабылдануына алып келген басқа сотталушылардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуы белгілі болса, бұл заңсыз үкімнің, қаулының шығарылуына әкеп соққаны анықталса, сот заңда көрсетілген ережелерді сақтай отырып, үкімді сондай-ақ шағым берілмеген, наразылық білдірілмеген бөліктерінде де және шағым бермеген, наразылық білдірмеген адамдарға қатысты да жоюға немесе өзгертуге құқылы.

Сондықтан, апелляциялық сатыдағы сот апелляциялық шағымдар мен наразылықтар бойынша істе бар және қосымша ұсынылған, апелляциялық сатының отырысында зерттелген материалдар бойынша істің нақты мән-жайын анықтаудың және қылмыстық заңды қолданудың дұрыстығын, іс жүргізуді жүзеге асыру кезінде қылмыстық іс жүргізу заңы нормаларының сақталуын, бірінші сатыдағы сот үкімінің немесе қаулысының заңдылығы мен негізділігін толық көлемде тексере алады.

Апелляциялық өндірістің басты мақсаты бірінші сатыдағы соттың үкімдері мен қаулыларына келіп түскен шағымдар мен наразылықтарды қарау, сотпен істі қарап, шешім қабылдау барысында заң нормаларының сақталуын тексеру, оны бұзушылық орын алған жағдайларда жою, заңдылықты қалпына келтіру, сондай-ақ азаматты, қоғамды және мемлекетті қылмыс жасағандардың құқыққа қайшы әрекеттерінен сақтау және заңсыз сот үкімінің заңды күшіне енуі мен орындалуына жол бермеу болып табылады.

Қазақстан Республикасының апелляциялық сот сатысы институтының өзіндік ерекшеліктері бар. Мысалы, Ресей Федерациясының Қылмыстық-процестік кодексіне сәйкес, апелляция тек қана істі жаңадан қарау болып саналады. Біздің қолданыстағы заңда апелляцияның екі жағы: істі бірінші саты тәртібімен соттың жоғарғы сатысында қарау және бірінші сатыдағы сот шешімінің заңдылығы мен негізділігін тексеру қарастырылған.

Апелляциялық сатыдағы сот істі апелляциялық тәртіппен қарау кезінде бірінші сатыдағы сот үкімінің заңдылығы мен негізділігін тексерумен бірге, қажет болған жағдайларда істі дұрыс шешу үшін апелляциялық сатыдағы сот сот тергеуін жүргізіп, сот тергеуінің олқылықтарын толықтыру мақсатында сот отырысына қосымша куәларды, сарапшыларды, мамандарды шақырып, жауаптайды, тараптар ұсынған немесе олардың өтініштері бойынша талап етіліп алдырылған жаңа дәлелдемелерді зерттейді, сондай-ақ Қылмыстық-процестік кодексінің 430-бабында көрсетілген басқа да әрекеттерді жасай алады.

Апелляциялық сатыда іс сотқа келіп түскен күннен бастап бір ай мерзімде қаралады, егер жаңа дәлелдемелерді зерттеу және жаңа үкім шығару қажеттілігіне негіз болса, іс келіп түскен күннен бастап екі айдан кешіктірілмей қаралады. Істі қарау нәтижелері бойынша сот актісі қаулы түрінде, жаңа үкім қабылданған жағдайда үкім түрінде шығарылады.

Апелляциялық сатыдағы соттың қабылдайтын негізгі шешімдері Қылмыстық-процестік кодексінің 431-бабының 1-бөлігінде нақты көрсетілген:

1) бірінші сатыдағы соттың үкімін, қаулысын өзгеріссіз, ал апелляциялық шағымды, наразылықты қанағаттандырусыз қалдыру;

- 2) бірінші сатыдағы соттың үкімін өзгерту;
- 3) үкімнің күшін жоюға және істі толық көлемінде немесе бір бөлігінде тоқтату;
- 4) айыптау үкімінің күшін жою және жаңа ақтау немесе айыптау үкімін шығару;
- 5) ақтау үкімінің күшін жою және жаңа ақтау немесе айыптау үкімін шығару;
- 6) алқабилердің қатысуымен шығарылған үкімнің күшін жою және істі жаңадан сот қарауына жіберу;
- 7) жаңа қаулы қабылдау арқылы қаулыны өзгерту, қаулының күшін жою;
- 8) үкімнің күшін жою және Кодекстің 323-бабына сәйкес істі прокурорға жіберу туралы шешімдердің бірін қабылдайды.

Осылардан: 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген жаңа Қылмыстық-процестік кодексінде апелляциялық сатыға бірінші сатыдағы соттың айыптау үкімінің күшін жойған және ақтау немесе айыптау үкімін шығарған, сондай-ақ ақтау үкімінің күшін жойған және жаңа ақтау немесе айыптау үкімін шығарған жағдайларда, Кодекстің 443-бабының 7-тармағына сәйкес, бірінші сатыдағы сот үкімінің күшін жою туралы қаулы шығаратыны және Кодекстің 46-тарауының қағидалары бойынша апелляциялық саты үкім шығаратыны нақты көрсетілгендігін атап өткізгіміз келеді. Өйткені, күші жойылған Қылмыстық іс жүргізу кодексінде аталған сипаттағы шешім қабылдау мәселесі ашық қалдырылған болатын, апелляциялық саты соты бір жағдайларда бірінші сатыдағы сот үкімінің күшін жою туралы қаулы шығарумен өз алдына бөлек үкім шығарса, ал бір жағдайларда бөлек қаулы шығарусыз, бір үкіммен бірінші сатыдағы сот үкімінің күшін жою әрі сотталған адамды айыпты деп тану болмаса ақтау туралы шешімдер қабылдаған кездері болған. Бұл өз кезегінде, іс жүзінде сот тәжірибесінде әр түрлі сот тәжірибесінің қалыптасуына, соның ішінде, қылмыстық іс жүргізу заңнамасында көзделген айыптау болмаса ақтау үкімінен өзге, құрылымы бойынша жаңа сипаттағы үкім түрінің пайда болуына әкеліп соқтырған еді.

Сонымен бірге, аталған бапта қарастырылған «жаңа ақтау немесе жаңа айыптау үкімдерін» шығару, «жаңа қаулы қабылдау арқылы қаулыны өзгерту, қаулының күшін жою» түріндегі сот шешімдеріне қатысты заң нормаларындағы «жаңа» сөздері – «жаңадан» сөзіне өзгертіліп-түзетілсе, дұрыс әрі түсінікті болады деп есептейміз.

Апелляциялық шағымдар мен наразылықтарды облыстық және оған теңестірілген соттың судьясы жеке-дара қарайды, ал аса ауыр қылмыстар туралы, сондай ақ алқабилердің қатысуымен қаралған істер бойынша үкімдеріне, қаулыларына шағымдарды, наразылықтарды қарау кезінде алқа төрағасы және кемінде екі судьясы бар құрам алқалы түрде жүзеге асырады [6].

Осы тұрғыда, біздің көзқарасымыз бойынша барлық қылмыстық істер бойынша апелляциялық сатыда үкімнің заңдылығы мен негізділігін алқалы құрамда қарауды енгізу дұрыс болады деп санаймыз. Себебі, бірінші сатыдағы істі жеке дара қараған судья істі қаншалықты жауаптылықпен қараған

жағдайдың өзінде қателіктер жіберуден толықтай арылмаған. Бұның үстіне, жекелеген істер бойынша, бірінші саты соты судьясының жіберген қателіктерін анықтауда апелляциялық алқада істі жеке дара қараған судьяның кәсіби тәжірибесі жеткіліксіз болуынан не басқалай себептермен, бірінші саты сотымен жіберілген қателіктер түзетілуісіз қалып, кейіннен ол қателіктер кассациялық болмаса қадағалау саты соттарымен орнына келтіріліп жататын жағдайларда кездеседі. Барлық іс алқалы құрамда қаралатын болса заң нормаларының сақталуын қамтамасыз етуге толық көлемде мүмкіншілік болады, осы негізде қылмыстық істерді алқалы құрамда тексеру оларды апелляциялық сатыда қарап, шешу барысында заң бұзушылықтарды мезгілінде түзету үшін өте тиімді деп ойлаймыз.

Апелляциялық қаулылар мен үкімдер заңды, негізді және уәждемелі болуы тиіс. Олар бірінші саты соттарында сот тәжірибесі дұрыс қалыптасуы үшін оңды бағыт беретін сипаттағы құжаттар болып табылады, ол өз кезегінде, қылмыстық сот өндірісіндегі заңдылық кепілі ретінде апелляциялық өндірістің ролін арттырады. Сонымен қатар, апелляциялық қаулылар мен үкімдерге қойылатын талаптардың мәнін де арттырады.

Қолданыстағы заңда үкімге, қаулыға апелляциялық шағым жасау, наразылық бірдіру құқығы, оларды беру мерзімі, қаралуға жататын сот актілері, апелляциялық шағымға, наразылыққа қойылатын талаптар, істі тағайындау, қарау тәртібі, үкімнің күшін жою немесе өзгерту негіздері толықтай қарастырылған.

Дегенмен, апелляциялық сот өндірісі тәжірибесінде қолданыстағы қылмыстық-процестік заң талаптарының жекелеген қағидаларын орындауда белгілі бір дәрежеде қиыншылықтар туындайтын сұрақтар бар.

Айталық, Қылмыстық-процестік кодексінің 444-бабының талаптарына сәйкес, апелляциялық қаулыны жасау айтарлықтай уақытты талап ететін болса, сот апелляциялық қаулының кіріспе және қарар бөлімдерін шығара алады. Бұл жағдайда судья (судьялар) апелляциялық қаулының толық мәтінін іс қаралған күннен бастап он тәулік ішінде жасап, оған қол қояды. Сот қаулының қарар бөлімінде қаулыны толық көлемде жария ету уақытын көрсетеді. Қаулының толық мәтіні дайын болған соң ол хабарланған уақытта процеске қатысушыларға жария етілуіге тиіс екені белгіленген [6].

Бұл тұрғыда, қаулының қарар бөлігі жарияланғаннан кейін он тәуліктің ішінде процеске қатысушыларды сотқа қайтадан шақыртып, қаулының толық мәтінін жариялау іс жүзінде қажетсіз әрі қиыншылықтар тудырады деп ойлаймыз. Себебі, көптеген жағдайларда, шалғай аудандардан келетін тараптарды айтпағанда, басқа да тараптардың болмаса олардың қорғаушыларының, өкілдерінің қайтадан сотқа келуге мүмкіншілігі мен уақыттары болмайды және оларды кері сотқа шақыртып, қаулының толық мәтінін жариялау өзінің кезегінде ешнәрсе бермейді деп санаймыз. Осы негізде, қаулының кіріспе және қарар бөліктері шығарылып жарияланған жағдайларда, толық мәтіндегі алқа қаулысының көшірмесін іске қатысушы тараптарға он

тәуліктен кешіктірмей жолдау және қаулыда оның толық мәтіні дайын болған күнін соңында нақты көрсетумен шектелу жеткілікті болады деп ойлаймыз.

Сонымен қатар, Қылмыстық-процестік кодексінің 431-бабының 1-бөлігінің 8) тармағына сәйкес, апелляциялық саты соты үкімнің күшін жою және Кодекстің 323-бабына сәйкес, істі прокурорға жіберу туралы шешім қабылдай алатындығы көзделген. Бұл тармақта келтірілген, бірінші саты сотының үкімнің күшін жою және істі прокурорға жіберудің негіздері Қылмыстық-процестік кодексінің 323-бабында қарастырылғандықтан, апелляциялық саты сотының тәжірибесінде әр түрлі тәжірибе қалыптаспастығы, әрі негізінен бірінші саты сотымен, прокурормен мезгілінде, іс апелляциялық сатыға жетпестен бұрын, заңды шешімін табуын қамтамасыз ету үшін нақты аталып көрсетілуі және мейлінше шектеулі болуы қажет деп санаймыз.

Бұдан басқа, апелляциялық сатыда іс жүргізуде соттардың тәуелсіздігі мен олардың тек заңға сүйенуі, сот әділдігін тек заңға сәйкес жүзеге асыру, сот ісін жүргізудің тілі, сотта істі қараудың жариялылығы мен тараптардың айтысуы мен тең құқықтылығы қағидалары қатаң сақталуы өте маңызды.

Қылмыстық-процестік кодексінің 337-бабына сәйкес, басты сот талқылауында прокурор айыпты өзгерте алады, ал осы Кодекстің 341-бабының 2-бөлігіне сәйкес, егер басты сот талқылауы барысында сотталушыға неғұрлым ауыр немесе бастапқыдан ерекшеленетін айыптау тағу қажеттілігі туындаса, бірінші саты соты істі қарауды кейінге қалдырып, прокурорға жаңа айыптау актісін жасау үшін уақыт береді.

Аталған заң нормаларында прокурордың бұл өкілеттігін басты сот талқылауы барысының қандай бөлімінде, қанша рет пайдалана алатындығы нақтыланбаған, яғни прокурордың аталған негіздермен басты сот талқылауы барысының қандай бөлімінде (дайындық, сот тергеуі аяқталғанға дейін әлде одан кейін), айыпты қанша рет өзгерте алатындығына заңмен шектеу қойылмаған. Демек, бұндай мәселе басты сот талқылауы барысында бірнеше рет туындаған жағдайда істің қаралуы сөзбұйдалыққа салынып, сот отырысы қайта-қайта кейінге қалдырылып, өзге іске қатысушы тараптар бұған наразы болып, дау туындап, соттың, прокурордың әрекетіне болмаса сотта істі қарау барысында тараптардың тең құқықтылығы қағидалары, айыпталушының қорғану құқығы бұзылды деген негіздермен апелляциялық тәртіпте шағым келтіруіне әкеліп соқтыруы мүмкін, ол өзінің кезегінде, апелляциялық саты сотымен біржақты баға беріліп, шешім қабылдауда қиыншылық тудыратындығы сөзсіз.

Осы негізде, аталған жағдайларды заңды түрде реттеу және белгілі бір жүйеге келтіру мақсатында бұл мәселеге қатысты заң нормасында нақтылау қажет деп ойлаймыз.

Қазіргі таңда апелляция сатысының сот өндірісіндегі алатын орны ерекше деп айтуға болады, өйткені бұл саты соттарымен сот актілерін қайта қарауда үкімнің заңдылығы мен негізділігі тексеріліп, әділ сот актісі шығарылуы қамтамасыз етілуімен қатар, азаматтардың сотқа деген сенімі артып, сонымен

қатар қоғам мен мемлекеттің мүддесін қорғаумен қатар адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін сот арқылы қорғауға айтарлықтай үлес қосылуда екендігі даусыз.

Ешбір қылмыстық сот ісін жүргізу бірінші сатыдағы сот қабылдайтын шешімнің қатесіз болуын қамтамасыз ете алмайды. Дәл осы себеп бойынша кез келген елдің қылмыстық-процестік заңнамасында бірінші саты сотының заңды күшіне енбеген сот актілерін кез келген нысанда қайта қарау әдістері көзделген.

Апелляция саты соты бірінші саты соттарымен қабылданған шешімдердің заңдылығын, негізділігін және әділдігін қылмыстық істі оның мәні бойынша қайта қарау арқылы, жан-жақты зерттеулерді жүргізіп, соның ішінде жаңадан келіп түскен дәлелдемелерді де тексере алатын сот тарапынан жүзеге асырылатын бақылау институты болып табылады. Сонымен қатар, қылмыстық істерді апелляциялық тәртіпте қарау қылмыстық іске қатысушы тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуының, сондай-ақ, қылмыстық іс бойынша әділ сот билігін орнатудың бірден-бір қосымша кепілдігі деп санауға болады.

Қылмыстық істер бойынша бірінші саты соттарымен шығарылған сот үкімдері мен қаулыларын апелляциялық сатыда қайта қарау мен оларды тексерудің басқа сот сатыларымен салыстырғандағы артықшылықтарының бірі – шағым немесе наразылық берілген үкімнің болмаса қаулының күші жойылған жағдайларда қылмыстық істі бірінші сатыдағы сотқа қайтадан қарауға жібермей-ақ түзете алатындығында, яғни, апелляциялық сатыдағы сот, шындығында қылмыстық іс жүргізудегі қателіктерді жоюдың және сапалы сот шешімі қабылдануының ең тиімді, халыққа бір табан жақын сот сатысы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылдың 30 тамызда қабылданған, 2007 жылғы 21 мамырдағы № 254-III Заңымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген.

2. «Правовая реформа в Казахстане» журналы, №1(23) – 2004 ж. «Апелляционное производство в национальном законодательстве».

3. Ожегов С.И. Словарь русского языка, М., 24 бет. «Заң» журналы, №3 – 2004 жыл.

4. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства, 533-бет.

5. Сот қаулыларына апелляциялық шағымдану институтының пайда болуы және дамуы 16–21 бет.

6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.

Утепов Даурен Пархатович
докторант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ДАННЫХ АВТОМОБИЛЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

***Түйін.** Мақалада автор жол қозғалысы қауіпсіздігінің жай-күйін баяндайды. Жол-көлік құқық бұзушылықтарын қарау кезінде көлік құралын басқарудың электрондық жүйелері, жайлылық және қауіпсіздік жадындағы ақпаратты пайдалану мүмкіндігі қарастырылған. Автомобильдің борттық компьютерінен электрондық құжаттарды алуға, тіркеуге және құжаттауға байланысты мәселелер зерделенген. Автор уақыт және қаржы бойынша компьютерлік-техникалық сараптама жүргізудің орнына автомобильдегі компьютерлік ақпаратты тексерумен шектелуге болатын деген қорытындыға келді.*

***Түйінді сөздер:** дәлелдемелер, сандық форма, тексеру, компьютерлік ақпарат, компьютерлік-техникалық сараптама, автомобильдің сандық деректері.*

***Аннотация.** В статье автор освещает состояние безопасности дорожного движения. Рассмотрены возможности использования при рассмотрении дорожно-транспортных правонарушений информации, содержащейся в памяти электронных систем управления, комфорта и безопасности транспортного средства. Изучены проблемы связанные с получением, фиксацией и документированием электронных документов с бортового компьютера автомобиля. Автор заключил что, вместо проведения затратной по времени и финансам компьютерно-технической экспертизы можно ограничиться осмотром компьютерных данных, имеющихся в автомобиле.*

***Ключевые слова:** доказательства, цифровая форма, осмотр, компьютерная информация, компьютерно-техническая экспертиза, цифровые данные автомобиля.*

***Annotation.** In this article, the author highlights the state of road safety. The article considers the possibility of using the information contained in the memory of electronic control systems, comfort and safety of the vehicle when considering traffic offenses. Also the problems connected with reception, fixing and documenting of electronic documents from the onboard computer of the car are considered. In his work, the author came to the conclusion that, instead of time-consuming and financial computer-technical expertise can be limited to the examination of computer data available in the car.*

***Key words:** evidence, digital form, inspection, computer information, computer-technical expertise, digital data of the car.*

Информационные технологии присутствуют во всех аспектах нашей жизни и обладают огромным потенциалом при их использовании в интересах правосудия.

Относящаяся к делу компьютерная информация и иные цифровые следы криминальной деятельности могут содержаться во множестве цифровых устройствах и носителях.

В XXI веке – веке информационных технологий нас окружают множество предметов, имеющих функции хранить в себе цифровую информацию, о которых мы и не догадываемся.

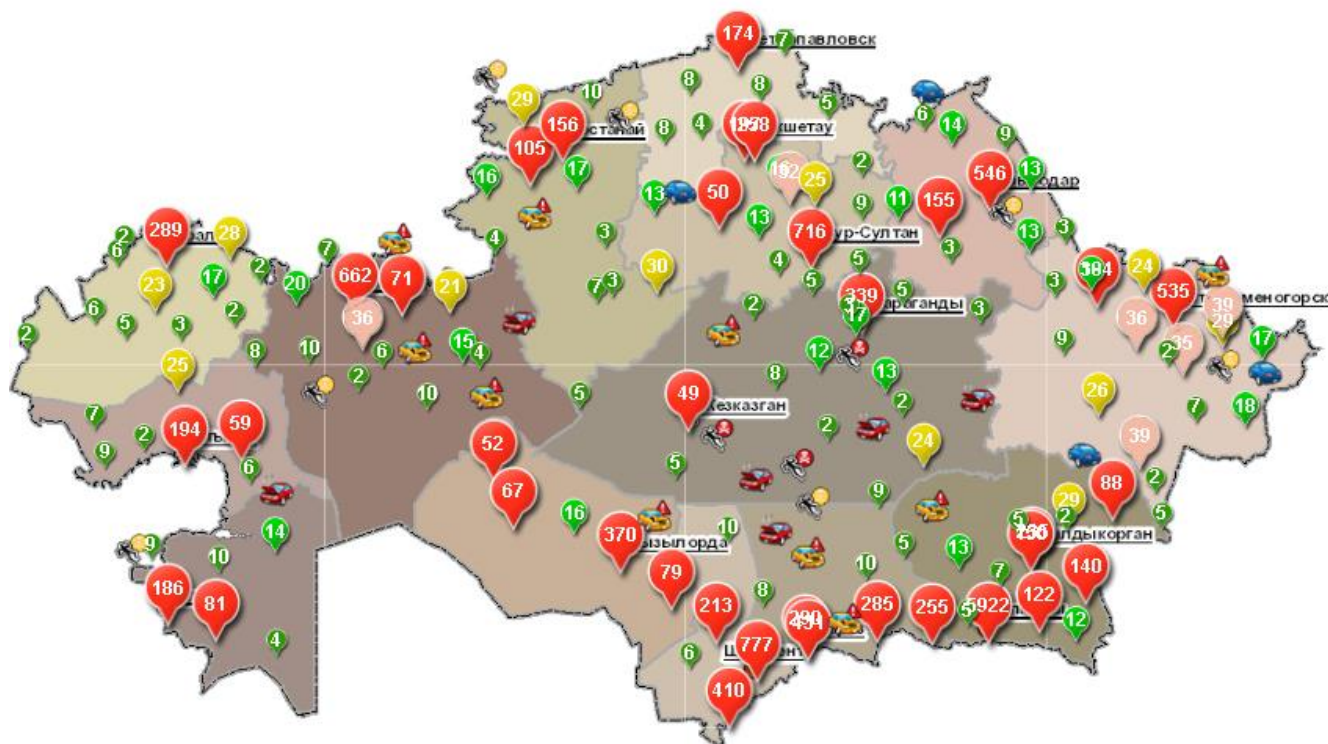
К примеру, компьютеры всех разновидностей, мобильные телефоны в особенности смартфоны, флэш-накопители, они даже могут встречаться в составе аудио плеера, в часах и даже в электронных фоторамках, модемах, цифровых фотоаппаратах, сменных накопителях, автомобильных бортовых компьютерах, мультиварках и во многих других технических приборах.

Этот список с каждым годом стремительно увеличивается по мере изобретения IT-технологий.

В этой связи, в рамках данной статьи полагаем возможным рассмотреть вопросы применения цифровой информации, имеющейся в бортовых компьютерах автомобилей, то есть электронных системах безопасности и управления транспортного средства при дорожно-транспортных происшествиях.

Только за 2019 год совершено 16346 дорожно-транспортных происшествий (далее - ДТП). Из них, по видам ДТП: автомобильные аварии – 8188, столкновение с пешеходом – 6867, другие ДТП – 1291, по типу транспорта: частный транспорт – 15334 и общественный транспорт – 1012.

На момент совершения ДТП состояние водителей было следующим: в трезвом состоянии – 13481, алкогольном опьянении – 703, наркотическом опьянении – 10, токсикоманическом опьянении – 2, резком ухудшения здоровья – 24, по 2108 водителям, их состояние в статистических данных не указано. Превышавшими время непрерывного нахождения в пути стали 18 водителей.

Карта аварийности за 2019 год.

Можем констатировать, что подобная статистика с каждым годом только растет и каждый факт нарушения правил дорожного движения повлекших гибель или ранение людей требует детального изучения для установления всех фактов ДТП.

Однако ДТП отличаются не только значительной распространенностью и повышенной общественной опасностью, но и сложностью их расследования.

Одной из причин, обосновывающей сложность расследования таких преступлений, является не только качественная оценка происшествия, но и необходимость установления конкретных данных, характеризующих скорость и траекторию движения транспортных средств, расположение участников дорожного движения во время происшествия, видимость водителя и другие обстоятельства.

При определении механизма ДТП одним из основных элементов является установление объективных параметров движения транспортного средства при ДТП и перед ним.

Эти данные, как правило, можно получить путем опроса участников и свидетелей события. Однако нередко участники ДТП являются заинтересованными лицами и зачастую умышленно искажают реальную картину в своих интересах. На восприятие ДТП его участниками, свидетелями влияет множество как субъективных, так и объективных факторов. Поэтому полученные таким образом данные не могут быть полными, при которых возможно установление конкретного обстоятельства происшествия ДТП и создание его объективной модели.

Одним из перспективных путей решения проблем, связанных с получением объективной доказательственной информации при расследовании ДТП, на наш взгляд, является исследование данных бортовых компьютеров автомобилей.

К электронным системам безопасности и управления транспортным средством относятся модули пассивной системы безопасности (SRS), активных систем безопасности (ABS, ASR, ESP и т. д.), систем защиты (антиюгон и т. д.), систем обеспечения комфорта, а также электронный блок управления автомобилем (ЭБУ), то есть бортовой компьютер.

Как правило, указанные системы обеспечения безопасности транспортного средства взаимосвязаны, соединены с единой сетью и контролируются бортовым компьютером автомобиля, поэтому система устройств, указанная в руководстве по эксплуатации некоторых современных автомобилей, определяется как «мультиплексная сеть».

Во всех автомобилях, оборудованных подушками безопасности, управление ими осуществляется блоками управления Airbag (SRS). Конструкция многих современных блоков включает в себя регистратор данных о событиях Event Data Recorder EDR (другое название Collision Data Recorder, CDR. Управление SRS осуществляется микроконтроллером — специальной микросхемой со своей постоянной электронной памятью и способной выполнять встроенные в него программы.

Размер информации, закрепленной модулем EDR, зависит от конструкции и комплекта транспортного средства, но содержит, по меньшей мере, следующие данные:

- скорость движения транспортного средства;
- частота вращения коленчатого вала;
- значение резкого изменения скорости в продольном и поперечном измерениях дельта-V (потеря скорости удара);
- состояние педали акселератора и дросселя;
- состояние тормозной педали;
- цикл зажигания;
- статус ремня безопасности водителя, пассажиров;
- наличие масс на стульях;
- статус срабатывания подушки безопасности, время и этапы развертывания;
- ABS, ESP, статус системы контроля давления на шинах;
- работа средств наружного освещения;
- статус и показатели активных систем безопасности (при их наличии).

Некоторые модули EDR ведут непрерывную запись данных до прекращения записи в результате ДТП, другие активируют запись в определенных случаях, признаваемых модулем, как столкновение (например, внезапное резкое изменение скорости, резкое торможение, срабатывание датчиков удара). При этом информация в модуле памяти хранится до его перепрограммирования (переплетения).

Многолетние исследования и испытания, проводимые национальной администрацией безопасности дорожного движения США (NHTSA), подтвердили надежность и высокую точность данных, закрепленных модулями EDR, и этим данным придают большое значение при определении обстоятельств и механизма ДТП.

Кроме того, автомобили, оборудованные автоматической коробкой передач, имеют собственную память в электронном блоке управления АКП, который, кроме первичной информации об автомобиле, его идентификационном номере (VIN), номере коробки передач и заводских параметрах, регистрирует информацию о его сервисной деятельности, движении автомобиля, возникновении неисправностей или нештатной работе отдельных его частей.

Сведения о работе тормозной системы транспортного средства, имеющего какое-либо криминалистическое значение, могут быть зарегистрированы в памяти модуля управления системой антипробуксовки абс (ABS).

Информация о параметрах движения транспортных средств во время ДТП регистрируется не всеми системами пассивной безопасности (SRS), а только с функцией записи (EDR). Но это не означает, что в случае отсутствия модуля EDR на транспортном средстве электронный блок управления будет абсолютно бесполезен для выяснения обстоятельств происшествия и доказывания по

досудебному расследованию. При отсутствии модуля EDR либо аналогичных устройств, работающих по принципу "черного ящика", ЛЭП не осуществляет постоянное закрепление показаний всех датчиков и систем транспортного средства, работающих в исправном, штатном режиме. Однако при получении сигнала датчиков какой-либо системы о возникновении неисправности он записывается в памяти ЭГУ. При этом фиксируется код возникшей неисправности, время ее возникновения, данные о возникшем пробеге. Соответственно, анализ информации, содержащейся в памяти ЭГУ позволяет объективно установить VIN транспортного средства, его техническое состояние до ДТП. Анализ кодов неисправностей, их расшифровка, определение хронологии и последовательности их возникновения в совокупности со следовой картой на месте совершения ДТП и другими доказательствами по делу позволяют полностью определить механизм происшествия, моделировать его.

Кроме того, анализ данных ЭТС позволяет объективно подтвердить факт осведомленности водителя о технической неполадке в транспортном средстве в случае возникновения аварийной ситуации по причине неисправности транспортного средства, которую водитель может обнаружить перед его эксплуатацией или в ходе эксплуатации. Речь идет о неисправностях, сообщающих водителю ЭБУ с подачей звукового сигнала и освещением соответствующего графического изображения на приборной панели.

Важнейшей особенностью большинства блоков управления является то, что они оснащены энергонезависимой памятью. Соответственно, при повреждении аккумуляторной батареи, отключении автомобиля системой обеспечения безопасности или умышленно водителем, информация, ранее зарегистрированная в ЭКУ, сохраняется в его памяти и может быть удалена только при перепрограммировании модуля. Кроме того, индикаторы неисправностей на приборной панели транспортного средства могут быть отключены после отключения и включения источника питания.

Очевидно, что использование информации, зарегистрированной электронными системами управления комфортом и безопасностью транспортного средства при расследовании ДТП, позволит более полно, объективно и беспристрастно установить механизм происшествия, роль и влияние водителя транспортного средства на ход его развития. Однако, нельзя не согласиться с мнением сотрудников Центра исследования дорожно-транспортного травматизма США (Center for Injury Research, CfIR) о том, что такие данные требуют своего подтверждения и должны рассматриваться вместе с другими доказательствами, собранными по делу.

Например, в ходе исследования, проведенного Центром, было установлено, что модуль EDR допускает регистрацию неправильной информации о пассажирах в транспортном средстве. При применении водителем транспортного средства экстренного торможения перед столкновением с препятствиями пассажир подается вперед по инерции. При этом давление на сиденье ослабляется. Датчики пассажирских сидений на

данный момент не устанавливают вес пассажира или устанавливают меньший вес и соответственно EDR фиксируют отсутствие пассажира при ДТП или идентифицируют его как ребенка, в результате чего не происходит срабатывание подушек безопасности пассажира.

При определении скорости движения транспортного средства при ДТП необходимо учитывать, что скорость определяется от датчика выходного вала коробки передач путем анализа данных EDR. Соответственно, в случае применения водителем тормоза на автомобиле, не оборудованном АБС, колеса блокируются. Поэтому скорость движущегося автомобиля "юзом" будет равна нулю с момента блокировки колес. Поэтому скорость транспортного средства, осуществляющего движение при заносах и разворотах, не соответствует фактическим показателям и показателям изменения скорости. Показатели скорости транспортного средства, оборудованного АБС, практически точно соответствуют.

В условиях максимальной компьютеризации автомобиля, оснащения его современными активными средствами безопасности, способными вмешиваться в процесс управления транспортным средством, данные, зарегистрированные в EDR, имеют большое значение не только для установления объективных параметров движения транспортного средства, но и для определения конкретных причин возникновения и влияния электроники на развитие аварийной ситуации.

Анализ следственной и судебной практики показывает, что установление параметров движения транспортного средства при ДТП в нашей стране путем чтения информации из электронного блока управления или модуля EDR носит эпизодический характер и вызывает множество трудностей.

Таким образом, при осмотре места происшествия, как правило, информация о наличии этих устройств в транспортном средстве отсутствует, несмотря на то, что такая информация позволяет диагностировать транспортное средство. В свою очередь, для диагностики указанных бортовых систем и снятия с них зафиксированной информации требуется специальное оборудование, которое отсутствует у следователя. То есть, сегодня в большинстве криминалистических подразделений нет соответствующего оборудования.

Одним из путей решения этой проблемы считаем приглашение специалиста из числа ведущих сотрудников официального сервисного центра, обслуживающих автомобили конкретных марок, на проверку транспортного средства. Но это не всегда положительный результат. Сервисные центры часто ссылаются на отсутствие необходимого оборудования и специалистов, предлагая обратиться заводу-изготовителю транспортного средства, находящегося за границей.

В качестве положительного примера использования помощи специалиста при расследовании ДТП можно привести опыт Чехии, где в соответствии с соглашением полиции с автомобильным концерном "Skoda" по каждому случаю ДТП могут выезжать специалисты концерна на место происшествия с

участием данных автопроизводящих автомобилей, которые получают и раскрывают информацию от различных датчиков и электронного блока управления. Эти данные используются для последующего определения механизма дорожно-транспортного происшествия, а также для компьютерного моделирования технического состояния автотранспорта.

Кроме того, оборудование и соответствующее программное обеспечение для снятия и шифрования данных из модулей EDR редко находятся в ведении экспертов, что связано с индивидуализацией модулей EDR каждого производителя, различными форматами записи информации и различиями типов разъединителей диагностических и служебных этих модулей.

Для получения и обработки данных из модулей EDR могут использоваться соответствующие универсальные комплексы. Например, в комплект фирмы Vetronix входит более 80 видов дата-кабелей, подключаемых для всех видов разъемов диагностических и служебных шин штатных модулей управления подушками безопасности с функцией записи. Аналогичные комплексы разработаны фирмой Bosh. Аппаратно-программный комплекс «BOSH Crash Data retrieval Tool» обладает всем необходимым оборудованием для получения и визуализации информации, содержащейся в электронных системах управления транспортным средством.

Еще одним электронным устройством, фиксирующим существенную информацию для расследования ДТП, являются штатные навигационные системы, установленные на многих современных автомобилях.

Штатная навигационная система устанавливается на автомобильном заводе и обычно является частью мультимедийной или головной системы.

В целом, основу каждого навигатора составляют: само устройство с установленным приемником GPS (ГЛОНАСС), программное обеспечение и карты для навигатора.

С точки зрения возможности получения аргументированной информации важно наличие функции записи треков на многих современных навигаторах (*последовательность фиксированных точек координат, отражающих всю пройденную строку*). Точки трека содержат информацию о текущих координатах и времени. Некоторые модели также включают описание высоты над уровнем моря. Скорость рассчитывается по данным координат соседних точек и промежуткам времени между ними.

Запись треков на простых моделях навигаторов осуществляется автоматически и не доступна пользователю для редактирования. Трек всегда пишется. При заполнении "новой" памяти циклические данные записываются над старыми данными. Современные и функциональные модели предлагают пользователю несколько режимов записи:

- Данные OFF-трека не записываются. Этот режим автоматически включается при загрузке трека с компьютера;
- WRAP-запись постоянного трека. При заполнении памяти новые данные стирают старые данные;

- FULL-Остановка записи при заполнении памяти. При наличии свободного места в памяти на экране отображается соответствующее уведомление.

Как правило, доступ к информации, содержащейся в памяти штатной навигационной системы, осуществляется путем подключения соответствующего оборудования к диагностическому прибору автомобиля. К сожалению, на сегодняшний день главная проблема, при использовании данных EDR в качестве доказательственной информации, содержащейся в памяти навигационных систем - это отсутствие в экспертных подразделениях соответствующего оборудования для получения этой информации и программного обеспечения для ее анализа.

Считаем положительным опыт использования информации электронных систем управления, безопасности и комфорта автомобилей в странах Европы и Северной Америки в целях установления обстоятельств ДТП.

Кроме того, компьютеризация транспортных средств, оснащение их IT-технологиями, способными вмешиваться в процесс управления автомобилем, на наш взгляд, убеждает в необходимости развития технологий использования записей электронных бортовых систем при расследовании уголовных дел связанных с ДТП.

На основании изложенного, считаем, что использование современных технических средств обнаружения и фиксации объектов автомобильного бортового компьютера, может действительно оказать неоценимую помощь при расследовании уголовных дел по фактам ДТП.

Список литературы:

1. Н.Н. Федотов «Форензика – компьютерная криминалистика», издательство «Юридический Мир», Москва 2007.
2. Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам ГП РК <http://infopublic.pravstat.kz/dtp>.
3. Renault Scenic. Методика диагностики. — URL: <http://www.club-renault.ru/uploads/files/scenic/MR372SCENIC0.pdf>.
4. Donald Friedman. Electronic crash, defect and causation analyses // The 23rd International Technical Conference on the Enhanced Safety of Vehicles (ESV), Seoul, Republic of Korea, May 27-30, 2013. Conference Proceedings. Paper Number ESV 13-0106. — URL: <http://www-esv.nhtsa.dot.gov/Proceedings/23/isv7/main.htm>.
5. Корчан Н.С., Варлахов В.А., Ольхов В.С. Определение скорости движения транспортных средств при дорожно-транспортном происшествии путем считывания информации с электронного блока управления // Теорія та практика судово експертизи і криміналістики. Випуск 9. Харків, 2007. — С. 368.
6. Electronic code of Federal regulations. Event data recorders. — URL: <http://www.ecfr.gov/cgi-bin>.
7. Евтюков С.А., Васильев Я.В., Грушецкий С.М. Использование в экспертизе ДТП данных о параметрах движения транспортного средства из модулей управления подушками безопасности с функцией записи (EDR) // Организация и безопасность дорожного движения в крупных городах: сборник докладов девятой международной научно-практической конференции «Организация и безопасность дорожного движения в крупных городах». — СПб., 2010. — С. 254—259.

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ
ҚҰҚЫҚТАНУ**

**МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВОВЕДЕНИЕ**

INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LEGAL STUDIES

Iskalieva Madina Serikovna
Master of law, senior lecturer
Department of General Legal and special disciplines
of Karaganda economic University Kazpotrebsoyuz
Sidorovich Liubov, Rsaeva S., Voitsekhovskaya Yana
student specialty "Customs"
Karaganda economic University Kazpotrebsoyuz

IMPROVEMENT AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION OF KAZAKHSTAN ON INTERNATIONAL ARENA

***Түйін.** Мақалада Қазақстанның қазіргі дипломатиясының даму барысы талданады. Қазақстан оқиғалардан тыс тұрмайды және оларда басқа елдердің ықпал ету объектісі ретінде емес, толық құқықты қатысушы ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, көптеген интеграциялық жобаларға қосылған кезде, ол өзінің ұлттық мүдделерін сауатты және табанды қорғайды.*

***Түйінді сөздер:** дипломатия, экономика, интеграциялық жобалар, халықаралық арена, Қазақстан, Орталық Азия, Еуропа.*

***Аннотация.** В статье анализируется развитие современной дипломатии Казахстана. Казахстан не стоит в стороне от этих событий и выступает в них не как объект влияния других стран, а как полноправный участник. В то же время, будучи включенной во множество различных интеграционных проектов, она грамотно и настойчиво отстаивает свои национальные интересы.*

***Ключевые слова:** дипломатия, экономика, интеграционные проекты, международная арена, Казахстан, Центральная Азия, Европа*

***Annotation.** The article analyzes how modern diplomacy of Kazakhstan is developing especially now. Kazakhstan does not stand aside from these events and acts in them not as an object of influence of other countries, but as a full participant. At the same time, being included in many different integration projects, it competently and persistently defends its national interests.*

***Key words:** diplomacy, economic, integration projects, international arena, Kazakhstan, Central Asia, Europe*

Over the years of independence, Kazakhstan has achieved great success in social and economic development, reforming the political system, gained credibility in the international arena. Today Kazakhstan has established diplomatic relations with 120 countries of the world. 68 embassies and representative offices of international organizations are accredited in the country. Diplomatic missions of Kazakhstan are opened in 38 countries. Kazakhstan has joined such international organizations as the UN, OSCE, OIC, NATO Cooperation Council, World Bank, IMF, EBRD, ECO and others [1].

Kazakhstan's modern diplomacy is developing especially now. We believe that this process includes conducting international negotiations, participation of the Republic of Kazakhstan in the activities of international organizations, conferences, meetings, forums, promoting the role of the Republic of Kazakhstan as a member of

the international community in solving global and regional problems, the implementation of General monitoring and control over the implementation of international treaties to which the Republic of Kazakhstan is a party.

The main task of foreign economic activity of Kazakhstan in a market economy is the active participation of the economy of the Republic in the international division of labor in order to improve the structure of the national economy, the accelerated development of the economy and increase its importance in the international arena [3].

Russian-Kazakh economic cooperation is an important factor in the sustainable growth of the economies of the two States.

The main strategic directions of bilateral cooperation between Russia and Kazakhstan are cooperation in the field of energy, trade, transport and industry. Today, Russia is the main trading partner of Kazakhstan, it accounts for about 24% of the total turnover of Kazakhstan. Of the 89 regions of the Russian Federation, 76 have established trade and economic ties with Kazakhstan [2, p. 11].

After the independence of Kazakhstan, the United States paid special attention to our state, which occupies an important political position in the region, has huge natural resources and high dynamics of its development.

Kazakhstan's access to the world level, partnership with European countries, which will be expressed in the further development of water resources protection, improvement of the environment, improvement of the quality of medical services provided to the population, as well as further development of cooperation in the field of education, social support, energy development, deepening of cooperation in the field of technology and Metrology, technical regulation.

It should be emphasized that today the parties consider each other as stable partners in political, economic and other important areas. Kazakhstan has acceded to key international treaties, repeatedly demonstrated its support for the global fight against international terrorism, and takes a balanced and responsible position on the issue of non-proliferation of weapons of mass destruction [4, p. 121].

Many world powers are now reconsidering their role in international relations. Kazakhstan does not stay away from these events and acts in them not as an object of influence of other countries, but as a full and full participant. At the same time, being included in many different integration projects, competently and persistently defends its national interests. All this contributes to strengthening the international authority of our state.

Kazakhstan and Russia in a bilateral format resolved the issues of dividing the shelf of the Caspian Sea. The passage of a modified median line dividing the bottom of the Caspian sea between our countries for subsoil use, as well as the organization of joint activities for the development of structures "Kurmangazy", "Central" and the field "Khvalynskoye" was recorded. Our countries are also major shareholders of the Caspian pipeline consortium. Already today, Kazakhstan is the third (after Russia and Norway) largest exporter of oil from among non - OPEC members to the EU market. An important place is given to the development of bilateral cooperation in the field of electric power, which is carried out on the basis of the joint action Plan of

Kazakhstan and Russia on the formation of a common market of electric energy. In the future, the vital interests of Kazakhstan and Russia in the course of deepening the integration of both States were reflected in other important documents [5; 111].

Kazakhstan and Russia have pledged to provide favorable economic, financial and legal conditions for business and other economic activities, including the promotion and mutual protection of investments.

A wide field for future cooperation between Kazakhstan and Russia appeared in connection with the new systems of highways and communications linking Europe and Southeast Asia.

The transport network connecting Central Asia and Europe via Russia may well be connected to the Great Silk Road. Summing up, we can say that Kazakhstan and Russia are destined for fruitful cooperation in the future [1; 34]. Diplomatic relations are the main form of maintaining official relations between States in accordance with the norms of international law and the practice of international communication.

The cooperation of Kazakhstan and Russia in the nuclear industry, including the question of increasing the extraction of uranium the three joint Kazakh-Russian enterprises, the creation of United company in the field of civil nuclear energy project development Agreement design and construction in Kazakhstan NPP with reactor VBER-300.

In order to accelerate work in these areas, a joint working group was established in mid-2010 to deepen cooperation in the field of peaceful uses of nuclear energy, and a decision was made to update the Comprehensive programme of bilateral cooperation in this area.

References:

1. *International cooperation of CIS countries* /<http://otherreferats.allbest.ru/>
2. Lantsova S.A., Achkasova V.A. *World politics and international relations-Moscow-St. Petersburg: "Peter" 2011.Pp. 11-24*
3. *International cooperation.* www.kazakhstlive.ru/economy/partn
4. Yazov. D.K. *on the history of the OSCE.* www.kalamger.kz
5. Mansurov T *"Kazakh-Russian relations in the era of change" A: - 2011.*

Қалшабек Бидос Нуридинұлы
магистрант Южно-Казахстанского государственного
университета им. М. Ауезова
г. Шымкент, Республика Казахстан

**ПРАВОВАЯ РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО УГОЛОВНОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПО ВОПРОСАМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ПРЕСТУПНОСТИ**

***Түйін.** Мақалада қылмысқа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастықты іске асыру кезінде ұлттық қылмыстық заңнаманың құқықтық рөлі қарастырылды, қаралып отырған саладағы заңнаманың олқылықтары анықталып, зерделенді.*

***Түйінді сөздер:** халықаралық ынтымақтастық, ұлттық қылмыстық құқық.*

***Аннотация.** В статье рассмотрена правовая роль национального уголовного законодательства при реализации международного сотрудничества по вопросам противодействия преступности, определены и изучены пробелы законодательства в рассматриваемой сфере.*

***Ключевые слова:** международное сотрудничество, национальное уголовное право.*

***Annotation.** The legal role of national criminal legislation in the implementation of international cooperation on combating crime is considered, and gaps in legislation in this area are identified and studied.*

***Keywords:** international, national criminal law.*

Современное мировое сообщество насчитывает около двухсот государств и, соответственно, столько же национальных правовых систем, находящихся в постоянном взаимодействии в рамках международного права. Республика Казахстан в настоящее время является полноправным и активным участником международных отношений. Нарастающие мировые угрозы человечеству не могут не коснуться национальных уголовно-правовых систем, в том числе и системы Казахстана. В этой связи возникает серьезная проблема – определение правовой роли и соотношения национального уголовного права с международным уголовным правом.

Как известно, существует два основных исторически сложившихся подхода к определению вопросов взаимодействия международного и внутреннего права государств – монистический и дуалистический. Суть дуалистической концепции заключается в том, что международное и национальное право рассматриваются как две самостоятельные, независимые системы права, каждая из которых не может изменять или создавать нормы другой системы. Сторонники монистической теории взаимодействия международного и внутреннего права государств, отдавая предпочтение международному или внутригосударственному праву, признают приоритет одного из них. Каждое из названных направлений дает возможность избрать

различные подходы при разрешении возникающих на практике противоречий между нормами внутригосударственного и международного права.

В Республике Казахстан проблема соотношения международного и национального права решена на конституционном уровне. Согласно части 1 статьи 4 Конституции РК, действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республики [1].

Ратифицированные Республикой Казахстан международные договоры, как следует из части 3 статьи 4 Конституции РК, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона [2].

В свою очередь, мировая тенденция взаимопроникновения мировых и национальных процессов влияет на соотношение международного и внутригосударственного права, что в полной мере относится и к уголовному праву. Причем, как правило, положения международного уголовного права реализуются через нормы национального уголовного законодательства.

Подтверждением, что национальное уголовное право испытывает влияние международного уголовного права, является положение статьи 2 УК РК, где охрана мира и безопасности человечества закреплена среди других задач уголовного законодательства. Для реализации этой задачи в УК РК предусмотрена глава 4 УК РК «Преступления против мира и безопасности человечества». Преступления, включенные в указанную главу, обладают повышенной общественной опасностью и посягают на мир и безопасность человечества: статья 168 «Геноцид»; статья 169 «Экоцид»; статья 170 «Наемничество»; статья 173 «Нападение на лиц или организации, пользующихся международной защитой». Перечисленные преступления, в зависимости от непосредственного объекта классифицируются на виды [3]. Представляется, что классификация носит условный характер и дается исключительно в учебных и научных целях. Значимо то, что рассматриваемые деяния относятся к категории уголовных.

Наряду с преступлениями против мира и безопасности человечества, уголовное законодательство Республики Казахстан содержит ряд норм, предусматривающих ответственность за преступления международного характера, внесенных в УК РК на основании соответствующих конвенций, договоров и соглашений. В частности, это такие составы преступлений, как Акт терроризма (ст. 255 УК РК), захват заложника (ст. 261 УК РК), угон, а равно захват воздушного или водного судна либо железнодорожного подвижного состава (ст. 270 УК РК), организация незаконного военизированного формирования (ст. 267 УК РК), бандитизм (ст. 268 УК РК) и др.

Это далеко не исчерпывающий и, на наш взгляд, не бесспорный перечень преступлений, которые в соответствии с международно-правовыми

требованиями включены в действующее уголовное законодательство, поскольку формальный критерий – включенность состава преступления в международную конвенцию в равной мере может относиться к международным преступлениям, преступлениям международного характера и к некоторым общеуголовным преступлениям, затрагивающим интересы некоторых государств, но не посягающим на отношения международного сотрудничества большинства стран.

Так, приняты международные конвенции по вопросам предупреждения и борьбы с хулиганством со стороны болельщиков во время проведения спортивных мероприятий, по борьбе с коррупцией, дорожно-транспортными преступлениями (Европейская конвенция о наказании за дорожно-транспортные преступления. Страсбург, 1964 г.; Европейская конвенция о предотвращении насилия и хулиганского поведения во время спортивных мероприятий, и в частности футбольных матчей. Страсбург, 1999 г.). Вместе с тем следует отметить, что включение в УК РК составов преступлений, предусматривающих ответственность за хулиганство, вандализм, получение взятки и других напрямую не связано с наличием соответствующих конвенций, так как указанные деяния содержались в УК и в уголовных законах более раннего периода. На наш взгляд, наличие соответствующих международно-правовых документов о противодействии данным деяниям, автоматически не переводит их в категорию преступлений международного характера. Полагаем, поскольку указанные преступления не посягают на отношения сотрудничества и не затрагивают интересы большинства государств, их следует отнести к общеуголовным преступлениям, затрагивающим интересы нескольких государств, причем, если для этого имеются достаточные основания.

В число общеуголовных преступлений, затрагивающих интересы нескольких государств, следует отнести и такие составы, зафиксированные в ст. 113 УК РК «Принуждение к изъятию или незаконное изъятие органов и тканей человека»; ст. 118 УК РК «Заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ/СПИД)»; преступления в сфере экономической деятельности (глава 7 УК РК), а также некоторые иные составы преступлений, при условии, что они совершены на территории двух или более государств, либо в отношении граждан иностранных государств, либо иностранными гражданами или с их участием. Безусловно, названный критерий отнесения деяний к общеуголовным преступлениям, затрагивающим интересы нескольких государств, также весьма условен, поскольку в результате к таковым может быть отнесено подавляющее большинство составов преступлений, предусмотренных в УК РК.

Следует отметить, в реализацию положений международных нормативных правовых актов в вопросах борьбы с преступностью определен вклад вносят и положения Общей части УК РК (ст. 1, 2, 4, 8 УК РК). С уверенностью можно утверждать, что благодаря внутреннему уголовному законодательству государств в международном уголовном праве появились такие принципы, как принцип личной виновной ответственности,

принцип исключения двойной ответственности, которые в международном уголовном праве имеют свои особенности.

В отношении действия уголовного закона в пространстве и по кругу лиц, следует отметить, что данный вопрос, как правило, рассматривается в рамках национального уголовного права. Вместе с тем, международный правовой характер приобрели многие аспекты данной проблемы, например, определение понятия территории государства; установление правил действия уголовного закона за пределами государства в отношении граждан РК, иностранных граждан и лиц без гражданства и др.

Таким образом, результаты проведенного исследования позволяют прийти к выводу, что нормы международного права регулируют не только те отношения, которые «не доступны» для норм национального права. Современное международное право активно проникает в сферу внутригосударственных отношений. Национальное уголовное право выступает в качестве важной составляющей нормативной основы международного сотрудничества в вопросах борьбы с преступностью. В то же время внутреннее уголовное законодательство имеет достаточную степень самостоятельности, обладает определенной спецификой, подвержено влиянию норм международного права, и, напротив, оказывает воздействие на него.

Поскольку нормы международного права в казахстанском уголовном судопроизводстве непосредственно применяться не могут, весьма важно урегулировать процесс имплементации международного уголовного права во внутреннее на законодательном уровне. На наш взгляд, казахстанское законодательство в этой сфере не лишено пробелов. При отсутствии ответов на следующие вопросы: в какой степени следует переносить все нормы, содержащиеся в ратифицированных международных конвенциях о борьбе с преступностью, в УК РК; на каком этапе (во время ратификации или после нее) должен решаться вопрос об имплементации; кем должен определяться объем международных норм, подлежащих включению в УК РК; кто должен разрабатывать тексты протоколов с оговорками о нератификации тех или иных норм конвенций во внутреннее право, ратификация соответствующих конвенций оказывается лишенной какого-либо практического и юридического смысла. Складывается ситуация, что в действительности ратификация существует сама по себе, а ее воплощение в законодательстве – само по себе.

В этой связи, в целях защиты национальных интересов Республики Казахстан, государство должно принимать непосредственное активное участие в формировании международного уголовного права, выполнять принятые на себя обязательства международно-правового характера либо отказываться от таких соглашений в случае невозможности обеспечить национальные интересы, а также максимально заимствовать наиболее эффективные уголовно-правовые институты международного права.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изм. от 7 октября 1998 г.) Ч. 1. Ст. 4 // URL: <http://www.constitution.kz/razdel1/>
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изм. от 7 октября 1998 г.) Ч. 3 Ст. 4. // URL: <http://www.constitution.kz/razdel1/>
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

Сейпи Ұлан Серікұлы

Астана халықаралық университетінің магистранты
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

АҚШАНЫ ЖЫЛЫСТАТУ, ТЕРРОРИЗМДІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ЖАППАЙ ҚЫРЫП-ЖОЮ ҚАРУЫН ТАРАТУДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ЖАЛПЫ ТҮСІНІГІ

***Түйін.** Мақалада ақшаны жылыстату, терроризмді қаржыландыру және жаппай қырып-жою қаруын таратуды қаржыландыру ұғымдарына жалпылама түсінік беріліп, аталған әрекеттермен күрестегі халықаралық және өңірлік деңгейдегі жүргізіліп жатқан күрес шаралары талданады.*

***Түйінді сөздер:** ақшаны жылыстату, терроризмді қаржыландыру, жаппай қырып-жою қаруын таратуды қаржыландыру, күрес жүргізу, халықаралық ұйым, ФАТФ.*

***Аннотация.** В статье обобщены понятия отмывания денег, финансирования терроризма и финансирования распространения оружия массового уничтожения, анализируются меры борьбы на международном и региональном уровнях в борьбе с указанными действиями.*

***Ключевые слова:** отмывание денег, финансирование терроризма, финансирование распространения оружия массового уничтожения, борьба, международная организация, ФАТФ.*

***Annotation.** The article discusses international and regional measures to combat such efforts, as well as a common understanding of the concepts of money laundering, terrorist financing and financing of weapons of mass destruction in the Republic of Kazakhstan.*

***Key words:** money laundering, financing of terrorism, financing of the proliferation of weapons of mass destruction, struggle, international organization, FATF.*

Қылмыстық құқық бұзушылық жасау арқылы қол жеткізілген ақша не мүліктік сипаттағы өзге де пайданы заңға сай, ашық және жариялы түрде пайдалану, билік ету мүмкіндігіне қол жеткізу үшін, қылмыс субъектілері қылмыстық жолмен алынған пайданы көлеңкелі экономикадан ресмиге ауыстырады. Бастапқы кіріс көзін жасыруға бағытталған бұл процесс заңдастыру немесе жылыстату деп аталды. Аталған мәселенің кең таралуына байланысты 1989 жылы Париж самитінде ақшаны жылыстатумен күресуде қаржылық шараларды дайындайтын, осы бағыттағы халықаралық әрекетті үйлестіретін мақсатты топ ФАТФ құрылып, 1990 жылы ол осы салада өз тұжырымдамасын қабылдады. Тұжырымдамалар өз бетінше міндетті сипатқа ие болмағанымен, БҰҰ өз мүшелігіндегі мемлекеттерге ФАТФ тұжырымдамаларын орындауды міндеттейді. Тұжырымдама қазіргі таңда қылмыстық жолмен табыған ақшаны жылыстатумен қатар, терроризм мен жаппай қырып-жою қаруын таратуды қаржыландыру мәселесін де қамтиды.

FATF (The Financial Action Task Force) ақшаны жылыстатумен күрес үшін қаржылық шараларды әзірлейтін халықаралық, үкіметаралық топ болып

табылады. 1989 жылы шілдеде «Үлкен жетілік» елдерінің париждің самитіндегі шешімімен Парижде құрылды. Оның мақсаты — ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландырумен күрес жүргізуге бағытталған ұлттық, сонымен қатар халықаралық саясаттарды қолдау және дамыту.

«Ақшаны жылыстату» ұғымы алғаш рет ХХ ғасырдың 30-жылдары Америка Құрама Штаттарында (*бұдан әрі – АҚШ*) пайда болды. Алкогольдік ішімдіктердің еркін айналымын шектеу, контрабандалық тауардың легін туғызды. Американдық мафиялар осы операциялардан тапқан табыстарын легализациялау үшін автоматты кір жуу орындарын жаппай сатып алып, аша бастады. Әрдайым арнайы қызметтің бақылауында болып, қылмыстық жолмен тапқан қаржысын жұмсай алмаған әйгілі бутлегер, Альфонсо Габриэлем Капоне, ақшаны жылыстатудың алғашқы сызбасын ұсынды. Демпингтік бағадағы, клиенттері көп, ұсақ кәсіпорындардың кең тараған жүйесінің табысын бақылау бақылаушы органдар үшін қиындық туғызатынын байқап, шынайы табысқа заңсыз жолмен келген қолма-қол соманы қосты [1].

Ақшаны жылыстатумен күрес халықаралық деңгейде қарастырыла бастаған сәттен бастап, Біріккен Ұлттар Ұйымы (*бұдан әрі – БҰҰ*) күрес шараларын ұйымдастыру мен халықаралық ынтымақтастықты дамытуда белсенді қызмет атқарды. БҰҰ 1988 жылы Венада Есірткі, психотроптық заттардың заңсыз айналымымен күрес туралы конвенцияны қабылдады. Мүше мемлекеттер үшін міндетті сипатқа ие болған Конвенция талаптарына сәйкес, қылмыстық жолмен табылған ақшаны жылыстату әрекетін әр мемлекет қылмыс деп тануы қажет болды [2]. Конвенцияда есірткі және психотроптық заттардың заңсыз өндірісі, сұранысы мен айналымының және өзге де оған қатысты ұйымдасқан қылмыстылықтың ең басты мотиві болып табылатын табысынан қылмыс субъектілерін айыру, яғни қылмыстық жолмен табылған ақшаны жылыстатумен күрес жүргізу қажеттілігі көрсетіледі.

Халықаралық ұйымдардың терроризмді қаржыландырумен күрестегі атқарған қызметі терроризммен күрес үшін жасалған әрекеттердің бір бөлігі болып табылады. Бұл қызмет тек халықаралық қана емес, өңірлік деңгейлерде де қарастырылуда. Халықаралық деңгейде терроризммен күрес жұмыстарын БҰҰ 1970 жылы бастады [3]. 1972-2000 жылдардың аралығында халықаралық терроризммен күрес жөніндегі комитеттер құрылып, Декларациялар мен Конвенциялар қабылданды. 2001 жылы қыркүйекте террористердің АҚШ-қа шабуылы, кейіннен ФАТФ-тың «Терроризмді қаржыландырумен күрестің арнайы шараларын» қабылдауы терроризмді қаржыландырумен күресті Контртеррористік комитеттің атқаратын қызметінің маңызды бөлігіне айналдырды [4]. Осылайша террористік сипаттағы қылмыстардың алдын алу мен жолын кесу аясында халықаралық ынтымақтастықты дамытумен қатар, халықаралық ұйымдар алысқа баратын, терроризмнің алдын алуға бағытталған және оны қаржыландыру көзін тоқтатуға және терроризмді қаржыландыруды қылмыстық заңнамаға жауаптылықты енгізуге бағытталған бағдарламаларды реализациялады.

Ресей саясаткері, экономист Виктор Алексеевич Зубков өз монографиялық еңбегінде ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландырумен күрестің (бұдан әрі – АЖ/ТҚК) халықаралық жүйесінің дамуын төрт кезеңге бөліп қарастырады:

Бастапқы кезең 1980-1987 жылдар аралығын қамтып, ұлттық жүйе негіздерінің құрылу, жеке мемлекеттік деңгейде ақшаны жылыстатумен күрес жөніндегі заңдардың қабылдануымен, 1980 жылы 27 маусымда Еуропалық Кеңес К(80) Рекомендациясын қабылдауымен есте қалса, екінші кезең қаржы мониторинг халықаралық жүйесі құрылымының күрделенуі деп аталып, 1988-1991 жылдар аралығын қамтиды. Бұл кезең барлық әлемдік саясат пен экономикалық жүйенің трансформациялана бастауы, есірткінің заңсыз айналымына байланысты ақшаны жылыстату субъектілерін қылмыстық қудалау аясындағы халықаралық ынтымақтастықтың ұйымдасқан-құқықтық негізін құру үшін қажетті сілтемелер құрылуымен, ФАТФ-тың құрылуымен, Конвенцияларды, Декларацияларды, ФАТФ-тың ақшаны жылыстатумен күресудің алғашқы 40 тұжырымдамасын, Директивті қабылдауымен ерекшеленді.

Үшінші кезең қаржы мониторинг халықаралық жүйесінің институционалды дамуы деп аталып, 1992-2002 жылдар аралығын қамтиды. Бұл кезең «Эгмонт», Вольфсберг топтарының құрылуы, ФАТФ қызметінің активизациялануы, ақшаны жылыстатумен күрес аясында стандарттардың практикалық енгізілуі, терроризмді қаржыландырумен күрестің әрекет жоспарын бекіту, ФАТФ-тың 40 тұжырымдамасын орындау бойынша мемлекеттерге өзара бағалау жасау, халықаралық стандарттарға сәйкес ақшаны жылыстату, терроризмді қаржыландырумен күрес жүйесін дамыту, ФАТФ-тың құрамына жаңа мүшелік мемлекеттерді енгізу, ФАТФ-тың 40 тұжырымдамасын орындау бойынша мемлекеттерге өзара бағалау жасау тәрізді жайттармен ерекшеленді.

Ең соңғы кезеңге заманауи жүйе деп атау беріп, 2001-2012 жылдар аралығын атап көрсетеді. Бұл кезеңде ақшаны жылыстату мен терроризмді қаржыландырумен күресті халықаралық стандарттарға сәйкес дамып, ФАТФ-тың құрамына жаңа мүшелік мемлекеттерді енді, ФАТФ-тың 40 тұжырымдамасын орындау бойынша мемлекеттерге өзара бағалау жасалды [5].

Виктор Алексеевич Зубковтың монографиясындағы 4 даму кезеңіне қоса, 2012 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейінгі мерзім аралығын қамтитын 5-кезеңді қосуға болады. 2012 жылы ескі 40+9 тұжырымдамасы жаңартылды, бұл алдыңғы басылымның компиляциясы болып табылады, сонымен қатар жаппай қырып-жою қаруының таралымын қаржыландырумен және ұлттық деңгейде тәуекелге негізделген тәсілдердерді қолдануға қарсы тұруға байланысты жаңа ережелер енгізілді.

Жаппай қырып-жою қаруы (*бұдан әрі – ЖҚК*) – ашық жарылыс немесе радиоактивті материалдар арқылы әсер ететін, химиялық, бактериологиялық және болашақта жасалатын, атом бомбасының немесе жоғарыда аталған қарулардың қасиеттерін иеленген өлімге әкелетін қару [6]. Қандай да бір

мемлекеттің ЖҚҚ-ны пайдалануы бүкіл цивилизация үшін болжануы қиын жағдайға ұшыратуы мүмкін. Осыған байланысты бірқатар мемлекеттер, саяси партиялар, қоғамдық ұйымдар мен қозғалыстар барлық ЖҚҚ өндіру, тарату, қолдануына тыйым салу үшін күрес бастады. Қазақстан Республикасы да осы істе белсенді қызмет атқаруда.

1899 жылы Гаагадағы алғашқы бейбітшілік конференциясында тұншықтыратын және зиянды газбен жабдықталған қару-жарақтарды қолдануға тыйым салу туралы декларация қабылдады. 1925 жылы бірқатар мемлекеттер тұншықтыратын, улы немесе тағы да сол сияқты газдық және бактериологиялық заттарды соғыста қолдануға тыйым салатын Женева хаттамасына қол қойды. Қазіргі таңға дейін көптеген халықаралық келісімшарттар, конвенциялар мен келісімдер жасалып, қол қойылды. Олардың арасында ең негізгілері: 1963 жылғы «Ядролық қаруды атмосферада, ғарыштық кеңістікте және су астында тәжірибе жасауға тыйым салу туралы келісім», 1968 жылғы «Ядролық қаруды таратуға тыйым салу туралы келісім», 1972 жылғы «Бактериологиялық (биологиялық) және токсинді қаруды жасау, өндіру және қорын жинауға тыйым салу мен оларды жою туралы Конвенция» және 1997 жылғы «Химиялық қаруды жасау, өндіру, жинау және пайдалануға тыйым салу мен оларды жою туралы Конвенция».

ЖҚҚ қатысты мәселелер соңғы жылдарда әлемде көтерілуіне байланысты, оны пайдаланудың алдын алу үшін оны жасаудың ең басты ресурсы болып табылатын қаржыландыруға тыйым салу мәселесі көтерілді. ФАТФ 2012 жылы өз тұжырымдамаларына енгізген өзгерістерінде жаппай қырып-жоюқаруын таратуды қаржыландыру мәселесіне де көңіл бөлді.

ФАТФ-тың ақшаны жылыстату мен терроризмді қаржыландыруға қарсы саясатын әлем бойында таратуда аумақтық құрылымдар үлкен рөл атқарады. Әлем бойынша ФАТФ тәріздес 9 мемлекетаралық аумақтық құрылым бар. Соның бірі – қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жөніндегі Еуразиялық топ (*бұдан әрі – ЕАТ*). 2004 жылы ЕАТ ФАТФ типіндегі аумақтық құрылымдар қамтымайтын Еуразиядағы мемлекеттер үшін құрылды, қазір ФАТФ-тың ассоцияланған мүшесі болып табылады. ЕАТ-тың басты мақсаты – өңірлік деңгейде мүше мемлекеттердің ақшаны жылыстату мен терроризмді қаржыландырумен күрес саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкестігіне өзара бағалау жүргізу. Бұл аумақтық құрылым халықаралық терроризм қаупін төмендету, мемлекеттердің қаржы жүйесінің ашықтығын, сенімділігін, қауіпсіздігін және олардың халықаралық инфрақұрылымдағы ақшаны жылыстату мен терроризмді қаржыландырумен күрес интеграциясын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады [7].

Қазақстан осы топқа Беларусь, Қытай, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстанмен қатар негізін қалаушы мемлекеттердің қатарында кірді. 2011 жылы Қазақстан, Беларусь, Қытай, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Үндістан мемлекеттерінің үкіметтері арасында ЕАТ туралы келісімге қол қойылып, осының негізінде ЕАТ-ға үкіметаралық ұйым мәртебесі берілді [8].

14 мемлекет және 17 халықаралық және аумақтық ұйымдар ЕАТ-тың бақылаушысы мәртебесіне ие.

Ақшаны жылыстату мен терроризмді қаржыландырумен күрестегі ең басты мәселе – мониторинг пен халықаралық стандарттарға қарсы әрекетке байланысты ұлттық жүйені бағалаудың тұрақты жүргізілуі. Оның орындалуын ФАТФ, ФАТФ типіндегі аумақтық құрылымдармен қатар Халықаралық валюталық қор, Әлемдік банк та қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасында қылмыстық жолмен табылған ақшаны жылыстату мен терроризмге қаржыландыруға тосқауыл қою мақсатында бірқатар шаралар атқарылды. Осы бағытта жасалған маңызды қадамдардың бірі – Елбасының жеке бастамасының негізінде 2008 жылы Қаржы министрлігінің құрамында қаржы мониторингіне жататын ақшамен және (немесе) өзге мүлікпен жасалған операциялар туралы ақпараттарды жинау, өңдеу және талдау бойынша шараларды жүзеге асыратын орган – Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Қаржылық Мониторинг Комитетінің (*бұдан әрі – ҚР ҚМ ҚМК*) құрылуы [9]. Оның фундаменталдық тұрғыда қалануында ФАТФ тәрізді үкіметаралық ұйымдардың қағидаттары үлкен рөл атқарды.

ФАТФ тұжырымдамасын жүзеге асыруды Қазақстан Республикасы белсенді түрде жүзеге асыруда. Бұл тұжырымдаманы орындау міндеті мемлекетімізге 2004 жылы ЕАТ-ға мүше болғаннан кейін артылды. Қазіргі таңда аталмыш тұжырымдамалардың нақты жүзеге асырылуын Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Қаржы мониторинг комитеті бақылайды. Осы орган Қазақстан Республикасының ұлттық заң жүйесі ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландырумен күрес аясындағы халықаралық стандарттарға сәйкестендіру үшін жауапкершілік көтереді.

Сондай-ақ осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықпен күрес жүргізуде 2009 жылдың 28 тамызында Н.Ә. Назарбаевтың қол қоюымен 2010 жылдың 9 наурызында күшіне енген «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстыруға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасы заңының өзектілігі жоғары [10]. Осы нормативтік құқықтық актінің күшіне енуімен Қазақстандағы 26 заңға өзгертулер мен толықтырулар енгізілген. Қазіргі кезде осы заңмен қаржылық мониторингтің 17 субъектісі, қаржылық мониторингке жататын 19 шектік операциялар, 111 күмән туғызатын операциялар, 3 тізім, субъектілерге арналған 5 қаржылық мониторинг процедуралары бекітілген [11].

2010 жылдың қазан айының 2011 жылдың маусымына дейін Қазақстан Республикасының мониторинг жүйесі ЕАТ-тың ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландырумен күрес саласында халықаралық стандарттарға сәйкестігі бойынша бағалауынан өтті. Қазақстан Республикасы жаппай қырып-жою қаруын таратуды қаржыландыру мәселесі тұжырымдамаға 2012 жылы ғана енгендіктен, бірінші раунд бойынша тексерісті қылмыстық жолмен алынған ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландырумен күрес мәселелерінің құқықтық тұрғыдан реттелуі бойынша тапсырды. 2013 жылы

мамырда ЕАТ тобының кезекті Пленарлық отырысында ФАТФ ұсыныстарын орындау бойынша жетістіктер жөнінде алғашқы есебін ұсынды [12].

2016 жылы маусымда Нұр-Сұлтан қаласында ЕАТ-тың 24-пленаарлық отырысы өткізіліп, Қазақстан Республикасы соңғы бес жыл жүргізілген жұмысты жақсы нәтижемен аяқтады. ЕАТ Қазақстан Республикасы басшылығының саяси ерік-жігерін және кемшіліктерді жоюдағы жеткен прогрестерін ескере отырып, Қазақстанды ЕАТ-тың барлық мониторинг процедураларынан алды.

ФАТФ тұжырымдары бойынша екінші кезең 2020 жылы наурызда басталады. Бұл кезеңде Қазақстан Республикасында тұжырымдамалардың практикалық тұрғыда жүзеге асырылуы, сонымен қатар жаппай қырып-жою қаруын тартуды қаржыландырумен күрес саласына қатысты болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. *Борьба с финансированием терроризма: руководство по подготовке законодательных актов*: - М.: Юридический департамента Международнй Валютный Фонд 2003 ж. 2-бет.

2. Габриель Д. *Прачечные для мафии. Демпинг от Аль Капоне*// Финансовый директор. №6 2013.06. <https://e.fd.ru/312650>.

3. Гедиев М.Ш. Пыхтин Р.А. *Понимание оружия массового поражения в уголовном праве*. <https://cyberleninka.ru/article/v/ponimanie-oruzhiya-massovogo-porazheniya-v-ugolovnom-prave>.

4. *ЕАТ-тың ресми парақшасы*. <https://eurasiangroup.org/ru/about-eag>.

5. «Захват самолетов в воздухе или вмешательство в полеты гражданской авиации», G.A. Res. 2645 (Aerial Hijacking or Interference with Civil Air Travel, G.A. Res. 2645 (XXV), U.N. GAOR, 25th sess. 1914th mtg., Supp. No. 28, at 126, U.N. Doc. A/8028 (1970), перепечатано в: М.С. Bassiouni, *1 International Terrorism: A Compilation of U.N. Documents (1972–2001)* 91 (Transnational Publishers 2001)).

6. Зубков В.А. *Формирование и развитие системы финансового мониторинга в Российской Федерации: Монография*: - Москва, 2008. - 57-бет.

7. *Қазақстан Республикасының Қаржы мониторингі комитетінің 10 жылдығы*. Астана, 2018-16-бет.

8. *ҚР ҚМ ҚМК Ресми интернет ресурсы*. <https://kfm.gov.kz/mutual-evaluation/report-on-mutual-evaluation-of-the-republic-of-ka/>

9. *Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 28 тамыздағы N 191-IV Заңы // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі*, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000569> (02/07/2018 ж.)

10. *Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жөніндегі Еуразиялық топ туралы келісімді ратификациялау туралы: Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 21 ақпандағы 569-IV Заңы// «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі*. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000569> (21/02/2012 ж.)

11. *Отмывание денег и финансирование терроризма: ответные меры, принятые Организацией Объединенных Наций* (12/11/2001 ж) <https://www.imolin.org/pdf/imolin/UNres03r.pdf>.

Лагутин Роман Алексеевич

магистрант Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

**«НАУЧНО-ОБОСНОВАННЫЙ ПОДХОД ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ
САНКЦИЙ ЗА СОВЕРШЕНИЕ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЯ)
ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ.
«ФОРМУЛА ПРЕСТУПЛЕНИЯ» ГЭРИ С. БЕККЕРА**

Түйін. Автор қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру (жылыстату) үшін жауапкершілікті көздейтін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 218-бабының нормасына енгізілген санкциялардың негізділігі мен жеткіліктілігі мәселелерін қарастырады. Қылмыстың жария етілу алдындағы жекелеген құрамдарының санкцияларын зерделеу барысында Қылмыстық кодекс баптарының нормаларына қандай да бір негіздемесіз, талдаусыз және жағдайдың одан әрі дамуын болжаусыз белгіленетіндігі туралы қорытындыға келіп, бұл осы құқыққа қарсы әрекетпен күресуге жақсы әсер етпейтінін атап айтады. 1968 жылы Нобель сыйлығының лауреаты Гэри С. Беккермен "қылмыстың экономикалық теориясы" әзірленді, оның ережелеріне сәйкес ықтимал құқық бұзушы қылмыс жасауға тек оған қолайлы жағдайлар кезінде ғана барады. Мақалада тиісті санкцияларды белгілеуді және құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін арттыруды көздейтін "Беккер қылмысының формуласын" қолдану негізінде қылмыстық активтерді заңдастыру фактілерінің алдын алу бойынша мүмкін болатын ғылыми негізделген тәсілдердің бірі ұсынылады.

Түйінді сөздер: кірістерді заңдастыру (жылыстату), қылмыстық кірістер, «көлеңкелі» экономика, конвенция, «қылмыс формуласы», Гэри С. Беккер, қылмыстық жауаптылық.

Аннотация. Автор рассматривает вопросы обоснованности и достаточности санкций, заложенных в норму статьи 218 Уголовного кодекса Республики Казахстан, предусматривающей ответственность за легализацию (отмывание) доходов, полученных преступным путем. Изучение санкций отдельных составов предикатных к легализации преступлений, автор пришел к выводу, что они к нормам статей Уголовного кодекса устанавливаются без какого-либо обоснования, анализа и прогнозирования дальнейшего развития ситуации, что не лучшим образом сказывается на борьбе с данным противоправным деянием. В 1968 году нобелевским лауреатом Гэри С. Беккером разработана «Экономическая теория преступности», согласно положений которой потенциальный правонарушитель пойдет на совершение преступления только при складывающихся для него благоприятных обстоятельствах. Автор предлагает один из возможных научно-обоснованных подходов по предупреждению фактов легализации криминальных активов на основании применения «формулы преступления Беккера», предусматривающей установление соответствующих санкций и повышение эффективности деятельности правоохранительных органов.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, криминальные доходы, «теневая» экономика, конвенция, «формула преступления», Гэри С. Беккер, уголовная ответственность.

Annotation. The author considers the issues of validity and sufficiency of the sanctions laid down in the norm of article 218 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan, which provides

for liability for legalization (laundering) of proceeds from crime. Studying the sanctions of certain elements predicate to legalization of crimes, the author came to the conclusion that they are established to the norms of articles of the Criminal code without any justification, analysis and prediction of further development of the situation, which does not best affect the fight against this illegal act. In 1968, the Nobel laureate Gary S. Becker developed the "Economic theory of crime", according to which a potential offender will commit a crime only under favorable circumstances. The author suggests one of the possible scientifically-based approaches to prevent the legalization of criminal assets based on the application of the "Becker crime formula", which provides for the establishment of appropriate sanctions and improving the effectiveness of law enforcement agencies.

Keywords: legalization (laundering) of income, criminal proceeds, «shadow economy, Convention, «the formula of the crime», Gary S. Becker, criminal liability.

Одной из сложных и на первый взгляд неразрешимых проблем уголовного и уголовно-исполнительного права является соразмерность применяемых санкций за совершение того или иного уголовного правонарушения.

Согласно части 2 статьи 39 Уголовного кодекса «наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами» [1].

Зададимся вопросом, почему за то или иное преступление предусмотрено менее серьезное наказание, а за другое, и при этом не менее опасное, лицо несет более тяжелые последствия?

Как определили, что за похищение либо растрату вверенного чужого имущества должно быть предусмотрено наказание в 3 (три) года лишения свободы, а не в 2 (два) и не в 4 (четыре)?

Почему, за уклонение от уплаты налогов гражданином предусмотрено наказание в виде штрафа на сумму до 3 тыс. МРП, а за уклонение от уплаты налогов с организацией до 2 тыс. МРП, при альтернативном наказании по обоим статьям в 3 (три) года лишения свободы?

Наблюдая, как снижаются уголовные санкции в ходе проведения гуманизации уголовного законодательства, а затем из-за каких-либо эксцессов данный вопрос по отдельным составам резко пересматривается в сторону ужесточения, можно предположить, что данная процедура происходит без какого-либо прогнозирования и анализа развития криминогенной ситуации, в результате таких необдуманных действий.

Такая же ситуация наблюдается и в сфере «теневого эконоки», в т.ч. при установлении санкции за легализацию (отмывание) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем.

Изучение международных конвенций по вопросам противодействия «отмыванию» криминальных доходов, а также 40 Рекомендаций/стандартов FATF показывает, что при наличии требований по криминализации самих правонарушений, в данных нормативных правовых актах совершенно отсутствует какое-либо упоминание об унификации уголовных санкций за совершение подобных уголовных правонарушений.

В мировом сообществе это привело к разным подходам по нормативному назначению странами наказаний за идентичные действия по отмыванию доходов, от чрезмерно жестких санкций в государствах Британского содружества, до не в меру мягких в Скандинавских странах. В какой-то степени это привело к проблеме, с которой «континентальная Европа» столкнулась в настоящее время.

Так, в пресс-релизе Европола за 2017 год отмечается, что «*в Европе ежегодно совершается порядка 1 млн. подозрительных операций, из которых только по 10% проводится дальнейшее расследование, а конфискуется порядка 1%*» [2]. Из этого же документа следует, что в странах Европы с либеральным экономическим режимом наибольшее количество сомнительных финансовых операций совершаются нерезидентами – гражданами Великобритании, Италии и России.

Аналогичная ситуация наблюдается и в Германии, в которой в год отмывается от 50 до 60 млрд. евро, в т.ч. 10 млрд. поступивших из-за рубежа. При этом, по сведениям обозревателей информационного агентства «Deutch Wele», раскрываемость подобных преступлений не превышает 1% от отмываемых средств [3].

Из Internet-источников следует, что сомнительные операции в основном совершаются в странах с наиболее мягкими санкциями, таких как, Дания, Швеция, Люксембург, Латвия, Мальта, Эстония.

Так, например, в 2018 году широкой огласке были подвергнуты скандалы, связанные с отмыванием денег, в которых было замешано руководство ряда европейских банков, в т.ч. мальтийского банка «Pilatus», Банка Латвии и филиала датского банка Dansk Bank в Эстонии [4].

Почему подобные операции стремятся совершать именно в них, а не в других юрисдикциях?!

Ответ на него, достаточно прост, и обосновать его можно с помощью теории о «ценности преступления», выдвинутой нобелевским лауреатом по экономике Гэри С. Беккером в работе «Экономическая теория преступности».

По утверждению Беккера Г. основными критериями, определяющими «ценность» преступления, составляет риск осуждения и наказания, размер применяемых санкций, а также соотношение доходов от преступной и легальной деятельности.

В упрощенном виде формула Беккера выглядит следующим образом:

$EU = pU*(Y - F) + (1 - p)*U(Y)$, где

EU – ожидаемая полезность от преступления;

U – функция полезности преступника;

Y — доход от преступления;

F — издержки наказания;

p — вероятность быть изобличенным и осужденным [5].

Данная формула с экономической точки зрения поясняет принцип, которым руководствуются потенциальные преступники при планировании совершения преступления.

Так, к примеру, в Великобритании система противодействия «отмыванию» доходов считается одной из наиболее совершенных в мире, а национальное агентство по противодействию преступности NCA – одной из наиболее информированных и компетентных.

Кроме того, санкции ст.327 Закона «О преступных доходах» Великобритании, достаточно жесткие, предусматривающие лишение свободы до 14 лет или штраф от 10 тыс. до 1 млн. фунтов стерлингов (*данное наказание может быть вменено и в комбинации первого со вторым*). Преступное же имущество конфискуется [6]. При этом, оно может быть обращено в доход государства и в рамках гражданского судопроизводства, в соответствии с Законом «О криминальных финансах».

Точно такие же санкции предусмотрены и в отношении лиц, оказывающих содействие в отмывании доходов, с помощью своего положения и профессиональных навыков.

Допустим, что какое-то публичное должностное лицо в Великобритании стремится «отмыть» преступные доходы в размере 50 тыс. фунтов стерлингов (*примерно 26,5 млн. тенге*).

При этом наказание можно выразить в виде потери ежегодного дохода в размере, к примеру, в 10 тыс. (*5,3 млн. тенге*) на протяжении 14 лет (*по максимуму*), штрафом в 1 млн. фунтов стерлингов (*более полмиллиарда тенге*), конфискации преступно полученного дохода. В общей сложности возможные «потери» составят 1 млн. 064 тыс. (*10 тыс.*14 лет + 1 млн. + 50 тыс.*). С учетом эффективности деятельности правоохранительных и судебных органов Британии вероятность того, что преступника поймают и осудят, либо, в крайнем случае, лишат собственности, условно установим в 70%.

Соответственно, его ожидаемая полезность от преступления (EU) составит: $EU = 0,7*(50\ 000 - 1\ 064\ 000) + (1 - 0,7)*50\ 000 = -$ (минус) 694 800

В итоге любой более-менее здравомыслящий преступник, исходя из рисков, понесенных потерь в результате совершения подобного и предикатного к нему правонарушения, с большой долей вероятности на правонарушение не пойдет, по крайней мере, не в этой стране. Такая же ситуация наблюдается и, например, в Испании.

Согласно ст. 301 Закона «Об уголовном судопроизводстве» Испанского королевства за отмывание доходов предусмотрена ответственность в виде лишения свободы на срок от 6-и месяцев до 6-и лет и штрафом в размере тройной стоимости имущества [7].

Допустим, те же 50 тыс. фунтов стерлингов в пересчете на евро и тот же легальный доход, но эффективность деятельности правоохранительных органов несколько ниже – 50%.

$EU = 0,5*(50\ 000 - (10\ 000*6 + 50\ 000*3 + 50\ 000)) + (1 - 0,5)*50\ 000 = -$ (минус) 80 000

Это тоже крайне рискованное предприятие и, в случае поимки и осуждения фигуранта, он также окажется в убытке.

Однако, риск и возможные потери преступника в Испании гораздо ниже, чем в Великобритании, поэтому привлекательность совершения легализации в ней значительно выше.

Теперь рассмотрим аналогичный сценарий в странах-фигурантах скандалов последних лет с отмыванием криминальных средств – Эстонию и Данию.

В Уголовном кодексе Эстонии ответственность за легализацию предусмотрена в §394 в виде штрафа или лишения свободы до 5 лет. При отягчающих обстоятельствах (*группа, два и более раз, в значительной степени*) виновное лицо привлекается к безальтернативной ответственности в виде лишения свободы на срок от 2-х до 10-и лет [8].

Следует отметить, что в обоих случаях может быть применена конфискация, а может, исходя из дефиниции пунктов 5 и 6 этой статьи, и не применяться.

Разберем вышеприведенный пример в условиях Эстонии.

Отмываемый доход в размере 50 тыс. фунтов стерлингов для Эстонии, согласно §12¹ УК, будет значительным (*значительный доход – 4 тыс. евро или 1,9 млн. тенге*), что наказывается лишением свободы до 10 лет.

В то же время, принимая во внимание, что на протяжении почти 10 лет через эстонский филиал датского банка отмывались «криминальные» средства без внимания со стороны правоохранительных и уполномоченных органов не только Эстонии, но и страны-метрополии головного банка (*Дании*), риск привлечения к ответственности весьма мал [9].

Таким образом, предполагаемая выгода от преступления: $EU = 0,1 * (50\ 000 - (10\ 000 * 10 + 50\ 000)) + (1 - 0,1) * 50\ 000 = +$ (плюс) 35 000. При этом, при применении санкций, в эстонском законодательстве присутствует некоторая неопределенность, выражающаяся в возможности проведения конфискации либо не проведении ее:

$EU = 0,1 * (50\ 000 - (10\ 000 * 10)) + (1 - 0,1) * 50\ 000 = +$ («плюс») 40 000, т.е. в случае не применения конфискации привлекательность предприятия возрастет до 15%.

В этой связи не стоит удивляться, что операции через эстонский банк осуществляли клиенты из России, Великобритании, Украины, Азербайджана и других стран СНГ [10]. При этом, менеджеры филиала и головного банка, исходя из результатов расследования, были осведомлены о сомнительности транзакций, но лишние вопросы для идентификации клиентов предпочитали не задавать [11].

Следует отметить, что «отмывание» доходов через датские финансово-кредитные учреждения выглядит не менее выгодным, как и через подобные ведомства в прибалтийских республиках.

Так, в Дании за отмывание доходов вменяется наказание в виде полтора годового тюремного заключения либо кратного штрафа (*от 1 до 60*), исчисляемого для каждого лица индивидуально, исходя из его ежедневного дохода [12].

То есть предполагаемая «выгода» от легализации в Дании составит либо $EU = 0,1*(50\ 000 - (10\ 000*8 + 50\ 000)) + (1 - 0,1)*50\ 000 = +$ (плюс) 37 тыс., либо, в случае применения наказания в виде штрафа, $EU = 0,1*(50\ 000 - (27,8*60 + 50\ 000)) + (1 - 0,1)*50\ 000 = +$ (плюс) 45,2 тыс. фунтов стерлингов¹.

Расчеты по другим государствам можно продолжить и далее, и они несомненно покажут такой же результат – в странах с либеральными режимами, такими же либеральными санкциями и системой противодействия легализации (отмыванию) доходов, проводить «отмывочные» операции будет более выгодно, чем в странах с жестким подходом в данной сфере и более эффективной системой ПОД/ФТ.

Размещать же «отмытые» средства стараются либо в развитых странах со развивающейся стабильно экономикой и перспективными активами, либо в своих/ соседних странах под видом прямых иностранных инвестиций от имени псевдособственников.

Следует отметить, что Европейский Совет обратил внимание на угрозы безопасности, выражающиеся в автономии применяемых мер по противодействию отмыванию доходов и разнообразию вменяемых фигурантам санкций.

В связи с чем, Европейским Парламентом в 2018 году была принята Директива 2015/849 [13], направленная на усиление мер контроля и унификации санкций за отмывание доходов, в частности, установив минимальный предел наказания за данное преступление в 4 года лишения свободы [14].

Рассмотренная нами формула профессора Беккера может быть использована и для выработки разумных мер по противодействию преступности в Казахстане.

Это утверждение можно проверить математически, используя те же расчеты, опробованные нами на вышеприведенных примерах.

Так, по данным Министерства финансов и правовой статистики КПСиСУ в среднем в год из тысячи материалов с признаками легализации регистрируется порядка 60 преступлений, по которым осуждаются единицы, т.е. эффективность правоохранительной системы крайне низкая.

Согласно части 1 статьи 218 Уголовного кодекса виновному лицу за отмывание доходов грозит наказание в виде штрафа в сумме 3 тыс. МРП ($2\ 651\ \text{тенге} * 3000 = 8\ \text{млн.}$) или лишение свободы до 3-х лет [1].

Используя рассмотренный выше пример получим: $EU = 0,1*(50\ 000 - ((2\ 651*3\ 000)/520,72^2) + 50\ 000)) + (1 - 0,1)*50\ 000 = +$ (плюс) £43,5 тыс. (фунтов стерлингов).

Это если лицо будет наказано штрафом.

---

¹ Среднедневная зарплата нашего условного фигуранта = 27,8 фунтов стерлингов (10 тыс. фунтов/ 12 мес./ 30 дней) (прим. автора)

² Курс фунта стерлингов к тенге на 07.05.2020г. (прим. автора)

Если же оно будет привлекаться к реальному сроку лишения свободы, выгода, при тех же рисках, будет несколько ниже: $EU = 0,1*(50\ 000 - (10\ 000*3 + 50\ 000)) + (1 - 0,1)*50\ 000 = +$ (плюс) £42 тыс. (*фунтов стерлингов*).

Вернувшись к предыдущим расчетам можно увидеть, что выгода от совершения отмывания доходов на территории Казахстана сопоставима с Эстонией и Данией.

Какие же выводы мы можем сделать из приведенных расчетов!?

В самом начале, когда была приведена теория Беккера, нами было отмечено, что она отражает психологию, мотивацию преступника, просчитывающего целесообразность совершения преступления, и в частности, легализации.

Однако эта формула может быть использована и для повышения эффективности деятельности государственных органов в данной сфере, путем научно-обоснованного сочетания мер наказания и практических методов по снижению вала легализации доходов и оттока капитала за рубеж.

Конечно, здесь потребуется использовать и другие, административные инструменты как снижение налогового бремени, облегчение налогового администрирования, улучшение инвестиционного климата, повышение уровня доверия населения к органам государственной власти, в т.ч. и правоохранительной системе. Это достаточно сложный и длительный процесс.

Вместе с тем, используя вариативность только двух показателей (*повышение риска привлечения к ответственности преступника со всеми вытекающими последствиями и ужесточение за отмывание санкций*) позволит уже в кратчайшие сроки повлиять на данную сферу противоправной деятельности.

К примеру, даже если нами будет повышена вероятность привлечения преступника к ответственности хотя бы до 30%, а альтернативные наказания за отмывание в виде штрафа и лишения свободы будут сочетаться вместе, ситуация кардинально поменяется:

$EU = 0,3*(50\ 000 - ((10\ 000*3) + (2\ 651*3\ 000/465,21) + 50\ 000)) + (1 - 0,3)*50\ 000 = 0,3*(50\ 000 - (30\ 000 + 17\ 095 + 50\ 000)) + 0,7*50\ 000 = 0,3*(-47\ 095) + 35\ 000 = +$ (плюс) £20,9 тыс.

Даже минимальное изменение ключевых показателей «на вскидку» позволяет снизить привлекательность сделки вдвое.

К каким результатам мы сможем придти, если расчеты будут проведены более углубленно с учетом реальных показателей и на основе их будут применены комплексные практические шаги!?

Список литературы:

1. Уголовный кодекс РК (с изм. и доп. на 11.01.2020г.)// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
2. *Global anti-money laundering framework – Europol report reveals poor success rate and offers ways to improve* (Глобальная система борьбы с отмыванием денег - отчет Европола показывает низкий уровень успеха и предлагает пути улучшения)/ EuroPol// <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/global-anti-money-laundering-framework-%E2%80%93-europol-report-reveals-poor-success-rate-and-offers-ways-to-improve>

3. Дик В., Варкентин А. Германия - прачечная для «грязных» денег?/ *Deutch Wele (DW)*// <https://www.dw.com/ru/германия-прачечная-для-грязных-денег/a-16345726>
4. ЕС ужесточил правила регулирования по противодействию «отмыванию денег» и финансирования терроризма// <https://internationalwealth.info/deofshorization/eu-created-strictier-rules-for-fighting-money-laundering-and-terrorism-financiang/>
5. Экономическая теория преступности Беккера// <https://porpcon.ru/667-ekonomicheskaja-teorija-prestupnosti-bekкера.html>
6. *Proceeds Of Crime Act 2002* (Закон Великобритании «О доходах от преступной деятельности»)// <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29>
7. *Ley №10/1995, de 23 de noviembre, de enjuiciamiento criminal del Reino de España* (Закон об уголовном судопроизводстве Королевства Испания)/ *Anúnciate en noticias jurídicas*// http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.12t13.html#a301
8. *Karistusseadustik* (Уголовный кодекс Эстонской Республики)/ *Riigi Teataja* (Национальный журнал)// <https://www.riigiteataja.ee/akt/103012020016>
9. *Danske Bank* признался в отмывании миллиардов долларов из России/ *Snob.ru*// <https://snob.ru/news/165947/>
10. Глава *Danske Bank* увольняется из-за скандала с отмыванием денег из России/ *BBC. Русская служба*// <https://www.bbc.com/russian/news-45572541>
11. Как один банкир вскрыл аферу в *Danske Bank* на \$234 млрд./ *Ведомости* от 24.10.2018г.// <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2018/10/24/784536-kak-odin-bankir-vskril-aferu-v-danske-bank-na-234-milliarda>
12. *Dansk straffelov* (Уголовный кодекс Дании)// <https://danskelove.dk/straffeloven>
13. *Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC* (Директива (ЕС) 2015/849 Европейского парламента и Совета от 20 мая 2015 года о предотвращении использования финансовой системы в целях отмывания денег или финансирования терроризма с внесением изменений в Регламент (ЕС) № 648/2012 Европейский Парламент и Совет, и отменяющая Директиву 2005/60/ЕС Европейского Парламента и Директиву Совета и Комиссии 2006/70/ЕС)// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L0849>
14. ЕС ужесточил правила регулирования по противодействию «отмыванию денег» и финансирования терроризма/ *International Wealth* // <https://internationalwealth.info/deofshorization/eu-created-strictier-rules-for-fighting-money-laundering-and-terrorism-financiang/>

Шаяхметов Шакир Шамильевич
 директор Института Академии правоохранительных органов
 при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
 кандидат юридических наук, доцент,
 г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

***Аннотация.** Мақалада Орталық Азия аймағындағы бар қауіптердің кейбір мәселелері, атап айтқанда, есірткі тасымалымен күресу және көші-қон мәселелері қарастырылған. Өңірлік қауіпсіздіктің кейбір функцияларын құру бойынша ұсынымдар тұжырымдалады. Есірткі саудасымен күрес мәселелері бойынша кедергісіз ақпарат алмасуды қамтамасыз ету, аймақтың шекаралық шептерін нығайту, нашақорлықтың алдын алу және емдеу бойынша іс-шаралар өткізу, шекараны шетелдік өтулердің бірыңғай деректер базасын, сондай-ақ заңсыз келушілерді бақылаудың ішкі жүйесін құру ұсынылады.*

***Түйінді сөздер:** қауіпсіздік, қауіп, ынтымақтастық, есірткі трафигі, көші-қон.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются некоторые вопросы имеющих угрозы в Центрально-Азиатском регионе, в частности, вопросы борьбы с наркотрафиком и миграцией. Формулируются рекомендации по выстраиванию некоторых функций региональной безопасности. Предложено обеспечить беспрепятственный обмен информацией по вопросам борьбы с наркоторговлей, укрепить пограничные рубежи региона, проводить мероприятия по профилактике и лечению наркомании, создать единую базу данных всех иностранных пересечениях границы, а также внутренней системы контроля за перемещением нелегалов.*

***Ключевые слова:** безопасность, угроза, сотрудничество, наркотрафик, миграция.*

***Abstract.** The article deals with some issues of existing threats in the Central Asian region, particular, the issues of combating drug trafficking and migration. Makes recommendations for the alignment of certain functions to regional security. It is proposed to ensure unhindered exchange of information on the fight against drug trafficking, to strengthen the border borders of the region, to carry out measures for the prevention and treatment of drug addiction, to create a single database of all foreign border crossings, as well as an internal control system for the movement of illegal immigrants.*

***Key words:** security, threat, cooperation, drug trafficking, migration.*

Большинство стран Центральной Азии являются активными участниками регионального сотрудничества. Важнейшими механизмами этого сотрудничества стали региональные структуры безопасности: Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), Шанхайская организация сотрудничества (ШОС), Совещание по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА).

Проведенный анализ за последние годы показал, что к числу новых вызовов, имеющие по преимуществу внутренний, эндогенный характер можно отнести:

- внутривластическая и социально-экономическая нестабильность, имеющая такие составляющие, как: межэтническая, межклановая напряженность;
- противостояние внутри государств региональных элит и кланов;
- обнищание населения;
- углубляющийся разрыв в доходах населения и растущие социальные диспропорции;
- высокий уровень безработицы, особенно среди молодежи;
- коррупция;
- низкая эффективность государственных структур;
- радикальный исламизм, готовый поднять голову в случае любой политической дестабилизации и активно использующий социальные проблемы для дискредитации светских правящих режимов;
- рост влияния наркомафии и частично питающегося из этого источника религиозного экстремизма и др. [1].

Учитывая серьезность всех современных угроз и вызовов, оказывающих дестабилизирующее влияние на центральноазиатский регион, предлагается подробнее остановиться на основных: наркотрафик и миграция.

С каждым годом проблема наркотрафика в странах Центральной Азии становится более масштабнее и все больше проявляются ее негативные последствия. Главной наркоугрозой для региона является – Афганистан. Центральная Азия входит в т.н. «Северный маршрут» транспортировки наркотических средств из Афганистана в Россию и страны Европы.

По оценкам международных экспертов, основной объем героина по северному пути идет по маршруту Афганистан – Таджикистан – Кыргызстан – Казахстан – Россия – Европа. Туркменско-каспийский маршрут – второстепенный, не более 5–10 тонн героина в год. На Балканы же основной поток тяжелых наркотиков попадает через маршрут Афганистан – Иран (либо Афганистан – Пакистан – Иран) – Турция – Балканские страны – Европа. Данными маршрутами снабжается афганскими наркотиками вся Центральная и Западная Европа.

На данном этапе важнейшей инициативой является создание единого антинаркотического центра, одной из целей которого будет предотвращение финансирования террористических структур за счет наркотрафика [2]. Центральноазиатским государствам необходимо выработать общий межгосударственный аспект в борьбе с наркотрафиком, улучшить законодательную основу, которая сформировала бы единую базу.

Кроме того, необходимо обеспечить беспрепятственный обмен информацией по вопросам борьбы с наркоторговлей, укрепить пограничные рубежи региона, проводить мероприятия по профилактике и лечению наркомании, активно участвовать в международных антинаркотических программах.

Государства Центральной Азии находятся под пристальным вниманием международных организаций, занимающихся изучением международной

трудовой миграции. Трансграничные потоки людей в регионе представлены в основном трудящимися-мигрантами, которые, не найдя подходящую работу в своих странах, отправляются в поисках заработка в Россию или Казахстан [3].

Согласно мнению Ситнянского Г.Ю., Бушкова В.И. относительно того, что масштаб межстрановых миграционных потоков предопределяется сочетанием таких факторов в регионе эмиграции, как безработица, прирост населения, бедность, экономическая стагнация, а в регионе иммиграции – нехватка рабочей силы, быстрый экономический рост и рост занятости. При формировании миграционных потоков действуют, кроме того, факторы значительного разрыва в уровне заработной платы между регионом эмиграции и регионом иммиграции, а также факторы географической удалённости, языковой и культурной дистанций [4].

Для возможного решения существующих проблем трудовой миграции в странах Центральной Азии предлагается обеспечить эффективный пограничный контроль, создать единую базу данных всех иностранных пересечениях границы, а также внутренней системы контроля за перемещением нелегалов.

Таким образом, центрально-азиатским странам следует наладить более тесное взаимодействие в вопросах обеспечения региональной безопасности в сфере борьбы с наркотрафиком и незаконной трудовой миграцией. Бесспорно, можно сформировать нескончаемый список возможных, либо действительно имеющих риски и опасностей в данной сфере. Однако основная цель заключается в установлении фундаментальных рисков и призывов.

В этой связи основными функциями системы обеспечения национальной безопасности стран Центральной Азии должны стать: прогнозирование и мониторинг угроз, разработка и осуществление комплекса оперативных и долговременных мер по предупреждению и нейтрализации угроз, создание и поддержание в готовности сил обеспечения безопасности. В целом, важно разработать единую концепцию межправительственной программы борьбы со всеми видами преступности, и целесообразно разработать совместную целевую программу по борьбе с наркотрафиком и незаконной трудовой миграцией, в том числе с использованием современных информационных технологий.

Список литературы:

1. *Вызовы безопасности в Центральной Азии.* – М.: ИМЭМО РАН, 2013. – стр. 5.
2. «Страны ШОС создают единый центр борьбы с наркотрафиком в Центральной Азии» // Режим доступа: (<https://stanradar.com/news/full/34947-strany-shos-sozdajut-edinyj-tsentr-borby-s-narkotrafikom-v-tsentralnoj-azii.html>). Дата обращения: 12.05.2020 г.
3. «Центральная Азия: миграция как ресурс развития» // Режим доступа: (<https://russiancouncil.ru/analytcs-and-comments/analytcs/tsentralnaya-aziya-migratsiya-kak-resurs-razvitiya>). Дата обращения: 12.05.2020 г.
4. Ситнянский Г.Ю., Бушков В.И. «Миграции населения в Центральной Азии: прошлое, настоящее и будущее». М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2016. – стр. 7.

**«ҚАЗІРГІ ЗАҢ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»**

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

Материалы международной научно-практической конференции

**«РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

**«DEVELOPMENT OF MODERN LEGAL SCIENCE:
THEORY AND PRACTICE»**

**The materials of the international scientific-practical
conference**

Авторы опубликованных материалов несут ответственность за содержание материалов, подбор и точность приведенных фактов, цитат, статистических данных и прочих сведений.

Отпечатанно Академией правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. 150 экземпляров.